T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİR YERALTI EKONOMİSİ OLARAK DEFİNECİLİK: VAN ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kübra KURT ÇALIŞKAN

Sosyoloji Anabilim Dalı

Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şükrü ASLAN

HAZİRAN 2019

Kübra Kurt Çalışkan tarafından hazırlanan **"Bir Yeraltı Ekonomisi Olarak Definecilik: Van Örneği"** adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Şükrü ASLAN

Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. Şükrü ASLAN

Üye : Prof. Dr. Besime ŞEN

Üye : Doç. Dr. Ömer TURAN

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım klavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Adı-Soyadı

Kübra Kurt Çalışkan

İmzası

BİR YERALTI EKONOMİSİ OLARAK DEFİNECİLİK: VAN ÖRNEĞİ

ÖZET

Van'ın ekonomik ve toplumsal sürecinde 'defineciliği' meşrulaştıran faktörleri araştıran bu çalışma, kavramsal çerçevede ekonominin millileştirilmesi, devlet aklı ve kapasitesine odaklanarak millileştirilemeyen bir enformel sektör olarak defineciliği irdelemiştir. Van'ın definecilikle kurduğu ilişkiye, Geç Osmanlıdan bugüne nüfus, etnisite ve iskan politikalarının yarattığı ekonomik dinamikler ve özellikle Ermenilerin, Rumların ve Yahudilerin yerlerinden edilmeleriyle meydana gelen mülklerin el değiştirme süreci üzerinden bakılmıştır. Devamında çalışma, literatür taraması ve saha çalışması ile desteklenmiştir. Disiplinler arası kaynaklar taranmış ve defineciliği oluşturan ekonomik, siyasal ve toplumsal süreçler irdelenmeye çalışılmıştır. Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma seçilmiş, Van ili ve ilçelerinde Ermeni gömüsü aramış kişilerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Sonuç olarak 1915 Ermeni tehciri Van'ın toplumsal iş bölümü ve sermaye birikim sürecini derinden etkilemiş ve bölgede oluşan ekonomik istihdam alanlarının zayıflığı ile bir zamanlar aktivite olarak yapılan defineciliği bir uğraş olarak büyütmüş ve kurumsallaştırmıştır. Şehrin unutulan Ermeni geçmişinin gündelik hayatta izini bulmak çok zorken definecilik üzerinden kolaylıkla Ermeni kimliği ile karşılaşmak mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Definecilik, enformel ekonomi, ekonominin millileştirilmesi, iskan politikaları, Van

TREASURE HUNTING AS AN UNDERGROUND ECONOMY: THE VAN EXAMPLE

ABSTRACT

This study, which explores the factors that legitimize treasure hunting during the economic and social process of Van, examines the treasure hunting as an unnationalized informal sector by focusing on the concepts such as nationalization of the economy and state capacity. Van's relationship with the treasury is investigated through ethnicity, settlement policies and the economic dynamics of the past, especially through property displacement of Armenians, Greeks and Jews from the period of late Ottoman Empire to today. And moreover, as this study is undergirded by literature reviews and field study, interdisciplinary sources, together with the economic, political and social processes that make up the treasury, have been analyzed throughly. Also, qualitative research was chosen as the research method and in-depth interviews were conducted with the people who searched the Armenian burials, remnants in Van and its districts. As a result, it is found that the 1915 Armenian deportation had a profound impact on Van's social division of labor and the process of capital accumulation and it is also found that once's spare time activity has turned into the kind of job due to the lack of sufficient employment in the region. While it is very difficult to find the forgotten Armenian history of the city in daily life, it is possible to encounter an Armenian identity easily through treasure.

KEY WORDS: Treasure Hunting, informal economy, nationalization of the economy, resettlement policies, Van

ÖNSÖZ

Osmanlı'dan bugüne iskan politikaları birden fazla amacı gözeterek kurgulanırken, uygulamada en önemli amaçlardan birini ekonominin güçlendirilmesi oluşturmaktadır. Uluslaşma süreciyle beraber ilerleyen bu politikalar, formel alanda Gayrimüslimlerin el konulan malları üzerinden ekonomiyi millileştirmeye ve büyütmeye çalışırken enformel alanda ise yeni bir ekonomik model olarak defineciliği büyütmüştür. Bu çalışma ile de Van'ın Ermeni geçmişi ile definecilik sektörü arasındaki bağ irdelenmiştir.

Öncelikle içine daldığım bu konuyu seçmeme vesile olan ve beni iskan politikaları ile tanıştıran, her şart ve koşulda desteğini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Şükrü Aslan'a teşekkür ederim. Onunla beraber sahip olduğum eleştirel ve sosyolojik düşünme biçimini bana öğreten tüm hocalarıma, çalışmanın merkezi noktası olan 1915'i anlamamı olanaklı kılan, özverisiyle, heyecanıyla beni derinleştiren Doç. Dr. Ömer Turan'a ve jürimde yer alıp sunduğu yararlı katkılarından ötürü Prof. Dr. Besime Şen'e ve tabi ki tüm yapıcı eleştirilerinden dolayı arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Tüm bunlarla beraber hayatın bütün zorlu süreçlerinin her bir aşamasında benimle birlikte maddi ve manevi olarak yer alan, ilk günden bugüne kadar hep yanımda olan ve beni şevklendiren, güçlendiren çok kıymetli sevgili aileme desteklerinden ve anlayışlarından dolayı şükranlarımı sunarım. Bu çalışma şüphesiz ki onların katkıları ve çabaları olmasaydı yarım kalırdı.

Kübra Kurt Çalışkan

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMALAR ..... **viii**

ÇİZELGE LİSTESİ ..... **ix**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **x**

1.GİRİŞ **1**

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE **11**

2.1.Devlet Aklı, Devlet Kapasitesi ve Milli Ekonomi 12

2.1.1.Ekonominin el konulan mallar üzerinden güçlendirilmesi: Yahudi Soykırımı örneği 15

2.1.2.Ermeni mallarının kamulaştırılması örneği 18

2.2.Millileştirilemeyen Ekonomik Dinamikler Ya da Enformel Bir Sektör İçinde Definecilik 23

3.1.Bir Sosyolojik Olgu Olarak İskan 26

3.2.Osmanlı'da Ekonomik Dinamikler ve İskan Edilen Kimlik Grupları ile İlişkiler 29

3.2.1.Ermenilerin tehciri ile 'yerinde kalan' ekonomik olanaklar 33

3.2.2.Rumların yerlerinden edilmesiyle 'yerinde kalan' ekonomik olanaklar 36

3.2.3.Yahudilerin yerinden edilmesiyle 'yerinde kalan' ekonomik olanaklar 38

3.3.Gayrimüslim Topluluklara Karşı Süregelen ve Ekonomik Dinamiklerle İlişkili Olan Diğer Uygulamalar 39

3.3.1.Yirmi Kur'a Nafıa askerleri – 1941/2 40

3.3.2.Varlık vergisi – 1942 40

3.3.4.Son sürgünler – 1964 43

4.ENFORMEL KALMIŞ/BIRAKILMIŞ İKTİSADİ ALANLARIN YENİDEN ÜRETİMİ: DEFİNECİLİK VE ARAŞTIRMA SAHASI OLARAK VAN **46**

4.1 Türkiye'de Defineciliğin Tarihsel Seyri ve Yasal Düzenlemeler 48

4.2 Bir Definecilik Mekanı Olarak: Van 53

5. SAHA ARAŞTIRMASI: UYGULAYICILARIN DİLİNDEN DEFİNE VE DEFİNECİLİK **57**

5.1. Ekonomik Bir Uğraş Olarak Definecilik 57

5.2. Define Arama Ediminin Arkaplanı 64

5.3. Bir Gerilimli Tutku Olarak Definecilik 72

5.4. İlk Definecilik Deneyimleri 80
5.5 ‘‘Define Mekanları’’nın Tespiti 84
5.5.1. Ermeni Gömülerini Aramak 92
5.5.2.Ören yerleri ve sit alanları 97
5.5.3. Mezarlar ve ‘‘Mezar Soyguncuları’’ 101
5.6. Define Aramada Görev Dağılımı 109
5.7. Definecilik Deneyimlerinden Hikayeler 120
5.7.1. Dolandırıcılık hikayeleri 120
5.7.2. Sahte eser şebekesi 121
5.7.3. Sihir, Büyü, Rüya ve Tuzaklar 124
5.7.4. Define kılavuzları: Cinler ve imamlar 127
5.8. Definecilerin Korunma Stratejileri: ‘‘Herkesin Bildiği Sır’’ 133
5.9. “Define Bulmak!!” 135
5.10. Definecilikten Arta Kalanlar: Davalar ve Çukurlar 149
6. SONUÇ. 153
KAYNAKLAR 158
EKLER 165
ÖZGEÇMİŞ 185

KISALTMALAR

İTC **:** İttihak ve Terakki Cemiyeti
ANDEFDER : Anadolu Definecileri Eğitim ve Araştırma Derneği
TRT **:** Türk Radyo ve Televizyon Kurumu
TOKİ **:** Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
T.C : Türkiye Cumhuriyeti
TUİK **:** Türkiye İstatistik Kurumu
VB **:** Ve benzeri

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : 2008-2017 yılları arasında yapılan izinli define kazıları. …… **55**

Çizelge 2.2 : 2014-2018 yılları arasında yapılan define kazıları. …… **55**

Çizelge 3.1 : Görüşmeci listesi. …… **167**

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Ardzvaper Manastırı'ndan defineciler tarafından çıkarılmış bir haç..……..**167**

Şekil 2.2: Defineciler in mezardan çıkardıkları kemik, Van. ……..**168**

Şekil 2.3: Defineciler tarafından açılmış çukurlar, Van. ……**169**

Şekil 2.4: Halk tarafından uzun yıllar ahır olarak kullanılmış bir manastır. Varakavank (Yedi Kilise) Manastırı, Yukarı Bakraçlı Köyü, Van. …….…….**170**

Şekil 2.5: Defineciler tarafından kapısı çalınmış bir manastır. Varakavank (Yedi Kilise) Manastırı, Yukarı Bakraçlı Köyü, Van…….**171**

Şekil 2.6: Ermenilerden kalan bir manastırın bugün ki durumu. Sarmaç/Kopanıs Köyü, Van…..**172**

Şekil 2.7: Ermenilere ait bir manastırdan geriye kalan. Sarmaç Köyü, Van.…….**173**

Şekil 2.8: Defineciler tarafından açılan çukur, Van……**174**

Şekil 2.9: Van'da bir evin bahçesi……..**175**

Şekil 2.10: Van'da bir evin bahçe duvarları……**176**

Şekil 2.11: Ermenilerden geriye kalan bir kilisenin çöplük olarak kullanılması……**177**

Şekil 2.12: Defineciler tarafından her yanı kırılmış manastırdan sökülmeye çalışılan yazılı taş. Surp Asdvadzadzin, ya da Ardzvaper Manastırı- Salmanağa Köyü, Van. ……..**178**

Şekil 2.13: Defineciler tarafından manastırın etrafında açılmış tümsek ve çukurlar. Surp Asdvadzadzin, ya da Ardzvaper Manastırı, Salmanağa Köyü, Van…….**179**

Şekil 2.14: Define işaretlerinin geçerliliğinin ve gerçekliğinin, işaretin olduğu alana ve içinde bulunduğu zaman diliminin tarihsel olarak yazılı olduğu görsele dayandırılarak yapılmasına bir örnek, Van……**180**

Şekil 3.1: T.C İktisat ve Ticaret Vekâleti Teftiş Heyeti Bloknotu……**181**

1.GİRİŞ

Bu tez çalışması definecilik olgusunun bütünlüklü bir şekilde kavranabilmesi için tarihsel süreklilik içinde iskan politikalarının toplumsal ve siyasal sonuçlarıyla beraber iktisadi alanda yarattığı formel olmayan ekonomik dinamiklere odaklanmıştır. Bu enformel dinamikler ve definecilik arasındaki ilişki çeşitli sosyal gruplar üzerinden Van şehri özelinde sosyolojik bir çerçevede ele alınmıştır. Van'ın Ermeni geçmişinden bugüne gelindiğinde Van'da yaşayan insanların bir kısmının Ermeni gömüsü arama çabaları sosyolojik bir olguya işaret etmektedir.

Çocukluğunun son dönemlerini ve ilk gençlik yıllarını Van'da yaşamış biri olarak bu şehir üzerine düşünmeye başlamış olmam oldukça yenidir. Bu durumun nedenlerini aradığımda karşıma çıkan toplumsal, siyasal ve dini süreçler başlı başına bir çalışmanın konusunu arz etmektedir. Kendimi geç kalmış biri olarak değil, zamanını bekleyen biri olarak görüyorum. Nüfus ve etnisite politikalarına hep ilgili olurken iskan politikaları ile tanışmamın yüksek lisans sürecinde gerçekleşmesinin de bu 'doğru zamanla' bir bağlantısı olduğunu düşünmekteyim. Definecilik konusu, iskan politikaları dersinde yaptığımız yoğun tartışmaların birinde Şükrü Aslan'ın önemle üzerinde durduğu bir olgu iken, benim için çocukluk dünyamın fısıltılı ve yüksek sesli konuşmalarının arasında hayal meyal hatırladığım gizemli bir yolculuktan başka bir şey değildi. Ta ki bunu akademik bir sürece dahil edebilir miyiz diye düşünene dek. Araştırmanın başında konunun epeyce 'dışında', sadece Vanlı olmanın ve definecilik anlatılarını belli belirsiz hatırlayan biri iken, bugün definecilikle kendi ailesinin çarpıcı hikayelerine ulaşmış, atalarının yaşadığı coğrafyanın derinliklerine inmiş, dün ve bugünün birbirine bağlandığı tarihsellikte Van'ın Ermeni geçmişi ile yüzleşmiş ve konunun ne kadar da 'içinde' olduğumu farketmiş durumdayım. Araştırma sahası, birçok ikilemleri de aynı anda yaşamama neden oldu. Araştırmaya başlarken kendimi çerçevelediğim etik kurallar ve nesnellik ilkesi ile emik yaklaşım ve öznellikler arasında beliren metodolojik sorunlar ile uğraşmak oldukça yorucuydu. Fakat bu sınırlar arasındaki geçirgenlikler, yaşanan etkileşim ve değişim ise bir o kadar keyif vericiydi.

İskan politikalarının iktisadi alanda doğurduğu sonuçları en özgün tartışan çalışmalardan birini Hatice Kurtuluş kaleme almıştır (Kurtuluş, 2011). Muğla'da yaşanan mübadeleyle birlikte bölgeden ayrılan Rumların yerine turizmle gelen Avrupalıların yarattığı kentsel ekonomiyi detaylıca irdeleyen çalışma, Muğla'nın çevre ve merkez arasındaki eşitsiz kentleşmesini, kültürel, tarihsel, ekonomik, politik birçok ögeye bağlı olarak incelemiştir. 20. yüzyılın başında zorunlu bir şekilde yerlerinden ayrılan Rumların yerini bugün şenliklerle karşılanan Avrupalıların alması tüm iskan politikalarının yarattığı ironik tabloyu gözler önüne sermektedir. Bu araştırma da benzer bir saikle, Van'dan 1915 Ermeni Tehciri ile tamamıyla gönderilen Ermenilerin sahip oldukları formel ekonomilerin ve mülklerin bugün enformel ve formel arasında sıkışıp kalan definecilik uğraşını nasıl büyütüp güçlendirdiğini anlatmaktadır. Yaşanan sürgünlerin ve yerinden etmelerin yarattığı kırılmalar şehrin ekonomisini zayıflatıp küçültürken bir kentsel gelişim sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada Van ilinde yapılmakta olan günümüzün definecilik faaliyetleri 1915 Ermeni tehcirinin kentin toplumsal iş bölümünde ve sermaye birikim süreçlerinde yarattığı etki ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Böylece defineciliği oluşturan tüm formel ve formel olmayan sosyo-ekonomik dinamiklerin 1915 Ermeni tehciri üzerinden izleri sürülmektedir. Bu iz sürme çabası definecilik olgusunu Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne süregelen iskan uygulamalarının öngörülemeyen bir neticesi olarak ele alabilmemize olanak vermektedir. Öte yandan yine bu araştırma özellikle 20.yüzyıl iskan uygulamalarının etnisite politikalarına ek olarak bu uygulamaların ekonomi-politik sonuçları üzerine çeşitli çıkarımlar yapmaya olanak sağlayacaktır. Sürgünlerin ardından yerin yüzeyinde kalan, gayrimüslimlere ait mabetler, mesken yerleri, iş yerleri, okullar, araziler ve vakıf malları tahrip edilmiş ve el değiştirmişken, yerin altına saklanan gömülere ne olacağı bilinememiştir. Bu nedenle define bir yer altı ekonomisi olarak, Ermenilerin kendi rızasıyla vermediği ve devlet yetkililerinin ise alamadığı bir duruma işaret eder. Bugün gelinen noktada yerin altı sahip olduğu gizemiyle durmaya devam ederken, kendisiyle beraber büyük bir ekonomiyi de beraberinde doğurmuştur. Aynı zamanda definenin, tarihsel belge niteliği taşıması sebebiyle hukuktan siyasete birçok farklı disiplin için önemli bir veri kaynağı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Çeşitli akademik disiplinlerin temel tartışmalarından beslenen bu çalışma, öne çıkardığı birbiriyle bağlantılı bazı araştırma sorularına dayanmaktadır. Öncelikli olarak definecilerin bulmayı umut ettikleri definenin Ermeni gömüsü olması, yapılan bu eylemi bireysel ve toplumsal alanda ne ölçüde değiştirmektedir? Ya da herhangi bir şekilde zengin olmayı hayal eden kişiler, bu hayali bir 'Ermeni hazinesi' üzerinden nasıl kurgulamaktadır? Başka bir deyişle bu kurgulama kişinin hafızasındaki hangi tarihsel ve toplumsal inşaları öne çıkarmaktadır? En önemli soru ise tüm ülkede aranan definenin Van'da aranıyor olmasını önemli ve anlamlı kılan şeyin ne olduğudur? Van'ın Ermeni geçmi-

şinden bugüne deneyimlenen toplumsal ve ekonomik kırılmalar hem definecilik olgusuna hem de modern ulus-devlet formuna dair güçlü veriler sunabilmekte midir? Çalışma, bütün bu soruları kapsamlı bir biçimde ve olabildiğince detaylı tartışmayı hedeflemektedir. Ermeni mallarının, nasıl ‘‘paylaştırıldığı’’ hangi formel ve enformel dinamiklerin bu süreçte rol aldığı bu kapsamda çalışmada yer almaktadır.

Definecilik üzerine literatürel çalışmalara baktığımızda karşımıza çıkan ilk isim oldukça çarpıcıdır. İbn-i Haldun’un Mukaddime’sinde ‘‘Para kazanmak için define ve hazine aramak tabii bir geçim yolu değildir’’ başlığıyla define aramaya dair genel bir çerçeve sunduğu görülmektedir. Haldun’un yaklaşımı en azından 13. yüzyıldan itibaren başlatabileceğimiz bir definecilik tarihini mümkün kılmaktadır. Bunun dışında özellikle Tarih/Sanat Tarihi, Arkeoloji ve Edebiyat bölümleri ile Restorasyon ve Mimarlık bölümlerinin, Müze Müdürlüğü’nün, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları-’nın, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Emniyet Müdürlüğü’nün ve Jandarma Genel Komutanlığı’nın belirli yayınlar yaptığı görülmektedir.[1] Bu yayınlar çoğunlukla definecilik ile ilgili temel konular üzerinde öbekleşmiştir. Çoğu yayın tarihi eser kaçakçılığının önlenmesi ve tarihi eser kaçakçılığı ile oluşan tahribatlar ve eserlerin onarımı üzerinedir. Yayınların önemli bir kısmında da kültürel mirasın korunması, kültür varlığı koruma bilinci/bilinçsizliği ve folklorik olarak define bulma süreçleri irdelenmiştir. Benzer şekilde ‘Yakın Tarihimizde Van’ ve ‘Uluslararası Van Gölü Havzası-Sempozyumları’ başlıklarıyla da Van’a dair arkeolojik çalışmaları merkeze alan ama aynı zamanda kültür varlıklarının ve yerin altındaki zenginliklerin sürekli yeniden üretilen bir Türklük anlatısıyla ele alındığı görülmektedir.[2]

Bunların dışında tamamen definecilik/ hazine avcılığı/ altın arayıcılığı üzerine bir çalışma olmasa da dolaylı yollardan definecilerden bahseden çok değerli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların ta-

[1] Konyar, E. (2009). Türkiye’de Definecilik ve Eski Eser Yağması. Toplumsal Tarih Dergisi, V.185. s.222-227, Şenesen, İ. (2016). Türkiye’deki Define ve Definecilikle İlgili İnanışlar ve Bu İnanışların Motif İndex’e Göre Değerlendirilmesi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 2, S. 283-298, Yolcu M.A & Karakaya H., (2017). Definecilik Folkloru, Karadeniz Araştırmaları XIV/54 - s.117-133 , Ağaoğlu, S. (2007). Van Şehir Dokusu ve Tarihi Eserlerinin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 35 Erzurum, s.311-340, Başgelen, N. (2007). Türkiye’de Koleksiyonculuk ve Arkeolojik Mirasın Korunması, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Akkuş, Z.& Efe, T. (2015) Türkiye’de Defineciliğin Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Değerlendirilmesi, Birey ve Toplum, Güz, Cilt 5, Sayı 10.

[2] VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, Erciş Belediyesi Kültür Yayınları, Ed: Oktay Belli, 2011, İstanbul. Ek olarak öncesinde yazılan ilk beş sayıya da bakılabilir.

mamına[3] bakıldığında, Van coğrafyası merkeze alınmadan yürütülen çalışmalar da dahil olmak üzere, Ermeni imgesi ile karşılaşmanın definecilik olgusunun karakteristik özelliklerinden biri olduğu görülmektedir. Spesifik olarak Van üzerinden yapılan çalışamalarda ise, Van'ın Ermeni geçmişi toplumsal bellek üzerinden irdelenmeye çalışılmıştır. Bu konuda farklı kavramsal çerçeveler kullanılsa da elde edilen sonuçlar çarpıcıdır. Bu araştırmanın literatürdeki diğer çalışmalardan ayrıldığı nokta ise defineciliği tüm bileşenleri ile beraber tartışmak ve defineciliğin oluşturduğu toplumsal ve ekonomik dinamiklerin irdelenmesidir.

Akademik çalışmaların dışında, bu ülkede neredeyse her kesimden ve her yaştan insanın bir define hikayesi mevcuttur. Dolayısıyla, üzerinde yaşanan toprağın altı aynı zamanda ülkenin gömülü belleğidir. Defineye ve onunla devam edegelen anlatılara temas etmeden büyümek bir hayli zor görünmektedir. Oldukça yaygın bir aktivite olan defineciliği bir akademik araştırmanın konusu kılmak bu sebeple önemlidir.

Kitle iletişim araçlarının kullanımı açısından ilk define hikayesine, Yılmaz Güney'in sinemanın konusu yaparak orijinal bir biçimde işlediği 'Umut' filminde rastlanmaktadır. 1970 yılının Çukurova'sında, kendi babasının hikayesinden yola çıkarak Umut'ta kocaman bir umutsuzluğu başarılı bir şekilde anlatan Güney, kendisinin hayat verdiği Cabbar karakteri ile yoksulluğun pençesinden sıyrılmaya çalışan ve bunun için bütün yolları deneyen bir adamın hikayesini anlatır. Ailesini geçindirmek için emeğiyle para kazanamayacağını düşünerek kestirme bir yol arayan ve Milli piyango biletinden de ikramiye çıkmayınca en son çareyi bir hocanın peşinde define aramada bulan Cabbar karakteri, karısını ve çocuklarını bu uğurda aç bırakan ve çıldıran bir adam olarak resmedilir. Filmde definecilik, delilik ve umut arasında ince bir çizgide yer almaktadır. Film defineciliği oldukça yalın ve toplumsal sorunlarla bağlantılı olarak ele almıştır.

Türkiye'de defineciliğin sınırlarının ne kadar geniş olduğunu, define bulmak için tüm imkanların zorlandığını ve yaygınlığının üst düzeyde olduğunu anlayabilmek adına medya da yer alan hareketliliğe ve çeşitliliğe bakmak anlamlı olacaktır. Defineciliği araştırmaya başladığım ilk zamanlarda medya da en büyük ses getiren olaylardan biri, 8 Nisan 2018 tarihinde Habertürk'te yayınlanan ''Burası Haftasonu'' programına 'define ve iş' uzmanı adıyla Uğur Kulaç'ın konuk edilmesiydi.

---

[3] Treasure/Fetish/Gift: hunting for 'Armenian gold' in post-genocide Turkish Kurdistan, Alice von Bieberstein, Subjectivity 10:170–189, 2017, 'Accidental' Encounters with the Ottoman Armenians in Contemporary Turkey," Études arméniennes contemporaines, Eray Çaylı, 6: 257-270, 2016, Moush, sweet Moush: Mapping Memories from Armenia and Turkey, Editors: Lusine Kharatyan & Ismail Keskin & Avetis Keshishyan & S. Aykut Ozturk & Nane Khachatryan & Nihal Albayrak & Karen Hakobyan, The Institute for International Cooperation Of the German Adult Education Association, 2013, Remembering Armenians in Van, Turkey. Sabancı University, Gözde Burcu Ege. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, Speaking to One Another: Personal Memories of the Past in Armenia and Turkey, Leyla Neyzi & Hranush Kharatyan-Araqelyan, dvv international, 2010.

Hem ANDEFDER (Anadolu Definecileri Eğitim ve Araştırma Derneği)'nin kurucusu hem de Uğur Dedektörlerin sahibi Uğur Kulaç televizyonda adım adım define nasıl aranır ve define bulurken dikkat edilmesi gerekenlerin neler olduğunu anlatmıştır. Ayrıca definecilerin haklarından da bahsetmiştir. Televizyonda define ile ilgili en eski kayıt ise Uğur Dündar'ın 1979 yılında sunduğu 'Çarşamba Gecesi' programında define arayan İhsan Olcay ile yaptığı röportajda görülmektedir. Uzun yıllardır define arayan ve muvaffak olamayan, bu yolda karşılaştıkları sorunları ve olayları anlatan İhsan Olcay, kaybettiklerinin kazanacaklarından çok olduğunu dile getirmiştir. Programın kaydına yakın bir zamana kadar TRT arşivinden ulaşılabiliyorken şu an erişim izni kaldırılmıştır. Fakat TRT arşivi benzer defineci hikayelerine yer vermeye devam etmektedir. Define arama haberlerinin sıklaştığı bu dönemlerde kayıtların ortaya çıkması da medya ve toplum arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Herhangi bir haber sitesine 'define' anahtar sözcüğünü yazdığımızda karşımıza, define ararken zehirlenip ölenler, göcük altında kalanlar, kuyuda ya da mağarada mahsur kalanlar, define ararken kaybolanlar, camide, kilisede ve ören[4] yerlerde define arama haberleri, kepçeyle, tırla define arayanlar, define ararken yolu kapatanlar, define bulmak için büyük meblağlarda para harcayanlar, emniyet ve jandarma ile define arayanlar, define bulma vaadiyle dolandırılanlar, define bulurken cin tarafından çarpılanlar ve daha birçok benzer haberin çıktığı görülmektedir. Ülkenin dört bir yanından gelen define haberlerinin sıklığı ve medyadaki sunumu ile beraber bazı kurum ve kuruluşların define kazılarının yasaklanması üzerine yazılar yazdığını ve konuşmalar yaptığını, aynı hızla define arayanların da kendilerini savunduğu yoğun bir tartışma zemininin varlığından söz etmek mümkündür.

Sadece 2019 yılının Mart-Nisan aylarında yer alan define haberlerine baktığımıza karşımıza dikkat çeken 10 haber çıkmaktadır. Bunlardan en çarpıcı olanlarından bazıları şu şekilde sıralanabilir: 17 Nisan'da ki habere göre, Bolu'nun Güney Felakettin köyünde iş makinalarıyla define kazısı yapan 12 kişi tutuklanmıştır.[5] Gözaltına alınan bu kişiler arasında Jandarma Muhabere Albayı, Ankara Kaçakçılık Daire Başkanlığı'nda görevli bir kişi, işadamı ve şirket yönetici olan farklı üst düzey görev sahibi insanlar bulunmaktadır. Köye gizli bir görev için geldiklerini bildiren zanlılar, işin başında bürokrasiden birisinin olduğunu ve bunun bir operasyon olduğunu belirtmiştir. Kazı sonrasında çıkan nesnelerin ilgili kişiye gönderilip gizli ödeneğe aktarılacağı bildirilmiştir. Formel aktörlerin tüm ekipmanlarıyla bu işe nasıl dahil olduklarını aktaran çok fazla haber bulmak mümkündür. 18 Nisan-

4 "5.5.2. Ören Yerleri ve Sit Alanları" bölümüne bakılabilir.

5 e: 17 Nisan 2019, http://arkeofili.com/boluda-siyasiler-kacak-kazi-yaparken-yakalandi

’daki haberde ise[6], Bursa’nın Kızıltepe mevkiinde, 7-8 kişi yaptıkları define kazısında 30 metre derinlikteki kuyuya girmişler ve orada mahsur kalmışlardır. Metan gazından zehirlenen defineciler, arama kurtarma ekiplerinin müdahalesi sonucu kurtarılmış fakat kişilerden biri olay yerinde ölmüştür. İstanbul Silivri’de de buna benzer bir olay 17 Mart’ta yaşanmıştır.[7] İki kişi bir evin altında izinsiz define kazısı yaparken göçük altında kalmış, arama çalışmaları rağmen bu kişiler bulunamamıştır. Devam eden günlerde arama çalışmaları sürekli devam etmiş, 29 Mart 2019 tarihinde ‘‘Müge Anlı ile Tatlı Sert’’ programında defineciler ve definecilik hakkında önemli tartışmalar yapılmıştır. Hava koşullarının iyileşmesiyle define arama haberlerinin arttığı ve medyanın bu konuya yoğun bir ilgisi olduğu görülmektedir.

Definecilik üzerine Türk edebi yazınında kaleme alınan romanlar, özellikle şifre ve tılsımları çözebilmeye yarayan el kılavuzları, internet üzerinden oluşturulan forum ve gruplar da oldukça yaygındır. Bu araçlarla yoğun bir bilgi aktarımı ve paylaşımı söz konusudur. Canlı yayın ile define araması yapılmakta ve belirli sosyal medya araçları ile define aramanın tüm aşamaları anlatılmaktadır. Bu paylaşımlar ile bilinçsiz define aramalarının önüne geçilmeye çalışıldığı belirtilse de izinsiz aramanın yapıldığı yerler birinci dereceden sit alanları olmaktadır. Define arama üzerine yoğun bilgi akışının yanında, bulunan tarihi eserlerin alım ve satımı da internet üzerinden yapılabilmektedir.[8]

Bunlara ek olarak Kasım 2018 tarihinde ilk sayısı ile yayın hayatına başlayan Define Dergisi, ‘‘Türkiye’nin tek Define ve Definecilik Dergisi’’ olduğunu dile getirmiştir. Şu ana kadar dördüncü sayısını çıkaran derginin içeriği oldukça kapsamlıdır. Dergi Türkiye’nin altın haritasını, gizli hazinelerin yerini ve buralara nasıl ulaşılabileceğini, define haritalarının üzerindeki figürlerin nasıl çözüleceğini, dünden bugüne defineciliğin tarihsel seyrini, eşkıya belgelerini, tüm mezar çeşitlerini ve benzeri birçok konuyu ele almaktadır. İlk sayıda yer alan yazıların tamamı anonim iken diğer sayılarda yazarlar kimliklerini açıklamışlardır. Çarpıcı olan bir husus ise ilk sayısının özel başlıklarından birinin Ermeni Defineleri olmasıdır. Çünkü Türkiye’deki tüm defineciler için Ermeni yerleşkeleri her zaman potansiyel kazı alanlarıdır. Definecilik üzerine en yeni gelişmelerden birisi ise, 21.06.2018 tarihinde Anadolu Defineciler Eğitim ve Araştırma Derneği’nin (ANDEFDER) kurulmuş olmasıdır. Dernek başkanı Uğur Kulaç “Derneğimizin kuruluş amacı Anadolu topraklarında define ile ilgilenen insanlarımızın eğitilmesi, bilinçlendirilmesi ve bir çatı altında toplanarak hakla-

---

[6] e: 18 Nisan 2019, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1352543/Defineciler_mahsur_kaldi__1_olu.html

[7] e: 17 Mart 2019, https://www.haberturk.com/silivri-de-defineciler-gocuk-altinda-kaldi-2405545

[8] İkinci el eşya satışının gerçekleştiği bir sitede 150 tl fiyatla bir tarihi eser parçasının satıldığı görülmüştür. e: 17 Mart 2019, https://www.posta.com.tr/internetten-150-liraya-satilik-tarih-2123126

rının savunulmasıdır. Definecilerin kaçakçılık ile birlikte anılması, tüm bu işe gönül vermiş insanlarımızı da derinden rahatsız etmektedir" demiştir. Birçok konferans ve çalışma düzenleyen derneğin internet platformu ve medya hesapları aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Fakat kuruluşu medyada çok büyük tartışmalara neden olan bu dernek, 8 Ocak 2019'da kamuoyuna yayınladıkları duyuru ile fes edilmiştir.[9]

Van'ın Ermeni geçmişinden arta kalan bir yer altı ekonomisi olarak defineciliği, Van'ı ve Ermeni gömülerini merkeze alarak incelediğimiz bu çalışma, sahip olduğu çok katmanlı ve çok yönlü yapısıyla Türkiye'de definecilik faaliyetlerine sosyolojik bir boyuttan yaklaşmaktadır. Bir başka ifadeyle, yapılmak istenen defineciliği tanımlamaya, bir uğraş olarak çerçevelemeye ve onu mümkün kılan ekonomik-politik tarihselliği ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Çeşitli zaman dilimlerinde ve farklı mekanlarda yapılan definecilik faaliyetlerinin ortak noktalarını belirginleştirip, spesifik olarak Van'da deneyimlenen definecilik faaliyetlerinin meşruiyet kaynaklarından biri olan Ermeni imgesine eğilmektir. Lakin bu konuda daha kapsamlı ve uzun soluklu çalışmaların yapılması oldukça elzemdir. Bu çalışma, defineciliği anlamlandırma noktasında giriş mahiyetinde bir rol üstlenebilmektedir.

Araştırmada, yeni kurumsallaşan bir ekonomik ve iktisadi alan olarak definecilik kavramsal bir çerçevede tanımlanmış ve defineciliğin iskan politikalarının bir tezahürü olarak kurgulanabilir olup olmamasına bakılmıştır. Nitel verilerin kullanıldığı bu çalışmada etnografik bir araştırma modeli kullanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile elde edilmiştir. Böylece Van'da define arayanların temel saikleri ile şehrin geçmişine dair izler arasında çeşitli bağlantıların yakalanması amaçlanmıştır. Çalışmanın nitel verileri içerik analizi ile çözümlenmiştir. Burada içerik analizi, yazılı şekilde toparlanan çıktıların belirli kurallar dikkate alınarak irdelenmesidir. Bu analizde hedef, ilgili materyallerdeki bilgilerin düzenli bir metoda bağlı kalınarak tetkik edilmesi ve ifadelerin kategorilendirilmesi sonucunda hangi sıklıkta ortaya çıktıklarını belirleyerek konuya anlam kazandırmaktır. İçerik analizi sürecinde, yazılı ve sözlü verilerin araştırma problemlerine cevap bulmak

---

[9] ANDEFDER'in yayınlamış olduğu kamuoyu duyurusu : ''TÜRKİYEDE DEFİNEYE GÖNÜL VERMİŞ, DEFİNECİLİK FALİYETİNİ GEREKTİĞİ GİBİ YAPMAYA ÇALIŞAN İNSANLARIN BİR ARAYA GELMESİ VE DEFİNECİLİK İLE ALAKALI SORUNLARIN ORTADAN KALDIRILMASI. KANUNLARDAKİ EKSİKLİKLERİN GİDERİLMESİ AMACI İLE UĞUR KULAÇ BEYİN ÖNDERLİĞİNDE 21,06,2018 TARİHİNDE KURULAN. ANADOLU DEFİNECİLERİ EĞİTİM VE ARAŞTIRMA DERNEĞİ BU GÜN GENEL KURUL KARARI İLE FES EDİLMİŞTİR. DERNEĞİN FESİH SEBEBLERİ UĞUR BEY TARAFINDAN BU HAFTA CUMA GÜNKÜ CANLI YAYINDA AÇIKLANACAKTIR. DERNEĞİN KURULUŞ AŞAMALARINDA VE KURULUŞ ÇALIŞMALARINDA DAHA SONRASINDA BİZLERE İNANARAK BİZLER İLE BİRLİKTE GAYRET GÖSTEREN, DESTEĞİNİ ESİRGEMEYEN KURUCU ÜYELERİMİZE. DERNEĞE ÜYE OLARAK KORKUSUZCA DESTEĞİNİ İLAN EDEN 2,000 ÜYEMİZE TEŞEKKÜR EDİYORUZ. TARİH SİZLERDEN ÖVGÜ İLE BAHSEDECEK. NE YAZIKKİ YAPMAYA ÇALIŞTIĞIMIZ ŞEY MUHATPLARIMIZ TARAFINDAN ALGILANMAMIŞ. TAM TERSİ BAŞKANIMIZA SUÇ DUYURUSUNDA BULUNULARAK KAPILAR KAPATILMIŞTIR. ALDIĞIMIZ TERBİYEYE İSTİNADEN BİZLER HİÇ BİR ŞEKİLDE VE HALDE DEVLETİN HİÇ BİR KURUMU İLE SÜRTÜŞMEK VE KAVGA HALİNDE OLMAYI İSTEMİYORUZ.
KAMUOYUNA SAYGI İLE DUYURULUR." e: 10 Ocak 2019, https://andefder.org.tr/kamuoyu-duyurusu/

amacıyla sınıflandırılması, özetlenmesi ve değişkenler ya da kavramlar belirlenerek kategorilendirilmesi aşamaları gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın konusu ve modeli itibariyle antropolojik bir çalışma olarak görülmesi mümkündür.

Bu çalışmada araştırma sahası olarak Van ili ve ilçelerinin seçilmesinde Van'ın uzun yıllar bir çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir bölge olması, Ermeniler'in kadim yaşam alanlarının beşiği olması, 1915 ve sonrasını yaşayan mekansallıkta Ermeni kalıntılarına ve geçmişine ev sahipliği yapıyor olması gibi faktörler etkili olmuştur. Bunlara ek olarak, şehrin İran sınır hattı üzerinde olması sebebiyle enformel sektörün de sürekli ve canlı olması önemli bir husustur. Ayrıca kaynak kişilere ulaşma noktasında sahip olduğum avantajlar da sahayı belirlememe yardımcı olmuştur. Özellikle Van'da ikamet etmekte olan ailemin yardımları, görüşmecilere ulaşmama ve defineciliği daha rahat anlamlandırabilmeme olanak sağlamıştır.

Araştırma kapsamında görüşülecek kişilere çok yönlü bir şekilde karar verilmiştir. Defineciliği araştırmanın konusu kıldığımızda Van'da doğmuş, en az üç kuşaktır orada yaşayan ve hayatlarının bir döneminde Ermeni definesi arayan kişilerin olduğu bir görüşmeci listesi oluşturulmuştur. Define avcılığı yasal düzenlemeler yoluyla izinli yapılabildiği gibi yaygın olarak kaçak yollarla da yapılmaktadır. Görüşmecilerin çoğunluğu izinsiz kazılarda bulunmuş olmasına rağmen aralarında izinli kazı yapanlar da olmuştur. Toplamda 20 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu kişiler farklı yaşlardan ve meslek gruplarından seçilmiş olup temel değişken olarak defineciliğe dair takındıkları tutum dikkate alınmıştır. Genel olarak definecilik faaliyeti bir ekip/takım işi olarak gerçekleştirilmektedir. Takımda yer alan üyelerin herbiri belirli bir konuda kendini geliştirmiş ve ‘‘uzmanlaşmış’’ kişilerden oluşmaktadır. Bu nedenle defineciliğe dair tüm ‘‘uzman’’ kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Definecilikte en önemli görevlerden birini icra eden hoca/melle[10] grubuna ait bir görüşmeci bulunmuş olmasına rağmen görüşmeye ikna edilememiştir.

Defineciliğe başladıktan sonra bırakmanın imkansız olduğuna dair büyük bir anlatı söz konusudur. Görüşmecilerden 12'si hali hazırda definecilikle uğraşmaya devam ederken bir kişi definecilikle alakalı her şeyi tamamen bırakmış ve bu ilgisini tarihi yerleri gezmeye ve yıkılmaya yüz tutmuş tarihi eserleri tespit etmeye çevirmiştir. Define bulma sürecinde farklılaşan görev tanımları defineyi bulduktan sonra da karşılaşılan durumlar ile çeşitlenmektedir. Ayrıca tezin bulgular kısmında, define bulmaya çalışırken tüm maddi servetini kaybeden, define sırasında belirli göstergelerle yol bulan ve definecilik faaliyeti yüzünden hukuki soruşturmalar geçiren birçok farklı örnek ele alınmaya çalışılmıştır. Tüm bunlara ek olarak, sadece define arayanlarla defineciliğin yarattığı toplumsal ger-

[10] 5.6. ‘‘Define Aramada Görev Dağılımları’’ bölümüne bakılabilir.

çekliğin çözülemeyeceği anlaşılmış ve konuyu derinlemesine anlayabilmek adına definecilikle ilişkili farklı değişkenlere bakılmıştır. Bunun için yaklaşık 15 yıldır Van'da görev yapan 2 arkeolog, Van'da doğup büyüyen 2 kuyumcu, define arama faaliyetinin yaygın olduğu eski Ermeni köylerinden birinin muhtarı ve bir köy sakini, son olarak da bir definecinin yakını ile görüşmeler yapılmıştır. Van bölgesinde define arayanların sadece erkeklerden oluşması sosyal hayatın maskülen bir inşaya sahip olmasıyla bağlantılı olarak definecilikteki eril baskınlığın da bunun doğal bir sonucu olduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırmacının kadın kimliği çok yönlü bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Bölgede yer alan bir defineci kahvehanesine bu sebeble giriş sağlanamamış fakat bu durum görüşmecilerin özenli, nezaketli ve yardımsever tavırlarını pekiştirmiştir.

Van'da definecilik üzerine yürütülen bu çalışmanın en zor bölümlerinden biri elbette saha çalışması olmuştur. Verileri toplama süreci 2018 Kasım ve 2019 Nisan tarihleri arasında, her aşaması bir çok kişinin desteğiyle gerçekleşmiştir. Definecilik yasal yollarla yapılabildiği gibi ülkemizde yaygın olarak yasa dışı yollarla yapılmaktadır. Van bölgesi için de çoğunluğu izinsiz yapılan kazıların muhatapları ile görüşmek bir ucuyla 'suç' sosyolojisine de adım atmayı beraberinde getirmiştir. Hayatının bir döneminde define aramış kişilere, güvenlik sebebiyle kartopu tekniği ile ulaşılmış olduğu halde çalışmanın en büyük zorluğunu oluşturan kısım her kesimin görüşme yapmaya ikna edilmek zorunda kalınmasıdır. Define arayanlar, müze görevlileri, kuyumcular, arkeologlar, koleksiyonerler gibi tüm toplumsal kesimlerden görüşmeciler bu konuyu günlük yaşamın seyrinde rahatlıkla dile getirebilirken, araştırmanın nesnesi haline geldiklerinde bu rahatlık ortamının dağıldığı gözlenmiştir. 'Başına bir şey geleceğini' düşünen görüşmecilerin bu kaygılarının sıklığı, saha çalışmasının ilerleyen aşamalarda konuyu görüşmecilerin zihninde muğlaklaştırdığı düşünülmektedir. Görüşmecilerin kaygıları devlet mekanizmalarının caydırılıcılığı ve toplumsal normların baskınlığından beslenmektedir. Görüşmecilerden birinin uzun süre kendisini rahat hissetmesini sağlamaya çalıştıktan sonra, ''Beni içeri attıracaksınız, iş yok iş. Ben daha gencim.'' diyerek konuşmayı sonlandırması dikkat çekicidir. Bir kaç görüşmeci ise ''başımıza bir iş gelirse seni buluruz'' diyerek tehdit ve gözdağı arasında bir dili tercih etmiştir. İşin çarpıcı olan kısmı define arama prosedürlerinin cezai yaptırımlarının oldukça keyfi işliyor olması ve tüm görüşmecilerin uzun yıllardır hız kesmeden define aramış olmasıdır. Nitekim görüşme yapılan 20 kişiden sadece iki kişi hakkında yasal bir tatbikat yapıldığı halde bunun da bir ceza ile sonuçlanmadığı görülmüştür. Bu insanları korku ve cesaret arasında sıkıştıran toplumsal ve ekonomik dinamikler oldukça önemlidir.

Görüşmecilerin aktarımıyla, definecilik 'yalanın' üzerine inşa edilmiş bir alandır. Kimsenin kimseye güvenmemesi gerektiği öğüdüyle başlayan konuşmalarda, hem araştırmacı ve görüşmeci arasın-

da güveni tesis etmeye çalışmak hem de anlatıları yalan ve gerçeklik kıskacından ayırmaya gayret etmek bu sürecin önemli noktalarından biri olmuştur. Görüşmeciler zaman zaman çalışmanın amacını sorgulamış ‘‘İşaret ve yorum isterseniz yaparım size. Yardımcı olurum yani.’’ ya da ‘’Sen bize cihaz getirebilir misin?’’, ‘‘Define haritan var mı?’’ ve ‘‘Ne malum senin de define aramadığın’’ gibi tepkiler vermişleridir.

Definecilik olgusunun yarattığı sosyal ilişkilerde ise kişilerin birbirlerini elimine ettiği bir mekanizma gözlemlenmiştir. Özellikle resmi kurumlarda çalışan kişiler bu konuda oldukça mesafeli davranmaktadır. Araştırma sürecinde Van Müze Müdürlüğü’ne define kazısı yapmak için başvuran kişilerin envanterini almak adına epey mesai harcadığımı belirtmeliyim. Alınması muhtemel evraklar özellikle kazıların hangi ilçeler ve köylerde yoğunlaştığını, hangi tarihlerde artıp azaldığını görmek, sürecin yasal boyutunun resmi evraklarla desteklenmesini sağlamak ve izinsiz kazılarla kıyaslayabilmek adına şüphesiz gerekli ve faydalı bir adım sağlamış olacaktı. Fakat müze yetkilileri belirli yoğunlukları olduğunu belirterek aralıklarla yaptığım tüm başvuruları reddetmiş ve bu bilgileri paylaşmayı kabul etmemiştir. Ek olarak izinsiz yapılan kazılar sonucunda hakkında dava açılan kişilerin tutanaklarına da erişim isteğimiz adli merciler tarafından kabul edilmemiş bu yüzden bulgular kısmında defineciliğin hukuki süreçlerine dair ayrı bir bölüm yapılmak istense de gerekli evraklar temin edilemediği için mümkün olmamıştır. Tüm bunlar defineciliğin formel mekanizmalara temas ettiği noktada araştırmacı açısından büyük bir tıkanıklık oluşturmuştur.

Görüşmecilerin definecilik anlatılarının lineer bir düzlemde devam etmemesi, Kürtçe-Türkçe arasındaki geçişkenlikler, dili kullanma pratikleri ve tercihleri oldukça çarpıcıdır. Günlük dilin sadeliği defineciliğin ağır ve karmaşık terminolojisine hızlıca evrilebilmektedir. Görüşmecilerin deneyimledikleri ve aktardıkları arasındaki geçirgenlik ise konunun gerçeklik ile kurmaca arasındaki çok ince bir çizgide ilerlediğini düşündürmektedir. Bu nedenle görüşmecilerin rızası ile konuşmalar ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Etik sınırlar içerisinde görüşme yapılan kişilerin bütün bilgileri saklı tutulmuştur. Görüşmeye başlamadan önce tüm süreç detaylıca aktarılmış ve bilgiler izin alınarak çalışmaya dahil edilmiştir. Katılımcıların izin verdiği ölçüde çalışmada yer alan bilgiler, yine aynı metotla yorumlamaya tabi tutulmuştur. Bazı katılımcılar tarafından kullanılan sövgüler ise ‘…’ işaretiyle gösterilmiştir. Görüşmecilerin tamamı kod isim ve soy isimleriyle araştırmada yer almakta fakat soy isimler sadece baş harfleriyle gösterilmektedir. Her görüşme ortalama 90 dakika sürmüştür. Görüşmelerde anlatıları aniden kesen video ve fotoğraf paylaşımı, definecilikte görsel malzemeyi kullanma pratikleri üzerine ayrıca düşünmeyi gerektirmektedir. Özellikle define işaretlerinin geçerliliğinin ve gerçekliğinin işaretin olduğu alana ve

içinde bulunduğu zamanın diliminin tarihsel olarak yazılı olduğu görsele dayandırılarak yapılması oldukça çarpıcıdır.

Araştırma etnografik bir metotla kurgulandığı için hem defineciler ile beraber sahada nasıl define aradıkları incelenmiş, defineciler ile birebir görüşmelerin dışında toplu görüşmeler yapılmış, hem de çalışmaya başlamadan önce sahayı görmek amacıyla Van gölü havzasında ayakta kalan önemli tarihi eser kalıntıları ve mezarlıklar, özellikle defineciler tarafından tahrip edilen mekanlar ziyaret edilmiştir. Ermeni Patrikhanesinin 1904 yılındaki verilerine göre, Van gölü havzasında 400 kilise, 57 manastır bulunmaktaydı. Bu kilise ve manastırların bugüne ulaşmış olanları oldukça azdır. Fakat yüzeyde kalıntılar olmasa da yerin altında kalıntıları olan ve koordinatlarının bilindiği kilise ve manastırlar bulunmaktadır. Bu mekanları ziyaret ettiğim sırada yaşadığım karşılaşmalar ve bulduğum 'defineler', Ermenistan'daki bazı insanların hazine kelimesini servet kavramı ile bağlantılı olarak olarak değil de doğa (tarlalar, nehirler, dağlar, göller), anıtlar ve geride bıraktıkları tarih için kullanmalarıyla benzerlik göstermektedir (Moush, Sweet Moush, 2013: 65). Bu şekilde Van'ın gündelik yaşam seyri içinde Ermeni kimliğine değmezken bir anda Ermeni imgesi definecilik olgusu ile gün yüzüne çıkmaktadır. Tüm kilise ve manastırların etrafı derin çukurlar ile çevrili olup kaderlerine terk edilmiş konumdadır. Bu durum, bize geçmişte yaşananları ve onun güncel kavranışını daha iyi yansıtmaktadır. Define ararken sahip olduğu bütün serveti kaybettiği toplumca bilinen görüşmecilerden biri, konuşmalarında anlattığı deneyimlerin öznesi olarak sürekli bir başkasını konumlandırmaktaydı. Oldukça gergin ve sinirliydi. Herkesin bildiği sırları anlatmak onu ağırlaştırmıştı. Israrla sergilediği direngenlik görüşmenin sonunda tamamen yön değiştirmiş ve birden bire olayların öznesi kendisi olagelmişti. Denilebilir ki; Van'ın üzerinde dolaşan Ermeni hayaleti defineciler saklı belleklerinde birdenbire zuhur eden bir örüntüdür. Ansızın dökülüverir dudaklardan ve sonra tüm seyir Ermeni ile karşılaşmaya, gidipte geri dönemeyenlerin ardında bıraktıklarıyla hesaplaşmaya dönüşür. Bu sebeple defineci en büyük meşruiyetini içinde bulunduğu yoksulluktan aldığı kadar formel iktisadi planlamaların çıktısı olan ulus-devletin müslümanlaştırıcı ve Türkleştirici politikalarının ürettiği yağmacı bir zihinden almaktadır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde modern zamanlarda nüfus, etnisite ve iskan politika ve pratiklerinin yarattığı yeni ekonomik 'dinamikler'e, ekonominin millileştirilmesine ve kavramsal olarak devlet aklına odaklanılmaya çalışılacaktır. Devamında zorunlu sürgünlerle geride kalan taşınmaz mülklerin dağılımı, 'yeni' ekonomik kaynakların üretimi ve dağıtımı irdelenecek özellikle Yahudi sermayesinin dönüşümü bu konuda oldukça çarpıcı ipuçları sağlayacaktır. İkinci kısımda ise formel alanda bu sermayelerin dönüşümünün bugün millileştiremeyen bir ekonomi olarak definecilik ile enformel sektörde nasıl karşımıza çıktığını anlamlandırabilmek adına kısaca enformel sektörün tanımına ve Türkiye'deki seyrine değinilecektir. Üçüncü kısımda ise Geç Osmanlıdan bugüne nüfus, etnisite ve İskan politikalarının yarattığı ekonomik dinamikler ele alınacaktır. Özellikle Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler üzerinden mülkiyette yaşanan el değiştirmeler ve hukuki süreçler irdelenecektir. Ayrıca 1940'lardan 60'lara kadar devam eden çeşitli ötekileştirici olayların kısa bir analizi yapılacaktır. Dördüncü kısımda ise enformel bırakılmış alanların yeniden üretimini, Van üzerinden anlatmaya çalıştığımız defineciliğe dair kapsamlı bir tartışma yürütülmeye çalışılacaktır. Son kısımda ise tezin ana gövdesini oluşturan Van örneği üzerinden bulgular tartışılacak ve definecilik tüm ana hatlarıyla ve bu kavramsal çerçeve ışığında ele alınmaya çalışılacaktır.

2.1.Devlet Aklı, Devlet Kapasitesi ve Milli Ekonomi

Charles Tilly savaşı, aynı zamanda eski kabuğundan sıyrılmaya çalışan devletin inşa süreci olanak tanımlar. Savaş ortamının örgütlü şiddeti, devlet kurma, savaş yapma, koruma sağlama ve kaynaklara el koyma faaliyetlerinin birbirlerini güçlendirmesiyle vücut bulur. Özellikle, Avrupa ulus devletlerinin oluşması bu modele uygun bir biçimde cereyan eden faliyetlerin birbirleri arasındaki bağlantılarla meydana gelmiştir. Savaşın giderlerini karşılamak ve orduyu güçlendirmek adına el koymayı hızlandırmış, el koyma ise baskın ya da düşman grupların ortadan kaldırılması, toplumun homojenize edilmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Tilly ayrıca, devlet kurmanın askeri kurumların genişlemesi, savaş sanayisi ve devlet tarafından desteklenen sadık bir bürokrasinin ortaya çıkması ile birlikte ele alınması gerektiğini, bunların devlet aygıtı içindeki konumlarının nasıl bir önem teşkil ettiğinden bahseder (Tilly, 1982: 18). Bu hususlar, yeni devletlerin oluşmasında savaşın önceki siyasal ve hukuksal çerçevelerinin geçersiz kılmasına sebebiyet verirken, devletin hangi gruba koruma sağlayacağı, öncelik vereceği, hangi kaynakların nasıl el değiştireceği konusunda da radikal hamleler yapmasına imkan tanır (Turan & Öztan, 2015: 105). Bu yeni imkanlarla bezenmiş yapı devlet aklını devreye sokarak, devlet kapasitesi ve kendi iyiliği için neyin ve hangi grubun gerekli olacağına karar verme yetkisini kendisinde saklı tutmaktadır. Devlet aklı ise, Foucault'a göre "esas

olarak devletin var olması ve bütünlüğü içinde muhafaza edilmesi için yeterli ve gerekli olanı saptamak" (Foucault, 2013: 224) şeklide tanımlanmaktadır. Buna göre yasalar, devleti kontrol eden, gerekli mekanizmalar olmaktan çıkararak, devletin kontrol ettiği mekanizmalara dönüşürler ve bu mekanizmaların meşrutiyetini sağlamlaştırmak adına insanların bilinçlerine müdahale ederek, kendi isteği doğrultusunda hareket edecek politik özneler yaratmayı amaçlar. Yani, devlet aklının gereği olarak "... devlet insanların bilincine müdahale etmelidir; bunu da hükümranın insanları kendilerinin meşruluğuna ya da rakiplerinin gayrimeşruluğuna inandırmaya çalıştığında yaptığı gibi yalnızca onlara doğru veya yanlış bazı inançlar dayatmak için değil, kanaatleri değişsin ve kanaatleriyle birlikte yapıp etme, hareket etme biçimleri, iktisadi özneler olarak, politik özneler olarak davranışları değişsin diye yapmalıdır" (Foucault, 2013: 243).

Anthony Marx, devletin sürekli güç ve zor kullanmaması için, insanların rızasına dayanması gerektiğinden bahseder. Böylelikle Michel Foucault'tın bahsettiği birlikte yapıp etme daha da kolaylaşacak, devlet aklı kendisini sürekli meşru zeminde tutabilecektir. Marx'a göre, bunu gerçekleştirmek hedefiyle devlet, kapsayıcı ve dışlayıcı unsurları kullanarak yarattığı ''içteki ötekinin'' düşmanmış gibi algılanmasını sağlar. Bununla birlikte, bu öteki olanın cezalandırılması, kendini devletle bütünleştirecek olanın korunmasını, ödüllendirilmesini ve desteklenmesini de beraberinde getirir (Marx, 2002: 13). Ayrıca rızanın kazanılması için Tilly'nin dikkatleri çektiği yeni devletin kurulumu sürecinde devlet ile halkın arasında gerçekleşen anlaşmaya, müzakereye bağlıdır. Yani, Tilly'e göre, devlet kurmak aslında devletin topraklarında bulunmasına izin verdiği grubu, anlaşmaya vardığı müzakereye binaen, korumaya devam etmesinden başka birşey değildir. Bunun içinse, bir grubu himaye altına alırken toplumu düşman tabakalara ve sınıflara bölmektedir (Tilly, 1982: 16). Bu noktada Mann'ın devletin iktidarını despotik ve altyapısal güce dayandırdığını hatırlamak önem arz etmektedir. Mann'a göre, despotik güç devletin müzakereye dayanmayan gücüne denk düşerken, altyapısal dediği güç ise merkezden koordine edilmiş iş bölümüyle, mesaj aktarımına yarayan okur yazarlık, haberleşme ve paranın dağılması yollarıyla topluma nüfuz etme yetkisine tekabül etmektedir (Mann, 1993:59). Buna mukabil, Tilly için özellikle önem arz eden, toplum ile devlet ilişkilerinin sadece yukarıdan-aşağıya veya aşağıdan-yukarıya olarak değerlendirilmemesidir. Çünkü bu hem Foucault'un bahsettiği devlet aklını, birlikte hareket edilmesini hem de Anthony Marx'ın bahsettiği rıza düşücesini elimine ederek, gücün anlaşmayı içeren boyutunu da ortadan kaldırmaktadır.

Kısacası, devlet aklı, Ömer Turan ile Güven Gürkan Öztan'ın ifadesiyle dört maddede toplanabilir;

I. Devletin varlığını devam ettirmesi devlet aklı için birincil amaçtır.

II. Devlet aklı sürekli bir tehdit potansiyeli içerisinde, dost-düşman ayrımı yaparak güvenlik kaygısını temel bir amaç edinir.

III.Devlet aklı özellikle kamusal hayata dair devamlı bir düzenlemenin gerekliliğini belirler. Devletin muktedir olduğu alanların büyümesi esastır.

IV. ‘‘Devlet aklı bir dil, bir düşünme biçimi yaratmaya ve bu düşünme biçimini yaygınlaştırmaya çalışır. Tâbi kılınmış bilgileri (*subjugated knowledge*) genel geçerliliği olan hakikatlere dönüştüren bu düşünme biçimi, farklı ifade biçimlerine olanak tanısa da benzer akıl yürütme biçimlerini ortalamayı belirleyen çoğunluk haline getirir’’ (Turan & Öztan, 2015: 106).

Devlet aklının, toplumun anlaşmaya ve rızaya dayalı faliyetlerini sürdürebilmesi için devlet kapasitesine ihtiyaç duyduğunun altı çizilmektedir. Bu sebeple, devlet kurmakla savaşmak arasındaki bağlantının bir benzeri devlet kapasitesinin güçlendirilmesiyle savaş yapmak arasında görülebilir. Devlet, savaş için kaynaklara ihtiyaç duyduğundan ve devlet aklının temel amacı devletin varlığını sürdürmesi olduğundan denilebilir ki savaş yapmak kaynaklara el koymayı da mümkün kılar ve bunun için her hamleyi meşrulaştırmayı kendine hak biçer. Buna ek olarak Charles Tilly de, devlet kapasitesini kaynakları kontrol etme şeklinde yorumlar fakat kaynaklar sadece mülki zenginliği oluşturmaktan ziyade devletin yetki alanındaki kişi ve faliyetleri de kapsar (Turan & Öztan, 2015: 106).

Devlet iktidarının, devlet kapasitesi için devlet aklını harekete geçirerek oluşturduğu biz nosyonu yalnızca dil, etnik ayniliği içeren bir kimlik yaratmamış aynı zamanda faliyete soktuğu zoraki güçle el koyduğu malları da kamulaştırarak millileştirme, tek ulusun hizmetine verme amacı gütmüştür. Bu durum Tilly’nin vurguladığı anlaşma ve A. Marx’ın önemsediği rıza kavramsallaştırmaları düşünüldüğünde tek ulusu oluşturacak grubu devletin ödüllendirmesi olarak iş görmüşken aynı zamanda ulus kavramını da güçlendirmiştir.

Alman tarihçi Frank Bajohr, Alman Ulus Devletinin sağlamlaştırılması sırasında ari-ulusçuluğun ekonomiyi de milletleştirmesini kapsadığını ve bunun Alman yahudi mallarının kamusallaştırılmasındaki etkisiden bahsetmiştir (Bajohr, 2002: 1). Yine benzeri bir durum Osmanlı Devleti’nin Erken Cumhuriyet Dönemine geçiş evresinde, Ermenilerin, Rumların taşınabilir ve taşınmaz mallarına el konulduktan sonra nasıl millileştirildiği hususunda görülmektedir. Fakat her iki devlet de devlet olmak tasarılarını uluslaşma ve savaşla yürürlüğe koymuş olsalar dahi Ermeni malları ırkçı bir propaganda üzerinden kamulaştırılmadığından Yahudi mallarının kamulaştırılma sürecine göre farklılık göstermiştir. Erken Cumhuriyet Dönemine geçiş evresinde, Osmanlı romanları da bu konuda olduk-

ça elverişli bir alan sunmaktadır. Başlı, Ahmet Mithat Efendi'nin Erken Cumhuriyet Döneminde kaleme aldığı Felâtun Bey ve Râkım Efendi eserini yorumlarken Felâtun Bey'in tükettiği servete karşılık Râkım Efendi'nin esasen malını, servetin yeniden üretimini sağlayacak biçimde kullanması durumunu aslında Müslüman sermayenin çoğaltılmasını sağlayarak 'milli sermaye' düşüncesinin oluşturulmak istendiğini söylemektedir (Başlı, 2010: 201-202).

Zafer Toprak da (2012) Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918 eserinde, Ekonominin millileştirilmesi sürecini, Balkan savaşı devamında yok olmayı yüz tutmuş Osmanlıcılık fikrinin farklı bir seçenekle yeşertilmesinin bir sonucu olarak görmektedir. Ekonomik olarak Anadolu topraklarında Müslüman ve Türk nüfusu diğer topluluklara karşı daha avantajlı hale getirme amacı söz konusudur. Bunun bir tezahürü olarak anonim şirketler kurulmuş ve piyasaların millileştirilmesi için kooperatifler vasıtasıyla ticaret gayrimüslimlerden alınarak Türk ve Müslüman gruplara verilmiştir. Bu kontekste 1914-1918 yılları arasında birçok milli şirket kurulmuştur. İTC'nin amacı ülkede yabancı şirket egemenliğini yok etmek, ticaret ve ekonomide Osmanlı tebaasını egemen yapmak ve yeni bir burjuvazi sınıfı oluşturmak iken, bu telakki Cumhuriyetin ilk döneminde ekonominin Türkleştirilmesi şeklinde devam etmiştir. ''Milli İktisat'' azınlıkların elinden alınan ekonomik alanı Türklerden oluşan bir sınıfla oluşturmaya gayret etmek olmuştur. Bu konuda birçok mevzuat ve hüküm çıkarılmıştır.

2.1.1.Ekonominin el konulan mallar üzerinden güçlendirilmesi: Yahudi Soykırımı örneği

Yeni tek bir ırkın üzerine temellendirilmiş olan ulus devlet aklı ekonomisini de aynileştirirken bunu yasallaştırma ve kanun çerçevesinde yapmaya özen göstermiştir. Foucault'tan yola çıkarak, yasa, devletin kontrol edilmesinden ziyade devletin kontrolünde olduğu için meşrulaştırılması da devlet aklının tekelinde olmuştur. Bu sebeple, devletle birliktelik göstererek hareket eden toplumun katıldığı katliamların meşru zemini yasaların ve düzenlemelerin işbirliğiyle tanzim edilmiştir. Yasalar ve vergi uygulamalarıyla devlet kapasitesinin güçlendirilmesi devletin gerekliliği olarak görülürken (Turan & Öztan, 2015: 106) bu durum yasal prosedürlerle oluşturulmasa da Almanya'da soykırımı olanaklı hale getirmiştir.

19. yüzyılda Almanya Yahudileri, dönemin getirmiş olduğu yasa ve kanuni düzenlemeler ile birlikte ülkede yaşayan her Alman vatandaşının sahip olduğu ekonomik, sosyal haklara sahip olmuş ve bu durum Yahudilerin Almanya'nın ekonomisine çok güçlü ve sağlam bir şekilde entegre olmalarına imkan vermişti. İşte tam da bu sebeple savaş sırasında istenmeyen bu ırkın tehcir edilmesi mesele-

sinin öncesinde ekonomiye yasal olarak bu derece nüfus etmiş olan Alman Yahudilerinin haklarını ellerinden almak, mallarına el koymak ve ekonomik hayatın dışına itmek yeni yasal düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Örneğin, 1931 yılında yürürlüğe konan ‘‘Reich Flight Vergisi’’ başlarda ekonomik krizi önlemek amacıyla devlet kapasitesini koruyucu bir karar olarak ortaya atılmış ve göçmenlerden sahip oldukları malların %25’ine tekabül eden miktarı vergi olarak vermeleri istenmiştir. Başlarda bu durum tüm göçmenleri kapsasa da 1934’te 31 Yasası gözden geçirilerek gerekli şartların ağırlaştırılmasıyla özellikle ülkede göçmenlerin çoğunluğunu oluşturan Yahudilerin ülke dışına para çıkartmasına ve Almanya’dan göç etmeleri esnasında kendilerine ait olan mülkleri nakite çevirerek veyahut ellerinde hali hazırda bulunan nakiti götürmelerine engel olmuştur (Feldman, 2003: 4).

Ayrıca, Nazi rejiminin yabancı para bozdurma konusunda yürürlüğe geçirdiği ağır kontroller ve limitler Yahudi mülklerinin dışarı çıkarılmasında büyük zorluklara sebebiyet vermiştir. Buna ek olarak, Yahudiler zoraki göçün masraflarını karşılamak ve vergilerin ödenmesi sağlamak için mülklerini nakte çevirerek dondurulmuş hesaplara yatırmak zorunda bırakılmışlardır ki bu durum 1938’de Herman Görüng’in tüm Yahudileri ekonomiden uzaklaştırması için kurguladığı planı uygulanabilir kılmış ve daha sonra 1941’in Ekim ayında Yahudilerin dondurulmuş tüm banka hesaplarına ve kalan mallarına 3. Reich ile el konulmuştur (Kurt, 2015: 310-9). Ayrıca, bu mülklerin satılmasında özellikle Nazi devrinin ilk dönemlerinde sigorta şirketleri ve diğer alıcılar, mülklere hak ettiği değeri biçerken zamanla değerinin çok altındaki teklifleri, devletin ari-ulusçuluk propagandasına göre bir grubu destekleyerek diğer grubu elimine etmek amacına uygun düşmek maksadıyla Yahudi mallarını arileştirmeye çalışmışladır. Yahudi mallarının millileştirilmesi esnasında diğer bir önemli nokta ise, bu arileştirme misyonuna dahil olan grubun yalnızca bankalar, sigorta şirketleri ve ekonomi hayatını oluşturan kurum ve kuruluşlarından oluşmuyor olmasıdır. Feldman’ın aktardığına göre yeni yapılan birçok çalışma Alman halkının bu süreçte Yahudi mallarını örneğin küçük ev aletlerini, halı, kilim ve mobilyaları kendilerine nasıl yok pahasına mal ettiklerini göstermektedir (Feldman, 2003: 5). Bu halkın Yahudi mallarının arileştirilmesine karşı takındığı tutum, yukarıda tartışmış olduğumuz devlet aklının bir grubun rızasına ve devletle anlaşmasına ne kadar bağlı olduğuna da işaret etmektedir.

Yahudilerin Nazi rejiminde sahip oldukları mülklerin ucuza satılmasından sonra el konulup kamulaştırılması işlemi Finanzamant Moabit-West kuruluşu aracılığıyla yapılmışken malların toplanması, kaydedilmesi ve kamulaştırılması işlemleri ise Berlin’de bulunan Reich Ekonomi Bakanlığı ile Vergi Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmüştür (Kurt, 2015: 317). Finanzamant Moabit-West tek başına çalışmamış, sürgün-işinden edilen, iş yeri kapatılan ya da zorla doğuya gönderilerek ve işçi

olarak ölünceye kadar çalıştırılan Yahudilerin geride kalan, kayıt altına alınan, dökümünün yapıldığı mülklerine el koyma işlemi de Gestapo üzerinden gerçekleştirilmiştir[11]. Gestaponun görevi, mülkleri güvence altına almak, apartmanları mühürlenmesini sağlamak ve satılacak mülklerin yerel ekonomi otoritelerinin eline geçirilmesi ile ekonominin millileştirilmesi amacını gerçekleştirmek olmuştur (Dean, 2003: 1). Ayrıca, Gestaponun Nazi Almanya'sındaki Yahudi mallarına el koyma sürecinin öncesinde 1933 yılında yayımlanan yurttaşlık yasasıyla önce elde edebilecek malların izini sürmüş daha sonra, dünya savaşı sırasında gelişen ulus olma nosyonun etkisi ile göçmenleri, özellikle de Yahudileri yurttaşlıktan çıkararak haklarından mahrum bırakmıştır. Bu sebeple, kendi malı üzerinde bir hakka sahip olmayacak olan Yahudilerin mallarına Nazi hükümeti tarafından ihtiyaca binaen kullanılmak için el konulmuştur.

Yahudi mallarının, kayıt altına alınarak ülke dışına çıkarılmasını önlemek için alınan önlemlerden bir tanesi de Yahudilerin belirli bir miktar[12] değerindeki mülklerini yerel otoritelere bildirme zorunluluklarının olmasıdır. Bu sebeple her türlü kayıt alma işleminin başlamış olmasına ek, 26 Nisan 1938'de Nazi hükümetinin ekonomi bakanı olan Marshal Hermann Göring Yahudi mallarının 3. Reich'e yani 30 Haziran'a kadar kaydedilmesi emrini kesinleştirmiş bu sayede, kaydedilmiş bu mülkleri Alman ekonomisinin ihtiyacı olacak şekilde harcamayı garanti altına almıştır (Kurt, 2015). Bu devletin bünyesinde bulundurduğu bir gruba karşı gerçekleştirdiği kayıt alma faliyeti bir yandan legal çerçevede değerlendirilmeye müsait iken diğer yandan da Yahudi mal-mülklerinin Alman hükümeti tarafından sistematik bir şekilde nasıl zapt edildiğini ve devlet aklının kapalı kapılar arkasında aldığı kararları ne yollarla hayata geçirdiğinin göstergesidir.

Yahudi mallarının kayda geçilmesi, zapt edilmesi ve sonrasında ekonominin millileştirilmesi için devlet iradesi yönünde çıkarılan yasalar ile kamulaştırılması sürecinde tüm bu adımlar kadar önemli olan başka bir adım ve boyut da dönemin finans kurumları diyebileceğiz bankalar ve sigorta şirketlerinin üslendikleri ara bulucu roldür. Örneğin Haziran 1939 yılında, hem Allianz direktörü hem de Reich Grubu Sigorta şirketinin başkanlığını yapan Eduard Hilgard, Deutsche Bank'a giderek banka müdürü Carl'a oğlu Hanns'ı tanıtmıştır ki aynı dönemde Hanns Sudetenland'a kendi sigorta şirketlerin bir kolunu açarak büyümeyi planlamaktır. İşte tam bu nokta bir Alman şirketinin bir banka müdürüyle oğlunu tanıştırıyor olması anlamlıdır zira arileştirme propagandası eskiden Yahudilerin olan şirket ve malların sigortalarını yeni sahiplerine satma imkanı sunarken, bunun gerçekleşmesi

---

[11] Osmanlı Ermenilerinin durumunda Gestapo'nun rolü iç işleri bakanlığına tekabül ederken vergi ofisleri de tasviye komisyonlarına denk düşmektedir. (Kurt 2015: 317-318)

[12] 5.000 RM

için bu alıcaların bankadaki tanışlarını kullanması ve zapt edecekleri malların olduğu bölgelere en erken varmaları kaçınılmaz olarak önemli olmuştur. Bu durumun bir başka örneği ise, Dresdner Bankası ve Allianz'ın önceden Hollanda'da bulunan ve Yahudi bankası olan Lippmann Rosenthal & Co. ile olan ilişkisinde görülür ki dönemin Alman rejimi Hollanda'daki Yahudi mallarına bu ilişki aracılığıyla ulaşmıştır. Ayrıca Allianz şirketinin Hollanda'daki şirketi kontrol altına alabilmesi için Dresdner Bankası ile iyi ilişkiler içinde olması gerekmektedir çünkü eskiden Yahudi şirketi olan bu şirkette Dresdner Bankası büyük bir hisseye sahip olmuştur (Feldman, 2003: 6).

Bu örnekler yalnızca Yahudi mallarının nasıl millileştirildiğini ve devlet kapasitesinin ekonomik yollarla soykırım üzerinden nasıl arttığının ilişkisini göstermekten ziyade ayrıca ülkede yer alan ekonomi, finans kuruluşlarının oynadıkları aracı rolüyle formal ekonomiyi nasıl oluşturduklarını da görünür kılmaktadır. Özellikle uluslaşmanın yaratmış olduğu mantık ve savaşın eski yasaları yeni devletin kurulmasında devreden çıkartmayı kolaylaştırdığı bu dönem ekonomide de kendisini yeni bir ulusun ekonomisi olacak şekilde ari ırka dayandırmış olarak ortaya koymuştur. Bu sebeple, Alman hükümeti kurgulamış olduğu yeni ırk tanımında Yahudileri elimine etmiş, mallarını kendi çıkarları doğrultusunda sistematik bir biçimde ulusallaştırmıştır. Dahası soykırım ekonomisi diyebileceğimiz bu durumu devlet ülkenin vatandaşlarına zengin olma imkanı şeklinde sunmuş, onların rızasını kazanmıştır. Halkın Yahudi mallarını yağmalamaları ya da Sırpların Bosnalı Müslümanların mallarına el koymaları ve kendilerine mal etmeleri bunun bir göstergesidir (Polatel & Üngör, 2011: 8).

Yahudi soykırımı öncesinde, sırasında ve sonrasında gerçekleşen birçok hukuki düzenleme ve olaylar, geride kalan malların devlet tarafından devlet kapasitesini arttırmak için kullanması ve bunu legal bir süreç görüntüsüyle yürütmesi, Osmanlı Devletinin Cumhuriyet Dönemine geçişinde İttihat ve Terakkinin Ermeni malları için uyguladığı düzenlemelerle benzerlik göstermektedir. Ayrıca benzerliklerinin yanında her ülkenin kendine ait dinamiklerinin olması nedeniyle de birbirlerinden ayrışan noktaları da bulunmaktadır.

2.1.2.Ermeni mallarının kamulaştırılması örneği

Türkiye'nin siyasal ve sosyal tarihini ele alan literatür, oldukça uzun bir süre, her ne kadar kendini İttihat ve Terakkinin bir devamı olarak görmekten veya göstermekten kaçınsa da onun devamı olan Cumhuriyet'in, kitlesel düzeyde bir homojenleştirme politikası üzerine inşa edildiğini inkar etme

eğiliminde olmuştur (Zürcher, 2010: 49). Bu politikanın üzerine kurulan ulus devlet, etnik grubun varlığını kanıtlayacak bağları yok etmek amacıyla aitlik idda edilebileceği hiçbir yerleşik mülkün kalmasına izin vermemiş, el değiştirmesini sağlamış ve kültür kodlarının tamamen silinmesi için devlet güç ve iradesini kullanmıştır. Dahası devlet kapasitesini arttırmak amacıyla formal Türk ekonomisini 1915'de elde ettiği ve iade edeceğinin sözünü verdiği fakat kanunen bunun gerçekleşmesini sürekli engellediği bir el koyma, zorla zapt etmenin üzerine inşa etmiştir.

19. yüzyılda Osmanlı Ermenileri, özellikle banka ve büyük şirket sahibi olan Amiralar, Sarraflar grubu ile zanaatkar, usta olan esnaflar grubu zenginliklerini genişletmişler ve okul, hastane gibi cemiyet birlikteliğinin sağlamlaştırılmasını sağlayacak topluluk faliyetlerini arttırmışlardır. Bu dönemde Ermeniler adeta Osmanlı devlet ekonomisinin merkezi haline gelecek şekilde örgütlenmiş ve pozisyonlarında yüksek mevkilere gelmişlerdir. Örneğin Balyan ailesi imparatorluğun en önemli mimarları olmuş, İstanbul'un bir çok tarihi yapısını inşa etmişlerdir. Yine barutçu-başı Dadyanlar ise askeriyenin ihtiyacını karşılayacak fabrikalar kurmuş ve askeri mühimmatı üretmişlerdir. Ayrıca yine bu dönemde İzmir ve İstanbul'da ikamet eden Ermeni tacirler işlerini büyüterek Londra ve Manchester gibi Avrupa ülkelerinde şube açabilecek zenginliğe ulaşmışlardır. Ermenilerin bu durumu, ekonomik olarak güçlü olmalarına rağmen politik güçlerinin olmaması ve dönemin yöneticilerinin muktedir Türk olması ile Ermeniler'den aldıkları vergilerle dengelenmiştir (Polatel & Üngör, 2011: 17).

Bu durum, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne doğru kıvrılan zaman içerisinde bozulmuştur. Ulus devlet ideolojisinden kaynaklanan, savaşın karmaşa ve şiddetiyle de esnekleşen hukuki yapı sayesinde Osmanlı ekonomisinin Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması, diğer bir ifade ile, yeni Türk devletinin yeni bir Türk burjuvazisine ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Özellikle bu dönemin aydınlarının milli iktisadın zaruriyetinden ve milli bir burjuvazi sınıfının gerekliliğinden sürekli olarak bahsetmeleri tesadüfi değildir. Dahası Talat Paşa'nın Amerikan elçisi Henry Morgenthau ile yaptığı konuşmada Ermenilerin Türklerin sırtından zenginleştiklerini vurgulaması ve bunun hesabının sorulacağını dile getirmesi, azınlıkların elinde olan ticaretin Müslüman Türklerin kontrolüne geçeceğini göstermektedir (Polatel & Üngör, 2011: 37).

Bu planlama detaylı bir şekilde yapılmış ve 1915'in Haziran ayında, 10 Haziran düzenlemesi olarak da bilinen Ermeniler tarafından terk edilmiş mallara devletin nasıl bir muamelede bulunacağı, bu düzenlemelerin uygulanmasını sağlayacak komitelerin nasıl tertip edileceği ve bunların iç işleri bakanlığına bağlı olup olmaması gibi konuları içeren bir düzenleme yayımlanmıştır. Bu yasa ile malların nasıl toplanacağı detaylı bir şekilde tartışıldıktan sonra sırasıyla 26 Eylül ve 8 Kasım'da geçici

yasa ve düzenlemelerle malların nasıl tasviye edileceği karara bağlanıp, ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Tüm bu düzenlemeler ve yasalar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gücü elinde tuttuğu dönemde yürürlüğe konmuşken birinci dünya savaşının sonunda 1918'de İttihat ve Terakki hükümeti değişmiş yerine 4 Kasım 1922'ye kadar Ahmet İzzet Paşa ve 11 farklı hükümet gelmiştir. 1922'ye kadar olan bu yeni süre zarfınca 12 Ocak 1920'de çıkarılan yasa ile el konulan Ermeni mallarının geri verilmesi konusu tartışılmaya açılmış ve bu yasa bir nevi 26 Eylül, 8 Kasım yasalarını düzenleyerek Ermenilere mallarının geri verileceği güvenini vermiştir. Bunun üzerine bıraktıkları malları geri almak adına Ermeniler Türkiye'ye dönmeye başlamış fakat bir çoğu o dönemde hala yürürlükte olan Osmanlı'nın kapitülasyonlar için çıkardığı 1869 yurttaşlık yasasına takılmışlardır. Bu yasanın 5. maddesine göre Osmanlı vatandaşı ancak Osmanlı Devleti izin verdiğinde başka bir ülkenin vatandaşlığına geçebilmektedir ve Osmanlı devleti kabul etmediği sürece Osmanlı Devleti vatandaşı olmayı sürdürmek zorundayken, aynı kanunun 6 maddesi ise Osmanlı Devleti'nin istediğine bağlı olarak başka ülkenin vatandaşlığını arayan kişinin yurttaşlığı Osmanlı devletince ilga edilebilecektir denmektedir. Ülkelerine dönmek isteyen Ermeniler 1920 yasasına göre gelebilecekken vatandaşı oldukları ülkenin vatandaş haklarından maruz bırakılmış, el konulan mallarını geri alamamışlardır. Yine bu yasal düzenlemelere ek olarak, 1922 yılının 14 Eylül tarihinde 1920 yılı malların geri verilmesine yönelik çıkarılan yasa yok sayılarak 15 Eylül 1923 yılında çıkarılan yeni bir yasa ile de 26 Eylül-8 Kasım yasalarına geri dönüş yapılmıştır çünkü 1923 yasaları terk edilmiş mallar hakkında yürürlüğe konulan ilk yasaların modifiye edilmiş şeklinden başka bir unsur içermemektedir (Kurt, 2015: 312-16).

Tüm bu yasalar, ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmış ya da tehcir edilerek yaşamına son verilmiş Ermenilerin geride bıraktıkları mülklerine nasıl el konularak kamusallaştırılabilinir sorusunun yanında bir de bunu nasıl meşrulaştırılmaya çalışıldığını, formal hale getirildiğini göstermektedir. Bu meşrulaştırma işlemi yalnızca yukarıdan ayarlanan bir mevzu olmaktan çok halkın zenginleşmesine de imkan veren ve böylece rızasının alındığı bir birlikteliğe işaret etmektedir. Buna ek olarak, yine bu yasal düzenlemelerle, Uğur Ümit Üngör ve Mehmet Polatel, *El Koyma ve İmha'da* Donald Bloxam'ın, 1913-14 Türk-müslüman burjuvazisi İttihat ve Terakki'nin çabalarıyla Hristiyanları harcayarak, Hristiyanların üzerinden yaratıldığını ve ulusal ekonominin hem aynı etnik köken, hem de sadakatli olma paydasını taşıyanlara verilen güç ile kurulduğunu aktarırlar (Polatel & Üngör, 2011: 9). Yalnız, Bloxam'ın merkezine almış olduğu İttihat ve Terakki'nin milli iktisadı var etmek amacıyla Ermeni mallarına el koyduğunu söylemek önemli fakat eksik olacaktır. İttihat ve Terakki Cemiyeti tehcirden sonra geride kalan malların ekonomiye katkısını önceden hesaplamış olsalar dahi

Ermeni mülklerinin yağmalanması ve açık arttırımlarda değerinin aşağısında fiyatlarla satın alınması dönemin halkının da olaya dahilini göstermektedir. Bu vesileyle bu halkın bugünde define ararken bu saikle enformeli formele rahatlıkla çevirebildiği görülmektedir.

Bloxam'a benzer bir şekilde Götz Aly' da Yahudi mallarının ari ırkı oluşturma ideolojisinde tepeden gelen bir yaptırımla gerçekleştiğini söylerken, Frank Bajohr, ideolojik olarak Yahudilerin ortadan kaldırılması planının içinde ekonomik olarak da yıkıma uğratılmaları gerektiğini ve bu sebeble orta sınıf Alman işletmecilerin yahudilere karşı kendi işlerini kurduklarını, görece küçük yerleşim yerlerinde ise bu grubun Yahudi mülklerini imha etmede kendilerine ait limit ve amaçlar edinerek, yaptıklarını devlet ideolojisiyle meşrulaştırıp, ona eklemlendiklerini söyler. Bu durum bize Ermenilerin mallarının gasp edilip kurdukları işletmelerin Türk-Müslüman işletmecilerinin ellerine hangi saiklerle geçtiğinin de göstergesi olabilir (Polatel & Üngör, 2011: 6). Örneğin, 1915 yılının yaz aylarında, tehcir sonrası Diyarbakır Belediye Başkanlığına getirilen Bekir Sıtkı ve onun akrabası olan Aziz Feyzi geride kalan Ermeni taşınabilir ve taşınamaz mallarının üzerinden elde ettikleriyle gözle görülür bir biçimde zenginleşmişlerdir. Özellikle tehcir sırasında göstermiş olduğu sadakate binaen Aziz Bey'e devlet Diyarbakır'da bulunan köyleri hibe etmiştir. Yine Bekir Sıtkı, tehcir sonrası o kadar zenginleşmiştir ki 1929 ekonomik krizinde Sıtkı Bey daha sonradan Türkiye'nin önde gelen edebiyatçılarından olacak olan oğlu Cahit Sıtkı Tarancı'yı masraflarını karşılayarak Sorbonne Üniversitesi'ne gönderebilmiştir.[13]

Ermeni mallarına ulus devlet nosyonun bir sebebi olarak el konulmasının yanında bir başka unsur ise gücü elinden kaybeden Osmanlının kıskançlık duygusunu politize etmiş olmasıdır. Osmanlı tebasının ekonomide büyük bir paya sahip Ermeni ve Yunanlılara karşı işlenen ve propagandası yapılan bu kıskançlık siyasetinden *El Koyma ve İmha*'da Polatel ve Üngör derinlemesine bahsetmektedirler. Ekonomiyi ellerinde tutan Hristiyanların, kapitülasyonların getirdiği imtiyazları kendi menfaatleri yönünde kullanarak Osmanlıyı ve Türkleri sömürdükleri ve böylelikle zenginleşerek gücü ellerinde tuttukları fikri yaygınlaşmış, halkın bizim olanı, bizden alanlara karşı tavır almalarına ve yağmalamayı çeperde de meşrulaştırmayı başarmışlardır. Özellikle Ahmet Paşa'nın Anadolu'da yaptığı geziler sırasında gördüğü Ermenilerin durumu, tüm coğrafyada kurdukları okullar ve kurumlar ile Müslümanlarınkinden oldukça iyi durumdadır. Ahmet Paşa'nın Türk-Müslümanların kurum kuruluşlarındaki gözlemlediği sefalete karşılık Ermeni kuruluşlarındaki zenginlik onu şöyle yazmaya itmiştir. ''Neden yalan söyleyeyim, hayranlık değil, duyduğum apaçık bir

[13] Uğur Üngör, Property Confiscation during Armenian Genocide, e: 3 Mayıs 2019, https://www.youtube.com/watch?v=Dymso_Wr5RM

kıskançlıktı...Bulunduğum yeri daha fazla görmeye dayanamayacağım için terk ettim ve bir Osmanlı olmaktan utanç duydum'' (Polatel & Üngör, 2011: 25). Ahmet Paşa'nın bu yazdıkları İttihat ve Terakki propagandasının yapıldığı Tanin'de yayınlanmış ve Anadoluyu gezemeyen birçok Osmanlı aydınını şoka uğratmıştır. Ayrıca bu durum Balkanların kaybıyla gururu incinmiş, utanç ve öfke duyan Osmanlıları daha da karmaşık duygulara savurmuştur. Bizim hakkımız olan bu zengin, ferah ve iyi yaşamın ulus devlet kuruluş sürecinde biz olarak tanımlanan Türk Müslümanlarda değil de Hristiyanlarda olması bu kıskançlık ve öfke halini daha da derinleştirmiştir(Polatel & Üngör, 2011: 26).

Kıskançlığın politize edilmesi, devlet aklı tarafından halkı idare etme ve yapılan işin devletin bilme süreçlerine müdahale ederek topluma nüfuz etmesini sağlaması akla "tâbi kılınmış bilme" kavramsallaştırmasını getirmektedir. Öyleki bu bilme, belirli bir tür bilme biçimini diğer bilme biçimlerinden üstün konumlandırır ve hatta diğer bilme biçimlerini devre dışı bırakmaya çalışır. Haklın rızasını alan, ya da kurucu sözleşmeye katılmasını sağlayan devletin bu bilme ve etki gücü yer yer anayasa ve cari mevzuatta görünür olsa da, yazılı hukuk kurallarından fazlasına denk düşer. Kurucu sözleşmeyi yasaların lafzından ziyade ruhundan, devletin pratikte yaptıklarından ve toplumda nelerin siyaseten normal ve meşru kabul edildiği üzerinden okumayı da mümkün kılar (Turan & Öztan, 2015: 108).

Ermeni mallarına el konulduktan sonra bunları sadakatini ispatlamış yurttaş Türklere değerinden az bir paraya satarak formel Türk ekonomisinin temellerinin atılmasının yanında geride kalan malların diğer bir kısmı ise Balkanlar'dan gelen mülteci Müslümanlara Türkiye'de yeniden bir hayat kurabilmeleri için verilmiştir. Ayrıca, askeriye de bu mallardan payını almış, bazı Ermeni mülkleri askeriyeye tahsis edilmiştir. Devlet Ermeni mallarıyla yalnızca ekonomisini düzeltmekle kalmamış, tehcirin ''masraflarını'' da bu para, mücevher ve mülkler üzerinden çıkarmıştır[14] Bu işler için Gayrimüslimlerin mülklerinin dağıtımını gerçekleştiren İktisat ve Ticaret Vekâleti Teftiş Heyeti'ne İstanbul Sultanhamam'da yer alan Gürün Han'ın sekizinci katı tahsis edilmiştir. 1942'ı yılına kadar Ermeni bir aileye ait olan bu han, ağır vergilendirmeler sonucu satılmak durumda kalmıştır. Aile hanı geri alma umuduyla yanlarında çalışan ve çok güvendikleri Sivas Gürün'lü iki kardeşin üzerine yapmış ve han bir daha geri alınamamıştır. Çok ironiktir ki gayrimüslimlerden mallarını alabilmek için kurulan heyetin kullandığı mekan yine bir gayrimüslime aittir ve şimdiye çöken geçmişe ait bir bloknot[15] bunu bize söylemektedir.

---

[14] Uğur Üngör, mallara el konulmasını ve bunu devletin kendi halkı arasında paylaştırarak kendi giderlerini karşılaması durumuna ''iç sömürgecilik'' demektedir (Üngör, 2016).

[15] Fotoğraf ekte yer almaktadır.

Türklük nosyonu ile şekillenmiş Türk yurdunun ekonomisinin de Türkleşmesi ve Müslümanlaşması gerektiği düşüncesi ile gerçekleştirilen bu yerinde etmelerin mimarları hem de halkın katılarak aktif rol aldığı bu durum, Türkiye'nin formel ekonomisini oluşturmada çok büyük bir öneme sahiptir. Ermeni mallarına el koyma ve bunun üzerinden ekonomi geliştirme aslında hala ucu açık bir şekilde devam etmektedir ki definecilik belki de bunun en mühim gösterenidir. Kendisi salt bir sektör oluşturmuş olmasa da kurulmuş olan enformel ekonomi ağı içeresinde gelirini Ermeni mallarını bulmak üzerine kuran defineciler, Türkiye'nin formel ve enformel, kayıtdışı ekonomisinin içinde değerlendirildiğinde ara bir yere konumlanarak bir şekilde Türkiye ekonomisine katkı sağlarken diğer bir yanıyla da Ermeni varlığının işaretlerini ortadan kaldırmaktadır. Öyle ki Ermenilerin izlerini sanki hiç var olmamışçasına ortadan kaldırmakta, 'devlet aklı' ideolojisinin sürdürülmesine imkan sağlamaktadır.

2.2.Millileştirilemeyen Ekonomik Dinamikler Ya da Enformel Bir Sektör İçinde Definecilik

Yerinden edilmeler aracılığıyla gerçekleşen ekonomik yıkımlar, yerinden edilenlerin bağlı olduğu kültürün ortadan kaldırması, yerleşik mülklerin elden çıkarılmasıyla gelecekte oluşacak imkanların da yok edilmesi, yerinden edilen gruba ait oluşacak herhangi bir hayat belirtisinin de yok edilmesi demektir (Kurt, 2016:37). Benzer saiklerle define avcılığı, Ermenilere ait kiliselerin tahrip edilmesi, Ermeni mallarının elden çıkarılması, evlerine başkaların yerleştirilmesi gibi aslında tamamen Ermenilerin geri dönme ihtimalini ortadan kaldıran faliyetlerdir. Geçmişe ait tarihsel, kültürel hiç bir izi barındırmamayı amaçlamaktadır. Bu topraklarda varlık göstermiş olanı silme işleminin nihai arzusu aslında hiç yokmuş algısını yaratmakta, bu topraklarda hiçbir bağı ve hakkı kalmayan değil, ''olmayan'' bir grup tasarlamaktır. Bunu geçmişte yaparken yasalarla ve formel bir sektörel alanla yaparken bugün defineciler eliyle yapılmak istenenin tam olarak nasıl bir tanımlamanın içine gireceğini anlamlandırabilmek adına enformel sektörün kavramsal çerçevesine bakmak faydalı olacaktır.

20. yüzyılın ortalarında birçok analist ve şehir ekonomisi ile ilgilenen sosyal bilimci, üçüncü dünya ülkelerindeki ekonomik faliyetler hakkında dualist, ''iki sektörlü'' bir terminolojiyi adapte etmişlerdir. Bu yaklaşım, ekonomik faliyetleri ve iş gücünü 'geleneksel' ve 'modern' olmak üzere ikiye ayırmış, yeni olanı, eskinin linear bir çizgi üzerinde gelişmiş devamı olarak daha komplike, daha

teknolojik, profesyonel, yasal ve hükümet tarafından kontrol edilir bir faliyet olarak görmüştür. 1970'li yıllara gelindiğinde de Hart'ın Ghana'da yaptığı sunumda önermiş olduğu ikili terminoloji, enformel (gelenekselin bir devamı olarak da düşünülebilir) ve formal (modern) sektör kavramları yaygınlık kazanmıştır. Bu ikili kavramlaştırmaya göre enformel faliyetler, işe girmenin daha kolay olduğu, yerel kaynaklara dayalı, aile bireylerinin bir araya gelmesiyle kurulmuş, küçük ölçekli, emeğe dayalı, formal eğitim sisteminin dışında elde edilmiş yeteneklerin arandığı, düzenlenmemiş kuruluşları kast ederken, formal sektör ise işe girmenin zor olduğu, uluslararası kaynaklara dayalı, büyük ölçekli, birden fazla şirket veya yapının işbirliğiyle kurulmuş, teknolojik, uzmanlık gerektiren, legal çerçevede korunup, düzenlenmiş, lisanslı kuruluşlardır (Bromley, 1979: 1033-4).

Uluslararası Çalışma Örgütü ise enformel sektörü "başlıca amacı kişilere istihdam ve gelir sağlamak olan mal ve hizmet üretiminde bulunan örgütsel kimliği gelişmemiş küçük ölçekli birimler"dir şeklinde tanımlamaktadır (Taçyıldız, 2006: 98). Yurtsever, bu küçük ölçekli birimleri ''ev ve bahçelerde yapılan geçimlik üretim, evde yapılan ücretli kaçak parça başı üretim, küçük meta üretiminin 'yan sanayi', merdiven altı denilen kayıt dışı biçimleri, en çok da fason/taşeron üretim ve hizmet etkinlikleri, işportacılık, seyyar satıcılık, hamallık gibi geçmişten bugüne devam eden etkinlikler olarak enformel sektörün içinde değerlendirmektedir ve bu sektördeki emek gücü çoğunlukla gelirleri geçici, düzensiz ve düşük emekçilerden oluşmaktayken işyerlerinin çoğunluğu kayıt dışıdır demektedir (Yurtsever, 2011 Aktaran Başkavak, 2013: 53).

Literatüre baktığımızda, her ülkenin dinamikleri kendi içinde faklılaştığından enformel sektörün bir çok tanımının olduğu görülmektedir; kayıt dışı sektör, marjinal sektör, yer altı ekonomisi, vergi dışı ekonomi, resmi olmayan ekonomi, illegal ekonomi, gizli ekonomi, kara ekonomi. Bu kavramların bir çoğu formel ekonominin dışında olduğundan birbirlerinin anlamdaşı olarak kullanılabilmektedir. Fakat kayıt dışı ekonomi kavramı, kamu maliyesi hususunda kullanıldığında vergi, vergi kayıpları, vergi tabanının genişletilmesi anlamlarını bünyesinde barındırırken, güvenlik alanından bakıldığında da daha çok yasadışı, suç unsuru içeren faliyetleri, kaçakçılığı ve bunlar üzerinden elde edilen gelir kaynaklarını konusunu merkezine aldığı görülür. Kayıt dışı ekonominin enformel ekonomiyi de kapsadığı düşünüldüğünde hukuk, sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerin ilgilendiği noktanın parasal olmaktan çok kayıtdışı ve enformel ekonominin kişiler ve kişilerin devletler arası ilişkilerin nasıl şekillendiği, nelerin önemsendiği, hangi yapıların çalıştırıldığını anlamaya çabaladığı görülür (Aydemir, 1995: 8-9).

Kayıtdışı ekonomik faliyetler resmi işleyişin dışında kalan alanları kapsamasının yanısıra ''yarı resmi'' olarak da işleyebilirler ki kuruluş esnasında resmi prosedürleri takip edip uygulama kısmın-

da resmiliği göz ardı eden veya resmi kurallara uymayan yapılar bu duruma örnek gösterilebilinir. Buna ek olarak, kayıt dışı ekonomi enformel sektörü her ne kadar içine alsa da ikisi arasında önemli bir ayırım vardır; enformel sektörde ekonomik gelir beklentisi olan faliyetlerin kendisinin yasaklanmadığı ancak yasalara uygun bir şekilde tertip edilmediği veya hakkında herhangi bir yasal düzenlenme bulunmadığı alanlarda yapıldığı göz önüne alındığında sektörün ahlaki normaların dışında kalmadığından veyahut ahlaki olarak kendine zemin bulduğundan söz edebiliriz (Şişman, 1999: 19). Halbuki, kayıt dışı sektörün bir özelliği de toplumsal açıdan ahlaki olarak kabul edilemez oluşudur çünkü bunlar uyuşturuculuk, silah kaçakçılığı gibi toplumun sağlığına zarar faliyetleri içermektedir.

Enformel sektör tüm bu ortak ve farklılaşan noktalarına rağmen, en genel anlamda Şükrü Aslan'ın da belirttiği gibi ''resmi kayıtlarda olmayan sektör'' olarak tanımlanır. Aslan'a göre bu tanımlama, kayıt dışı ekonomi kavramı gibi, sınırları çok net çizilmiş tanımlamanın ötesinde anlamlar içermektedir ve yukarıda tek tek bahsetmiş olduğumuz enformel sektör örnekleri bu tanımlanın ancak bir kısmını verebilmektedir. Bununla birlikte enformel sektörü geleneksel istatistik yöntemlerde hesaplamalara dahil edilmeyen, fakat gelir yaratan, yasal güvencesi ve koruması olmayan uzlaşmanın olmadığı bir sektör olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır (Aslan, 1998: 13-15).

Enformel sektörün tanımı ve nasıl ortaya çıktığını tartıştıktan sonra, son olarak bu sektörün tüm tanımlamalarının ''keyfi'' olduğunu unutmamamız gerekmektedir. Ayrıca ekonomik faliyetlerin yalnızca, formel ve enformel olmak üzere iki kategori altına toplanması tüm kompleks ve birbiriyle bağlantılı, bağımlı sistemlerin oldukça basite indirgenmesine neden olabilmektedir. Bir diğer önemli husus ise, enformel ve formal sektörün içinde yapılan kategorilerin bütünü kapsamaktan çok uzak oluşudur ve sektörü aslında hiç olmadığı kadar homojenize bir biçimde anlama hatasına düşmemize sebebiyet verebilmektedir. Enformel ve formal sektör birbirinden ayrıldığı oranda birbirine değen, kesişen noktaları da içinde barındırır (Bromley, 1979: 1034-35).

Bu sektöre ait keyfi tanımlamalar ve sektörün doğuşuna neden olan argümanlar bu çalışma kapsamında biraz daha genişletilerek, büyütülmüştür. Burada savunulan teze göre enformel sektörün sadece formel olmayan demek olmadığı ve formel ve enformelin belirli dinamikleri ile birbirlerinin içine girebileceğidir. Bu bazı iş alanlarının doğuşu için özel olarak istenen bir durum haline de gelebilmektedir. Bunlardan en önemlisi definecilik uğraşının kendisidir. Definecilik fiiliyatta formel yollarla sürdürülmeyen, ama başlangıcını ve sınırlarını formel alandan sağlayan bir kazanç şeklidir. Bu konuda yönergelerin ve kanunların geçirgenliği, cezai yaptırımların zayıflığı, süreçlerin kurum odaklı değil şahıs odaklı ilerlemesi, defineciliği enformel alan ile formel arasında sıkıştırmıştır. Mü-

zelerde değerlendirme veya kıymet takdir komisyonunun kurulma kriterleri, bir eserin ticaret belgesi ile şahıslar tarafından da alım ve satımının yapılabilme durumu, şahıs ve şirketlerin koleksiyoner olması, dedektör üretimi ve kullanımı gibi daha birçok formel alanda sektörel olarak yolları kurulan ve esnek kriterlerle çevrelenen defineciliğin enformel olmasını sağlayan husus ise en basit biçimiyle kazma kürek teminin sağlanması ve kullanılması olmaktadır. Tüm bunlara bakıldığında definecilik tek başına bir sektörel güce sahip olmasa da uygulaması itibariyle enformel sektör içinde bir kazanç modeli olarak kabul edilmelidir. Aynı zamanda enformel sektörün doğmasına zemin hazırlayan göç hareketlerinin, Osmanlı'dan bugüne etnisite ve iskan politikalarının da bir nüfus hareketliliği sağladığı gibi 1915 sonrasında Van'ı inşa eden ana göç dinamiğinin bu politikalara dayandığı görülecektir. Defineciliğin bugün hukuki anlamda ki muğlaklığı zorunlu yer değiştirmelerin ve toplumun homojenize edilmesinin yarattığı ulusalcı zihnin meşruiyet zeminlerinde aranmalıdır.

3.GEÇ OSMANLI'DAN BUGÜNE NUFÜS, ETNİSİTE VE İSKAN POLİTİKALARININ YARATTIĞI EKONOMİK DİNAMİKLER

Bu bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme süreci ve imparatorluktan ulus-devlete evrilme aşamalarında nüfus, etnisite ve iskan politikalarının kapsamlı bir analizi yapılacaktır. Çeşitli yönleriyle tarihsel açıdan iskan politikasının önemi üzerinde durulmakla birlikte ağırlıklı olarak geç Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde özellikle Ermenilerin, Rumların ve Yahudilerin yerlerinden edilmeleriyle meydana gelen mülklerin el değiştirme süreci üzerinden işlenecektir. Müslüman olmayan topluluklara ait olan vakıf mallarının ele geçirilmesi, arazilerin devredilmesi ve kişisel mülklerin satışı ya da kamusallaştırılması noktasında ortaya çıkan yeni ekonomi-politik denge ve toplumsal dilin analizi yapılacaktır. Bu şekilde konu bugün definesi aranan topluluklardan biri olan Van Ermenilerini ve defineciler anlamamızı kolaylaştıracaktır.

3.1.Bir Sosyolojik Olgu Olarak İskan

İskân bir kavram olarak göç, sürgün, mübadele ve tehcir uygulamalarıyla iç-içe geçmiş Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze devlet eliyle gerçekleştirilen demografik yer değiştirme politikaları-

na işaret eder (Aslan, 2010: 384-6). Her ne kadar tarihsel süreç içerisinde uygulanma biçimlerinde farklılıklar olsa da genel anlamda ekonomik tedbirler ve çok boyutlu güvenlik kaygıları iskan tartışmalarının merkez noktalarıdır. Bu iki temel dinamiğin kesişim noktasında ise devlet yönetiminin tarihsel koşullar ölçeğinde toplumu şekillendirmek istediği normlar yatar (Aslan, 2010: 373-4). Bu normlar klasik anlamda toplum sözleşmesi[16] olarak tasnif edilse de devletin ya da imparatorluk elitlerinin dönemin hedefleri doğrultusunda toplumu dizayn etme arzusu ile birlikte ele alınmaktadır.

Toplumsal sözleşme bir tür bilme biçimi olarak yazılı hukuk kurallarından fazlasına tekabül eder. Toplumsal sözleşmeyi yasaların lafzi kullanımdansa devletin uygulamalarından ve halkın onu algıma ve sahiplenme kapasitesi üzerinden okumak mümkündür. Bu bağlamda Barış Ünlü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu sözleşmesini 'Türklük Sözleşmesi' olarak adlandırmayı önermektedir. Beyazlık çalışmalarından esinlenen bu kavramsallaştırma ile Ünlü, Türklüğü "farklı toplumsal sınıflara ve ideolojik aidiyetlere göre farklılaşsa da, sınıflar-üstü ve ideolojiler-üstü ortaklıklar ve benzerlikler gösteren, belli görme, duyma, algılama, bilgilenme, ilgilenme, duygulanma, tavır alma halleri ve biçimleri" olarak tanımlamaktadır (Ünlü, 2014: 56). Sözleşmenin sembolik anlamda imzacısı olmak, kimlikler arası bir hiyerarşide ayrıcalıklara sahip olmakla eş değerdedir. Ünlü, Türklük Sözleşmesi'nden önce kronolojik olarak Osmanlılık ve Müslümanlık sözleşmelerinin devrede olduğunu belirtmektedir. II. Abdülhamit dönemi ile birlikte kademeli olarak Müslümanlık sözleşmesinin gündeme geldiğini, 1909 Adana Olayları ve Balkan Savaşları sonrasında Osmanlılık Sözleşmesinin tümüyle devre dışı kaldığını belirtmektedir (Ünlü, 2014: 61-2). Ünlü, Ermeni Tehciri sırasında da Müslümanlık Sözleşmesinin devrede olmasını şu sözlerle vurgulamaktadır: "Ermenilere yardım edenin cezalandırılması, soykırıma katılanın ise cezasız kalması Müslümanlık Sözleşmesinin en önemli maddelerindendi" (Ünlü, 2014: 64). Başka bir şekilde ifade edecek olursak Müslümanlık sözleşmesi sadece merkezi düzeyde imzalanmış değildi, yerel yöneticiler ve yerel Müslüman halk da bu sözleşmenin imzacılarıydı. Bu sözleşmenin Kürt halkından gördüğü destek göz önüne alındığında 1925 yılına kadar devrede olduğunu söyleyebiliriz. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası camiada kabul görmesiyle birlikte İttihatçı dönemden itibaren tasarlanmakta olan Türklük Sözleşmesi hâkim sosyal norm haline gelmiştir.

Toplumsal sözleşme tartışmalarına ek olarak geç Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat fermanı ile başlayan azınlık haklarına dönük gelişmeler ayrıca Balkanlarda yaşanan uluslaşma ve kopuş süreç-

[16] Siyaset teorisi literatüründe toplumsal sözleşmenin demokratik bir katılım vurgusu ile kavramsallaştırılması söz konusudur. Bu kullanım çeşitli teamüller vesileyle kısmen klasik Osmanlı formasyonu için kullanışlı olsa da geç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi açısından geçerli değerlidir. Bu yüzden metin boyunca kavramın kullanımı, halkın katılımından ziyade devlet aklı tarafından öne sürülen ya da dayatılan bir kurucu sözleşmeye işaret eder.

leri imparatorluğun siyasal elitleri tarafından nasıl ele alındığı önemlidir.[17] İTC'den Kemalist kadrolara aktarılan bir bakiye olarak modern ulus-devlet yapılanmasının ana sorunsal olduğunu biliyoruz. Fakat Osmanlı toplumsal yapısının dini ve etnik düzeyde oldukça farklı unsurların bir araya gelmesiyle oluşmuş olması iki soruyu ön plana çıkarmaktadır. Ulus-devlet oluşum sürecinin teorik ve pratik araçları nelerdir? Farklı etnik ve dini yapıları içinde barındıran bir toprak parçasının homojenize edilmesinin önündeki engeller nasıl aşılacaktır? Gellner, Osmanlı coğrafyası gibi yerlerde türdeş bir etnik birimin var olabilmesinin, ancak aynı ulustan olmayanların öldürülmesi, ülkeden sürülmesi ya da asimile edilmesiyle mümkün olacağı anlamına geldiğini söylemektedir (Gellner, 1998: 73). Hobsbawm da böylesi bir durumu benzer şekilde açıklamakta ve tarihsel örnekliklerin azınlıkların kitle halinde kovulması ya da imha edilmesi şeklinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır (Hobsbawm, 2010: 161). Araştırmamızın konusu açısından İskan politikalarının bu konuda nasıl kullanıldığını Fuat Dündar'ın tabiri ile nasıl bir etnisite mühendisliğine[18] dönüştürüldüğü ele alınacaktır (Dündar, 2008: 31).

Toparlayacak olursak, çeşitli handikapları içinde barındırmakla birlikte görece çoğulcu bir kimlikler düzeni içerisinde 'millet' esasına göre örgütlenen Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın ortalarına kadar bu esas üzerinden topluma bakmış ve ona göre toplumu şekillendirmeye ya da toplumsal bir denge oluşturmaya çalışmıştır. Bu yüzden bu zaman zarfı içinde gerçekleşen iskan uygulamaları Osmanlı millet sistemi denilen toplumsal örgütlenmeye paralel olarak hayata geçirilmiştir. Ancak tarihsel açıdan Osmanlı modernleşmesi olarak tanımlanan değişim süreci ile birlikte merkezi normların sorgulanması ve ulus-devletleşme süreci iskan politikalarının da öneminin ve etki düzeyinin artmasına sebebiyet vermiştir. Birbiri içine giren Müslümanlık ve Türklük sözleşmeleri ile sosyal normların sınırları yeniden belirlenirken ulus-devletleşme arzusu ile de teritoryal sınırlar çizilmektedir. Bu durumun kademeli olarak gayrimüslimler üzerinde yarattığı etkiler formel olarak kurgulanmış ve gayrimüslimlerin sahip oldukları taşınmaz mülklerin yarattığı yeni ekonomik potansiyeller oluşmuştur. Yerinden edilen nüfuslar sadece taşınmaz mallarını değil taşınabilir mülklerini de geri dönmek umuduyla saklamış ve bugün bu 'saklı zenginlikler' yeni bir ekonomik alan oluşturmuştur.

---

[17] Barış Ünlünün Osmanlılık-Müslümanlık-Türklük Sözleşmesi kavramsallaştırması ile teorize etmeye çalıştığı bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu tartışmasının paralel bir okuması Gökalp, Akçura ve Cohen'in o dönem yazdıkları metinler üzerinden yapılabilmektedir.

[18] Sema Erder son çalışması olan Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye kitabında, Dündar'ın etnisite/toplum mühendisliği kavramsallaştırmasını yeniden tartışmaya açmıştır. İskan kurumunun despotik ve acımasız olmasında şüphe olmadığını fakat uygulamalarının 'toplumsal mühendislik' olarak kabul edilip edilmeyeceğinin tartışılması gerektiğini belirtmektedir.

3.2.Osmanlı'da Ekonomik Dinamikler ve İskan Edilen Kimlik Grupları ile İlişkiler

Osmanlı'da iskan uygulamalarının formlarına geçmeden önce bir toplumsal statü biçimi olarak 'reaya'nın imparatorluk bünyesinde gelişmiş olan büyük nüfus hareketliliklerinde nasıl bir anlamı ve önemi olduğunu vurgulamalıyız. Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal, askeri ve dini yönetici elitler dışında Müslim ve Gayrimüslim ayrımı gözetmeksizin herkes devlete vergi vermek ile mükelleftir ve reaya olarak adlandırılır (Akyılmaz, 2004: 225). Devletin vergi almak dışında reaya topluluk üzerinde tasarruf yetkileri demografik hareketliliğin kolaylaşmasını en büyük sebeplerindendir. Geç Osmanlı bölümünde görüleceği üzere, bu durumun Osmanlı modernleşmesi sırasında Tanzimat ve Islahat fermanları gibi sosyal yaşamla ilintili hukuki düzenlemelerle reaya olan toplulukların lehine değişimlere olanak sağlayacağını ve devletin bireyler üzerindeki tasarruf yetkisinin kısıtlanacağı görülmektedir (Tekeli, 1990: 55-9).

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminden topraklarını genişletmeye devam ettiği 17.yy'a kadar iskan uygulamaları vergi toplama, yeni toprakların 'şenlendirilmesi', askeri ve ticari geçiş yollarının güvenliği ve asayişi sağlanmak gibi temel parametreler üzerinden şekillenmektedir (Barkan, 1952: 545-550/ İnalcık, 2009: 68-70). İskan uygulamalarını özetlemeye çalışırsak bunlardan ilki, imparatorluğun benimsemiş olduğu 'Gaza' mefkuresinin dolaylı bir sonucu olarak fethedilen/ işgal edilen yeni toprakların merkezi otorite lehine yeniden düzenlenmesidir. Yeni alınan toprak parçasındaki sosyal kompozisyonun yoğunluğunu eğer gayrimüslim bir topluluk oluşturuyorsa oraya başka bir yerden bir grup Müslüman ahalinin özellikle sınır bölgelerine iskan edildiği görülmektedir. Benzer şekilde yeni alınan bölgedeki gayrimüslim nüfusun da bir kısmı farklı bir yere iskan edilmektedir. İkinci olarak, tarımsal üretimin gelişimi ve uluslararası ticaret yollarının denetimi gibi temel başlıklar iskan bağlamında değerlendirilmedir. Bu iskan formundaki temel amaç nitelikli iş gücünün imparatorluk içinde dağılımı sağlamak ve üretilen ya da ithal edilen malların geçiş güzergahlarında eşkıya ya da farklı gruplardan yapılan saldırı girişimlerine engel olmaktır. Son olarak, göçebe toplulukların ve bazı aşiretlerin zorunlu göçe tabi tutulması Osmanlı iskanının uygulanma biçimlerinden biridir. Buradaki temel amaç ise göçebe grupların ve bazı aşiretlerin yarattığı düzenli vergi vermeme ve asayişi bozma gibi problemlerin çözümü noktasında iskana başvurulmasıdır. Sultan fermanlarında, Osmanlı sicil kayıtlarında ve nezir defterinde görüleceği üzere en genel anlamıyla imparatorluk içinde güvenliğin ve düzenin sağlanması iskan uygulamalarını ana gündemidir (Tamdoğan, 2006: 135-46). Böylelikle iskan uygulamaları ile devlete bağlılığın artması ve yerel güçler ile Osmanlı merkezi otoritesi arasında geleneksel dengenin sürekliliği sağlanmıştır (Tekeli, 1990: 55-9).

İmparatorluğun 17. ve 18. yüzyılda yaşayacağı toprak kayıpları iskan uygulamalarında değişikliğe gitmesine sebep olmuştur (Orhonlu, 1963: 5). İlk dönem iskan uygulamalarında sıklıkla görülen yeni toprakların Müslüman nüfus ile şenlendirilmesi ya da gayrimüslim toplulukla kaynaştırılması söz konusu değildir. İskân sorunları ağırlıklı olarak imparatorluk bünyesinde iç gelişmelere bağlı olarak tartışılmaktadır. Farklı ölçekteki isyanların, özellikle Celali İsyanları'nın yarattığı etki ile toplumsal düzenin bozulması ve bu yüzden göçebe toplulukların sayısındaki artış dikkat çeken noktalardan biridir. Bir diğer konu ise dış ticaret yapısındaki değişme ile birlikte deniz kıyısına yakın ovaların aktif kullanımın gündeme gelmiş olmasıdır. Bu yüzden Osmanlı iskan uygulamalarının imparatorluğun küçülmeye başlaması ile birlikte daha çok iç güvenlikle ve ekonomik kaygılarla bağlantılı olarak düzenlendiğini söylenebilmektedir (Tekeli, 1990: 53-56).

19. yüzyıl ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Dönemi boyunca iskân uygulamaları önceki yüzyıllara nazaran önemli değişiklikler içermektedir. Bu yeni durumun oluşmasındaki nedenlere göz atacak olursak; ilk olarak, devlet-birey ilişkilerinde yaşanan hukuki değişimlerin Sultan'ın yetki alanını daralttığı ve bireylerin çeşitli kazanımlar elde ettiği görülmektedir. Osmanlı modernleşmesinin en belirgin dönüşüm noktalarından olan Tanzimat ve Islahat fermanları ile birlikte bu yapısal değişikliler takip edilebilmektedir. Bu fermanlarla bağlantılı olarak 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi vesilesiyle özel mülkiyet ve toprak edinme hakları gibi ortaya çıkan yeni durumların, devletin klasik anlamda toplulukların iskanını gerçekleştirirken karar alma süreçlerinde kısıtlamalar meydana getirdiği görülmektedir (Aytekin, 2005: 723-44). İkinci önemli değişiklik, Osmanlı ekonomisinin kapitalist ilişkilere açılması ve sermaye hareketlerini kolaylaştıran yasal düzenlemelerdir. Ayrıca kıra dayalı ekonomik üretim kademeli olarak ücretli emeğe dönüşümü söz konusudur. Son olarak, özellikle Balkanlar'da artan toprak kayıplarına eklenen devletler düzeyinde Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal-askeri küçülme sürecine girmesidir. Kısaca sınıflandırdığımız bu sebepler nüfus hareketlerinde devletin rolünün azalması ve gönüllü göç hareketlerinin artışı bakımından önemlidir (Tekeli, 1990: 56-7). Fakat bu durum devletin nüfus hareketliliği konusunda bir bütün anlamında yetki kaybı ya da kapasite sorunu yaşadığına işaret etmemektedir. Önümüzdeki bölümlerde görüleceği üzere tüm bu gelişmeler iskan uygulamalarında güncel sorunlara dönük devlet merkezli yeni formlar ortaya çıkaracaktır.

İskanın kullanılma biçimindeki ilk yenilik Balkan savaşlarının kaybedilmesi ve aynı bölgede yaşanan uluslaşma dalgasının etkisi ile gelişen mübadele sürecinde olmuştur. Savaşın galibi olan Balkan ülkelerinin toprakları içerisinde bulunan Müslümanlar ile Osmanlı tarafında kalan Rum ve Bulgar toplulukların mübadelesi bu durumun ilk pratik uygulamasıdır. Bu dönemde Balkanlar'dan Osmanlı

Topraklarına yaklaşık olarak 640.000 kadar Müslüman-Türk nüfusun gelmesi göçmenlerin yerleştirilmesi konusunda özel örgütlenmelerin ve politikaların gelişmesine neden olmuştur (Dündar, 2007: 56). Daha önceleri göçmen sorunuyla uğraşılmasına daha çok belediyelerin ve şehremanetinin görevi olarak bakılırken mübadelenin etkisi ile ilk olarak 1860'da İskân-ı Aşâir ve Muhâcirîn Müdirîyeti" ve ardından Balkan savaşlarında göçlerin artması ile 1914 yılında "Aşâir ve Muhâcirîn Müdirîyet-i Umumiyesi" isminde iskan kurumları oluşturulmuştur (Dündar, 2007: 57-62). Bu kurumlar belediyelerden farklı olarak göçmenlerin sadece geçici iskânın sorunlarını değil aynı zamanda da mübadele ile gidenlerin yerlerine muhacirlerin yerleştirilmesi görevini yüklenmiş ve iskan sürecindeki tüm giderleri karşılamıştır. Burada geçmiş uygulamalarla benzerlik gösteren durum ise gelen muhacirlerin özellikle Balkan ülkelerine karşı bir tampon bölge oluşturmak ve demografik dağılımda Türk öğelerin baskınlığını arttırmak için Trakya ve Ege bölgelerine yerleştirilmesinin söz konusu olmasıdır.

Öte yandan yine bu dönem Osmanlı siyasal tarihi açısından sarsıcı gelişmelerin yaşandığı bir zaman dilimine tekabül etmektedir (Zürcher, 1999: 139-193). Avrupa Devletleri ve Rusya'nın askeri ve ekonomik düzeyde Osmanlı karşısında üstünlüğü ele geçirmiş olması ve tüm dünya genelinde yaygınlaşan ideolojik tutumların imparatorluk içindeki azınlıkları özerkleşmek için dinamize etmesi uluslararası değişkenler olarak görülebilmektedir. İmparatorluk içindeki dengelerde ise büyük güç mücadeleleri sonrasında Sultan'ın yönetimdeki rolünü pasifize ederek ülkeyi idare eden İttihat Terakki Cemiyeti'nin baskınlığı söz konusudur. 1912'de başlayan I. Balkan Savaşı, Osmanlı'nın en hızlı toprak kaybettiği savaş olmuş ve birkaç hafta içinde imparatorluk Avrupa topraklarının %83'ü ve Avrupa nüfusunun %69'unu kaybetmiştir (Dündar, 2008: 61). ITC kadroları ve Osmanlı aydınları arasında o günün koşulları altında yürütülen tartışmalarda yükselen kaygı 'devletin bekası' yönündedir. Toprak anlamında yaşanan çözülmelere eklenen sosyo-politik çıkmazlar devlet yönetimdeki elitler tarafından yeni bir toplum sözleşmesi üzerinden çözüme kavuşturulacaktır. Osmanlıcılık sözleşmesinin kullanışsızlığına kanaat getirilmesiyle ilk adımda yeni sözleşme Müslümanlık ölçeğinde (anasır-ı İslam) kurulacak ve toplumsal mobilizasyonun da katılımıyla Müslüman olmayan unsurlar bir bütün olarak devletin hedefine alınacaktır. Rumeli'yi kaybetmiş olmanın verdiği yenik tutum ile Anadolu'nun varlığını imparatorluğun geleceği olarak gören bu bakış açısı Müslüman-Türk demografisini ve ekonomisini merkeze alan uygulamalar serisine (gayrimüslimlerin sindirilmesine) başlayacaktır (Aslan, 2014: 30-1). Bu noktada, Türklük sözleşmesinin Müslümanlık sözleşmesinden sonra devreye girmesinin kademeli ve pragmatik bir yaklaşımın ürünü olduğu belirtil-

melidir. Zira Müslümanlık Sözleşmesi İslami kaygıların bir ürünü olmaktan ziyade yeni kurulacak ulus-devletin ana harcı olacak Türklük Sözleşmesine geçişin ara formu ya da araçsallaşmış halidir.

İttihat Terakki ve Kemalist dönem iskan uygulamalarının ekonomik sonuçları Türk milliyetçiliğinin ekonomi-politiği olarak tanımlayabileceğimiz bir olguya işaret etmektedir (Onaran, 2014: 343-353). Mübadele ya da tehcir zoruyla yerinden edilen ve katledilen gayrimüslim toplulukların mallarının yağma edilmesiyle ve/veya el değiştirmesiyle yeni bir sermaye sınıfının oluşumunun temel dinamikleri yaratılmıştır. Marksist ekonomi okumasında sermaye birikiminin (burjuva ve feodal) iktisadi elitler arasında transferine dair yapılan tartışmaların dışında bir aks oluşturan bu durum zora dayalı nüfus hareketleri ile sermaye-ulus oluşum süreçleri arasında bağlantıyı göstermesi açısından çarpıcıdır. Geç Osmanlıdan Cumhuriyet Dönemine kademeli olarak uygulanan bu iskan ve el koyma politikalarının yarattığı ulusallaştırılmış yeni ekonomik topografyanın formasyonuna geçmeden önce kısaca Osmanlı'da sermayenin ve emeğin etnik dağılımı hakkındaki genel verilere bakılması gerekmektedir. 1914'te Osmanlı sermaye yapısında Müslümanların payı yüzde 15, Rum Ortodoksların payı yüzde 50, Ermenilerin payı ise yüzde 20, Yahudilerin payı yüzde 5, yabancı ülke vatandaşlarının payı ise yüzde 10'dur. Emek dağılımında ise Rum Ortodoksların payı yüzde 60, Ermenilerin payı yüzde 15, Yahudilerin payı 10, Müslümanların payı yüzde 15, yabancıların ise sıfırdır (Onaran, 2010: 252-3 / Kazgan, 2009: 52). 1914'te sermayedeki payları yüzde 15 olan Müslüman-Türk unsurların 1930'larda sermayeden aldıkları pay yüzde 90'lara çıkmıştır. Bu tablo bize Türk burjuvazisinin sermaye birikiminin kaynağının kendisinden önceki hakim sınıfın sermayesi değil, toplum sözleşmesinde kendi ötekisi olarak kodladığı gayrimüslim toplulukların sermayesi olduğunu göstermektedir.

1908 II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde söz sahibi olmaya başlayan İttihat Terakki kurmayları ''milli iktisat'' ve ''yerli burjuvazi'' fikrini özellikle imparatorluktan modern bir ulus-devlete dönüşümün temel gereksinimlerinden biri olarak görmektedirler. Ziya Gökalp'in imparatorluk sınırları içindeki Müslüman topluluğu kast ederek köylü ve memurdan oluşan bir kitleden ulus olamayacağına dair vurgularında ve Yusuf Akçura'nın çağdaş devletin temel dayanağının milli burjuvazi olduğu fikrini işleyen yazılarında bu yaklaşım görülebilmektedir (Polatel, 2010: 124-5). Osmanlı ticaret hayatında büyük bir sermaye gücüne ve uluslararası bağlantılara sahip olan gayrimüslim topluluğun ekonomik potansiyelinin Müslüman-Türk tekeline geçmesi ITC kadrolarının temel hedeflerinden biridir. İskan uygulamaları başlamadan önce bu duruma örnek olan en belirgin olay ITC eliyle kurulan Boykotaj Cemiyeti'nin İzmir ve İstanbul gibi liman kentlerinde her ne kadar Yunanistan hükümetini protesto etmek için olsa da imparatorluk içindeki

Rum mallarının alım-satım konusunda büyük boykotlar organize etmesinde görülebilmektedir. (Dündar, 2008: 204-7).

3.2.1.Ermenilerin tehciri ile 'yerinde kalan' ekonomik olanaklar

Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde yer alan İttihatçılar, genel olarak tüm azınlıkları özelde ise Ermeni nüfusunu titizlikle takip etmişlerdir. Bu durum, I. Dünya Savaşı sonrasında, bilhassa Ermeni operasyonları ile de başka bir boyut kazanmıştır. Nüfus sayımları, Zeytun'dan başlayarak, sürgünlerin her aşaması dikkate alınarak belirli istatistiki verileri (%2, 5 ve 10) yakalanmaya çalışılmıştır (Dündar, 2013:122). Periyodik olarak en az dört kez Ermeni sayımı yapılmıştır. Fakat farklı tarihlerde yapılan bu sayımlar dikkate alındığında Ermeni nüfusu hakkında söylenenler bir tahminden öteye geçmemektedir. Çünkü tüm yapılar ve şahıslar birbirinden farklı değerde rakamlar paylaşmaktadır. Fakat ''Talat Paşa'nın Nüfus Defteri'' bu konuda yer alan karmaşıklığı bir nebze azaltmıştır. 1915'ten önce Ermeni nüfusunun en az 1,5 milyon olduğu bu veriler ışığında söylenebilmektedir. (Dündar, 2008: 112)

İttihat Terakki Cemiyeti yönetimindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı esnasında gayrimüslimlerin iskanı konusunda gerçekleştirdiği uygulamalar her ne kadar güvenlik ve ekonomik bazlı gerekçelerle dillendirilse de ortaya çıkan sonuçlar daha önceki iskan uygulamalarından oldukça farklı olduğunu göstermektedir. 27 Mayıs 1915 tarihinde Ermenilerin 'tehcir' edilmesi yönündeki karar sadece bir grup insanın başka bir yere göç etmesi anlamına gelmemektedir. Dönemin Dahiliye Nazırı ve Ermeni 'tehcir'inden sorumlu birinci kişi olan Talat Paşa'nın Kasım 1914'ten Şubat 1917'ye kadar vekaleten Maliye Nazırlığı görevini de yürütmüş (Çavdar, 2001: 407-413) olması dikkat çekici noktalardan biridir. Ermenilerin tehcir edilmesinden sonra arta kalan mülklerin tasnifi tehcir kararının alındığı ilk andan itibaren titizlikle ele alınan konulardan biridir (Polatel & Üngör, 2011: 6-166)

Öte yandan iskana tabi tutulan Ermenilerin ne olacağı konusundaki belirsizlik, genel hatlarıyla Osmanlı iskan tarihinden ayrılan temel başlıklardan biridir. Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, iskana tabi tutulan toplulukların barınma ve yaşam giderleri devlet tarafından karşılanmaktadır. Fakat Ermeni tehcirinin çok fazla insanın ölümü ile sonuçlanmış olması bu sevk hareketinin bir iskan uygulamasından ziyade farklı bir girişim olduğunu düşündürmektedir (Dündar, 2013: 195). İttihatçılar açısından milli bir mesele olarak lanse edilen dönemin gayrimüslimleri için uygulanan iskan politikalarının aslında oldukça güçlü ekonomik emeller üzerinden temellendiği açıklanmaya çalışılacaktır.

Tehcire uğrayan Ermenilerin mallarına el koyma sürecinin hukuki dayanak noktası 26 Eylül 1915 tarihli 'Tasfiye Kanunu' mevzuat düzenlemesi ile başlamaktadır. Kanun maddesinde geçen 'terk edilmiş mallar' anlamına gelen emval-i metruke kavramı, tehcir kararı ile bağlantılı olarak Ermenilerin tehcire ve sürgüne uğratılmasından kaynaklı arta kalan taşınmaz mülklerinin tanımlanması amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca bu kanuna bağlı olarak oluşturulan 'Tasfiye Komisyonları'nın görevi tehcir edilenlerin mallarının alım-satımı ve alacakların-borçların tahsil etmesi üzerinedir. Son olarak yine bu kanun vasıtasıyla, Ermenilerin sürgüne gönderilme tarihi ile sürgüne yollandıkları tarih arasında yaptıkları her türlü mal satış işlemi de geçersiz sayılmıştır (Akçam, 2008: 215). İttihatçıların tehcir boyunca emvali metruke kayıtlarını titizlikle ele aldığı görülmektedir. Bu çerçevede, Talât Paşa 1 Kasım 1915'de Dahiliye Vekaleti'ne gönderdiği talimatla Ermenilerden geriye kalan mülklerin ve sermayenin toplam dökümünü talep etmiştir (Dündar, 2013: 145). Bu evrakta 14 vilâyet ve üç sancakta Ermenilerden kalmış olan boş hanelerin ve çiftliklerin dökümü yer almaktadır. Ayrıca Talât Paşa hiç söz etmese de Emvâl-i Metrûke'nin içinde dini binalar ve mülkler de yer almaktadır. Raymond Kevorkian'a (2015: 1054) göre 2.500 civarında kilise, arazileriyle birlikte 400 manastır, 2.000 okul ve ayrıca çeşitli gelir getiren mülk ve araziler el konulan mallar listesinde yer almaktadır.

Ermeni Meselesi Hallolunmuştur başlıklı kitabında Taner Akçam, "Ermeni malları ve satışından elde edilen gelirler nerelerde kullanıldı" sorusuna cevaben altı başlık altında devletin emvali metruke üzerindeki tasarrufunu özetlemektedir. Emvali metrukenin ilk kullanım formu özellikle Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan kademeli olarak muhacirlerin ihtiyaçları için kullanılmasıdır. Akçam, Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı arasında, Ermenilerin tehcir öncesi ikamet ettikleri yerlere muhacirlerin iskan edilmesi ve onlardan mülklerin muhacirlere dağıtılmasına ilişkin bölgelere gönderilmiş yüzlerce telgraf tespit etmiştir (Akçam, 2008: 223). İkinci kullanım formu, Ermenilerden kalan mülklerim Müslüman-Türk sermaye sınıfının yaratılması için bedelsiz ya da taksitli olarak gerekli kişilere ve kurumlara tahsis edilmesidir. Akçam vurguladığı şekliyle, Talât Paşa'nın "memleketimizde İslâm mü'esseselerinin teksîrinin artırılması" ve "emvâl-i menkûlenin şerâ'it-i münâsebe ile kendilerine i'tâsı" sözleri bu durumun açık kanıtlarıdır (Akçam, 2008: 227). Üçüncü kullanım formu ise dönemin Osmanlı ordusunun çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bunun kullanımın içinde kimi binaların askeriyeye devrinden emvali metrukelerin satışından elde edilen gelirlerin talebe göre orduya aktarılmasına kadar geniş bir aralıktan bahsedebiliriz. Dördüncü kullanım formu, Ermenilerin tehciri sırasında yapılan masrafların yine emval-i metrukeden temin edilen gelirler vasıtasıyla ödenmesidir (Akçam, 2008: 230). Yine Akçam'ın aktarımlarıyla, 8 Kasım 1915'te Dahiliye Nezareti'nden

Halep'e çekilen bir telgrafta şöyle denmektedir: "telgrafınızda emvâl-i metrûkeden satılan hayvânât bedelinden mevcûd olduğu bildirilen altıyüzkırkbeşbin sekizyüzon guruşdan altıyüzbin guruşunun oradaki Ermenilerin sevk ve i'âşe masrafına sarfı münâsib görülmüş, Vilâyet'e de bildirilmiştir" (Akçam, 2008: 232-3). Beşinci kullanım formu kimi Ermeni binalarının özellikle okul, cezaevi, karakol ve hastane gibi hükümetin halka hizmet olarak sunduğu kamu yatırımlarına dönüştürülmesidir. Emvali metrukenin son kullanım formu ise İTC'nin kurmuş olduğu milis gruplarına ya da yerel istihbarat birimleri mülk düzeyinde kaynak oluşturulmasıdır (Akçam, 2008: 235-236).

Ermeni tehcirinin tamamlanması ve I. Dünya Savaşı'nın sonuçlarının bıraktığı yükümlülüklerle birlikte emvali metruke tartışmalarının kazandığı boyutu kavrayabilmek adına Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki gelişmeleri takip edilecektir. Erken Cumhuriyet Döneminde ilk göze çarpan, bir bütün olarak Osmanlı mirasını ve savaş esnasında İstanbul hükümetinin aldığı tüm kararların geçersiz olduğunu deklare eden Yeni Cumhuriyet Rejiminin Ermeni konusunda İttihatçı çizgiyi devam ettiren bir yaklaşım içinde olmuştur (Turan & Öztan, 2015: 118-21). I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Lozan Antlaşması'nın "Mallar, Haklar ve Çıkarlar" temalı bölümün 65 ve 66. maddeleri Emvâl-i Metrûke'nin meşru hak sahiplerine ivedilikle geri verilmesine ilişkindir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti bu maddeleri antlaşma yürürlüğe girdiği tarihte hak sahiplerinin mülklerinin başında olması durumunda faydalanabileceği aksi durumda kişilerin firari ya da kayıp oldukları için tasarrufun devlete ait olacağı şeklinde yorumlamıştır (Akçam & Kurt, 2012: 179-218). Böylelikle emval-i metrukenin varlığını tanımakla birlikte Ermenilerin hak iddia etmelerinin önüne geçilmiştir. İTC'den beri süregelen yaklaşımın daha iyi kavranabilmesi için Nevzat Onaran'ın Cumhuriyet'te Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930): Emval-i Metrukenin Tasfiyesi başlıklı iki ciltlik Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgeleri kullanarak hazırladığı çalışma konuya ilişkin detaylı bir tablo sunmaktadır. Bu dönemin hukuki dayanak noktası ise 1923 tarihli ikinci Tasfiye Kanunu'dur. Emvali metruke transfer devir satış kiralama formları üzerinden banka ve borsa gibi yapısal ekonomik birimleri güçlendirmek için kullanılmıştır. Emvali metrukenin ordu birimlerine, hükümet kurumlarına ve ekonomik yapılara transferi bir bütün anlamda yeni kurulacak ulus devletin oluşumunu hızlandırmış ve ayrıca devlet kapasitesini de arttırmıştır.

Özetle 1915 Ermeni tehciri yarattığı sonuçlar açısından Osmanlı iskan geleneğinden farklılaşan noktalara sahiptir. Bu süreçte öldürülen insanların ve ülke dışına tehcir edilenlerin hem yaşam alanları hem de emval-i metrukesi milli iktisadı oluşturmak için Müslüman-Türk kişi ve kurumlara verilmiştir. 'El koyma' ve 'yok etme' olarak tasnif ettiğimiz bu pratikler her ne kadar İttihatçı düşünce

dünyasının imparatorluktan ulus-devlete geçiş formülü olarak görülse de bu yaklaşım Erken Cumhuriyet Döneminden günümüze hassasiyetle korunan yaklaşımdır. Ermeni tehcirinin her iki boyutuna da iştirak etmiş olan Kürt toplumunun bu olayların ardından yaşayacağı travmalar, özellikle İstanbul'da yaşayan gayrimüslim cemaatlerin uğrayacağı saldırılar ve bugün bile güçlü bir şekilde devam eden inkara dönük direnç sürekliliğinin işaretleridir.

Emval-i metruke ve vakıflara el konulması ve buna karşı geliştirilen itirazlar günümüze kadar süren tartışmaların da nedeni olmuştur. Cumhuriyet Dönemiyle birlikte azınlıklara ait vakıflar çoğunlukla İstanbul'da varlık göstermiş, Anadolu'nun diğer yörelerindeki, özellikle kilise ve okullara ait vakıfların bütün mülklerine ''cemaati kalmaması'' nedeniyle devlet el koymuştur. İstanbul'daki azınlıklara ait vakıflara el koyma işlemi ise Yargıtay 2. Hukuk Dairesi'nin aldığı bir kararla hukuksal bir zemine oturtulmuş ve günümüze kadar devam eden mağduriyetler yaratmıştır. Devlet 2000'lerde AB'ye üyelik çerçevesinde çıkardığı bazı kararnamelerle bunların bir kısmını iade etmeye çalışsa da halen iade edilmeyen yüzlerce mülk vardır (Abdullahzade, 2013: 317-348).

3.2.2.Rumların yerlerinden edilmesiyle 'yerinde kalan' ekonomik olanaklar

Osmanlı verileri Rum nüfusu hakkında 1914 yılını kapsarken, Rum Patrikliği'nin bu konuda ki verisi 1912 yılı için geçerlidir ve arada %16'lık bir nüfus fazlası gözükmektedir. Fakat bu iki yıl içinde bakıldığında hem sınırlar hem de nüfus ciddi bir oranda değişiklik arz etmiştir. Trakya'dan kovulan Rumlar ve Rum Katolik nüfus da Osmanlı verilerine eklenince toplam Rum nüfusun 1.950.000 olduğunu söylemek mümkün olacaktır (Dündar, 2008: 107). Doğru nüfus rakamlarını bilmek yerinden edilenlerin yarattığı ekonomik alanların büyüklüğü hakkında da bize ipuçları sunacaktır.

Kısa süreli ama etkisi oldukça büyük olan Ermenilere dönük tasfiye sürecini Rumlar açısından değerlendirdiğimiz zaman yayılmış ve çeşitlenmiş bir uygulamalar dizini ile karşılaşılmaktadır. Balkan savaşları ile başlayan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında zirve yapan Yunanistan ile mübadele politikası Rum toplumunun tasfiye edilmesi açısından en önemli uygulamadır. Rumlara dönük iskan uygulamalarının ana gövdesini mübadele süreci oluştursa da savaş esnasında imparatorluğun iç bölgelerine sürgün edilen ya da çalıştırılan Rum topluluklar da vardır. Ayrıca Rumların Ege ve Marmara bölgesi dışında yoğun bir nüfusa sahip oldukları Karadeniz bölgesindeki yerinden etme formlarında daha şiddetli uygulamalara tanıklık etmekteyiz. Son olarak İstanbul'da yaşayan Rum nüfusun imparatorluk sermayesindeki payı göz önünde bulundurularak ve birçok yerde başarılı Rum zanaatkarların da yeni gelen muhacirlere mesleki formasyon kazandırmaları talebiyle mübadele dışında bırakıldıklarını biliyoruz.

Balkan savaşlarıyla birlikte Rumeli bölgesinin kaybedilmesi İmparatorluk topraklarının Anadolu'ya sıkışmış olması ve bununla birlikte Trablusgarp savaşındaki yenilgiden dolayı Ege denizindeki 12 adanın kaybı İTC'nin güvenlik algısında Rumları ilk sıraya yükselmiştir (Dündar, 2008: 192-93). Tahayyül edilen ulus devlet anlayışının Müslüman-Türk unsurlar dışında tüm kesimleri dışlaması dönemin güvenlik algısını güçlendirecektir. Anadolu'yu vatan kılmak arzusu, yeni toplum sözleşmesi ölçeğinde homojen bir sosyal doku yaratmakla birlikte adalardan gelebilecek yakın tehdidin bertaraf edilmesini içinde barındırır. Bu yüzden Anadolu topraklarındaki Rum nüfusun iskana tabi tutulması ile kıyı şeridinde güvenlik açısından tampon olacak iskan hareketleri eş zamanlı olarak yürürlükte olmuştur. Fakat zorunlu iskana tabi tutulan Rum nüfusun fazla olması, aynı topluluğun Osmanlı ekonomisindeki ağırlığı ve tarım-ticaret gibi iş kollarında uzmanlaşmış olmalarını göz önünde bulunduran İTC uzun erimli ve iç içe geçmiş bir iskan uygulamasını gündemine almıştır. Kar-zarar dengesini güden bu iskan formlarını özetleyecek olursak; Rumların mübadeleye maruz bırakılarak yerlerine muhacirlerin iskan ettirilmesi, mübadele dışında tutulan kesimin ise hem ekonomik bir veri olarak ele alındığı hem de Yunanistan ile olası bir savaşta rehine ya da koz olarak görülmesi söz konusudur (Dündar, 2008: 227-8). Bu yüzden Balkan savaşlarının öncesinde Bulgarların mübadelesi ile başlayan iskan süreci Rumların iskanı ile devam etmiş fakat I. Dünya Savaşı esnasında kurtulunması gereken Rumlar ihtiyaç duyulan gruplardan birine dönüşmüştür. Savaş ertesinde ise Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan arasında imzalanacak mübadele antlaşması gereği yeniden karşılıklı iskan hareketleri başlayacaktır.

1923 Mübadele Antlaşması ile yerlerinden edilen İstanbul dışındaki Ortadoks Rumların geride bıraktıkları taşınmaz malların durumunu İzmir ve çevresi üzerinden inceleyen Arı, bu taşınmaz malların göçmenler gelmeden çok uzun süre önce boşaltılmaya başlandığı ve mübadele göçmenlerinin yerleşmeleri uygun görülmüşse de, yaşanan plansızlıklar, yolsuzluklar ve suistimallerle taşınmaz mülklerin çoğunun ağır hasarlar altında kalıp, yakılıp yok edildiği tespit edilmiştir. (Arı, 1990 :627-657)

1964 yılında hükümet 6/3801 sayılı kararnamesi ile Yunan uyruklu kişilerin Türkiye'de bulunan taşınmazları üzerinde tasarrufta bulunma yetkilerini yasaklamıştır. Ayrıca taşınmaz mülklerin üzerindeki haklardan elde edilen tüm gelirlere de el konulmuştur. Kararnamelere ve formel prosedürlere dayanarak yapılan bu uygulamalar, Yunan asıllı Rumların sahip oldukları mallarda Merkez Bankası tarafından kendi yönetimine alınmıştır. Sürgün sırasında 20 dolar ve maksimum 20 kilo yük yanlarına alabilecekleri söylenmiş ve bu şekilde Yunanistan'a yollanmışlardır. (Akar & Demir, 1994: 54)

3.2.3.Yahudilerin yerinden edilmesiyle 'yerinde kalan' ekonomik olanaklar

Rum ve Ermeniler kıyasla, Yahudi nüfusa ait veriler daha az tartışmalı bir alan oluşturmaktadır. Bunun en önemli nedeni, Yahudi nüfusun son döneme kadar bir tehdit olarak algılanmaması ve toprak talebinin olmamasıdır. Bu konuda da farklı nüfus verileri paylaşılmış olunduğu gibi Osmanlı tebaası olmayan Filistin'deki Yahudi nüfus hakkında ise kimse kesin bir rakam söyleyememektedir. 1914 Osmanlı verilerine göre 187.073, Karpat'a göre ise 1862-1914 arası Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden Yahudi sayısı 120.000'dir (Karpat, 2003).

Ermenilerin ve Rumların maruz kaldığı tehcir ve mübadele benzeri geç Osmanlı dönemi iskan uygulamaları imparatorluk topraklarında yaşayan sayıları diğer gayrimüslim topluluklara göre daha az olan Yahudiler için geçerli olmamıştır. Fakat 1934 yılının Mayıs-Temmuz aylarını kapsayan zaman diliminde Trakya Yahudileri İTC'nin toplum mühendisliğini çağrıştıran bir zorunlu göçe uğramıştır. Ermeni tehcirine benzer şekilde, önce Mayıs ayında pratikte kimi gelişmeler yaşanmış ardından 14 Haziran 1934 tarihli iskan kanunu ile Yahudilere dönük yerinden etmenin yasal zemini oluşturulmuştur. 2510 Sayılı İskân Kanunu 52 maddeden oluşuyordu ve sadece gayrimüslimlere dönük değil özelde Kürtleri hedef alacak şeklide ama genel anlamda Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan tüm Türk olmayan öğelerin iskanını hedeflenmiştir.[19] Kanunun 2. maddesinde iskân bölgeleri tarif edilmişti: "Dâhiliye Vekilliği'nce yapılıp, icra vekilleri heyetince tasdik olunacak haritaya göre, Türkiye, iskân mıntıkaları bakımından üç nevi mıntıkaya ayrılır (Aslan, 2010: 386-92). 1 numaralı mıntıkalar: Türk kültürlü nüfusun tekâsüfü (yoğunlaşması) istenilen yerlerdir. 2 numaralı mıntıkalar: Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir. 3 numaralı mıntıkalar: Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleri ile boşaltılması istenilen ve iskân ve ikamete yasak edilen yerlerdir." Bu durum özellikle geç Osmanlı döneminden beri tartışılagelen toplum sözleşmelerinin son halkası ve nihai hedefi olan Türklük Sözleşmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Kanun maddesinin tanımladığı şekliyle ikinci bölge Trakya Umumi Müfettişliği sahası yani Tekirdağ, Çanakkale, Edirne ve Kırklareli vilayetlerinden oluşan alandır. Şeyh Sait isyanı sonrası kurulan Birinci Umum Müfettişliği görevinde bulunan İbrahim Tali Öngeren'in 22 Nisan 1934'te Trakya bölgesinin başına gelmesi de bu zorunlu iskanın değerlendirilmesi açısından hassas noktalardan biridir. Zira, Öngeren göreve gelişinden kısa bir zaman sonra Trakya Bölgesindeki Yahudi topluluğunun nüfus dağılımını, yerleşim alanlarını, iş kollarını ve iktisadi ilişkilerini tasnif ettiği bir raporu Ankara Hükümeti'ne sunmuştur. Öngeren'in raporun sonunda yaptığı öneri

[19] Çalışmanın kapsamı gereği sadece gayrimüslim unsurların iskanı üzerine odaklanıldığı için ayrıca Kürt toplumuna dair iskan uygulamalarına değinilmeyecektir. Fakat 2510 sayılı İskan Kanunu'nu 1925 ve 1927'de çıkarılan iskan kanunları ve 1935 tarihli İsmet İnönü'nün Kürt raporu ile birlikte ele almak mümkündür.

İTC'nin gayrimüslim mülklerinin tasarrufuna dönük yaklaşım ile örtüşmesi açısında çarpıcıdır: "… kaynaklarını sağlam tedbirlerle öz Türk çocuklarına intikal ettirmek ve bütün Trakya piyasalarını Musevi hâkimiyetinden kurtarmaktır" (Bali, 2012).

Türkiye siyasal tarihine Trakya olayları olarak geçen hadisenin her ne kadar yasal zemini iskan kanuna bağlı olarak şekillense de, 1930'ların faşizm dalgasının Türk köşe yazarları üzerindeki etkisi olayların başlaması açısından önemlidir. Nihal Atsız ve Cevat Rıfat Atilhan gibi anti-Semitik yazarlar tarafından Yahudi toplumuna dönük üretilen nefret söylemi ırkçı insanların eyleme geçmesine vesile olmuştur. Saldırılar sonucunda Yahudilere ait iş yerleri ve evler talan edilirken taciz vakalarına da rastlanmış tüm bunlara ek olarak Yahudi toplumuna karşı sosyal baskı ve boykot uygulanmıştır. Sonuca bakıldığında Yahudilerin ya ülke dışına çıkarılmaya çalışıldığı ya da özellikle İstanbul'da toplanmaya zorlandığı görülmektedir. Yaklaşık olarak 15000 Yahudi'nin İstanbul'a göç etmiş, görece daha az sayıda Yahudi ülke dışına çıkmış ya da Trakya'da kalmaya devam etmiştir (Karabatak, 1996: 7). İstanbul'a gitmek zorunda kalan topluluk ise İskân Yasası gereğince mahalle kuramayacakları şekilde yerleştirilmeye tabi tutularak Türkleştirilmeye çalışılmıştır.

Şükrü Kaya'nın, 1935'te yaptığı bir basın toplantısında Trakya için söyledikleri aslında hem ittihatçı zihniyetinin görünür hale gelmesi hem de yaşanan olaylara ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Trakya'yı kuvvetlendirmek mecburiyetindeyiz. Trakya bizim için hem İstanbul hem de Boğazlar meselesi demektir... Trakya'yı takviye için burayı iskân edeceğiz. On senede buraya en aşağı beş yüz bin [500 bin] nüfus yerleştireceğiz... Memleketimizin şark vilayetlerindeki Kürt meselesi halledilirse son Türk bir devlet haline gelmiş oluruz" (Bali, 2000: 253-4). Dolayısıyla Trakya'ya 500 bin kişinin yerleştirilip, sadece güvenilir unsurlardan oluşmuş bir bölge haline getirilmesi için Yahudilerin dağıtılması gerekmektedir ve yapılan bu olmuştur.

3.3.Gayrimüslim Topluluklara Karşı Süregelen ve Ekonomik Dinamiklerle İlişkili Olan Diğer Uygulamalar

Bu bölümde, bir önceki bölümde kapsamlı bir şekilde ele almaya çalıştığımız gayrimüslim topluluklara karşı uygulanan iskan politikalarının bir nevi izdüşümlerini takip etmek adına özellikle 1940'lardan 60'lara kadar devam eden çeşitli ötekileştirici olayların analizi yapılacaktır. Ele alacağımız süre zarfında özellikle dört olayın üzerinde duracak ve geçmiş iskan merkezli uygulamalarla benzerlikleri ya da farklılıkları vurgulanmaya çalışılacaktır. Merkeze aldığımız olaylar gayrimüslim unsurların sindirilmesiyle bağlantılı olsa da Türklük Sözleşmesi kendisinden önceki Müslümanlık

Sözleşmesini de kapsayacak şekilde baskın toplumsal örgütlenme formu olarak ön plana çıkmaktadır.

3.3.1.Yirmi Kur'a Nafıa askerleri – 1941/2

Milli Savunma Bakanlığı'nın 22 Nisan 1941 tarihinde meclise sunmuş olduğu, 1896-1913 yılları arasında doğmuş olan gayrimüslim erkeklerin Bayındırlık Bakanlığı'nın emrinde çalışmak üzere askere çağrılmasını içeren teklif kabul edilmiştir. Görünen gerekçe devam eden İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Yunanistan'ı işgal etmiş olmasından kaynaklı olası bir savaş durumuna ilişkin askeri kaygılardır. Bu askeri tedbirin sadece gayrimüslim topluluklara uygulanacak olması dil, din, ırk farkı gözetmeksizin tüm vatandaşları eşit birer yurttaş olarak kabul eden 1924 Anayasasına aykırıydı. Ayrıca askere alınan yaklaşık 12 bin civarında gayrimüslim erkeğin silahlı eğitim yerine Türkiye'nin çeşitli illerinde tünel inşaatı, park yapımı, taş kırma ve yol yapma gibi ağır işlerde çalıştırılmışlardı (Bali, 2008). 1942 Temmuz'una kadar devam eden bu süreçte askere alınan bu insanlar yaşam standartlarının oldukça düşük olduğu kamplarda hayatlarına devam etmişlerdi. Yirmi Kur'a Nafıa Askerleri üzerine kapsamlı çalışmasında Rıfat Bali Amerikan Büyükelçiliği'nin 30 Eylül 1941 tarihli ve "mahrem" ibareli raporundan aktarmış olduğu uygulamanın özellikle İstanbul'da yarattığı izlenime dair çarpıcı bir yorum vardır: ''İstanbul bölgesinde ikamet eden 25 ila 45 yaş arasındaki Rum, Ermeni, Yahudi erkeklerin tamamının aniden askere alınmalarının ve bu kararın bugün itibarıyla halen meriyette (yürürlükte) olmasının, bu bölgenin iktisadi hayatı üzerindeki fark edilebilir bir etkisi olduğu aşikârdır. Harp sebebiyle zaten durgun olan piyasa gayrimüslimlerin ticari faaliyetlerden çekilmeleri neticesinde daha da durgunlaştı'' (Bali, 2008). Tüm bu göstergeler, askere alım karanın olası bir savaş durumuna dair tedbir olmaktansa gayrimüslimlerin genel anlamda kamusal alanda spesifik olarak da iktisadi alanda öznelliklerini baskılamaya devam etmek üzerine kurulu olduğunu göstermektedir.

3.3.2.Varlık vergisi – 1942

Yirmi Kur'a Nafıa Askerleri uygulamasından yürürlükten kalkmasının üzerinden henüz 3 ay geçmiş iken, yine gayrimüslimlere yönelik 11 Kasım 1942'de kabul edilen 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu gündeme gelecektir. Varlık Vergisi Kanunu resmi gerekçesi ''olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek kârlılığı vergilemek'' olarak tanzim edilmiş ve etnik ya da dini bir ayrım gözetmeden uygulanacağı beyan edilmiştir. Fakat pratikte durum farklı şeklide cereyan edecektir. Dönemin İstanbul Defterdarı olan Faik Ökte'nin anılarında belirttiği üzere, kanun iki sebepten çıkarılmıştır. İlki II. Dünya Savaşı'nın yaratığı ekonomik daralma ve devletin gayrimüslim azınlıklara yönelik ırkçı

politikalarıdır (Öke, 1951: 21-39).

Kanunun uygulanmasına dönecek olursak, İTC döneminin tehcir ve mübadele esnasında gayrimüslim mülklerine el koyma noktasında gösterdiği titiz ön çalışmayı Varlık Vergisi sürecinde de görüyoruz. Servet sahiplerinin tespiti için kurulan komisyonlar tam yetkiye sahiptir. Komisyon alınacak vergilerin oranını belirler ve alacakları kararlara itiraz yolu kapalıdır. Vergilerin tahsilatı çıkarılan listelere bakıldığı zaman hedef kitlesinin İstanbul'da yaşayan gayrimüslim gruplar olduğu açıkça görülmektedir (Aktar, 2008: 139). Ayrıca bu gruplardan alınan vergi oranı Müslüman sermeye sahipleri karşılaştırıldığında 5-10 arası değişen bir kat farkı vardır. Kanunda geçtiği şekliyle, eğer 15 gün süre içinde belirlenen vergi miktarı ödenmezse öncelikle haciz yoluyla alım-satım işlemleri yapılarak tahsilat gerçekleşir. Eğer 30 gün içinde hiçbir ödeme yapılmazsa bedenen çalışma yükümlülüğünü yerine getirmek için Aşkale'deki kamplara yollanacaklardır. Sonuçta 600 Milyon TL toplanmıştır ki bu rakam devletin 1942 bütçesinin yüzde 80'nine tekabül etmektedir (Bali, 1997: 47-59). Herhangi bir ödeme yapamayan 1229 kişi ise çalışmak üzere Aşkale'ye yollanmış fakat uluslararası baskı nedeniyle 1943 sonunda tüm borçları silinmiş ve evlerine dönmelerine izin verilmiştir (Çavdar, 2004: 429-32). Varlık vergisinin birkaç yıl içinde görülen sonuçlarından biri ise özellikle Yahudi nüfus üzerinden gözlemlenen ülkeyi terk etme girişimleridir. 1934 Trakya Olaylarının yarattığı travma ve Varlık Vergisi uygulamalarıyla Yahudilerin Türk Devleti'ne güvenini sarsılmıştır. 1948'te İsrail Devleti'nin kurulması ile birlikte, Türkiye'den İsrail'e göçler başlamıştır. 1948 yılında 4362, 1949 yılında 26.306 ve 1950 yılında 2.491 kişi Türkiye'den İsrail'e gitmiş ve böylelikle yerleşik Yahudi cemaati sadece İstanbul'da kalmıştır (Bali, 1998: 13).

Öte yandan Trakya Olayları'na benzer şekilde dönemin basında kışkırtıcı ve yönlendirici haberler, köşe yazıları, karikatürler yer almaktadır. 22 Ocak 1943 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanan isimsiz bir köşe yazısında, Varlık Vergisi'ni ödeyemeyenlere seslenen hamasi bir göze çarpar: ''Ya ülkeyi sevdiğinin bir göstergesi olarak kazma sallayıp çalışacak ya da burayı terk edeceklerdir. Türkiye'de kazandığı servetin bir kısmını Türk yurdunun müdafaası uğrunda harcamaktan esirgeyenler için yapacak iki şey kalıyor: Tebaamız iseler kolları sıvayıp kazma sallamak, yabancı iseler bu diyardan gitmek'' (Aktar, 2008: 152)

Varlık Vergisi kanunu İTC döneminden beri tartışılan ve özellikle savaş esnasında emval-i metrukelerin tasarrufu hususunda somutlaşan sermayenin ulusallaştırılması politikasının devamı niteliğindedir. Görece politik şiddetin değil hukuki dayatmaların öne çıktığını bu dönem uygulamaları için devlet kapasitesini güçlendirme isteğinin de göz ardı edilemeyeceği varsayılmaktadır. Dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu Varlık Vergisi Kanuna dair açıklamalarıyla durumu özetlemektedir: "Bu

kanun [Varlık Vergisi Kanunu] aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz." (Barutçu, 1977: 263).

3.3.3.6–7 Eylül olayları – 1955

Varlık Vergisi Kanunu ile birlikte gayrimüslim topluluklar ekonomik anlamda güçsüz kılınmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sermaye yapısının etnik anlamda Türkleştirilmesinde büyük bir mesafe kat edilmiştir. Öte yandan geç Osmanlı döneminden beri uygulana gelen iskan ve asimilasyon politikalarına rağmen büyük çoğunluğu İstanbul'da yaşamakta olan 'hatırı sayılır' bir gayrimüslim nüfus vardır. 6-7 Eylül Olayları, Türkleştirme politikalarının nüfuz etmediği bu toplulukları örgütlü bir şiddet dalgası ile sindirmek ve korkutmak için organize edilen olaylardır. Böylelikle kalan son gayrimüslimleri başka ülkelere göç ettirmek bir nevi dolaylı olarak zorunlu göçe tabi tutmak istenmiştir.

Günümüzde hakkında tartışmaların devam ettiği Kıbrıs Sorununun tarihsel açıdan başlangıç noktalarından biri, İngilizlerin denetiminde olan ada yönetiminin başka bir devlete verileceği üzerine olmuştur. 1950'lerin başında başlayan bu tartışmalarda Türk tarafının endişeleri Ada nüfusunda Rumların daha fazla olmasından kaynaklı yönetimin Yunanistan Devleti'ne geçmesi ya da Yunanlıların adayı işgal etmesidir. Bu durumun Türk basınında işlenişinde daha önceki olaylarda da görüldüğü üzere nefret söyleminin merkez olduğu bir dil kullanılmıştır (Güven, 2005: 39). Öncelikle 1953 yılında Rum cemaatine yönelik kimi saldırılar olmuşsa da olaylar büyümemiştir. 5 Eylül günü Taksim'de yapılan 'Kıbrıs Türk'tür' temalı kitlesel gösteriler amacından saparak bir Rum gazetesi yakılmıştır. Bir gün sonra öğle saatlerinde devlet radyosu Mustafa Kemal'in Selanik'teki evinin bombalandığı haberini yapması ve gazetelerin ikinci baskılarını yaparak bu haberin daha da yaygınlaştırılması ile aynı günün akşamı olaylar başlamıştır. Kısa sürede halkın sokak çıkmasıyla İstanbul'da gayrimüslimlerin yoğun yaşadığı ve çoğunun işyerinin de bulunduğu Beyoğlu, Kurtuluş, Şişli, Nişantaşı, Eminönü, Fatih, Eyüp, Bakırköy, Yeşilköy, Ortaköy, Arnavutköy, Bebek, Moda, Kadıköy, Kuzguncuk, Çengelköy ve Adalar'da kitlesel şiddet olayları meydana gelmiştir (Güven, 2005: 13-4). İki gün süren olaylar İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmesiyle durmuştur. Rıdvan Akar'ın olayların bilançosu olarak ortaya koyduğu resim ürkütücüdür: ''1004 ev, 4348 dükkân, 27 eczane ve laboratuvar, 21 fabrika, 110 lokanta ve kafe, 73 kilise, 26 okul, 5 spor kulübü, 2 mezarlık tahrip edilmiş ve saldırılar sırasında 200 Rum kadına tecavüz edilmiştir.'' 300 olaylarının

gizlendiği de düşünülürse bu rakamın çok daha yüksek olduğu söylenebilir. Olaylar sonucu ölenlerin sayısı konusunda net bir rakam bulunmamakla birlikte, Helsinki Watch örgütünün bir raporuna göre ise olaylarda beşi ruhani rütbeli olan 15 kişi ölmüştür (Akar, 2003: 92/ Güven, 2005: 34).

Olayların oldukça kısa bir zaman dilimi içerisinde ve İstanbullu gayrimüslimlerin yaşadığı farklı semtlerde aynı anda, aynı saatte, aynı biçimde çıkması önceden planlandığını göstermektedir. Ayrıca Mustafa Kemal'in Selanik'teki evinin bombalanması hadisesi Türk konsolosluk çalışanlarının tertiplemesi olduğu daha sonra ortaya çıkmıştır. 6-7 Eylül Olayları üzerine kapsamlı bir çalışma yapan Dilek Güven'in o günlere tanıklık eden gayrimüslimlerle yaptığı görüşmelerde aktarılan bilgiler oldukça çarpıcıdır: "Bir Rum arkadaşımın dükkânının önünde elimde bir Türk bayrağı ile nöbet tutuyordum. Ellerinde bir listeyle geldiler. Onlara bu dükkânın bir Türk'e ait olduğunu söyledim. O bunun imkânsız olduğunu, çünkü ismin listede olduğunu belirti. Ben de ''O zaman listede bir hata olmuştur'' dedim. Ellerindeki listelerde tüm cadde isimleri ve ev numaraları vardı. Kendi aralarında sürekli birbirlerine talimat veriyorlardı. ''Bu ev bir Rum'un, şu Ermeni'nin, bu dükkânı yağmalayın, şu eve girin'' vs." (Güven, 2005: 15).

6-7 Eylül olaylarının temel bağlantı noktası Kıbrıs Sorunu üzerine yürütülen tartışmalar olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi vatandaşlarına şiddet uygulaması nasıl yorumlanmalıdır? Olayların merkezinde Türk ve Yunan devletleri arasındaki fikir ayrılıkları varken Rumlarla birlikte İstanbul'da yaşayan Ermeni ve Yahudi cemaatlerinin de kolektif şiddetin nesnesi olmaları bu soruya cevap vermek adına önemli bir veri sunmaktadır.[20] Kıbrıs Sorunu Türk Devletinin İTC'den süregelen dini azınlık karşı imha-inkar politikası için bir malzeme ya da harekete geçme gerekçesi olmuştur. On yıllardır işlenen gayrimüslim nefretinin de halkın algı düzeyinde ulaştığı merhale devletin bu konuda oldukça başarılı olduğunun bir işaretidir. Olaylara karışan binlerce insan ve görgü tanığı olmasına rağmen 1961 Yassıada yargılamalarından 3 kişinin[21] bu olaylara dair ceza almış olması Türklük Sözleşmesinin imzacılarına sunduğu hukuki imtiyazlardan biri olarak değerlendirilebilir.

3.3.4.Son sürgünler – 1964

[20] ABD İstanbul Başkonsolosluğu'na göre saldırıya uğrayan işyerlerinin yüzde 59'u Rumlara, yüzde 17'si Ermenilere, yüzde 12'si Musevilere, yüzde 10'u Müslümanlara; evlerin yüzde 80'i Rumlara, yüzde 9'u Ermenilere, yüzde 5'i Müslümanlara, yüzde 3'ü Musevilere aitti. Ayrıca İsveç Büyükelçiliği binası ile Fransız, İtalyan, Avusturyalılara ve Almanlara ait işyerleri ile Ermeni ve İngiliz mezarlıkları da saldırılardan nasibini almıştı. Hasarın mali portresi konusundaki en düşük tahmin o günün değerleriyle 150 milyon lira, en yüksek tahmin 1 milyar liraydı. (Güven, 2005: 35)

[21] Dönemin başbakanı Adnan Menderes, dış işleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve İzmir valisi Kemal Hadımlı oluşan bu kişilerin 6-7 Eylül olaylarına dönük aldıkları cezalarında 1960 Darbesinin yarattığı siyasal iklimle bağlantılı olduğu unutulmamalıdır.

Türk Devleti'nin tüm uygulamalarına rağmen birçok nedenden dolayı gayrimüslimler tüm yaşananlara rağmen İstanbul'dan göç etmemiştir. Yıllar içindeki tahribatın yarattığı maddi sıkıntılar, Patrikhane'nin Rumlara kalmaları yönündeki telkinleri, Yunanistan hükümetinin Rumların Yunanistan'a yerleşimi konusunda çıkardığı bürokratik engeller ve Türk devletinin azınlıkların malvarlığının satışını engellemesi bu nedenlerden birkaçıdır. Fakat gayrimüslim varlığının sayıca az olmasına rağmen İstanbul'un ekonomisinin iki canlı damarı olan Beyoğlu-Karaköy ile Sirkeci-Eminönü ticaretinde etkin olmaları yıllar içinde değişmemiştir. 1964'te yine Kıbrıs sorununun yol açtığı Türk-Yunan krizinde ekonomik ve kimlik odaklı Türkleştirme pratiklerine bir yenisi daha eklenecektir. Türk Devleti Yunanistan ile yaşadığı giderek uluslararası bir hal alan Kıbrıs sorununda Türkiye'deki Rumları bir karşı tehdit aracı olarak kullanmayı denemiştir (Türker, 1999: 9-11). 16 Mart 1964'te dönemin hükümeti tarafından 30 Ekim 1930'da Yunanistan ile imzalanan ve Ankara Anlaşması olarak bilinen "İkamet, Ticaret, ve Seyrisefain" anlaşmasını tek taraflı olarak yürürlükten kaldırılmıştır (Akar & Demir, 1994: 40). Bu antlaşma sayesinde iki ülke vatandaşlarının birbirlerinin ülkesinde ikamet etmesine ve mülk alım-satıma izin veren bu antlaşmanın iptaliyle birlikte Türkiye, Kıbrıs meselesinde Yunanistan'a karşı avantaj elde etmek istemektedir. Anlaşmanın iptaliyle birlikte Türkiye'de ikamet etmekte olan Yunanistan pasaportlu 12 bini aşkın insan sınır dışı edilecektir. Bununla beraber sürgün edilen insanların sahip oldukları mülklerin devrine-satışına olanak tanımayan yeni düzenlemeler yapılmıştır. Son olarak yanlarına sadece 20 dolar para ve maksimum 20 kilo yük almalarına izin verilerek Yunanistan'a yollanmışlardır (Akar & Demir, 1994: 54). Kararın alınmasında görünür gerekçe ise İstanbul'daki Rumların Türkiye'nin içindeki ekonomik ve politik dengelere zarar verdiklerine, Türkiye Cumhuriyeti aleyhine faaliyet yürüten Eleniki Enosis üyesi olduklarına ve dernekler vasıtasıyla Kıbrıs Rumlarına ekonomik destek sağladıklarına dönük iddialardır. Fakat bu durumun iddia edilenlerin dışında, önceki emsal olaylarla örtüşecek şekilde kökleri geç Osmanlıya dayanan gayrimüslim azınlıklara dönük yaklaşımın bir tezahürü olduğu açıktır. Bu son olayla birlikte İstanbul'dan kademeli olarak göç eden Rum nüfusun 2005 yılında yapılan bir araştırmaya Türkiye toprakları içindeki toplam sayısı 1244'tür (Kalkan, 2005). Oysa, Rum toplumu 1900'lerin başında imparatorluk toprakları içinde 2 milyon civarında bir nüfusa sahiptir.

Sonuç olarak, Geç Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna başka bir ifadeyle imparatorluktan modern ulus-devlet oluşumuna geçiş süreci, Türkiye siyasal tarih açısından önemli bir dönüm noktası olarak ele alınmaktadır. Tezimizin bu bölümünde geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet Dönemine aktarılan bakiye, başka bir deyişle yeni ulus-devletin nasıl bir miras üzerine kurulduğu ayrıntılı bir şekilde tartışılmaktadır. Ulus-devletin etnik milliyetçiliği merkeze alan tekçi yapısının

Osmanlı İmparatorluğu'nun çoklu kimliksel yapısına nasıl uyarlandığı ve bu durumun ortaya çıkardığı sorunları gayrimüslimlerine uygulanan iskan politikalarını merkeze alarak incelenmiştir. Genel anlamda dünyadaki diğer ulus-devlet oluşumlarına benzer şekilde farklı din, dil, kültür ve etnisiteleri tek bir potada eriterek homojen bir toplum inşa etmeye tahayyülü Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu siyasal aklı içinde geçerlidir. Fakat Anadolu topraklarında Türk olamayanların tüm toplulukların otokton olması bu tekçi anlayışın uygulanmasını oldukça maliyetli bir hale getirmiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde Osmanlı siyasal yaşamının en önemli aktörü olarak beliren İttihat ve Terakki iktidarı yılları ve Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, iç ve dış güvenlik kaygılarının belirleyiciliğinde gayrimüslim nüfusa yönelik sevk ve iskân uygulamaları, Anadolu topraklarında nüfusun kompozisyonunu değiştirmiştir. 1913-1918 yılları arasında gerçekleşen sevk ve iskân hareketleri sonucunda, 17.5 milyon olan ülke nüfusunun yaklaşık olarak üçte birinin yer değiştirdiği söylenebilir. Söz konusu sevk ve iskânlar, Anadolu'nun günümüz etnik ve dinsel dağılımının ana belirleyicilerindendir (Dündar, 2007: 245-252).

Ayrıca bu bölümde günümüz Türkiye'sinin hakim sosyal normu olan 'Türklük Sözleşmesi'nin kademeli olarak nasıl şekillendiğini ele almaya çalışılmıştır. Sözleşmenin oluşum aşamalarında gerek biyolojik gerekse de ekonomik anlamda sözleşmenin hedefi olan gayrimüslimlere karşı sergilenen devlet merkezli ve destekli pratikleri analiz edilmiştir. Özellikle 1913-1924 arasında Anadolu'daki Müslüman unsurlar tarafından imha ve inkar politikalarına maruz kalan gayrimüslimlerden kalan taşınır/taşınmaz malların, yatırım ve meslek amaçlı kullanımı üzerinde durmaya çalışılmıştır. Sözleşmenin imzacısı olan halk kitlesinin bu yağma ve el koyma sürecinden nemalanması ve aynı zaman aralığında devletin de kendi yönetme kapasitesini arttırmış olması Erken Cumhuriyet Döneminden bugüne taşınan en hassas konulardan biridir. Her ne kadar halk arasında gayrimüslim mülklerinden faydalanma biçimleri aktörlerin sınıfsal ve kimi zaman dini pozisyonuna göre değişiklik göstermiş olsa da bir bütün olarak 'Türklük Sözleşmesi'nin söylem düzeyinde güçlenmesine vesile olmuşlardır. Kimi yerlerde ölümlere kimi yerlerde yağmaya iştirak etmiş olmak devlet merkezli tarihsel inkar politikasının sorgulanamaz hale gelmesine sebep olmuştur. Böylelikle Türk kimliğinden referans almayan herhangi bir kollektif varlığın özne olabilmesinin yolları ve imkanları kapatılmıştır.

Bu yağma ve el koymaların yerin yüzeyindekilere olduğu kadar her zaman yerin altındaki varlıklara da uzandığı görülmektedir. Lakin bu durum bugüne kadar gündeme getirilmemiş bir mevzu olarak kalmıştır. Bu bölümde iskanın tarihsel seyrinde gayrimüslimlerin hareket alanları görülmüş ve onlardan arta kalan yüzeydeki ekonominin nasıl paylaştırıldığına kısaca değinilmeye çalışılmıştır.

Gayrimüslim mülklerinden her şekilde fayda sağlayabilmeyi temel misyon haline getirmiş olan bu akıl, yerin altında kalan, saklı zenginlikleri yeni bir iktisadi alan olarak kurgulamış ve buna izin vermiştir. Şimdi ise yerin altındaki bu gömülerin definecilik ile tarihsel seyrine bakmaya gayret gösterilecektir.

4.ENFORMEL KALMIŞ/BIRAKILMIŞ İKTİSADİ ALANLARIN YENİDEN ÜRETİMİ: DEFİNECİLİK VE ARAŞTIRMA SAHASI OLARAK VAN

Define, Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre ''toprak altına gömülerek saklanmış para veya değerli şeyler, gömü'' olarak geçmektedir. Konyar'a göre teknik olarak define ''yeraltında bulunan ve maddi değeri paraya dönüştürülebilen eski eser veya değerli maden, taş gibi objeler için kullanılır''(Konyar, 2009: 222). Şenesen'e göre de, ''bir şeyi örtmek, gizlemek; ölüyü gömmek anlamındaki defn kökünden türeyen define, ''gizlenen şey'' manasına gelmektedir. Bu anlamda rikaz, kenz ve hazine kelimeleri de kullanılmaktadır''(Şenesen, 2016: 283). Akkaya ise, bunlara ek olarak ''tesadüfen bulunan'' değerli eşyalar topluluğuna define demektedir. Hukuki olarak ise, ''bulunmalarından çok önce gömüldüğü veya saklandığı anlaşılan ve artık kimin malı olduğu ispat edilemeyen para, mücevher veya değerli taşlardan oluşan eşyaları'' (Akkaya, 1993: 259) define olarak tanımlamaktadır. Gömüyü elde etmek için izinli ya da izinsiz kazı yapan veyahut yaptıran kişilere ise defineci denmektedir. (Akkaya, 1993: 259) Definenin en çok bulunduğu söylenen alanlar ise, mezarlıklar, tümülüsler, kilise ve manastırlar, nekropol alanları, höyükler, cami ve türbelerdir.

Define eski zamanlarda mağaraların, taşların ya da büyük kayaların altına saklanmış mücevherat, altın gibi kıymetli varlıkların genelini ifade etmek için kullanılmıştır. Aniden gelişen tehlikeli bir durum anında savaş, sürgün, istila ve baskın gibi durumlarda, ya da göç ederken yolda yaşanabilecek durumlara karşı, geri dönüp defineyi alabilmek için işaretler ve ipuçları definelerle beraber kullanılagelmiştir. Defineyi gömerken yapılan uygulamalar, defineyi bulmak için yapılan uygulamalar ve defineyi bulduktan sonra yapılan uygulamalar ve inanışlar birbirlerinden oldukça farklılaşıp çeşitlenmektedir. Bu durum kendisiyle beraber çok sayıda define hikayeleri, tuzaklar, sihirler, tılsımlar ve motifler dünyası yaratmıştır (Şenesen, 2016 : 284). Hatta definecilikte öne çıkan motifler (ruh, büyü, sihir, cin..) incelendiğinde, mitolojiler ile oldukça paralellik gösterdiği tespit edilmiş-

tir (Yolcu & Karakaya, 2017: 1188). Hem dünyada hem de Türkiye'de bu inanışlar ve motifler büyük bir rağbet görmektedir. İbn Haldun defineye gösterilen bu rağbeti çok çarpıcı bir biçimde ele almıştır. Mukaddime'de bahsettiği üzere ''şehirlerdeki aklı zayıf kişilerden bir çoğu toprağın altından mal ve para çıkarmak için hırsla çalışmakta, bu yoldan kazanç ve servet sahip olmayı istemekte, evvelki milletlere ait malların tümünün yerin altında saklı olduğuna, hepsinin üzerlerinin sihirli tılsımla mühürlü olduğuna, onun ilmine vakıf olan ve onu çözmek için yanında buhur, dua ve kurban bulunduran bir kimseden başka hiçbir kimsenin o mührü bozamayacağına itikat etmektedirler'' (İbn-i Haldun, 2013 :700). İbn-i Haldun para kazanmak için define ve hazine aranmasının hiç bir akli yolu olmayacağını savunmuştur. Asılsız hikayelerin asırlardır devam edip aktarılması hayretle karşılamış, definecilik pratiğinin devam etmesini ticaret, çifçilik, sanat gibi tabi yollardan geçimini kazanamayanların acizliği olarak görmüştür (İbn-i Haldun, 2013 : 701). Türkiye'de defineciliğin yarattığı bütün formel ve enformel ağların, kazanç temin etme aracı olarak görüldüğü açıktır. Definecilik merkezinde türeyen ekonomilerin yanısıra kendisiyle beraber büyük bir yan ekonomi de ortaya çıkarmıştır.

Defineciliğin merkezindeki en önemli sektörlerden birisi dedektör üretimi ve kullanımıdır. Dedektör kullanımının kendisi de defineciliği enformel ve formel arasında bi yerde sıkıştırmış en önemli araçlardan biridir. Dedektör ''elektro manyetik teori'' esasına dayanılarak üretilmiş elektronik cihazdır. Çok geniş bir yelpazede kullanılan dedektörler (mühendislik, sağlık, güvenlik.vb.), yer yüzeyi için özel olarak tasarlanmaktadır. Türkiye'de irili ufaklı onlarca dedektör üreticisi firma yasal olarak işlem yapabilmektedir. Bu firmaların katalogları inceldiğinde define araması yapabilmek için özel olarak dedektör ürettikleri görülmektedir. Kampanyalı satışlarla, taksitli fiyatlarla pek çok şekilde dedektör satışları arttırılmaya çalışılmaktadır. Oysa 1999 Malta Sözleşmesi'ne göre, Arkeolojik amaçla olsa da, dedektör kullanımı bir izne ve özellikle belirli bilimsel amaçlara göre kullanılma durumuna bağlıdır (Başgelen, 2007: 24). Türkiyede dedektörün kullanımın yasal izni ise faturanın olup olmamasına bağlıdır. Bir kişide faturalı bir dedektör varsa kullanımı serbesttir. Herhangi bir kullanım bilgisi ve bilinci olmasına gerek duyulmamaktadır. Konyar'ın belirttiğine göre, 1985 yılında bir şahıs dedektör kullanımı yaparken kazma işlemini gerçekleştirmediği için suçsuz bulunmuştur. Çalışmamızın en çarpıcı bulgularından biri de budur. Dedektörün yanında kazma-kürek olursa suç unsuru sayılabilecekken tek başına dedektör suç unsuru teşkil etmemektedir. Bu da sektörel sıkışmışlığın çarpıcı göstergelerinden birisidir. Türkiye'de son 10 yılda izinsiz kazılarda 1197 adet dedektör yakalanmıştır. 1998 yılında bu sayı 5 iken, 2007 yılında bu sayı 243'e yükselmiştir.

Dedektör, izinsiz kazılarda ele geçirilen ikinci büyük malzeme sayılmaktadır (Konyar, 2009: 225). Definecilikte cihazı olanlara ise ‘cihazcı’ ya da ‘makinacı’ denilmektedir.

Defineciliğin merkezindeki diğer bir kazanç alanı ise define işaretleri ve haritalarıdır. Defineyi saklayan kişiler, döndüklerinde gömülerini kolayca bulabilmeleri için definenin yerini söyleyen bazı işaretler koymuşlar veya haritalar hazırlamışlardır. Definecilikte işaretleri anlamak ve çözmek başlı başına bir uzmanlık alanıdır. Bununla ilgilenen kişilere ‘nişancı’ denilmektedir (Konyar, 2009: 227). Bu konuda belirli alfabeler (Latin, Yunan, Ermeni) ve hesaplamalar yapılmakta ve uzun yıllar uğraşmış kişilerin tecrübelerine dayanılmaktadır. Taş ve kayalara oyulan sembol ve işaretlerin tamamı kültür varlıklarının üzerinde olduğu için define işaretlerinden yola çıkarak büyük bir tahribat oluşumu söz konusudur. İşaretlerin arandığı yerler de tümülüsler, höyükler, mezarlıklar, mağaralar ve yerleşim alanlarıdır. İşaretlerin her birinin anlamının neye tekabül ettiğini anlatan kılavuzlar yayınlanmaktadır. Burada tek tek sembollerin anlamları ve defineye götürüp götürmeyeceği anlatılmaktadır. Örneğin tavuk mutlak define vardır işareti denilmektedir. Eğer ki yanlarında civcivler varsa birkaç noktaya kısım kısım gömülmüş demektedir. Baktığı yönde bir şekil veya çeşitlilik vardır. Bölge kayalık ise o yöndeki kayaların altı, bölge düzlük ise boşluk tespit edilerek mahzen bulunacağına inanılmaktadır. Define haritaları ise sahtesi ile ayırt edilemeyecek kadar fazla sayıda ve yaygınlıktadır. Tekrar geri dönmek ve gömüyü bulabilmek adına hazırlandığı söylenen haritaların orjinalleri ile sahtelerini birbirinden ayırt etmek için uzman yardımı alınması gerektiği söylenmektedir.

4.1 Türkiye’de Defineciliğin Tarihsel Seyri ve Yasal Düzenlemeler

‘‘Eski eser’’ ya da kültür varlığı soygunculuğu Eski Mısır medeniyetine kadar uzanmaktadır. ‘‘Ganimet hakkı’’ olarak adlandırılan bu talan etme biçiminin yaşanılan dönemin törelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Hitit ve Pers medeniyetlerinde ‘Zafer Göstergesi’ olarak çeşitli eşyaları ganimet sayıp, ülkelerine götürdükleri bilinmektedir. Ayrıca, mezarlarında birkaç asır sonra soyulup, ikinci kez defin işlemi amacıyla kullanıldığı bugünki bazı tümülüslerle doğrulanmıştır. Anadolu’nun en köklü soygunu İ.Ö. I. Yüzyılda Roma İmparatorluğu tarafından yapılmış, eserler Anadoludan sökülerek Romaya götürülmüştür. Bu soygunculuğa uzun yıllar şehrin ileri gelen zenginleri, din adamları katılmış ve bu ganimetleri kendi alanlarında sergilemişlerdir (Aytekin, 2002: 665). İstanbul da yağmalanan şehirler arasında en önemlilerinden birisidir. Özellikle 18.yy’dan sonra tüm dünyada eski eser toplama, koleksiyonerlik merakı başlamış ve tarihi birikime sahip tüm şehirler seyyahların, diplomatların ilgisine maruz kalmıştır. Türkiyede izinli ve izinsiz kazılar bu dönemde Batılı seyyahlar ve diplomatlar tarafından yapılmaya başlanmıştır. Batı ülkelerinde tarihi eser ko-

rumacılığı ve müze faaliyetleri başlamışken Osmanlı'da tam bir asır sonra, Tanzimat ile birlikte kültür varlıklarına gereken ilgi verilmeye başlanmıştır. Bu ilgi kurumsal bir hale dönüşene kadar İngiliz, Fransız ve Alman uzmanlar ülkedeki önemli eserleri kendi ülkelerine götürmüşlerdir.

Bu konuda ilk hukuksal düzenleme 1858 tarihinde, Ceza Kanunnamesinin 133. maddesiyle oluşturulmuştur. Bunun kısıtlılığı neticesinde 1863'de çıkarılan kısa bir Emirname'den sonra, 1869 yılında 7 maddelik ilk Asâr-ı Atikâ Nizamnamesi oluşturulmuştur. Yeterli bir kapsayıcılığa sahip olmayan bu nizamname 1874'de yeniden düzenlenerek hazırlanmıştır. Maddelere bakıldığında izinsiz yapılan kazıların ve eser kaçakçılığının cezai yaptırımlarının oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Osman Hamdi Bey tarafından 1884 tarihli Nizamname ile hükümler ağırlaştırılmıştır. 22 yıl yürürlükte kalan Nizamname, 1906 yılında tekrar gözden geçirilir. Osman Hamdi Bey'in görevde olduğu bu zamandan itibaren kararname 67 yıl kullanılmış ve Cumhuriyet ilkeleri çerçevesinde 1973 tarihinde 1710 Eski Eserler Kanunu olarak işlerlik kazanmıştır. Bugünki son halini alana kadar 1983'ünde bir kez daha gözden geçirilmiş ve son olarak 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile 1987 yılında bazı maddelerin iptali ve bazılarının değiştirilmesi ile nihai halini almıştır (Aytekin, 2006). 1869'da çıkarılan Nizamnamede definecilik üzerine bir hüküm yer almazken, 1874 yılında ise definecilik hakkında Nizamnamenin 4. maddesi "eski eser" veya "define" araması yapmak isteyenlerin, doğrudan ya da mahalli idareciler vasıtasıyla Maarif Nezareti'nden izin almaları gerektiğini söylemektedir. Bunun dışında defineciliğe dair detaylı bir bilgilendirme yer almamaktadır. İlerleyen süreçte Türk Medeni Kanunu ile define arama bir hak statüsünde vatandaşlara verilmiştir. Ülkemizde taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına yönelik Osmanlı döneminde başlayan faaliyetler Cumhuriyet Döneminde modern bir yapıyla, Kültür ve Turizim Bakanlığının uhdesinde devam etmektedir. Define araması yapanlar, medeni kanun ile desteklenmiş, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile ve bu kanuna dayanarak çıkarılan 27.01.1984 gün ve 18294 sayılı ''Define Arama Yönetmeliği'' ile define arayabilmektedir. Bugün Kültür Varlığı Kaçakçılığı ve Mücadele birimi define araması ile alakalı tüm sorulara cevap verebilecek bir portala sahiptir.

Yönetmeliğe göre define arayanlar, define arayacakları yerin mülki amirine (vali ya da kaymakam) bir dilekçe ile müracat etmektedir. Dilekçede define aranacak yerin açık adresi, yerin gayrimenkul çeşidi (arazi, ev vb.) ve yere kimin sahip olduğu (tapulu, tapusuz) belirtilmektedir. Dilekçeye define aranacak yerin 1/500 ölçekli harita ve krokisi, detaylı çap planı, taşınmazın uzaktan ve yakından çekilmiş net görüntüleri, define aranacak yer sahipli ise gerçek kişilerden noter tasdikli izin belgesi,

Tüzel kişiler sahibi ise yetkili mercilerden alınacak izin belgesi gereklidir. İzinli kazı yapma talebi, Müze Genel Müdürlüğü tarafından kabul edilirse kişi bir yıllık bir izin alır. Fakat bu izin aralıksız bir ay boyunca, en fazla ise 100 metrekarelik bir alanda sürdürülebilir. Alan harita ve fotoğraflarla belirlenir. Müze Müdürlüğü tarafından define arayan kişinin yasal gereklilikleri yerine getirip getirmediğine bakılarak başvurusunun uygun bulunması halinde define arama ruhsatı verilmektedir. Hava durumu ve doğal afetler sebebiyle bir defa ile sınırlı mülki amir aracılığıyla bir ay daha uzatılabilmektedir. Define araması, define aranacak yere en yakın müzeden görevlendirilecek uzman personel başkanlığında, Maliye ve Gümrük, İçişleri Bakanlıklarından birer temsilcinin gözetiminde yapılmaktadır.

Define aramasında çıkan eserler Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tespit edilerek en az üç kişilik bir uzman heyetine incelettirilmektedir. Elde edilen eserler, kültür ve tabiat varlığı ise müzelere, para birimi ise Maliye ve Gümrük Bakanlığına verilmektedir. İzinli olarak yapılan kazı sonucunda define bulunması halinde kıymeti Maliye ve Gümrük Bakanlığınca tespit edilmektedir. Define hazine arazisinde bulunmuşsa %50'si arayan kişi/kişilere, özel veya tüzel kişilere ait arazide ulaşılmışsa, %40'ı arayıcıya, %10'u ise mülk sahibine verilmektedir.

Tarihi eserlere verilen tahribat izinli define kazılarında olmamaktadır. Çünkü izinli kazılar tarihi eser yerlerinde yapılmamakta, bir yerde kazı yapıldığı sırada eski bir esere rastlandığı sırada kazı durdurulmaktadır. İzinsiz kazılarda ise tahribatlar son derece büyüktür. Türkiye'de en fazla tahribat alanları höyükler ve tümülüslerde yaşanmaktadır (Akkuş&Efe, 2015: 115). Bunlar kamu kuruluşlarının yaptığı bir çalışma ile olabilirken (yol çalışması, kanal açma vb.), bir de izinsiz yapılan kazılar ile olabilmektedir. Define, sit alanlarında aranmadığı halde aranılan bölgenin bazen kazı sırasında sit alanı çıkma ihtimali de söz konusudur.

Bölgede arkeologlarla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, bir eser bulunduğu zaman, bunun üç gün içinde müracatının yapılması gerekir ama genel olarak Müze Müdürlüğü bulan kişiye üç günün ne zaman başladığını, eseri nerede bulduğunu sormamaktadır. Kişi satın alma yönetmeliğine göre eseri satın alabilmekte ve kişiye bu konuda cezai bir işlem yapılmamaktadır. Şayet bir zaman bir define bulup zengin olduysanız bu bilgi ile geçmişe dönük size hukuki olarak hiç bir işlem yapılmamaktadır. Buluntuyu satarken, alışveriş sırasında yakalanırsanız hakkınızda cezai işlem yapılır ve görece define aramaya göre daha yüksek bir cezası vardır. Fakat eser elinizde yakalanırsanız güçlü bir cezai yaptırımı bulunmamaktadır. Esere el koyulur ve siz ''dün buldum, müzeye götürecektim'' dediğinizde genel olarak bir işlem yapılmadığı aktarılmıştır. Bulunan eserlerin ise genelde müzeye satılmama nedeni eserlerin bedelinin müzede seçilen bir komisyon tarafından belirle-

nip farklı müzelere göre değişebilmesidir. Belirlenen bedel ise çoğunlukla piyasanın altında kalmaktadır. Bu süreci Arkeolog olan görüşmecilerden biri uzun yıllar kendilerine gelen eserler üzerinden şu şekilde anlatmaktadır:

> ‘‘Bazı bulunan eserler gerçekten değerli oluyor fakat müze yüksek bir oranda para veremez. Bir komisyon kuruluyor, o komisyonun belirlediği fiyatlarda genelde o eserden o müzede veya birçok müzede olmaması gerekiyor. Biraz daha yüksek bir rakamda olması için. Bu rakamları da belirleyemezsin. Sikkeleri kötü durumda değilse 10 tl den başlar 300 tl ye kadar alabilirsin. Şimdi bazen bizim 300 tl verdiğimize onlar 20 bin tl verir, bazen biz onların 300 tl verdiğine 3000 tl veririz. Bunda rayiç bedeli yok. Şimdi mesela Osmanlı Sikkesi toplayan İstanbul’daki bir adamın katalog fiyatları ayrıdır, İstanbul Müzesi’nin ki ayrıdır, Ankara Anadolu Müzesi’nin ki de ayrıdır. Ortak bir fiyat bilgisi yok. Benim sikkeleri takip ettiğim bir kanal var. Monetta diye. Mesele o ayrı bir fiyat koymuş, başka bir site başka. Komisyondaki üyelerin söyledikleri fiyatların ortalaması alınıp komisyon başkanı tarafından onaylanarak bir bedel ortaya çıkıyor. Komisyon başkanı da müze müdürleridir. Genelde müze müdürlerinin Ankara ile ters düşme durumu var. Bizim 1000 tl vermek istediğimize onlar 100 tl vermek istiyor. Ama vatandaşın itiraz etme hakkı var yasal olarak. Üst komisyona başvurursun onun da kararını beğenmezsen mahkemeye gitme hakkı var. Ya da eserlerin parası sana bir sene içinde ödenmezse yüzde 30 fazlasını yine mahkeme kararıyla alabilirsin. Bu fiyatlara rayiç bedel veremezsin.’’ (Melih O., 45, Arkeolog, 15)[22]

Melih O.’nun paylaşımı kurum içerisindeki tutumların ve bürokratik süreçlerin defineciliğin ekonomik boyutunu nasıl etkilediğini de gözler önüne sermektedir. Genellikle resmi kazılar kısa süre içerisinde sonlanmaktadır. Van Müzesi’nden aldığımız bilgilere ve yönetmeliğe göre yapılan kazılarda bugüne kadar herhangi bir eser bulunamamıştır. 2006 yılında ise Van’da Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun kurulması ile tescil ve tespit çalışmalarına verilen önem arttırılmıştır. Diğer bir arkeolog görüşmeci ise define yönetmeliğinin nasıl uyguladığını şu şekilde izah etmiştir:

> ‘‘Defineciden alınacak harcı müze belirliyor. Biz gidip bakıyoruz arazi nasıl bir arazidir. Gideri ne kadar olur? Biz bir teminat istiyoruz. Giderler; personel giderleri var, yeme-içme, harç paraları var, o tür şeyler. Bakarız harcamalar artıyor, adama ‘‘tekrar teminat yatır’' deriz. Adam yatırmazsa işlemi bitiririz.’’ (Metin K., 37, Arkeolog)

[22] Kodun sıralaması şu şekildedir : (Katılımcının kod adı-soyadı, yaşı ve defineciliktеki rolü)

Çizelge 2.1: 2008-2017 yılları arasında Türkiye'nin genelinde yapılan izinli define kazıları.(Kaynak:http://www.kulturvarliklari.gov.tr)

Çizelge 2.2: 2014-2018 yılları arasında Türkiye'nin genelinde yapılan define kazıları. (Kaynak:http://www.-kulturvarliklari.gov.tr)

Görüşmeci define kazıları yönetmeliğine göre komisyon kurulduğunu, Kültür Bakanlığı'nı temsilen, komisyon başkanı olarak müzeden müdür ya da müdürün seçtiği bir eleman, Maliye Bakanlığı-'nı temsilen Milli Emlak, Mal Müdürlüğü'nü temsilen bir eleman bir de İç İşleri Bakanlığı'ndan güvenliğin sağlanması ve orada başında durulması için jandarmadan ya da polisten bir elemanın seçildiği belirtilmiştir. Bunun ile beraber yeteri kadar güvenlik elemanı da istenebilmektedir. Komisyon tüm bu personellerin bir gider listesini çıkarıp define kazısı yapmak isteyen kişiden talep etmektedir. Kazıya başlamadan yatırılan bu harcın bir rayiç bedeli olmasa da Melih O.'nun aktarımına göre Bakanlık tarafından takip edilmektedir.

> ''Vatandaştan önceden para alınır, hesaba yatırılır. Çalıştığı alanı gidip ölçüyoruz ve günlük masrafları hesaplanıp bir harcırah çıkar. Bu para eğer artarsa geri iade edilir. Mesela 100 metrekare alanda define kazısı yaptınız. Eski haline dönüştürme şartını da koyup kaç saatte kapatılacağını düşünüp ona göre hareket ediyoruz. Ortalama 1000 tl ile 2000 tl arasında tutar. Yüksek bir meblağda tutamaz para, çünkü hesaplar Bakanlık tarafından da takip ediliyor. Yemek paraları, günlük harcırahlar… Jandarmalar para almıyor ama onların günlük yiyecekleri karşılanıyor. Ciddi bir para değil. Ama eğer kazı süresi artarsa meblağ artar. Ama biz alana bakıp ortalama kaç gün tutacağını da yazıyoruz.'' (Melih O., 45, Arkeolog)

Uzun yıllar müzede yöneticilik yapmış Melih O., kendi zamanında define kazısı başvurularının yoğun olduğunu şimdi ise müzeye çok fazla müracat edilmediğini söylemektedir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan, tüm Türkiye'de yapılan izinli define kazılarının grafiklerine baktığımızda her geçen yıl resmi define kazısı başvurusunun azaldığı görülmektedir. Fakat elimizde izinsiz kazıların bir grafiği olmasa da izinli kazı yapma oranı azalırken izinsiz kazıların sayısının arttığı düşünülmektedir. Sahadan elde edilen veriler ışığında define arama sürecinin hiç bir zaman azalmadığını fakat belirli ekonomik-politik ve toplumsal nedenlerle izinli kazıların yerini izinsiz kazılara bıraktığı düşünülmektedir. Grafiklere göre 2010 yılında gözle görülür bir kazı başvurusu yapılmıştır. Bunun nedeninin o dönem ülkenin sahip olduğu siyasal havanın -referandum ve demokratik açılım paketi- etkisinin ve ekonomik dalgalanmalar olabileceği düşünülmektedir.

4.2 Bir Definecilik Mekanı Olarak: Van

''Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi ve Yukarı Murat-Van Bölümü'ndeki Van Gölü kapalı havzasında bulunan Van, 20.921 km yüzölçümü ile ülkemizin 6.büyük ilidir'' (Akköprü, 2019: 19). Toplamda 13 ilçesi bulunmaktadır. 2012 yılında Van merkez ilçesi ikiye bölünmüş ve 2014 yılından itibarende Van Büyükşehir olarak çalışmaya başlamıştır. Bölgenin temel geçim kaynağı tarımsal faaliyetlere dayanmaktadır. Alçak kesimlerde tarım, yüksek kesimlerde hayvancılık yapılmaktadır.

Havza yeterli turizm ve sanayi potansiyeline sahip olmasının yanında bu alanlarda faaliyet göstermemektedir. Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan ve 2018 TUİK verilerine 1.123.784 milyon nüfusa sahip olan Van, idari bakımdan büyükşehir statüsünde olmasına rağmen, sosyo-ekonomik göstergeler açısından Kalkınma Bakanlığı'nın 2013 verilerine göre, iller sıralamasında 76.sıradadır.

Van'ın toplumsal ve siyasi tarihine dair derli toplu ilk bilgiler Urartu dönemine aittir. Urartular Van Kalesi merkezinde uzun yıllar - MÖ 9. Yüzyıldan MÖ 6. Yüzyıla kadar-hüküm sürmüş güçlü bir devlet kurmuşlardır. Bu sürede çok sayıda kale, gölet, su kanalı ve baraj yapmışlardır. Fakat geçiş mıntıkasında yer alan Van, Urartulardan sonra Medlerin daha sonra da Pers egemenliğinin yönetime girmiştir. Bu dönemde 'Satraplık' şeklinde bölge eyaletlere bölünmüş ve Persler'e bağlı bir Ermeni Satraplığı kurulmuştur. Bu metod Roma, Sasani ve Bizans döneminde de bu şekilde devam etmiştir. Arapların 7.yüzyılda bölgede hakimiyet kurmasıyla 'Ermeniye' olarak anılan bölgenin bir kısmı, Abbasiler zamanında 'Vaspurakan' ismiyle yarı bağımsız prenslik haline gelmiştir. 10. yüzyılda Kürt Mervani devletinin hakimiyetinde olan Van, 11.yüzyıldan itibaren ise Selçuklu, Eyyubi, İlhanlı, Karakoyunlu ve Safeviler tarafından yönetilmiş ve çoğunlukla Kürt beyleri aracılığıya otonom ya da yarı otonom şeklinde idare edilmiştir. 1548'de ise Osmanlı hakimiyetine giren bölge sıklıkla idari yapısındaki değişikliklerden ötürü farklı sancak ve eyaletlere bağlanmıştır. Son aşamalarda 1847'de Kürdistan eyaleti kurulmuş 1866'da Erzurum'a bağlı Van sancağı, 1877'de iki sancaklı hale getirilmiştir (Yıldız, 2019: 43). 1877 yılında ayrı bir vilayet olan Van, Van vilayeti iki sancaktan oluşmaktadır. Birisi Van diğerisi ise Hakkaridir. Van sancağında çoğunlukla Ermeniler, Hakkari sancağında ise Kürtler yaşamaktadır. Ermeniler ve Kürtler haricinde nahiyede yaşayanlar farklı etnik gruplar Türkler, Çerkesler, Süryaniler, Yahudiler, Romanlar ve Yezidilerdir (Karayan, 2016: 220).

Van'ın demografisine baktığımızda, XIX. Yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin resmi ve gayri resmi kaynakları ile Avrupa Devletler'inin ve Ermeni kaynaklarının tamamı dikkate alındığında Van bölgesi için nüfus sayımları hakkında genel bazı bilgilere ulaşabilmemiz mümkündür. Osmanlı Devleti'nin kaynaklarına göre Müslüman nüfusun her dönem çoğunluğu oluşturduğu Van, Ermeni kaynaklarında ise Ermeni nüfusun çoğunluğu oluşturduğu bir şeklide verilmektedir. Devletler tarafından arzulanan nüfusun ülkenin demografik çoğunluğunu oluşturması için verilen çabalar nüfus bilgilerinin tasnifinde de kendini göstermektedir. Oysa kırsalda Müslüman nüfusun kentte ise Ermeni nüfusun her zaman fazla olduğu görülmektedir. Buna mukabil kırsalda tarım ve hayvancılık yaygın iken kentte zanaat ve ticaret faaliyetlerinin yaygın olduğu ve Ermenilerin gidişiyle ticaretin durma nok-

tasına geldiği rahatlıkla söylenebilir. Ermenilerin Van'ı terk etmek zorunda kalmaları bugün gelinen noktada bölgede oluşan ekonomik sorunların başlangıç noktalarından biridir. Van bölgesi için Müslüman nüfusun büyük çoğunluğunu Kürtler, gayrimüslim nüfusun büyük çoğunluğunu ise Ermeniler oluşturmaktadır. Fakat bölgede Türk, Çerkez, Yezidi, Çingene, Nasturi, Yahudilerde bulunmakta ve bölge farklı kültürel özellikleri üzerinde taşımaktadır (Bilik, 2019: 120).

XIX. Yüzyılın birinci yarısı için Van ve çevresi hakkında yeterli sayıda demografik bilgilere ulaşamasak da yabancı seyyahların gözlemleri -1655'de bölgeye gelen Evliya Çelebi'nin notları çarpıcıdır- en önemli kaynakları oluşturmakta ve XIX ikinci yarısından sonra nüfus bilgilerinde artış olduğu görülmektedir (Yıldız, 2016 :110-125). Osmanlı Devleti'nin düzenli nüfus sayımını 1881-82 tarihlerinde yaptığı ve sayımların 12 yıl sürdüğü düşünüldüğünde demografik bilgilerin karmaşıklığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde ki verilere göre Van ve kazalarında yaşayan Ermeni nüfusun fazlalılığı dikkat çekicidir (Karpat, 2003:120) 1894 bilgilerinde de aynı rakamlar görülmektedir. Van sancağında ''59.412 Müslüman (%49,6) ve 60.448 Ermeni (%50,4) olmak üzere 119.860 kişinin yaşadığı'' (Karpat, 2003) tespit edilmiştir. Devam eden yıllarda nüfus bilgileri değişiklikler göstermiş ve seyrelmiştir. 1907-08 yıllarına ait Osmanlı arşivlerinde Van ve Hakkari sancaklarının toplam nüfusunun 379.800 bin kişinin, 180.000'nini Kürtler 75.000'i ise Ermeniler oluşturmaktadır. 1914'e gelindiğinde kentin nüfusuna ait 1914 sayımına ait veri bulunmamaktadır. Bundan sonra I.Dünya Savaşı ve 1915 olayları ile şehrin tüm demografisi tamamen değişmiştir. Bugüne kadar Müslüman nüfus ve Ermeni nüfus yarıştırılırken 1914'te Van'ın 79.736 kişi olan toplam nüfusu, 1927'de 22.548'e düşmüş ve Ermeni nüfustan geriye kimse kalmamıştır (Karpat, 2010).

Van'ın tüm demografik ve ekonomik dönüşümünü anlayabilmek adına Osmanlı Devletinin son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilk dönemlerine kadar yaşanan zorunlu göçlere bağlı yer değiştirmelere Van merkezinden bakmak gerekmektedir. Bu durum bugünü anlamamız noktasında elverişli bir alan sunmaktadır. Örneğin 1934 yılıda 2510 sayılı iskan kanunu ile doğu illerinden 5074 hanenin 25831 kişi batı illerine gönderilmiştir (Kaygalak, 2009: 78). Bölgede güvenlik zaafiyeti oluşturmayacak ''Türk'' ve ''Müslüman'' bir nüfus oluşturulmaya çalışılmıştır. Son dönemlerin en büyük zorunlu göçlerinden birini oluşturan 1990 sonrası köy boşaltmaları her ne kadar İskan Politikalarının bir uygulaması olarak yapılmasa da yaşanan süreçler iskandan daha ağır neticelere sebebiyet vermiştir. Çok katmanlı ve evrensel bir problem olan yoksulluk, bununla beraber hem Türkiye için hem de Van için bir gelişmişlik sorunu ile birlikte düşünülmeye başlanmıştır. Özellikle 1990'larda havzada yaşanan zorunlu göçler, olağanüstü hal uygulamaları ve mekanların insansızlaştırılması Van'a doğru hızlı bir göç hareketini de arttırmıştır. Kentin sahip olduğu yoksulluk, göçlerle daha ciddi aşamalara

ulaşmıştır. Bölgede, güvenlik gerekçesiyle köy ve mezraların boşaltılması, yerleşik halkın ya bölgeyi terk etmesi ya da koruyucu olmaya zorlanması, yaylaya çıkma yasakları, uluslararası mahkemelere intikal eden insan hakları ihlalleri ve gıda ambargoları bölgesel halkın göçüne zemin hazırlamıştır (Yıldız & Alaeddinoğlu, 2016: 213-257). Kayıt altına alınmamış binlerce insanın en yakın şehirlerden biri olan Van'a ve ülkenin batı şehirlerine göç ettiği bilinmektedir. Van'a yerleşen zorla yerinden edilenlerin kente adaptasyonu ve kente tutunma pratikleri oldukça zor olmuştur. Kentin kendi yoksulluğu ile beraber daha da yoksullaşan halkın istihdam edileceği alanların yokluğu, formel alanda iş bulamama, insanları enformel alanlara sevk etmiştir. Göçün kentteki en önemli tezahürü sürekli artan yoksulluk olmuştur. Hane halklarının yoksullukla mücadele edebilmede ki en önemli araçları enformel sektörler olmuştur. Bu dönemden sonra Van'da definecilikte yeni bir boyut kazanmıştır.

Van'ın 1980'li yıllara kadar olan ekonomik dönüşümüne bakıp devamında 1980 sonrasını anlamlandırmaya çalışmak önemlidir. Bu ayrım Van'ın ekonomik ve sosyal değişiminin dinamiklerini daha rahat görmemizi sağlayacaktır. Gelişmişlik grafiklerine bakıldığında Van'ın 1963-2013 yılları arasında, ilk olarak 1960-70 yıllarında ekonomik olarak özellikle sanayi ve hizmet sektöründe bir ilerleme kaydettiği görülmektedir. 1970-80 arasına bakıldığında da Van'ın eğitim, sağlık, kentleşme ve sanayileşme göstergelerinde bir artış gözlenmiştir. Fakat 1980 yılına ve sonrasına gelindiğinde Van'ın ekonomik gelişmesinde büyük bir gerileme ve kırılma tespit edilmiştir. Bunun mikro nedenleri arasında sayılayabilecek en önemli husus bölgede yaşanan çatışma ve şiddet ortamının yarattığı korku ve güvensizliğin sermayenin yerelde tutunamamasına neden olmasıdır. 1980 ve sonrası makro ölçekte de ulusal ekonomik politikalar büyük kırılmaları beraberinde getirmiştir. Hem 12 Eylül Darbesi'nin oluşturduğu politik ve ekonomik boşluklar hem de uygulanmaya çalışılan neo-liberal politikaların kentlerde hızla sermaye dolaşımını arttırırken taşralarda kentsel gelişimin ve sermayenin büyümesine etki etmemiştir. O dönemde hazırlanan bütünleşik iktisadi motivasyon paketleri ülkenin belirli kentlerinde işlevsel bir hal kazanırken, Van için büyük bir durgunluğu beraberinde getirmektedir (Demirci & Parin, 2016: 11-34). Oysa XIX. Yüzyılda, Van'a birçok seyyah gelmiş ve Van hakkında bilgiler vermişlerdir. Mangaltepe (2005: 112-128) Fransız Seyyahların gözüyle Van-'ı anlattığı çalışmasında Van'ın nasıl bir ticaret, sanayi ve tarım şehri olduğunu gözler önüne sermektedir. Hem kendiliğinden yetişen bitkilerin bolluğundan, hem arpa, buğday, üzüm, kavun, karpuz, mısır, salatalık, patates ve daha bir çok meyve ve sebzenin üretildiğinden hatta Van'da yetişen patatesin aksine o dönem Türkiye'de çok az yerde patatesin bilindiğinden bahsetmektedir. Seyyah-

lar, İstanbulda'ki mutfaklara Van'dan yiyecek gönderildiğini ve şal, yün, tütün, kumaş, bal vb. şeylerin ithalatının önemli ölçüde yapıldığından bahsetmektedirler.

Bugün gelinen noktada Van'ın tarihselliğine bakıldığında farklı dini ve etnik grupların bir arada yaşadığı, oldukça verimli ve gözde ticaret ve turizm alanlarına sahip olan Van, şimdi ise çatışmaların ve yoksulluğun içinde tarihle olan bağları kopartılmış ve ruhunu yitirmiş bir kent görünümündedir. Şehrin üzerinde dolaşan hayaletler, kentin geçmişiyle barışılmadığı müddetçe yok olmayacak ve kent gereken sosyo-ekonomik kalkınmayı sağlayamayacaktır. Sosyolojik olarak kentin sahip olduğu formel ekonomik alanların yokluğu, yaşama tutunmaya çalışan halkı enformel alanlara sevk etmeye devam edecektir. Bu iki alanın arasında sıkışan ve şehrin tarihiyle yüzleşmemesinin bir sonucu olan definecilik gibi alanlar büyüyüp gelişecektir.

5. SAHA ARAŞTIRMASI: UYGULAYICILARIN DİLİNDEN DEFİNE VE DEFİNECİLİK

5.1. Ekonomik Bir Uğraş Olarak Definecilik

Literatüre baktığımızda enformel sektörün bir çok farklı kolunu ve tanımını bulmak mümkündür. Hem yeraltı ekonomisini, hem kayıt dışı ekonomiyi hem vergi dışı ekonomiyi içine alan definecilik her aşamada formel prosedürlerle ve ekonomilerle nasıl kesişebilmektedir? 1990 sonrası zorunlu köy boşaltmalarla Van bölgesi yoğun bir göç almış ve göçle gelen insanların istihdam edilecekleri alanlar oluşmamıştır. Bu istihdam yetersizliği kendisiyle beraber bir işsizlik sorununu da getirmiştir. Alternatif iş kollarından biri olarak görülen defineciliğin başlı başına yasal olmadığını, hatta kendini defineci olarak atfetmenin ve definecilikten bahsetmenin bir suç unsuru teşkil edeceğini belirten Alper T., bu alanı hayali bir sektör olarak tanımlamıştır. Aziz F. ise her ne kadar definecilerin buldukları kalıntıları görmek istese de enformel sektörün gayriahlaki kabul edilmesi ve yasal olarak suç işleme durumunda olabileceği korkusundan ötürü çekinmektedir.

> ''Bu sektör hayali bir sektör. Yasal olarak sen mahkemeye gittiğin zaman elinde makina çıktığı vakit sen ben defineceyim diyemezsin. Maden aramak için tespitlerde bulunup, maden arama ruhsatı almak istiyorum gibisinden savunma yapacaksın. Otomatikman ben defineciyim dediğin vakit başlı başına kendi hakkında suç duyurusunda bulunuyorsun. Kendi kendini ihbar ediyorsun. Defineciyim demek başlı başına yasak. Çünkü sen illegal bir çalışma içindesin. Elinde şu makina. Bu makina elinde yakalandığı vakit, tamam ruhsatı var. Ruhsat dedikleri şey de basit bir faturadan ibaret. Paket olduktan sonra

> o aşamada senin vermen gereken savunma şudur: Maden tespiti yapıp bölgede maden arama ruhsatı almak için ve yahut bölgede maden ruhsatı amacıyla ben bu çalışmayı yapıyorum. Ama kazma küreği makinayla bir araya getirdiğimiz zaman bunun hiç bir şekilde savunulabilecek bir tarafı yoktur. Otomatikman 6 aydan başlayarak cezaevi yolu açılmış oluyor.'' (Alper T., 39, koleksiyoner)

> ''Yasak kürekle başlar, dedektörün yanında bir kazma kürek varsa o zaman yasal değildir. Benim çok işime yarıyor definecilerin buldukları ama. Çıkan şeyleri görmek isterim. Bulunduğu zaman bana geldiğinde bizim alma durumumuz yok ama. Yasal değil. Kalkıp bu saatten sonra 2863'e muhalefet etme durumumuz olamaz. Bu yaştan sonra bir hakim, savcı önüne çıkacak halim yok. O Yüzden başım dik, alnım açık. Ama görmek isterim. Bize gelen hep çer çöptür. Adam gibi bir şey bize gelmez. Defineci bir şey bulduğunda yallah İstanbul. Burada adam sana vermez ki. Sana gelip gösterir ama bana yine satmaz. Saçma sapan bir olay işte.''(Aziz F., 60, kuyumcu)

Yasal prosedürlerin açıklarının hangi taktiklerle kolaylıkla elimine olabileceğini anlatan Alper T., aynı zamanda defineciliğin yasal tehlikelerinden doğan çekinceli halden de bahsetmektedir. Defineciliğin bu ikircikli hali görüşmecilerin zihinlerinde de yerini korumaya devam etmektedir. Aziz F. definecilerin kıymetli eser buldukları zaman Van'da kalmayacaklarını ve kuyumculara eseri göstermeyeceklerini düşünmektedir. Defineciliğin kendisiyle beraber yarattığı bir yan ekonomi olan sahte eser üretimini 'sahtekarlık sektörü' olarak görüp bunu enformel sektöre daha yakın gören Mustafa D. ise, bu işin profesyonellik istediğini belirterek herkesin yapamayacağını söylemiştir.

> ''Arayıştan ziyade sahtekarlık sektörü de büyük bir piyasa. Bu iş profesyonellik gerektiren bir iştir. Öyle her önüne gelen ben elime kazma küreği aldım hadi gidip yapayım dediği zaman yapabileceği bir iş değil. Definecilerin yüzde 95'i aslında kandırılıyor. Çünkü çok büyük bir sektör haline geldi.'' (Mustafa D., 64, refakatçi)

Defineciliğin bir uğraş anlamında sahip olduğu büyüklük tüm görüşmecilerin ortak kanısıdır. Bu büyüklük kendi alt dallarını ve prosedürlerini doğurmuştur. İbrahim G.'nin bir bilgeden bahseder gibi anlattığı İhtiyar, tüm definecilik malumatını öğrendiği kişidir. İbrahim G. bu kişinin yaşadığı süreçlerden yola çıkarak defineciliği yorumlamaktadır.

> ''İhtiyar var bizim tüm bu bilgileri öğrendiğim kişi, 80 yaşında. Köken olarak Vanlı, Muradiye Ermenisidir aslen. Ataları falan buradan 1915 olaylarında göçmüş. Erzurum'a gittiler onlar da. Oradan Sinop, oradan da Samsun'a gitmişler. O da Samsun'da. O da arıyor. Zaten o eli bastonludur. Zamanında çok aramış. Çok da buldu, şimdi bıraktı. Şu an boştadır, mafya çöktü üstüne. Çok ciddi bir sektördür bu. Ben demiştim sana.'' (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

1915 sonrası Van'ı terk edebilmeyi başaran ailelerden birinin torunu olan İhtiyar, defineciliğin hayali olarak yarattığı bir Ermeni değildir. İhtiyar uzun yıllar atalarından geriye kalan hazineleri aramış ve bulduğu eserlerin mafya tarafından ele geçirildiği aktarılmıştır. Bu aktarımda yaşadığım şaşkınlığına karşılık görüşmecinim ''Bu sektör öyle kolay bir sektör değil, ben sana demiştim'' bakışları vurucu olmuştur. Asım T.'de izinsiz defineciliğin yasal olmadığını düşünmektedir.

> ''Bu iş yasal değil. Yer altından kazılan şeyler suçtur. Kazı yapmak suçtur. Devlet tarafından yasaklanmış.Geçenlerde hem mal satarken hem de kazarken yakalandı insanlar. Mesela şimdi yaylaya çıkamazsın. Drone'lar var. Ama yazın çıkabilirsin. Çünkü bir sürü kişi yaylaya çıktığı için tespit edilemezsin.'' (Asım T., 63, gözcü)

Kişilerin izinsiz kazı yaparken yakalanma haberi sürecin yasal olmadığını görüşmecilere hatırlatan en büyük nedenlerden biridir. Fakat görüşmecilerin bu durumu yeterince önemsemediği Asım T.'nin yakalanmadan definenin nasıl aranacağını devam cümlesinde dile getirmesiyle gün yüzüne çıkmaktadır. Zeki A. ve Alper T. defineciliğin yasak olduğunu düşünüp bunun arkasında yatan nedenleri daha ''yapı'' merkezli okumaktadırlar.

> ''Deficilik şu an Türkiye'de yasak. Normalde yasal olması lazım ama devlet yasal etse vatandaş çıkarıp devlete verse, devlet satın alsa çok daha iyidir. Adam burada çıkarıyor ya çok güzel malzemeler. Gidiyor yurt dışına satıyor. Devlette öğreniyor ki bu mal Türkiyeden gitmedir, daha fazla para verip onu oradan alıyor. Halbuki direk kendi vatandaşından satın alsa daha güzel olur. Devletin Lozan Antlaşması var. 2023'te bu anlaşma doluyor. Devletin defineciliği yasak etmesinin nedeni bu Lozan Antlaşması'nda Ermeniler vs. Rumlar bizim yeraltı şeyimizi alamazlar dedikleri için o zamandan bir yasak konmuş. 2023'ten sonra devlet de arama yapabilir, vatandaş da arama yapılabilir. Biz antlaşma kaç madde var bilmiyoruz ama yeraltı malzemesini kullanmayacaksın yazıyor. 2023' e kadar yeraltı zenginliklerini kullanmayacaksın diye bir antlaşma. Devlet bu yüzden yasak ediyor. Aslında mantıksız bir şey tabi ki.'' (Zeki A., 39, cihazcı)

> ''Mesela şurayı açıyorsunuz diyelim. Şöyle ki mezarsız gömü yok. Höyükte olsa, tümülüste olsa ne olursa olsun mezar vardır. Devlet öyle … bir devlet ki yasalarla senden alacağını alıyor. Tahsil ediyor zaten. Mezar çıktığı vakit sana bir şey vermiyor. Direk alıyor. O yüzden yüzde 99 çalışmalar illegal yapılıyor. Çıkan şeyin cinsine göre sana ücret veriyor. Altın ve gümüş çıkarsa onun parasını veriyor. Tarihi eser çıkarsa onu kendisi alıp müzeye veriyor. Sonra bir kaç yıl içinde onlar müzeden alınıp yerine imitasyonları koyuluyor. Ben bu duruma kaçırma değil yer değiştirme diyorum. Milyar dolarların döndüğü bir sektör.'' (Alper T., 39, koleksiyoner)

İki görüşmeci de devletin satın alma yönetmeliğinde yapacağı değişikliklerle sürecin işleyişinin farklılaşacağını belirtmektedir. Çalışmaların enformel sektörde ilerlemesinin nedeni olarak devletin yasal düzenlemelerdeki eşitsiz tavrı dile getirilmektedir. Bununla beraber Kamil S'nin örneğinde olduğu gibi devletin temsilcisi olarak görülen müzelerin bu eşitsiz tavrına rağmen eserleri de gereği gibi korumadığına dair bir bilgi mevcuttur.

> ''Kuzey Irak'ta savaşlar çıktı biliyorsunuz, orada müzeler soyuldu. Müzelerden sonra deli parçalar geldi bize. Direk müze kaşeli tablolar, halılar, tabaklar, kaseler, altınlar. Çok fazla geldi eser.'' (Kamil S., 37, kuyumcu)

Kuzey Irak Savaşı'ndan doğrudan etkilenilmesi defineciliğin küresel bir ekonominin uzantısı olduğunu gözler önüne sermektedir. Müzeye verilen eserlerinde müzeler tarafından gereği gibi korunmuyor olması definecilerin böylesine büyük meblağların dolaştığı bir alanda kendi örgütlülüklerini sağlamalarına zemin hazırlamaktadır. Cemal B.'ye göre bir uğraş olarak defineciliğin devamını sağlayan diğer bir zemin, kurumların zayıf işleyişleri olduğu kadar, bu işin yürütücüsü de olmalarıdır.

> ''Van'ın rektörü satabileceği kadar bütün eserleri sattı. Sonra görevden aldılar.'' (Cemal B., 49, kazıcı)

Örneğin Van'ın rektörünün uzun yıllar eserlerin yurtdışına çıkarılmasına olanak tanıması şahsi bir organizasyon olamayacak kadar derin bir iştir. Bu da yine formelle enformelin iç içe geçiciliğine dair bir başka örnektir. Ayrıca devletin definecilikte ki yasal düzenlemelerin kaynağı olarak gösterildiğini aktaran Zeki A.'nın de yukarıda bahsettiği sözleşmeden Saffet O. da bahsetmektedir.

> ''Türkiye'nin bir sözleşmesi var ya, kimse Türkiye'nin malına mülküne el vermeyecek. Ben yanlış olmasam hedefe kadar kimse elini buraya vurmayacak. Sene 2023 diyorlar. Sözleşme bitecek, tüm malzemeler Türkiyeye kalacak. Bence o zamanı bekliyorlar çoğu kazı için. Şimdi çıkarsalar belki bir iş çıkar, büyük gömüler var çünkü.'' (Saffet O., 23, kazıcı)

Sahada birçok kişiden Türkiye'nin bazı yer altı zenginliklerini kullanmasının önünde Lozan Antlaşması'ndan doğan engeller olduğunu ve antlaşmanın üzerinden geçen bir yüz yılın sonunda yani 2023'te antlaşmanın maddelerinin geçersiz olacağı ve yer altından çıkan herşeyin istenilen şekilde kullanılacağına dair bir bilgi aktarılmıştır. Lozan antlaşmasının yayınlanan maddelerine baktığımız-

da böyle bir kuralın olmadığını ve görüşmecilerin çoğunun kabul ettiği bu bilginin nasıl ve ne şekilde, kimler tarafından dolaşıma girdiği bilinmemektedir. Bununla beraber bazı definecilere göre, antlaşmalarla doğan sorunlar çözülürse ‘‘Türkiye ekonomisini düzeltecek miktarda altından söz etmek mümkündür. Bu altınların çıkarılamama nedeni ise antlaşmalardan doğan ulusal güvenlik sorunlarıdır.’’ Defineciler kendileriyle beraber ülkenin geleceğini de kurtarabileceklerini inanmış görünmektedir.

Remzi S., izinli yani yasal boyutta ilerleyen define kazılarının sadece teknik sebeblerden ötürü tercih edildiğini belirtmektedir. Büyük bir teknik müdahaleye gerek olmadığı zamanlarda ise define aramanın sektörel ayrımı düşünülmemektedir. Önemli cihazlar kullanılması gerektiği zaman izin almanın gerekeceği ama diğer koşullarda izin almadan define aramanın düalist sektör içinde olağan bir hareket olduğu görülmektedir.

> ‘‘Bazı yerler sınır bölgelerinde oluyor. Oraya resmi izin almadan gidemezsin. Bazı bölgelerde sürekli su çıkıyor. Büyük ekipmanlara ihtiyaç oluyor. Bunları da izin almadan oraya götürmek çok zor.’’ (Remzi S., 43, nişancı)

Sınır bölgelerinde, Jandarmanın görüş mesafesinde define aramak ve çok fazla ekipmana ihtiyaç duyarak yaşam yerleşkelerinin merkezinde define aramak izin almayı zorunlu kılmaktadır. Burada iki aktörün belirleyici olduğu görülmektedir. Jandarma ile bağlantılı olarak devlet, yaşam yerleri ile bağlantıları olarak köylüler. Abbas G.’nin aktarımı köylülerin definecilikte ki rolüne dair sarsıcı bir katkıdır. Definenin olduğuna inanılan yerin jeopolitik konumu köylülerin aktör olma durumunu etkilemektedir.

> ‘‘Yasal yollara başvurup define ararsak sıkıntı olur. Köylüler izin vermezler. Yapamayız.’’ (Abbas G., 40, kazıcı)

Özellikle izin alarak define aramanın bölgede yaşayan köylüler için asla kabul edilmediği aktarılmıştır. Çünkü yasal prosedürlerde bulunacağı umulan defineden köylülerin pay alabilme ihtimali söz konusu değildir. Köylüler pay alamayacağını düşündüğü izinsiz kazılarda ise ekibi direk ihbar ederek süreci etkilemektedir. Aynı şekilde Emrah G. de defineciliğin yaşadığı karmaşının devlet merkezli olduğunu düşünenlerdendir.

> ‘‘Nereye gidersen git faturan olduğu zaman bir şey demiyor. Ama araziye gittiğin zaman seni arazide gördüğünde anında yakalıyor. Belki bu adam tespit edip devletle çalışıcak. Buna da imkan vermiyor. O yüzden gizli gizli arıyoruz. Ee ben gideyim devlete izin almaya ama ben emin değilim ki var mı yok mu? Ben hiç devletle iş yapmadım. Hiç bir defineci alabileceği yer ise devleti bulaştırmaz.’’ (Emrah G., 61, kazıcı)

Dedektör edinimi ve kullanımında ki tutarsızlık defineciliğin hukuki boyutunda ki tutarsızlığının da bir göstergesi gibidir. Emrah G. hiç bir definecinin zor durumda kalmadığı müddetçe izinli kazıya başvurmayacağını, devlet ile iş yapmayacağını belirtmektedir. Saffet O.’nun da benzer şekilde devlet ile iş yapılmayacağını söylemesi ama defineciliğin yasal ve yasal olmayan kısımlarının nedenlerini açıklama şekli ilginçtir.

> ‘‘Hem yasal hem yasal değil. Yasal olan şey, bu kimsenin malı değil. Eski dönemlerin Ermenilerin malıdır kalmış, kimsenin parası değil. Sen buraya emeğini, paranı koymuyorsun ben gelip almıyorum. Buraya bıraktıkları için, burada olmadıkları için ben alıyorum. Ama nasıl yasal değil? Çünkü ben bunu ilk olarak devletin malı olarak görüyorum. Bu yeraltı şeylerinin tamamı devlete aittir. Bu devletindir. Biz ne yapıyoruz, devletten önce eğer bulsak, alıyoruz. O gider. Devlete haber versek o gelicek, aferin iyi yaptın diyecek ya da senin burada işin ne diyecek. Ya hapse atacak seni ya da eline küçük bir parça verip gönderecek. O alıp götürecek tamamını. Ben bir aferin için mi bu kadar işi yaptım? O yüzden en iyisi devletten habersiz bu işi yapmak’’ (Saffet O., 23, kazıcı)

Defineciliğin resmi şekilde yapılması onu yetkili makamlarla beraber çalışıldığı için mi resmi yapar? Saffet O.’ya göre defineciliğin her iki şekilde de yasal olması aranılan gömülerin eski dönemlere, eski dönemlerden kast edilenin ise Ermenilerin malı olduğunu belirtmesi ayrıca önemlidir, ait olması ve bir sahibinin olmamasıdır. Eğer bir sahibi varsa da bunun devletin kendisi olduğu ve bu durumda da izinsiz kazıların yasal olmayacağı belirtilmektedir. Görüşmecilerin tamamına göre, devlet hazine bulunması halinde eserleri dışardan aldığı meblağlarla, eserin piyasadaki değeri ölçüsünde definecilere vermeli ve kendisi de eserleri böylelikle toplamalıdır. Görüşmecilerden resmi define kazısı yapmış tek kişi olan Remzi S., bir ortağıyla beraber yaptıklarını ve kazı sırasında çıkan kemiklerin müzeden gelen görevli tarafından örtbas edildiğini söylemektedir. Bununla beraber bir müze personeli olan Metin K. ise devletin defineciliği yasal kılmasının nedeni olarak kültür varlığını koruma çabası olduğunu belirtmesi bir yeraltı ekonomisi olarak defineciliğin giriftliğinin bir başka örneğidir.

> ‘‘Yasal değil bu şekilde define aramak. Resmi yapabiliyorsun. Ben iki kere bir ortakla beraber resmi define kazısı yaptım. 2000 yılıydı. Harcımızı yatırdık. Gevaş’ta yaptık. Manastırın yakınında. Güvenliğimizi sağladılar, müzeden bir arkadaş gelmişti. Kazıya başladılar, kepçelerle geldiler ve bir süre sonra kemikler çıkmaya başladı. Müzeden arkadaş dedi ki bunları sakla. Yoksa kazıyı durdururlar. İptal olur. O kadar çok ceset çıkıyordu ki. Bir sürü kuru kafalar çıkıyordu. Yetkili kişi göz yummasaydı, bize torpil yapmasaydı kazıya devam edemezdik. Biz bir gün çalıştık, bir ay süremiz vardı ama her gün yevmiye hesabı çalıştıkları için devam etmedik. Başka husumetler de oldu, o yüzden devam edilmedi. Kepçe ile yarım saatte 8 metre inilebiliyor. Tır falan da getirmiştik. Hiçbir şey bulamadık ama. Devam etseydik, ben altında define olduğuna inanıyorum hala. Arkadaşlarım iyi ki çıkmadı. Çıksaydı ‘‘Ortağın sana devede kulak verirdi. O adama layık değildi define’’ dediler.’’ (Remzi S., 43, nişancı)

> ‘‘Define kazısının yasal olmasının nedeni, vatandaş kültür varlığına zarar vermesin diye. Devlet böyle bir hak tanımış, insanlar kültür varlığına zarar vermesin, devlet kontrolünde olsun. Yoksa devlet hazine arayacak değil. İnsanlar merak ediyor, geliyor burada define var diyor. Bizde o işi resmiyete döküp gidip define kazısını yapıyoruz.’’ (Metin K., 37, Arkeolog)

Formel ve enformel arasında uygulamada hiç bir farkın olmadığı bu sektörde, devletin kültür varlığına zarar vermeden bu işi yaptığını ve hazine aramayacağını söylese de pratikte bunun böyle olmadığı bir çok farklı örnekte görülmektedir. Yasal uygulamalarla böyle bir alanın tanımlanması dahi kendi zıttını yaratmak ve yasal görünüm altında istenileni yapabilmeyi sağlamaktadır. Bu durum tarihi ve kültürel varlıklara dair devletin politikalarının oluşmamış olduğunun göstergesidir. Zamanında alınmamışların bir karar politikasıdır.

Sonuç olarak, görüşmecilerle yapılan diyalogların tamamına bakıldığında definecilik hakkında konuşurken izinli/izinsiz, legal/illegal, formel/enformel ayrımının hiç bir zaman yapılmadığını ve aktarımların bu şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum defineciliğin görüşmecilerin tamamında ve hatta bölgenin tamamında tek bir şekilde sürdürüldüğünü gözler önüne sermektedir. Bu sebeble aslında define aramanın devletin ikiye ayırdığı gibi bir ayrımla toplumsal, ekonomik ve bireysel alanda ilerlemediğini ve bu yüzden defineciliğin bir uğraş olarak nasıl çerçevelenmesi gerektiğini tespit etmenin zorlaştığı görülmektedir. Fakat tüm anlatılarla beraber defineciliğin her ne kadar ekonomik bir hareketliliğe ve girdiye imkan tanıdığını söylemek mümkün olsa da bunun kendi içinde yarattığı sektörel bir büyüklükten bahsetmemiz mümkün görünmemektedir. Tüm görüşmeciler yaptıkları bu işi bir sektör olarak görseler de bunu söyleyebilmemiz için gerekli bazı envantere sahip olmamız gerekmektedir. Çünkü sadece definecilik yaparak kazanç sağlamanın imkansızlığı ve bunu bir eğlence alanı olarak kurgulamanın mümkünlüğü bunu zorlaştırmaktadır. Definecilerin ço-

ğunluğu ‘ya tutarsa’ diyerek çıktıkları bu yolda, definecilikle ilişkili olan yan ekonomilerden etkilenmektedir. Definecilik yalın haliyle bir sektör olarak görülemezken örneğin dedektör üretimi ve satışı rahatlıkla bu kapsamda irdelenebilmektedir. Özellikle define arama ediminin arkaplanında yer alanlar bu konuda bize ipuçları sunacaktır.

5.2. Define Arama Ediminin Arkaplanı

Van’da hemen her yerde bir define hikayesine ve defineciye temas etmek oldukça kolaydır. Bunun en büyük dinamiklerinden birisi bölgenin ekonomik kazanç sınırlılığından doğan alternatif yollar bulma arayışlarının en önemli kollarından birini defineciliğin oluşturmasıdır. İlk gençlik yıllarında defineciliğe başlayan Alper T., 20 yıl boyunca bu işin neredeyse her kademesinde (kazıcılık, aracılık ve koleksiyonerlik) yer almış ve defineciliğin bölgenin hatta ülkenin ekonomik sebebleriyle birlikte düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır.

> ‘‘Şu an bu ülkenin yürütme mekanizması acaba bu ülkede 18 yaş ve üstünde istihdamı ne kadar yaratabiliyor? İnsanların ekonomik gücü ne aşamada? Her şeyi illa yasaklamak bir şeyi değiştirmiyor. Bir de insanların sosyolojik yaşantısına bakmak gerek. O zaman insanların şu anki durumu ne? İnsanlar bundan dolayı bu tip sınır bölgelerinde ya illegal vergisiz ticarete girecek ya hayalperestliğe girecek ya uyuşturucuya girecek ya da kaptı kaçtıya girecek. Yani bir şeylere girecek. Bu kaçınılmazdır. Çünkü insanlar bir çıkış arıyor.’’ (Alper T., 39, koleksiyoner)

Alper T. defineciliğin en büyük ivmeleme gücünün ekonomik sebebler olduğunu vurgulamaktadır. Sınır bölgelerinde ki ekonomik yetersizliklerin kişileri enformel sektöre yönelttiğini söylemektedir. Melih O. ise 20 yıldır Van’da arkeolog olarak çalışmakta ve defineciliğin altında yatan temel dinamiklerden birini Alper T. ile benzer şekilde yorumlamaktadır.

> ‘‘Zaten Definecilerle ilgili birçok şeyi tetikleyen ve bir şekilde bunun devamiyetini sağlayan en temel şey Türkiyede’ki ekonomik sistem. Biz ne kadar üretimden uzak ve kolay para kazanmaya yönelik hareket ediyorsak bunun en temel şeylerinden birisi kaçakçılıktır, ikincisi de defineciliktir. Define de insanlar, ekonomi bozulduğu zaman yöneliyorlar. Bunları önlemek için de halka inebilecek şeyler yapmak lazım.’’(Melih O., 45, Arkeolog)

Parin ve Arlı (2016: 40-53) Van ve ilçelerinde 1985-2000 yılları arasında aktif çalışan nüfusun ekonomik faaliyetlerine göre farklılaşmasını ve istihdam yapılarını inceledikleri çalışmalarında, nüfusun büyük bir bölümünün tarımsal faaliyetlerde istihdam edildiğini fakat bölgenin ülke içindeki ta-

rımsal üretim payının çok az olduğunu, kente ekonomik bir hareketlilik katacak yeni bir sektörel çeşitliliğin olmadığını, bölgede yer alan sanayi ve madencilik sektörlerinin büyük bir istihdam kaybı yaşadığını tespit etmişlerdir. Bu nedenle özellikle 1980 sonrası Van'a sınır ticareti önemli bir ekonomik canlılık sağlamıştır. Melih O.'nun kaçakçılık, Alper T.'nın vergisiz ticaret dediği durum buna işaret etmektedir. Fakat sınırdaki hareketlilikler, yasal ve yasal olmayan prosedürlerin iç içe olması bölgede bu ticareti de zayıflatmıştır. Görüşmecilerden 23 yaşındaki Saffet O., bir apartmanın kazan dairesinden sorumlu ve bu konuda çok tepkilidir. Sınırda yaptığı bir ticareti şu şekilde aktarmaktadır:

> ''Geçen gün ben hurma aldım. Bildiğimiz hurma. Bu hurma İran'dan Doğubeyazıt'a gelmiş. Bende bu hurmayı alırken fişini almamışım. Bunun fişini almadım. Arabaya attım getirdim yolda yakaladılar beni. Dört koli almıştım, her bir kolinin içinde 20 tane vardı. Ben de birine getirdim, dükkana verecektim. Yakaladı jandarma. ''Bu hurmalar ne dedi?'' ben de ''bilmiyorum'' dedim. Hurma da neymiş kaçakmış. Ben fişini alsaydım kaçağa girmezmiş. Adam bana fişi vermedi. Diyor ki: ''Bu nedir?'' Diyorum ''bildiğimiz hurmadır''. ''Hurma nedir? Dedi sen hurmanın kaçak olduğunu bilmiyor musun? Burada İran yazısı var. Bu kaçaktır. Hani fişi?'', ''Ne fişi?'',''Bunu aldığın yerden sana fiş vermediler mi? Sen nereden geldin?'' ''Doğubeyazıt'tan geldim''. Dedi ki: ''Çabuk git seni gözümüz görmesin.'' Tüm hurmaları da aldılar gitti. Neymiş fişini almamışım kaçakmış. Hurmanın da kaçağı olursa bu Türkiye ne yapsın?'' (Saffet O., 23, kazıcı)

Saffet O.'nun hurma satın aldığı sırada yaşadığı durum bölgede sık rastlanan bir diyalogdur. Çünkü sınırda yürütülen ticari faaliyetler, yakın komşululuklar ve yol sırasındaki giderlerin makul olmasının bir sonucu olarak devam etmektedir. Formalitelerin ve yasal yaptırımların zayıf kaldığı bir enformel sektör olan kaçakçılığa karşı, görüşmecilerin bir kısmı defineciliğin bir tampon mekanizma olarak kullanıldığını düşünmektedir. Mütahitlik yapan Cemal B. aslında kaçakçılık yapan çoğu kişinin defineciliğin arkasını sığındığını belirtmektedir.

> ''Burada kaçakçılıkla para kazananların çoğunun uydurduğu bir şey var. Define buldum ve zengin oldum. Öyle bir şey yayarlar. Bunu kaçakçıların yaydığını düşünüyorum. Diyorlar ki bizim köyden şunları şunları buldular, gittiler şöyle zengin oldular. Şurada şu plazayı aldılar falan. Halbuki kaçakçılık yaptılar. Yüzde 99'u kaçakçılık yapıyor.'' (Cemal B., 49, kazıcı)

Bölgede aniden zenginleşmenin nedenleri arasında gösterilen define bulma hikayelerinin aslında kaçakçılığa paravan olduğu anlaşılmaktadır. Bir asrın yarısını bu işe vermiş olan Yusuf D., benzer şekilde bu dolaşımın işi yapanlar tarafından organize edildiğini düşünmektedir.

> ‘‘Başka bir iş çeviriyor. Bir yakınına söylüyor, o da başkasına, başkasına. Uyuşturuculuktan olduğundan çok daha az, define bulduğu için ceza alması. Öbürü toprağın altında duracağına, onu buldum ve zengin oldum demek daha mantıklı.’’ (Yusuf D., 70, aracı)

Yusuf D., zenginliğin sadece kaçakçılık ile değil aynı zamanda uyuşturucu ticareti ile de sağlandığını ve daha az ceza alabilmek için bu yolun tercih edildiğini söylemektedir. Aynı şekilde Abbas G. de toz işi olarak aktardığı uyuştucu ticaretinin aniden oluşan zenginliğin kaynaklarından birisi olduğunu düşünmektedir.

> ‘‘İnsanlar devasa paralarla oynadıkları zaman biz direk akıl yürütüp bunun define ile olabileceğini söylüyoruz. Çünkü normal yollarla kazanılabilecek bir para değil sahip olduğu. Adamın geçmişi, bugüne kadar ne yaptığı, nerede yaşadığı ortada. Mesela şu yan tarafımızdaki binanın sahibi. (Altı katlı bir iş merkezi vardı) bunu hangi parayla yaptı? Beş altı kardeşti bir arabaları vardı. Bu adamlar toz işi de yapıyorlar ama. Bu bölgede birisi çok zengin olmuşsa iki çeşittir. Birisi tozdan, diğeri ise yeraltı.’’ (Abbas G., 40, kazıcı)

Literatürde kayıtdışı sektör içerisinde tartışılan kaçakçılık ve uyuştucu satıcılığı sektörün toplumsal olarak ahlaki görülmemesinden ötürü, kayıt dışı sektörün önüne bir tampon mekanizma olarak definecilik koyulmuştur. Bunun altında yatan nedenlerin biri toplumda definecilikle elde edilen servetin daha az itibar kaybına neden olacağına inanılmasıdır. Bunun nedeni sahibi olmayan bir zenginliğe el koymuş olmanız da ya da ‘kısmetli’ olduğunuz için bu zenginliğin sizi bulmasında yatıyor olmaktadır. En önemli diğer bir neden ise hukuki olarak definecilikten alınabilecek cezanın diğer tüm yasal olmayan ticaret modellerinden daha düşük olmasıdır. Cemal B., define bularak zengin olmanın mümkün olamayacağını düşünmektedir. Özellikle büyük servet kazanımlarının arkasında yatan nedenlerin bölgenin ekonomik kısıtlılığından ötürü farklı kaçakçılık modelleri ile mümkün olacağına inanmaktadır. Abbas G. de benzer şekilde kaçakçılığın içine her türlü uyuşturucu madde satıcılığının girdiğini söylemektedir. Fakat yeraltından elde edilen gelirlerinde büyük bir ekonomik kazanım sunacağını da belirtmiştir. Devletin bölgede ki ekonomik yoksunluğu gidereci faaliyetler yapması beklenirken görüşmecilerin çoğunluğuna göre definecilik gibi alanları güçlendirdiği düşünülmektedir. 25 yıl define aramış Remzi S., insanların define arayarak devlet tarafından oyalanmalarına müsaade edildiğini ve kişilerin bu şekilde devletin bölgede ki ekonomik faaliyetlerinin yetersizliğine dikkat etmediğini belirtmektedir.

> ‘‘Kolay para kazanma yöntemleri insanlara öğretildiği sürece ve insanlar hani gidip başka şeylerle devleti meşgul edeceğine gitsinler dağda taşta kazı yapsınlar ki o boşta kalan ekonomik durumları sorunlu olan insanlar neden durumumuz böyle bunu sormasın gidip bu yolla para kazanmayı düşünsün. Bunu zamanında gerçekten devlet tetiklemiş. Ve devlet zamanında kişisel olarak yapmasa da içindeki belli unsurlar yapmış bunu. Bu bölge için bütün Ermeni kiliselerini yıktırmak için hep şurada define var diyerek bir şey çıkarmış. Bu çok eskilerden beri var. Özellikle 50’lı yıllarda.’’(Remzi S., 43, nişancı)

Bölgede doğmuş ve büyümüş biri olarak görev yapan Metin K. da define aramanın sistemsel bir sorun olduğunu ve kültürel birikimimizin zayıf olmasıyla bağlantılı olduğunu belirtmiştir.

> ‘‘Benim temelde gördüğüm en büyük şey kolay para kazanma isteğini insanların kimliklerinde oluşturan sistem. Bir de kültür varlığının ne olduğuna dair bilgisi en zayıf olan ülkelerden biri olmamız. AVM yi daha önemli gören bir yapı içindeyiz. Mudanya’da Antik kentin içine AVM yapıyoruz. Bu ülkede nereyi kazarsan bir şey çıkıyor zaten. Sadece sürekli define ile de yok etmiyoruz. Yol yapıyor, lahit buluyor adam lahiti kapatıp gidiyor. Başına bir şey gelmesin diye. Böyle bir milletiz biz. Karayolları yol yapıyor. Yolu mu durduracak müteahhit. Çok nadir ha birileri görürse belki bir şey olur. Yoksa gitti. Böyle kaybettiklerimiz belki defineden kaybettiklerimizin 10 katı. Taş ocağı açıyor, kale çıkıyor içinden, sarnıç çıkıyor bilmem ne çıkıyor. Hiç birinden haberimiz yok. Mezar çıkıyor. Şimdi taş ocaklarına biz gidip bakıp ona rapor veriyoruz. Gidiyoruz bakıyoruz ama bizim bakmamız bile yeterli değil. Biz sadece kendimizi kurtarmak için bir şey bulduğunda haber verme zorunluluğu yüklüyoruz. Bütün hepsine o zorunluluğu yüklüyoruz ama o bilince sahip hiç bir dönüş yok. Çok nadir.’’ (Metin K., 37, Arkeolog)

Her iki görüşmecinin aktarımında, toplumun kolay para kazanma istediğinin devletin politikalarıyla birleştiği yerde defineciliğin ortaya çıkmasının olağan bir durum olduğu görülmektedir. Zorla yerlerinden çıkartılan halkların geçmişinden gelen ve unutulmuş objelerin hikayelerinin onlardan geriye kalan bir kültürün taşıyıcılığını yaptığı açıktır. Fakat bu kültür varlıklarını devlet mekanizması farklı formlarla, bireysel teşvikler ile belirli kamusal çalışmalar ile yok etmiştir. Bugün definecilik ile gelinen nokta bu toplumsal ve siyasal dinamiklerin bir çıktısıdır. Bunun altında yatan nedenlerin en büyüğü ise Van’ın geride kaldığı sanılan ama geride kalmayan 1915 tarihidir. Hayatının çok kısa bir döneminde define aramış olan Salih D., devletin ve köylülerin işbirliği ile yerinden edilenlerin mülkünün hızlıca yok edilmeye çalışıldığını söylemektedir.

> ‘‘Gürpınar’ın Başkaleye yakın köylerinde insanlar köye gidiyorsun ‘‘kilise var mı?’’ diyorsun ‘‘yok diyor’'. Allah Allah diğer köyden söylediler. Sana söylemek istemiyor. Muhtemelen ya ahır olarak kullanıyorlar, ya da başka bir şekilde. Öyle anlaşmışlar aralarında. Devlet gelip çökmesin buna, almasın bunu. Ya da arada kazıyorlar sağını solunu. Kimse bilmesin istiyorlar. Öyle bir şeye dönüşmesin. Öyle

> bir devletten bahsediyoruz ki, yanlış hatırlamıyorsam 1915'de yabancılara ait yapıları yok edin diye yasa çıkartıyorlar ki Erciş hemen yedi. Hiç birşey kalmadı. Devletçiydi muhtemelen. Kendini çok belli ediyor. Devletin sahip çıkabileceği bir şey değil bu. Eskiden haber gitmiştir "Burayı yok edin" diye ama etmemişler, o yüzden de saklamışlardır. Ev olarak kullanılıyordur belki." (Salih D., 32, gezici)

1915 yalnızca merkezi-siyasi otoritenin gücüyle değil; yerel toplumsal aktörlerin çeşitli düzeylerdeki iştirakı ile gerçekleşmiştir. Jongerden'e (2008 :351) göre Ermenilere karşı gösterilen bu şiddetin arkasında yöredeki kentli ileri gelenlerin mühim bir etki gücü olduğunu ve köylü-göçebe halkın ise şiddet olaylarında Ermenileri kolladığı görülmektedir. 1915'in faillerinin ve suç ortaklarının yelpazesi gelinen noktada Ermeniler ile karşılaşmayı zorlaştırmış ve 'inkar'ı toplumsal ve siyasal alanda güçlendirmiştir (Turan & Öztan, 2018: 14). 1915 sonrası boşaltılan köylerden birinin muhtarlığını yapan Tayfun S. kendi hikayesini şöyle aktarmaktadır:

> "Bu köy Ermeniler'den kalan, bir Ermeni köyüdür. Bugün de böyle bilinir. Biz Rusya'dan geldiğimizde kilise bizim elimizdeydi. Burada bir kilise vardı. Biz buraya 15 ev gelmiştik. Devletin yoluyla artık büyüklerin söylediklerine göre, kim bir Ermeniyi öldürürse cennete gidicektir. Öyle bir katliam oldu. Biz inkar etsekte, Peygamber efendimiz yalan söyleyen benim ümmetimden değildir demiştir. Yalan söylemek iyi bir şey değildir. Bizim öğrendiğimize göre katliamı yapmışlar. Devlet desteklemiş. Bir insanı öldürmek tüm insanlığı öldürmektir… Bizim aileler yapmıştır. Başka kim gelip yapacak. Biz yapmışız ya. Bunları öldürün böyle cennete gireceksiniz demişler, bunu yapmışlar. Büyüklerimiz Ermenilerin evlerini 15 ev kendi aralarında paylaşıyorlar. Burası ….alesine, burası …..ailesine burası …. ailesine.." (Tayfun S., 53, muhtar)

Tayfun S.'nin bahsettiği el koymaların, devlet- yerel seçkinler ve halk arasında mücadelesi verilmiş ve Müslüman nüfusun çoğunluğu iyi bir pay almıştır. Felaket mekanları tekrar bu şekilde mesken edinilebilmiştir. Bu sebeble devlet-toplum-toprak üçgeninde ilerleyen İskan'ın geçmişini konuşmak, hassas ve belirli tabu alanlarındandır. Özellikle akademinin içerisinde resmi tarih söyleminin dışına çıkmak, geleneksel tarihin detaylarını bize vermediği yerellikleri söylemeye çalışmak ve güçsüz gruplara yapılan haksızları dillendirmek oldukça zorlayıcıdır. Ege (2011: 75), "Van'da Ermenilerin hatırlanma biçimlerinin yekpare olmadığını, aksine kişilerin politik öznelliklerinin bu hatırlama biçimlerini etkilediğini" söylemektedir. Uzun yıllardır muhtarlık yapan Tayfun S.'nin ve öğretmen olan Salih D.'nin sahip olduğu politik öznelliğin bu hatırlama biçimini ortaya çıkardığı görülmektedir. Geçmiş beklenmedik bir şekilde farklı kırılma hatlarıyla ortaya çıkmış ve yerel halkı etkilemiştir. Van'da 1915'i gündelik hayatın ritminde hiç bir zaman yakalayamazken definecilik anlatılarında

yakalamak oldukça kolaydır. Baba mesleğini devam ettiren ve kuyumculuk yapan Kamil S.'de farklı bir formuyla bu ritmi devam ettirmektedir.

> ''Ermeniler'de zanaat çok iyi. Adamlar çalışkan insanlarmış, bizim gibi değil. Adamlar her yere üzüm bahçesi dikmiş ve biz kesmişiz, yakmışız. Yıkmışız. Biz 20 yıldır bu işi yapıyoruz. Evvelden olan çok eski iki kişi vardır burada. Üçüncü kişi yok. Çok eski olman için Ermeni olman gerekiyor zaten. Öyle bir şansımızda yok. Ermenilerden sonra zanaat bitti. Burada sadece o dönemde Ermeniler yapıyormuş. Ondan sonra bitti. Bir yer var sadece gümüş yapıyor, o da Ermenilerden kalma zaten. (…..Van' da gümüşçülük sanatını yapan tek yer. Kökenlerinde Ermenilik var.(bunu kısık sesle söylüyor ve gülüyor) Adam soyunu kabul eder, neden etmesin ki, inkar etsin? Bilmiyorum yani ama adamla birebir bunun diyaloğuna girmedim. Ama babaları Ermeniydi bu adamların. (ses kısılır yine) ''(Kamil S., 37, kuyumcu)

Kamil S.'nin belirttiği üzere Ermeniler'in çalışkanlığı, akıllılığı ve becerikliliği tüm anlatıların farklı zamansallıklarında tarihin mistik bir bilgisi olarak ortaya çıkarken, ''Ermeni'' olmayı sessizliklerin inşasında konuşabilmekteyiz. Bu durum da defineciliği toplumsal anlamda kabul edilebilir kılmaya devam etmektedir. Bu öyle bir noktaya gelmiştir ki definecilik başlı başına bir iş sahası olarak tanımlanır olmuştur. Defineciliğin ekonomik olarak bir alanı çerçevelediğini ve bugün bir meslek olarak görüldüğünü belirten katılımcıların yanısıra 25 yıldır bu işle ilgilenmiş Remzi S.'ın başka bir kazanç kapısı olmadan bu işi yaptığını belirttiği bir dönemin olması oldukça önemlidir.

> ''Benim tüm işim buydu. Başka bir işim yoktu. Üst düzey bir ekibe malzeme satma işiyle uğraşıyordum. Ben bundan 2,5 trilyon kazansam da onlar 20 trilyon kazanacaktı. Yer Muradiye'de. Yeri onlara söylüyoruz, onlar güvenliği sağlayıp malzemeyi çıkarıyorlar… Buralara bağlantılarla ulaşılır. Bir şekilde buluyor herkes birbirini.'' (Remzi S., 43, nişancı)

Remzi S. için define aramanın bir nedene ihtiyacı yok. Çünkü sürecin kendisi enformel kodlarla çevrilmiş bir alanın formel olarak yaşanıyor olmasıdır. Defineciliğin görünmez aktörleri sahip oldukları sınıfsal konumları ve talepleri ile defineciliğin devamiyetine ve bir meslek olarak tanımlanmasına zemin hazırlamaktadır. Uzun yıllar define arayarak ekonomik anlamda refaha ereceğini uman Emrah G.nin aktarımı sadece yoksul insanların define aramasını meşru ve anlamlı bulurken üst gelir grubunun define aramasını anlamlandıramamaktadır.

> ''Define aramamızın nedeni öncelikle yokluktan varlığa çıkmaktı maddi olarak….. Ama ben varlıklı olsaydım gitmezdim, yapmazdım. Yani beni bu yola iten yoksulluktu. Maddi imkansızlıklardır. İsterdim

zengin olayım, sıkıntılardan kurtulayım. Zengin insanlarda define arıyor ama onlar manyaktır senin zaten var neden arıyorsun.''(Emrah G., 61, kazıcı)

Define arayan görüşmecilerin yarısı kendilerini alt gelir grubuna ait olarak tanımlarken diğer yarısı ise orta ve üst gelir grubuna ait olduğunu düşünmektedir. Alper T. kazıcılık yaparak başladığı bu işte, şimdi koleksiyoner olarak üst gelir grubu içinde yer alsa da define aramanın temel dinamiğini ekonomik nedenlere dayandırmaktadır.

''Bizim bölgemiz ciddi anlamda yoksulluk yaşayan bir bölge. Yalnızca doğu ya da batıya has bir şey değil. Genel konjoktürde ciddi manada ekonomik yönden zayıf bir toplumuz. Avrupa ile kıyasladığımız zaman. Bir yerden sonra insanlar bu tip sınır bölgelerinde bu işlere yönelmekten başka ne yapacak?''(Alper T., 39, koleksiyoner)

Görüşmecilerin tamamında define aramanın iki temel nedeni olduğu görülmektedir. Birincisi ekonomik, ikincisi ise kültürel nedenlerdir. Emrah G., Alper T. ve Remzi S.'nin aktarımları bu işin ekonomik sorunlardan ötürü tercih edilip kurumsallaştığı yönündedir. Bununla beraber Alper T. kendi define arama nedenini bu iki temel nedenden farklı bir şekilde dile getirmektedir.

''Şu aşamada uzun yıllar bende hobiydi define aramak. İlk zamanlar böyle değildi tabi ki. Kışın bende eğlence, affedersin kimi insan kumardan, kadından, içkiden zevk alır. Ben araziye çıktığım zaman mutlu oluyorum. Mutluluğu iki yerde buluyorum. Bir evimde, bir arazide.''(Alper T., 39, koleksiyoner)

Alper T.'nın aktarımıyla bir meslek olmanın yanı sıra bir eğlence ve boş zaman geçirme aracı olarak defineciliğin tanımlandığı görülmektedir. Alper T. ile aynı düşünen görüşmecilerin sıklığı bu durumun bir kılıf olarak kullanılabileceğini de düşündürmüştür. Asım T. ve Zeki A.'nın zevk aldıkları için define aradıkları görülmektedir.

''Ben hobi olsun diye. Zevk aldığım için yapıyorum.'' (Asım T., 63, gözcü)

''Defineciliği hobi niyetine yapıyorum. Tarihi yerleri araştırmayı çok seviyorum. Eski kalıntıları bulmayı seviyorum.'' (Zeki A., 39, cihazcı)

Define aramada ki en temel ikinci nedenin içine de girebilecek olan bir hobi olarak define aramanın kültürel bir aktivite olarak kurgulandığı görülmektedir. Görüşmecilerin aktarımlarına bütüncül bir perspektiften baktığımızda define arama nedeninin her ne kadar kültürel ve ekonomik bir nedeni olduğu belirtilsede define aramadaki kuşaklar arası bilgi aktarımı da önemlidir. Ne ölçüde olursa olsun Van'daki ailelerde özellikle Ermenilerin mirası olduğuna inanılan kalıntılar ve bu kalıntıların etrafında düğümlenen söylemlerin de bizi defineciliğe götürdüğü görülmektedir. Fakat bir yıl kadar define arayıp sonrasında define arama sürecini terk eden ve bunu farklı bir zeminde kurgulayan Salih D.'nin aktarımı mühimdir.

> "Şu an mesela 32 yaşındayım. Bölgede ki müzenin ve kültür varlıklarının bilmediği kiliseleri, manastırları biliyorum. Aradığım dönemlerde hayatımda da huzursuzdum. O yüzden arıyordum. Yeni bir şey olsun, hayatın daha başındayken belki köşeye döner hayatı dönüştürürüz diye, daha sonra okuya okuya, ede ede, araştıra araştıra, keyif almaya başlıyorsun bir süre sonra bu gezilerden. Bölgedeki tarihi yapılardan, O dönem kimler buralarda yaşamış, hangi koşullarda yaşamışlar, nasıl yaşamışlar, hangi siyasi yapıda yaşamışlar. Bunları öğrenmek daha bir keyif veriyor. Onu kırmaktansa ondaki detayları görmek daha güzel oluyor." (Salih D., 32, gezgin)

Define aradığı dönemde ilk gençlik yıllarının başında olan ve her defenecinin zihninde yer alan kısa yoldan zengin olma hayalinin Salih D.'de de yer alması bu işe başlama motivasyonlarından biri olmuştur. Devamında bölgenin tarihi ve kültürel aktarımıyla temas ettikçe defenecilikten uzaklaşmış tarihi mekanları gezerek öğrenme sürecine başlamıştır. Salih D. neden define aradığını değil neden aramadığını geçmişin izini bugünde yeniden sorgulayarak dile getirmiştir. Arkeolog olan Melih O.'nun bölgede insanların bu kültürel aktarımdan habersiz olmasından ötürü defineciliğin yaygın olduğunu söylemesi önemlidir.

> "Kültür varlığının ne olduğu ve bunların o insanlara niçin kaldığınının bilincinin olmamasından dolayı insanlar define arıyor." (Melih O., 45, Arkeolog)

Defineciliğin nedenlerini ekonomik, toplumsal ve bireysel hayatta anlamaya anlamaya çalıştığımız bu bölümde görüşmecilerin politik öznellikleri, bulmaya çalıştıkları definenin kültür varlığı olmasına dair sahip oldukları bilinç, sınıfsal konumları ve gelir seviyeleri define aramadaki dinamiklerin belirleyici bileşenleridir. Peki definecilik ve defeneciler hakkında uygulayıcıların anlatıları nasıl şekillenmektedir?

5.3. Bir Gerilimli Tutku Olarak Definecilik

Definecilerin başkalarının deneyimledikleri olayları da kendi deneyimleri gibi anlatmaları, lineer bir düzlemde bilgi akışının sağlanamaması ve çok uzun süren görüşmelerin olması konuşmaların tasnifini önemli ölçüde zorlaştırmıştır. Define aramada rolü olan 12 görüşmeci de kendilerini bir dönem defineci olarak tanımlamıştır. Bununla beraber definecilerin kimler olduğuna dair aktardıkları bilgiler ise çarpıcıdır. Van bölgesinde define arayan kişilerin genel bir yüzdesini çıkarmaya çalışırken İbrahim G. ve birçok görüşmecinin benzer aktarımı define arama pratiğinin ülkenin ve bölgenin genel hattına yayıldığını gözler önüne sermektedir.

> ‘‘Şimdi memlekette kime gitsen hepsi definecidir.’’ (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

17 yaşında defineciliğe merak salıp daha sonra cihaz satın alarak defineciliğin içine giren İbrahim G., bu ülkede herkesin defineci olabileceğini söylemektedir. Alper T. de benzer şekilde Van’da define arayan kişilerin yüzdeliğini nasıl çıkaracağımızı şu şekilde anlatır;

> ‘‘Bu bölgede illa ki herkesin define arayan bir tanıdığı vardır. Oradan pay biç ne kadar insanın define aradığına.’’ (Alper T., 39, koleksiyoner)

Resmi rakamlarla define arayanlara ait bir veri elde edilmesi mümkün olmasa da definecilerin sayısının bu aktarım ışığında tahmin edilenden oldukça fazla olduğu açıktır. Görüşmelerdeki en şaşırtıcı konulardan biri ise Salih D.’nin aktardığı üzere definecilerin temel özelliklerini araştırmacı ve meraklı olmalarının oluşturduğu görülmektedir.

> ‘‘Defineciler çok fazla araştırıyorlar. Mesela adamla oturuyorsun sohbet ediyorsun, burada şöyle tümülüs var diyor, kullandıkları terimleri görüyorsun, farkındaysan yani Türkçe bilmiyorlar, Türkçe konuşmakta zorlanırken bu terimleri akıllarında tutmaları enteresan. Bu gerçekten bir tutku olmuş adamlarda. Köşeyi döneceğim defineyle, kafa orada.’’ (Salih D., 32, gezici)

‘Define’ ile birlikte büyüyen oldukça önemli bir terminoloji bulunmaktadır. Tarih, Coğrafya, Dil Bilimi, işaret bilimi ve daha birçok disiplini bilmeye gerektiren bu alanda defineciler uzmanlaşmaları gerektiğini düşünmektedir. Salih D.’nin belirttiği üzere yaşanan tarihsel kırılmalarla kendini Türkçe ifade etmekte zorlanan görüşmecilerin define ile alakalı terminolojiyi kolaylıkla aktarmaları

defineciliğe olan merakı ve bu konuda kişilerin yürüttüğü çalışmaların fazlalılığına işaret etmektedir. Definecilikte merak ve araştırma gereğince uzmanlaşmayı doğursa da definecilik görüşmecilerin aktarımlarıyla kişileri ziyana uğratmıştır. 22 yıl define aramış Asım T. bu konuda şöyle demektedir:

> ‘‘Define arayanlar hüsrana uğramış. Çoğu. Yüzde yüzü hatta hüsrana uğramış.’’(Asım T., 63, aracı)

Defineciler ve define arama sürecinin kendisi oldukça ikircikli bir yapıya sahiptir. Uzun yıllar define aramış, kandırılmış, tüm mal varlığını kaybetmiş biri olarak Asım T.’nin hüsrana uğrayanlar olarak definecileri tanımlaması, definenin aranarak değil tesadüfi yollarla kendisini göstereceğine inanması fakat define aramaya uzun yıllar devam etmesi bunun göstergesidir. Diğer bir ikircikli durum ise define arama sürecinin hem hukuki hem fiziki olarak zarar verici bir hal alabileceğini aktarmalarına rağmen görüşmecilerin define arama süreçlerine hız kesmeden devam etmeleridir. Aslen Trabzonlu olan Melih O. uzun yıllardır Van’da arkeolog olarak farklı mevkilerde çalışmış biri olarak, definecileri tehlikeli gördüğünü belirtmektedir.

> ‘‘Defineciler tehlikeli insanlardır. Biz onlarla resmi bir ilişkide kalıyoruz. Birbirini öldüren insanları duyuyoruz bu sebeple. Dolandırılan çoktur, çetrefili çoktur. Herkes bir yerinden bir gerekçe sunup defineyi bulmaya çalışıyor.’’ (Melih O., 45, Arkeolog)

Melih O. her yoldan define arayan insanların birbirlerine zarar verseler dahi bu duruma devam ettiklerini söylemektedir. Bu durum önceki aktarımlarda defineciliğin hobi olarak görülmesinin gerçekliğini de bir kez daha düşünmemize neden olmaktadır. Metin K. ise, aktarımıyla definecilerin birbirlerin zarar verme durumunun doğrudan kendilerine de zarar verebilecekleri bir hal aldığı görülmektedir.

> ‘‘Biz bakıyoruz bazen adam çok fazla derine inmiş, neredeyse yıkılacak üstüne toprak, adam ölücek. Kazıyı durduruyoruz. Adam ölüm pahasına da olsa devam etmek istiyor. Bu harcırahları bahane ederek bitirebiliyoruz.’’ (Metin K., 37, Arkeolog)

Define bulma sürecinin insanlarda farklı bir potansiyeli dışarı çıkardığı ve bunun zarar verici bir duruma dönüşebildiği zaman zaman görülmektedir. Aynı şekilde definenin de kişiye zarar verici olduğuna inanılmaktadır. Bu tehlikeyle çevrili ortamın eril dille daha da tehlikeli hala getirildiği gö-

rülmektedir. Görüşmecilerin tamamının erkek olması, defineciye ve defineciliğe dair 'erkeklik' anlatılarını ve toplumsal cinsiyet kodlarını hatırlatmaktadır. İbrahim G.'nin aktarımı da en azından Van bölgesi için kadınların definecilikte yer alamayacağını gözler önüne sermektedir.

> ''Vanda kadın defineci yok diye biliyorum. Ama Batı'da var. Mesela genelde burada bazı şey hor görülüyor. Farklı şeyler düşünmeye başladıklarında da şey edemiyorsun. Ama Batı'da o yok. Arkeologların çoğu bayandır. Çalışma alanlarında aylarca, yıllarca kalır çalışırlar. Bu memlekette o dediğin zor.'' (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

İbrahim G., Batı'da kadınlar saha çalışması yapabilse de burada mümkün olmadığını dile getirmiştir. Bende görüşmecilerin çıktıkları alanları ve toplandıkları mekanları ziyaret etmek istediğimde kadın araştırmacı olarak buna izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Asım T. ve Metin K.'nın, İbrahim G.'den farklı olarak kadın definecileri tanımlama biçimleri ilginçtir.

> ''Kadın defineci bizim topraklarda yok. Ama yabancı define arayan kadınlar var. Bundan bir ay önce bir arkadaş gelmişti, Aksaraydan. Dedi benim patronum budur. Bir kadındı. Ermeni. Beni göndermiş, git kilisenin malını al gel.'' (Asım T., 63, gözcü)

> ''Daha önce bir bayanla çalıştım. Bayan gözümüzün önünde bazı şeyleri yok edebiliyor. Bu öyle bir bayan. Bilmiyorum artık. Diyordu ben Ermeniyim. Bende dedim ki yalan söylüyorsun. Geldi kazdı. Orada o bayana vekillik eden insanlar var ya, onlar bir şeyler söylüyor ona, başımıza geldi.''(Metin K., 37, arkeolog)

Kadın defineci olarak bahsi geçen kişilerin uzaklardan gelen ve bilinmeyen bir yabancı olduğunu ve bu sebeble de Ermeni olabileceği ya da koleksiyoner olarak definecilik sürecinin en üst basamaklarında yer alıp süreci yöneten kişi olacağı aktarılmıştır. Van'daki definecilikte ve definecilerde, kadınların giremediği alanda Ermeni kadın defineci figürlerinin yer alabilmesi toplumun hafızasında Ermeni geçmişinin serencamını gözler önüne sermektedir.

Literatürün defineyi ve defineciyi tanımladığı yerde defineciliğin olası sınırları görüşmecilerin aktarımları ile şekillendirilmeye çalışılmıştır. Definenin birden fazla anlamının olması, ekonomik olarak büyüttüğü alanların olması ve her definecinin temas etme biçimindeki farklılıklar defineciliği kimilerine göre meslek, kimilerine göre yoksulluktan kurtuluş umudu, kimilerine göre ise hobi olarak tanımlandığı bir alana dönüştürmüştür. Fakat definecilik her ne şekilde icra edilirse edilsin görüş-

mecilerin defineciliği tüm süreç boyunca bir illet ve hastalık olarak tanımlanması söz konusudur. Alper T. bir definecinin hangi inançla define aramaya gittiğini ve ne şekilde olursa olsun bu durumdan kurtulamaması şöyle aktarır:

> ‘‘Bir defineci akşam evine aç gider. Ama sabah evinden çıktığı zaman tonla altının sahibi olacağı inancıyla evinden çıkar. Ama adam akşam eve gittiğinde boynu eğik bir biçimde eve gidiyor. Yani bu bireylerin arayışından ziyade mevcut sistemin bana göre bir ayıbı. Mevcut ekonomik sistemin bir ayıbı. Yoksul bırakılmış insanların bir çıkış noktası. Amaç bu, ha kimi insanlar bunu hastalığa çevirmiş. Şu anda tedavisi olmayan illet kanser kimi insanlarda definecilik öyle bir duruma gelmiş. Meslek edinmiş.’’ (Alper T., 39, koleksiyoner)

Yoksul insanlar definecilikle bir çıkış kapısı arasa da bir süre sonra kendisine zarar verdiği bu süreci Alper T.’nin belirttiği üzere bırakamamaktadır. Bir illet, kanserli bir virüs gibi kişiye bulaşan define arama hissi benzer şekilde Salih D. tarafından da bu şekilde tanımlanmış, Kemal A.’ya göre de bir bağımlılık hali olarak resmedilmiştir.

> ‘‘Bu bir hastalık. İçine girdiğin zaman bırakması çok zor. Burada trilyonları definecilere kaptıran insanları biliyorum ben.’’ (Salih D., 32, gezici)

> ‘‘Definecilik aynı bir sigara gibidir. Definecilerin çoğu batmıştır. Kazandığımdan fazlasını harcamışımdır ama batmadım çok şükür.’’ (Kemal A., 62, aracı)

Bir kişi sahip olduğu serveti bu yolda kaybetse dahi definecilikten kurtulamamaktadır. Kemal A. kazandığından fazlasını harcasa da ekonomik olarak batmadığı için mutludur. 27 yıldır define aramış Cemal B. de benzer şekilde maddi olarak kaybedilenlerin definecilikten uzaklaşmaya engel olmayacığını dile getirmiş ve bir bağımlılık hali olarak tanımlamıştır. Defineciliğe sonradan merak salmış Mustafa D. içinse, define bağımlılık olma halini yaşattığı heyecandan almaktadır.

> ‘‘Hobi olarak da bu işi yapanlar var. Avcılık gibi düşün bunu. Avcılık ne kadar bu işe meraklılarsa definecilerde böyle. Sırf bu iş için tüm servetini batıranlar, her şeyini bu yola harcayanlar var. Bir çeşit hastalık. Biri kumar oynar, biri içki içmeyi sever, biri ava gider, insanların bazı dürtülerinin kaynağı olarak çok yaygın bir durumu var. Oradaki heyecanı yaşamak isteyenler var. Sürekli iş bitsin diye etrafı kolaçan edenler var, yakalanma heyecanı yaşayanlar var. Bu işin kendine göre sistemleri var. Bir yığın ayrı durum var. Vazgeçme ihtimalleri de çok yok. Bu işi ben yapmayayım diyen çok zor. Artık tamamen

hastalanmış falan olursa söz konusu. Ben bırakanı daha hiç görmedim. Gidemeyecek halde olanlar bırakır.''(Cemal B., 49, kazıcı)

''Definecilik heyecan işidir. Çok heyecanlı, herkes heyecanla bekliyor. Böyle bir taş çıkıcak bir şey çıkıcak. Çıkmayınca nasip yok diyoruz. Ama heyecan dorukta oluyor. Herkesin gözü kazmanın ucunda. Her kazma vuruşunda umutlar zirvede. Kaz kaz kaz kaz…'' (Mustafa D., 64, refakatçi)

Cemal B. bir kişinin defineciliğe girdikten sonra çok hayati nedenleri olmadığı müddetçe bu işi bırakamayacağını dile getirmiştir. Yaşanan heyecanının ise bir bağımlılık etkisi yarattığını düşünmektedir. Mustafa D.'nin kazma eylemi gibi yorucu bir aktiviteyi heyecanla ve umutla nasıl dönüştürdüğü dikkat çekidir. Defineciliğin formel olarak desteklenip enformel olarak devam etmesinin de kişilerin bu işi devam ettirme heyecanını beslediği görülmektedir. Emrah G. bağımlılığı olunan bu durumun asla dönüşü olmayacağını keskin bir şekilde dile getirmiştir. Asım T. de benzer şekilde yaşanan tüm zorluklara rağmen sonuna kadar gidildiğini aktarmıştır.

''Çoğu yokluktan başvuruyor bu yola ama zaman geçtikçe hastalık haline geliyor. bırakamıyorsun. Artık bunun bağımlısı oluyorsun zararda olsan bile dönemiyorsun. Bu işten dönmek yok, dönemiyorsun. Benim tanıdığım hiç kimse de dönemedi. Dönen hiç kimse görmedim.'' (Emrah G., 61, kazıcı)

''Define işi hem basittir, hem zordur. Darbe yemeyene kadar o seviyeye gelemezsin. Bu işte durmak yok. Sonuna kadar gidilir.'' (Asım T., 63, gözcü)

Kişinin zarar görse dahi bırakamadığı define arama tutkusu, görüşmeciler tarafından resmedildiği şekliyle kişinin iradesinden ayrı bir güç gibi onu yönlendirmektedir. Bu yoldan dönülemez ve her şekilde devam edilir. Definecilikte ne maddi zararların, ne fiziki zararların ne de hukuki yaptırımların insanlar üzerinde ciddi bir caydırıcılığı söz konusu değildir. Bu durum defineciliğin ürettiği bir his olabileceği gibi bir meşrulaştırma aracı da olabilmektedir. Makinacı İbrahim G. bu hastalığın bir süre sonra bıkkınlık oluşturabileceğini söyleyen ilk görüşmecidir.

''Mesela avcılık bir hastalıktır. Balıkçılık mesela, definecilik de mesela aynı öyle. Bir hastalıktır. Ben mesela artık bıktım gitmiyorum. Bir bıkkınlık oluştu. En azından her gelene gitmiyordum. Ama gitmediğim zaman da içimde bir şey böyle gıdıklıyor.'' (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

İbrahim G. her ne kadar cihaz için kendisine gelen kişilere her zaman gitmediğini belirtse de sahip olduğu dürtüselliğin ve bu durumu aktarma şeklinin bende yarattığı etkisiyle bunu başarabildiği düşünülmemektedir. Görüşmelere başladığım ilk günlerde defineciliğin bir hastalık olarak tanımlanıp, İbrahim G.'nin dediği gibi içine düşen hiç kimsenin bu illetten kurtulamayacağı fikrinin nasıl mümkün olduğunun izini sürmeye çalıştım. Tüm görüşmeciler isteselerde bu yoldan dönemeyeceklerini defalarca anlatmışlardı. 40 yıldır define arayan Yusuf D., artık yorgun düşen bedenine rağmen görüşme boyunca heyecanını asla kaybetmiyordu. Bu sebeble define aramış fakat daha sonra devam etmemiş, define aramayı bırakmış, birini bulmanın peşine düştüm. Salih D. ilk gençlik yıllarında bir akrabası aracılığıyla define aramaya başlamış fakat yaşam koşulları nedeniyle devam etmemiş ve definenin kişiyi yönlendiren bir güç gibi resmedilmesi fikrini zayıflatan bir örnek olmuştur.

> ''Çok zor oluyor bırakma anı. Çünkü hayallerinide, umutlarını da bırakıyorsun orada. Benim için artık okul başlamıştı, hayat devam ediyordu. Okulun ilk haftası, ikinci haftası okula gitmeyince artık gitmem gerekiyordu. Hayalleri bırakmak zorunda kaldık. Ondan sonra da define kovalama gibi bir durumum olmadı. Hayaldi geçti.'' (Salih D., 32, gezici)

Devamında defineye olan merakını kültür varlıklarını gezmeye ve tanımaya, mekanları fotoğraflamaya ve bunlardan keyif almaya çevirmiştir. Fakat Salih D. de kaybedilenler kazanılanlardan fazla olsa da bu yoldan dönülmenin çok zor olduğunu söylemektedir. Defineciliğin illet ve hastalık olarak tanımlanması bir şekilde erilin elinde olan felaketin sonucunun bulurken dişil, cezalandırılmasının ise erkeksi olmasını hatırlatmaktadır. İllet olma halinin yönetilemezliği ve rasyonel dışı olması nedeniyle kabul edilebilirliğinin arttırılması istenmektedir. Bazı görüşmecilerin bir delilik hali olarak defineciliği tanımlaması da bunu pekiştirmektedir. Örneğin bu konuda yaşadığı deneyimlerden yola çıkan Abbas G. şöyle söylemektedir:

> ''Orada define var ama biz bulamadık. Hala da var. Ben kafayı yemiştim. Burada birisi başka bir şey konuşsaydı da biz her şekilde konuyu defineye getirirdik. Çoluk çocuk aç kalmıştı, bizde para yok. O yüzden aramayı bırakmak zorunda kaldım.''(Abbas G., 40, kazıcı)

Define arama sürecinde sağlıklı düşünülemediği ve hala definenin aradığı yerde olduğunu da söylemekten vazgeçmeyen Abbas G., sosyal gerçekliğiyle karşılaştığında bu durumu bırakmak zorunda kalmıştır. Bölgede kuyumculuk yapan Kamil S. de defineciler sağlıklı düşünemediğini belirtmek-

tedir. Remzi S. ise define aramaya hangi koşullarda devam ettiğini anlatarak sahip olunan ‘’akıl tutulmasının’’ en üst örneğini sunmuştur.

> ‘‘Definecilerin çoğu kafayı kırmış insanlar. Bulamadıkları için servetlerini harcayan adamlar var. Adamın serveti var, bir tane altın bulacağım diye servetini bitiriyor ve bir şey bulamıyor. Benim bir kaç tane akrabam var öyle. Kazmadıkları yer kalmadı.’’ (Kamil S., 37, kuyumcu)

> ‘‘Bu iş için ta Suriye’ye, İran’a, Irak’a gittim. Millet savaştan kaçarken ben define aramaya gidiyordum Suriye’ye. Akıl o kadar çalışıyor işte.’’ (Remzi S., 43, nişancı)

Tehlikeli olduğu kadar bir illet ve bağımlılık hali olan defineciliğin, görüşmecilerin aktarımları doğrultusunda en temel özelliklerinin başında yalan ve güvensizlik üzerine kurulmuş olması gelmektedir. Yalan ve gerçek arasında defineciliğin yanıltıcı imgelemlerle çevrelendiği görülmektedir. Emrah G.’nin ifadesi bu konuda oldukça ironiktir.

> ‘‘Definecilerde hikaye çok, yalan da çok. Ama benim söylediklerimde yalan yok.’’ (Emrah G., 61, kazıcı)

Definecilerin hikayelerinin yalanla yoğrulduğunu fakat kendisinin 35 yıl define arayan bir kişi olarak aktardıklarında yalan olmadığını söylemesi önemli bir ayrıntıdır. Sahada çok fazla örnekle karşılaşan İbrahim G. de defineciliğin bir yalan ekonomisi olduğunu söylemektedir.

> ‘‘Şimdi defineciliğin tüm geneli yüzde doksan yalandır. Adam diyor ki ben gördüm, bir küpü almıştı kucağına kaça kaça gidiyordu. Yav bir küpü bir adam alıp kaçamaz, bir teneke kütlesi 370 kilodur. Bu definecilik hakkaten başlı başına yalan bir şeydir.’’ (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

Söylenen yalanların bir süre sonra sosyal gerçekleri zorlaması yalanın kendisini ele vermektedir. Yusuf D.’nin ve Zeki A.’nın belirttiği üzere bir süre sonra doğru yalanla iç içe girip muğlaklaşmaktadır.

> ‘‘Bazı insanlar var, psikolojikmen kendilerini buna çok fazla bağlamışlar. Yani o yüzden bir nevi kafayı yemiş gibiler. Yani adam her şeyini ona bağlamış. Bulalım, bulalım. Bu işler nasip işi. Biz aşırı derecede bu işle uğraştığımız için artık bıktık bu işten. Artık kolay kolay her yere gitmek istemiyoruz. Bu işin

söylentilerinin genelde yüzde 99'u yalan yüzde biri doğru. Bazen doğrular da yalanların yanında gidiyor. O kadar çok insan yalan söylüyor ki.'' (Zeki A., 39, cihazcı)

''Defineciliğin yüzde 99'u yalan zaten…. Duyum almış. Hurafe şeyler. Olmayan şeyleri anlatıyor, olanlar da kayboluyor. Kafasında bir fikir edinmiş ve onu anlatıyor.'' (Yusuf D., 70, aracı)

4. yüzyılda Augustinus için, yalan söylemek günahtı: "Sadece hiç yalan söylememiş olmak değil, yalan söyleme arzusuna bile kapılmamış olmak, yetkinleşmenin gereği olan hükümlerdendir" demektedir. Neredeyse tamamı yalan üzerine kurulu bu alanda iş yapmak ve bir araştırmacı olmak bu yüzden oldukça zordur. Araştırmacı olarak bu yüzden definecilik anlatılarında tutarlılığı yakalamaya gayret etmek zorlayıcı olmuştur. Augustinus'a göre yetkinleşememiş bu bireylerin yaşadıkları akıl tutulmasının da bu durumla ilişkisi olduğu düşünülebilir. Defineciliğin her kademesinde kandırılabilir ve zarara uğratılabilirsiniz. Yalanın başat rol üstlendiği definecilikte bu sebeble sağlam ilişkiler kurmak ve güven tesis etmeye çalışmak, güvenilir aracılar olmadan iş yapmamak esas ilkedir. Remzi S. ve Kemal A.'nın bu konuda paylaşımları bu yöndedir.

''Definecilik aslında çok güzel bir şey, herkesle de yapılmayacak bir iştir. Kimseye güven olmuyor…'' (Remzi S., 43, nişancı)

''Definecilik güven işidir. Güven çok önemlidir bu işte.'' (Kemal A., 62, aracı)

Definecilikte yakın arkadaşları, aile bireyleri ve akrabaları tarafından kandırılan kişilerin paylaşımları büyük bir alan oluşturmaktadır. Kişiler arasında güven, kan bağıyla değil ilişkiler merkeze alınarak ölçülür. Define arama sırasında güvensizlik ve tekinsizlik ortama hakim olursa definenin asla bulunamayacağına olan inançtan ötürü Kemal A. güvenin bu işte ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Daha önce vurguladığımız gibi bunu hobi olarak yapıp heyecan yaşadığını söyleyen görüşmecilerin azlığına karşılık bir ekonomik geçim stratejisi olarak defineciliği görüp gelir elde etmeye çalışan görüşmecilerin çokluğu önemlidir. Bu konuda Van'da eski bir Ermeni köyünde muhtarlık yapan 53 yaşındaki Tayfun S.'nin ve Mustafa D.'nin aktarımlarına göre:

‘‘Temelinde birçok sorunun olduğu şeyler bunlar. Eğitimden mi başlamalıyız yoksa ekonomiden mi? Vatandaş diyor ki ben evimi kazıyorum bazen, arıyorum buluyorum. Ya da benim işim bu diyen oluyor. Şu an dağa çık her tarafta kazı yapılıyordur. Kalelerde, birçok şeylerde.’’ (Tayfun S., 53, muhtar)

‘‘Çıkmadan başına bela oluyor. Çıkınca ne olacak kim bilir. Olmayan bir şeyi paylaşmaya çalışmaktır definecilik.’’ (Mustafa D., 64, refakatçi)

Van’ın önemli höyüklerinden birini içinde barındıran köyün muhtarı Tayfun S., köy ziyaretimizde defineciler tarafından kazılan yerleri tek tek göstermiş ve her ne kadar bir muhtar olarak kazıları engellemeye çalışsa da bunu işi olarak gören ve evini kazan insanlarla karşılaştığını belirtmektedir. Metin K.’nın tanımı definecilik üzerine en vurucu çerçeveyi çizen tanımlardan biridir. Olmayan bir şeyi paylaşmaya çalışmak defineciliğin en genel tanımıdır ve bu sebeple engellenmesi güçtür. Defineciliğe ve defineciye dair tanımları genel olarak toparladığımızda, Metin K.’nın defineciliği temelde bir umut olarak gören aktarımıyla sonlandırmak makul görünmektedir.

‘‘Bir umut. İnsanlar için kısa yoldan zengin olma hayalidir definecilik. Ben bulayım, bir an önce rahata kavuşayım, zengin olayım. Umut da var insanlarda. İlk kazıya gittiğimizde bizi ağırlıyorlar. Birinci gün, heyecanlı oluyorlar ve çok iyi davranıyorlar. Belki bu adamlar bize pay verirler gibi düşünüyorlar. Koyun kesiyorlar, efendim yemekler falan böyle ziyafet. Tam derine iniyorlar, tam istedikleri noktayı kazıyorlar ama hep toprak, taş. Hiç bir şey çıkmıyor. Tam o esnada neredeyse toprağı, taşı altın sayacaklar. Kazdıkça beziyorlar. Adamlar o kadar emin ki kazdıkları yerden define çıkacağına. Birisi diyor ki oğlum hani sen emindin define çıkacağına, şudur budur. Yav definede büyü vardı, büyüden dolayı götürdüler defineyi. Bir bahane buluyorlar ve olmadığına yine inanmıyorlar. Kazıyorlar, kesin kazıp çıkacak dediği yerden bir şey çıkmıyor. Tekrar yok demiyor. Bu adam kafayı yemiş. Akli dengeleri tam değil. Var ama biz ulaşamadık diyorlar. Ulaşsaydın kardeşim. Kaz, kazmadık yer bırakma.’’(Metin K., 37, arkeolog)

Yoksulluk olmayacak şeyi oldurmanın imkanını doğururken delilik ve umut arasında defineciliği meşru bir zemine oturmanın olanaklılığını sağlamaktadır. Bölgenin yetersizlikleri ile kişilerin para kazanmak için ne kadar yol varsa denemeye çalıştığı ve görüşmecilerin defineciliği bu minvalde tanımladığı görülmektedir. Şimdi ise görüşmeciler kendilerini içine çeken bu alanla ilk ne zaman tanıştılarına ve nasıl başladıklarına bakılacaktır.

5.4. İlk Definecilik Deneyimleri

Görüşmecilerin çoğunluğu 90'lı yılların ilk gençlik zamanlarında define aramaya başlamışlardır. Define arama nedenleri nasıl aradıklarının da ipuçlarını vermektedir. Görüşmecilerin tamamı dile getirmemiş olsa da, çoğunun define aramaya başlama hikayesi yaşadıkları yerin bir Ermeni yerleşkesi olmasından kaynaklanmıştır. Zeki A. ve Remzi S. ilk kendi evlerinde 15 yaşlarında başlamışlar define aramaya ve bu durumu şöyle aktarmışlardır:

> ''15-16 yaşında kazı yapmaya başladım. O zaman bir şeyler buldum. Bu hastalık oradan geldi bana. Tesadüfen oldu. Göz yaşı şişeleri buldum. Bizim tarlamızdı.'' (Zeki A., 39, cihazcı)

> ''Bu işe 15-16 yaşlarında merak salarak başladım. Bizim köyde en az 1000 yıllık bir kilise vardı. Bizim evimizin önünde. Herkes onun hakkında hikayeler anlatırdı. Ben de merak ederdim. Bir girdik daha da çıkamadık, hastalık oldu.'' (Remzi S., 43, nişancı)

Zeki A.'nın da Remzi S.'nin de doğduğu köyler 1915 öncesinde Ermeni nüfusun yoğun yaşadığı ve geriye onlardan izlerin köyde rahatlıkla bulunabileceği yerleşkelerdir. Bu durum neticesinde doğan merak ve üretilen söylemler kişileri define aramaya yöneltmiştir. Defineciliğe tesadüfen bulduğu göz yaşı şişeleri ile başlayan Zeki A.'nın süreci hız kesmeden devam etmiştir. Göz yaşı şişeleri hakkında çok fazla malumat bulunmamakla birlikte define kazıları sırasında mezarlık alanlarda, ölünün yanında küçük tüpler şeklinde en sık bulunan geçmişe dair sarsıcı kalıntılar olduğu bilinmektedir. Abbas G.'nin define aramaya başlarken içinde bulunduğu tarihselliğin kendisini nasıl sürekleğiği de çarpıcıdır.

> ''İlk aradığımda iki üç ay evde yatmadık. Kendi köyümüzde aradık ama hiç bir şey de bulamadık. Bize söylediler ki bu köy Ermeniler'den kalmadır. …. köyü. Bizde gittik adam bulduk. Define aramaya başladık. Bir tanesi de gelip babama söylemiş. Demiş ki burada define var. Dedemin evi kralın eviymiş. Hangi kralın evi bilmiyorum. 10 kişiydik, 3 ay sürdü. Ermeni mezarlığı vardı. İşaretler vardı taşların üzerinde. Onların hepsinde aradık.'' (Abbas G., 40, kazıcı)

İçinde yaşadığı yerin bir Ermeni köyü olduğu bilgisini öğrendiği anda, tüm görüşmecilerin ortak tavrı hemen define aramaya başlamak olmuştur. Bölgenin Ermeni geçmişi, güvenirliliği zayıf olsa da ''Burada define var'' söylemlerine itibar edilmesini sağlamıştır. Bu şekilde kendi evini ve ahırını kazan sayısız örnek mevcuttur. Mustafa D.'nin de kendi köyünde ilk define aramaya başlama hikayesi önemlidir. Remzi S., Zeki A. ve Abbas G. ile benzerlikler içermektedir.

‘‘Valla benim arkadaşlarım defineci oldukları için benim de onlarla muhabbetim vardı. Onlar da illa sen de gel deyince ben de gittim. Yavaş yavaş oradaki heyecanı tadınca benim hoşuma gitti. Onlar her gidişte bana da haber verdiler. Ben de müsait oldukça onlarla beraber gittim. İlk 2002 yılında gittim.

-Öncesinde peki?

Ondan önce bekarken de ufak tefek giderdik. Çok eskiden ama. Çubukla falan arardık. Böyle profesyonel değildik. Sanırım o zaman lise sondaydım. 18-20 yaşlarında. Bizim kendi köydeki evimizde aradım. Ahurda. İki kişi ağacı tutuyor. Basit bir tekniği var. Çubuğu tutuk o seni yönlendiriyor. Ama çok inandırıcı olmadığı için kazı yapmamıştık.

-Neden köyünüzde aradınız?

Tesadüf eseri orada aradık. Dedik ki burası Ermeni köyüdür, Ermeni köyü olan her yerde altın olma ihtimali yüksek. Osman dayıgilin evi, ahuru da Ermenilerden kalma olduğu için gidip oralara tuttuk.’’ (Mustafa D., 64, refakatçi)

Görüşmecilerin aktarımı tarihin geçmişte durgun ve terk edilmiş bir şey olmadığını göstermektedir. Keşfedilen bu maddi kültür, bir kase veya kilise, o tarihi korumaktadır. Tarihi temsil etme, geçmişi somutlama ve geleceği sembolize etme becerisine sahip olan bu kalıntılara olan merak ile define aramaya başlayan görüşmeciler, bu kalıntıların gerisinde kalan hikayelerin hepsinde zengin olduğu iddia edilen Ermenilerin gömüleri olduğuna inanılmıştır. Tesadüfen bulunan nesneler daha fazlasının bulunma isteğini doğurmuştur. Örneğin çalıştığı işte yeterince maddi doyuma ulaşan Kemal A., tesadüfen eline geçen makina ile daha fazla kazanma duygusu ile define aramaya başlamıştır.

‘‘İlk defineye şöyle başladım. Çalıştığım yerde elime bir makina geçti. Makina Amerikan yapısı. Bir yılda, 1993 yılında 250 milyar para kazandım işte. Şimdi ben geldim burada çok daha fazla kazanacağım dedim. Kim nerede bir işaret söylediği zaman hemen kaçıyordum, oraya gidiyordum. Ama işaretlerin anlamı nedir onu da bilmiyordum. Böyle yavaş yavaş devam edip, 2-3 yıl içinde o makina elimde ben bu parayı bitirdim. Öyle kolay mı? Sürekli para harcıyorsun. Bir tane sizin gibi genç bir kardeşimiz geldi. Dedi ki ben arkeologum, makinayı bizden ödünç aldı. Makinayı bozup bize geri getirdi. Öyle makinada bizim elimizden çıktı. İstanbul’a kadar gittim, makinanın parçası yoktu öyle bıraktım. Şimdi makinam yok. Dışardan bilgi alarak yapıyorum. Makina elimizden gitti ama biz bir defa alıştığımız için durmuyoruz. Oraya buraya gittik. Dağlara çıktık…’’ (Kemal A., 62, aracı)

Kemal A. ise aniden sahip olduğu dedektör ile define aramaya başlamış ve neredeyse tüm bölgede define aramış fakat başarılı olmamıştır. İlk gençlik yıllarında yoksulluk ile baş edebilmenin alterna-

tif bir yolu olarak aniden refaha erme ve ilerleme arzusu ile define aramaya başlayan Alper T. ve Abbas G. ise, yaşam içinde geliştirdikleri taktikler ile bunu devam ettirmişlerdir.

> ‘‘İlk 1998 yılında başladım. Bir ay boyunca uğraştım. Sonra bırakmak zorunda kaldım. Çalışmak zorundaydık. Batıya gittik. Öyle olunca bırakmak zorunda kaldım.’’ (Abbas G., 40, kazıcı)

> ‘‘1995 yılında Vandan kaçtım gittim. Öyle gerekiyordu. 1998 yılında piyasaya girdim. O zaman bu zamandır uğraşıp duruyoruz… İlk 18 yaşında kazmaya başladım.’’ (Alper T., 39, koleksiyoner)

Her iki görüşmeci de define aramaya başlarken yaşadıkları ekonomik gerilimden kurtulma hayali kurmuşlar fakat kısa süre sonra muvaffak olamayınca çalışmaya başlamış ve bir yerden defineciliği devam ettirmişlerdir. Bununla beraber bir kazanç elde etme yolu dışında eğlence ve heyecan amacıyla define aramaya başlayan görüşmeciler de vardır. İbrahim G. ve Salih D. bu şekilde başlayanlardandır.

> ‘‘Askere gitmeden önce gençlik şeyi işte bir arkadaşın vesilesiyle birgün boş kalmıştık, gittik kazma küreği aldık. Rastgele yerler kazmaya başladık. Sıradan yerler kazmaya başladık. Biraz heyecan, biraz zengin olacağız hesabıyla biz o zaman öyle başladık. 17 yaşlarındaydım.’’ (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

> ‘‘16 yaşındaydım, lisedeydim. 2002 falan. O zaman aradım. Nasıl aradım? Çok sıkılıyordum, yatılı okuldaydım dağın başında bir yerde ve çok sıkıcıydı.’’ (Salih D., 32, gezici)

Her ikisi de arkadaşları aracılığıyla ilk define aramaya götürülmüş ve içinde bulundukları can sıkıntısını ve ‘‘boş zamanı’’ bu şekilde bir aktiviteyle doldurmaya çalışmışlardır. Cemal B.’nin hem bir yerde düzenli çalışıp hemde define aramaya haftasonları devam edişi farklı bir bulguyu da ortaya koymaktadır.

> ‘‘İş saatinde define aramadım. Bu yüzden iş sürecimi etkilemiyordu. Haftasonlarında gidiyordum.’’ (Cemal B., 49, kazıcı)

Defineciler anlatıları taşrada can sıkıntısı üzerine bugüne değin yazılı ve görsel yapılan tüm eserlerin zaman zaman bir tezahürü gibidir. Van bölge itibariyle insanların boş vakitlerinde farklı etkinlikler deneyimleyebilecekleri bir çeşitliliğe sahip değildir. Bu konuda kısır kalmış şehrin özellikle Cemal B.’nin anlatımıyla defineciliği bir ‘‘hafta sonu etkinliği’’ olarak da düşünmemize neden ol-

maktadır. Sonuçta tüm görüşmecilerin ilk kez 15-18 yaş aralığında define bulma hayali kurduğu görülmektedir. Bunun başlıca nedeni yaşadıkları beldede Ermenilerin tamamının zengin olduğuna inanılan ve onlardan geriye kalan yaşam yerlerinin, mezarların, kiliselerin tamamında bu zenginliğin tezahürü olarak yer alan hazinelerin varlığının Van coğrafyasında bir toplumsal kanaat oluşturmasıdır. Kanaâtin kendisi zamanla bir toplumsal mite dönüşmüş ve gerçekliğin yerini almıştır. Ermenilerden geriye kalan, Van'da kuşaklar arası aktarılan en önemli husus Ermenilerin sahip oldukları zenginlikler olmuştur. Bu ifadelerin sıklığı ve yaygınlığı gerçekliğin zayıflığına rağmen bir toplumsal gerçeklik inşa etmiştir. Bu gerçekliğin böylesine büyümesinin altında yatan en büyük neden bu zenginliklerin bir tezahürü olarak define bulduğunu söyleyip zengin olan insanlardır.

5.5 "Define Mekanları"nın Tespiti

Definecilikte her kişinin bir görevi olduğu gibi define aramanın da belirli bir mekan ve zaman bilgisi dikkate alınarak yapılması gerekmektedir. Kazıların neredeyse tamamı gece yapılmaktadır. Bunun nedeni kimsenin dikkatini çekmemek ve ihbar edilmemektir. Ama bazı görüşmeciler gündüz de define kazısı yaptıklarını çünkü gece oluşan herhangi bir durumda can güvenliğini sağlamanın daha zor olacağını düşünmektedirler. İyi kamufle edilen yerlerde aramalar günlerce sürebilmektedir. Kazının yapılacağı yere gece gidip sabaha doğru dönülebileceği gibi, köylüler ile anlaşarak orada konaklama sağlanarak da süreç daha hızlı tamamlanabilmektedir. Abbas G. ve Saffet O. yaptıkları define kazılarını şu şekilde aktarırlar:

> "Devletten izin almadan yapıyorduk. Geceleri çalışıyorduk, kimsenin haberi yoktu. Dedik artık milletin haberi olacak. Gece başlayıp gün aydınlanına kadar kazıyorduk. Her gün Ercişten 30-40 km gidip arama yapıp, sabah tekrar dönüyorduk. Böyle üç ay gittik. Yer var 7 metre, yer var 10 metre kazmışızdır. Allah bilir kaç ton toprak kazdık. On kişi de kazıyorduk." (Abbas G., 40, kazıcı)

> "Kazıları genelde gece yapıyoruz ama gündüz de yaptığımız oluyordu. Eğer köyün emniyetini sağlayamazsak gündüz yapıyorduk. Köylü zaten hep ayaktadır. Gündüz olsa bir şekilde kurtarırız kendimizi. Gece olsa rak rak rak kim vurdu seni, kim öldürdü seni, terör der geçerler, bilemezsin. Çok çok tehlikeli yerler var."(Saffet O., 23, kazıcı)

İkisi de kazıları gece yaptığını belirtmiş fakat Saffet O., köyün emniyeti sağlanamadığında gündüz de yaptıklarını belirtmiştir. Gece kazı yapmak definecileri köylülerden ve ihbardan korurken bölgenin sürekli çatışma hattı içerisinde olmasından dolayı ölüme de sebebiyet verebilmektedir. Arkeolog

olan Melih O. ise definecilerin yaptıkları kazıların sınırının olmadığını Milas'dan bir örnek üzerinden şu şekilde anlatmaktadır:

> ''Definecilerin bir gecede yaptıkları kazıları bilsen, tüm medeniyetlere ulaşabileceklerine inanırsın. Çok var öyle günlerce devam eden kazılar. Zaten çoğunluğu gece çalışır. Üstünü de bir düzenekle kapatırlar. Giderken göremezsin çoğunu da. Kazdıklarını da anlamazsın. Adamlar Milas'da bir mezarını bir buçuk iki yıl kazmışlar. Kimse farketmemiş. İki yıl ne demek? Karotla delmişler. Dele dele bir yuvarlak blok oluşturmuşlar. İki aşamaya inmişler. Hepsi birbirine bağlanan delikler. Orayı delmek aylarca sürer. Mezar odasına inmişler. Orada bir ev kiralamışlar, tabanını özel yapmışlar. Oradan inip çıkıyorlarmış. Bu işi böyle yapanlar da var. Ama bu tip büyük işlerde mutlaka daha farklı mekanizmalar vardır.'' (Melih O., 45, arkeolog)

İzinsiz yapılan bu kazılarda kazılan yerin büyüklüğü, mekansallığı ve önemi süreci ve aktörleri kapsamlı bir organizasyona çevirebilmektedir. Saha gezileri sırasında gittiğim köylerde bazı evlerin bahçelerinin üzerlerinde işaretler, semboller ve resimler olan büyük taşlarla çevrili olduğunu gördüm. Bu taşların bahçeye nasıl getirildiğini ve nereden çıktığını sorduğumda verilen cevap oldukça sarsıcıydı. Abbas G.'nin aktarımı bunun çok benzeri bir tabloyu gözler önüne sermektedir.

> ''Bizim evimizin önünde bir taş var. Bu masa kadardır. Taş komple yazılıdır. Babam dedi ki bu taşı ben bizim ilerimizde …köyü var. O zaman orada kiliseyi yıkmışlar. Ben oradan almışım getirmişim. Ama öyle bir taştır adam kıyamıyor bakmaya. Öyle kapıda bekliyor. Para etmezse niye götürüp vereyim. İki tane de ağzında üzüm taşıyan tavus kuşları var. Taşın üstünde. Bize dediler ki bu üzümler pırlantaya işaret ediyor. Bende çekiçle kırdım. Taşa zarar vermedim sadece o üzümleri kırdım ama çıkmadı. Yav yalan hep ya. Evin basamaklarında duruyor bunlarda.'' (Abbas G., 40, kazıcı)

Abbas G. kilisenin yıkıntılarından elde ettikleri taşları evin bahçesine getirip üzerindeki üzüm motiflerini kırarak definenin arandığı mekanların sınırsızlığını gözler önüne sermektedir. Benzer bir define mekanı sınırsızlığını Zeki A. şu şekilde aktarmaktadır:

> ''Bir gün arkadaşın evine attık alan tarama. Cihazı salona attık. Öttü. Arkadaş dedi ki "Evi yıkalım". Avradı dedi ki "sen evi nasıl yıkıyorsun"? Burda bu kadar altın var. Artık sonra ne yaptılar bilmiyorum. Böyle evini, ahırını yıkan insanlar var.'' (Zeki A., 39, cihazcı)

> ''Define kazısında, bütün köy tarafından bilinen bir yerde kazı yaparlar. Bütün köy ile antlaşman lazım. Adam evini bile kazamıyor şikayet geldiğinde. Senin evinin orada yayılmış bir hikayesi var. Sen evinde

> bir şey yapıyorsun, herkes diyor ki bu evini yapmıyor. Define arıyor. Sen diyorsun ki ben bahçemi yapacağım. İnanmıyorlar. Hem kazıya gidip hem de kazıda birbirlerini ihbar ediyorlar. Define bulmadan bile birbirlerine neler neler yapanlar var.'' (Cemal B., 49, kazıcı)

Cemal B.'nin aktarımıyla kırsalda ki ilişkilerin doğası gereği define aramayı zorlaştırması ve Zeki A.'nın da belirttiği gibi kendi oturduğu evi kazan insanların varlığı ile evde yapılacak küçük değişikliklerin bile define arama amacına hizmet ettiği düşünülmektedir.

> ''Axin diye bir yer var Edremitten üç dört saat uzaklıkta. Tekneyle gidiliyor ve tekne sadece seni götürüyor. Orada bir kilise var. Kilisenin ortasında kocaman bir çukur açmışlar ve aşağısına inmişler. Yav siz orayı nereden buldunuz, oraya nereden gittiniz? Her tarafını kazmışlar. Karayoluyla gidilemez. Deniz yoluyla 2-3 saat sürüyor. Orada yabani atlar, üzüm bağları falan var. Orayı dahi kazmışlar.'' (Kamil S., 37, kuyumcu)

Kamil S.'nin bahsettiği köye bugün çok zor koşullarla varılabilirken, Ermenilerin oraya manastır yapmış olmaları kadar definecilerin orada dahi altın araması rasyonel ilkelerle açıklanması mümkün olmayan örneklerden biri olarak defineciliği anlaşılması zor bir alana sürüklemektedir. Görüşmelerde katılımcılar gösterdikleri onlarca fotoğrafların arasından definenin olduğuna inanılan yerde bir içinde bulunduğu güne ait takvim yaprağını koyarak çekilmiş fotoğraflar da göstermişlerdi.[23] Bu malzemenin doğruluğunu ve güncelliğini korumak için yapılan bir tekniktir. Kemal A. kendisinden bunu yapmasını isteyen birini şu şekilde anlatmaktadır:

> ''Bize yukardan gelen bilgiler vardı. Şu malı bulun bize bildirin gibi. Koordinat ve yer belirliyorlar, biz gidip alıyoruz. Yabancılarla biz buluştuk.
>
> -Bu yabancılar kim?
>
> Ermeniler.
>
> -Siz peki nasıl buluyordunuz bu insanları?
>
> İstanbulda tanıdığımız birileri vardı, onlardan almıştık. Bu kişiler bizim tarafa pek fazla gelmezler. Korkuyorlar. 1915'te buradan çıktıktan sonra, olduğu gibi artık kimisi geldiği zaman zarar görüp gidiyor. Buraya gelip öldürülenler olmuş. Gözümle görmedim ama çok duyduk bunları.'' (Kemal A., 62, aracı)

[23] Ekler de mevcuttur.

Kemal A.'nın doğrudan yabancı olarak nitelendirdiği Ermeniler Bauman'ın tarifiyle 'yabancı' bilinmedik bir kişi değildir. Tanımadığımız, ya da hiç tanımadığımız bir kişi asla değildir. Eğer bir tanımlama yapılacaksa bunun tam tersi söylenebilir. Yabancıların dikkate değer bir niteliği bildik olmalarıdır. Bir kişiyi yabancı olarak nitelendirebilmemiz için en azından onun hakkında bir şeyler bilmemiz gerekir. Her şeyden önce, istesek de istemesek de yakınımızda gördüğümüz, bir şekilde kendini bize hatırlatan kişilerdir. (Bauman, 2012: 66) Görüşmecilerin yabancı olarak dile getirdiği Ermeniler, aranılan hazinelerin sahipleri olarak sürekli bizimledir ve hiç kimse değildir, bilakis bildik, tanıdık insanlardır. Ama gelinen noktada 'öteki'ne yapılan muamele sürecin ne kadar tehlikeli boyuta vardığını gözler önüne sermektedir.

Definenin nerede ve nasıl aranacağı definecilerin içindeki bulundukları politik, dini ve toplumsal etkenlere göre değişmektedir. Bir grup için dedektörler define bulmanın zaruri koşullarından biri iken kimileri içinde çok derinde olmayan gömüler için çubuk metodu ile de define bulunabilmektedir. Definede cihaz kullanımı başlı başına bir yan ekonomi olarak gelişmiş ve büyümüştür. İbrahim G. bir cihazcı olarak bunun aşamalarını şu şekilde resmeder:

> "Örneğin sen geliyorsun bana diyorsun ki İbrahim bir yerde bir işaret var. Benim bir köylüm gelmiş, bana işaret söylemiş. Ben de sana soruyorum işaret nedir diye, sen de diyorsun işaret makas. Bende bakıyorum makas define işaretidir. Beş altı yerde gömüsü var demektir. Ben hemen gidiyorum. Makasın çevresine cihaz atıyorum. Böyle arıyoruz." (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

Aracılar gelip cihazcıları bulur ve işaretin olduğu yere cihazla gidip arama yapılmaktadır. İbrahim G. definecilerin cihazsız her yeri kazabileceklerini bunun da çok zor olacağını belirtmiştir.

> "Cihaz olmadan gidip rastgele kazıyacaksın şimdi o da büyük bir mucize. Onunla bulman da çok zor. Hayatının büyük bir bölümünü onunla geçirmen gerekiyor."(İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

> "Küpler çok derinde olmadığı için çubukla kolay bulunabiliyor. Kafayı yiyip her yere saldıranlar çok." (Zeki A., 39, cihazcı)

Cihaz kullanımı defineciliğin içinde belirli uzmanlaşmaların gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Görüşmecilerin bir kısmı ise dedektörlerin ve tüm cihazların altın aramaya yardımcı olmayacağını ve bilakis insanları aldatmanın bir yolu olarak sunulduklarını düşünmektedir. Örneğin Melih O. şu şekilde aktarmaktadır:

> ‘‘Atıyorum bir küpün içinde dört beş sikke bulsan, definedir. Hepsi bozuk olur ama olsun yine de hepsi definedir. Çünkü bronz ise gümüş ise farklı malzemelerin birbirine teması ve bulundukları ortam itibariyle bozulurlar. Oksidasyona uğrar. Mesela altın oksitlenmez. O yüzden altını dedektörle falan aramak yanlıştır. Çünkü altını sadece dedektörle aradığında tenekenin içindeyse ona öter, altına ötmez. Altının radyoaktif özellikleri yok. Bütün o çalışan cihazların tamamı da radyoaktif dalgaları algılayarak çalışır. Ya altını bulan bir makina yok. Şöyle altın bir dağ içinde bir damar arz ediyorsa onu bulamaz. Altın bulunur ama onun içinde olduğu malzemeyi bulursun. Altını gösteren bir makina diye bir şey yok ama.’’ (Melih O., 45, arkeolog)

Dedektörler altını göstermezler ve altını gösteren bir makinanın da olmadığını belirtmektedir görüşmeci. Abbas G. ile makinalara güvenmediğini söylemektedir.

> ‘‘Ben makinalara güvenmiyorum. Reklamı iyi yapılır. Parası çoktur çünkü. Satın almıştır, parasını da vermiştir. Birilerine para kazandırmıştır. Bizim coğrafyamız tamamıyla minarel taştan topraktan ibaret. Cihazı olan bir arkadaşın maddi durumunu da bir araştırın. Maddi durumundaki potansiyele bir bakın. Şu andaki durumuna bakın. Eğer alet doğruyu söylüyorduysa bir şeyler olması gerekir. Yani mantık.’’ (Abbas G., 40, kazıcı)

Melih O. ve Abbas G.’nin aktarımları bu işin geneli için geçerli bir bakış açısı olmasada oldukça önemlidir. Dedektör dışında, define işaretleri de Ermeni hazinelerini bulmada temel ipuçlarıdır. Ermeni hazinelerinin önemli kaynakları olarak kabul edilen işaretleri bilme ve anlatma konusundaki coşku toplumun her kademesinde görülmektedir. Bu konuda oluşturulan kitaplar, eğitimler, yarışmalar ve uzmanlık alanları defineciliğin sağladığı başka bir kazanç alanıdır. İbrahim G. define işaretlerine göre define yeri tespitinin nasıl yapıldığını şu şekilde dile getirir:

> ‘‘Tarihi yerleri geziyoruz. Ama mesela biz işaretlere göre gidiyoruz. Onu çözmeye gidiyoruz. İşaretlerde arama yapıyoruz. Bütün yaşantı yerlerinde işaretler var. Mesela sembolik işaretler var, define işaretleri var. Bunların hepsi taşların üzerine yapılmış işçiliklerdir. Mesela eski dönemlerin mezarlıklarının işareti neydi, haçlar. Bazı taşlarda delik delik sıraları çizimler var. Bu da mezarlığın içindeki odanın haritasıdır mesela. Bunları definecilik kitaplarında, yıllarca bu işlerle uğraşanlarla takılıp öğreniyoruz. Genelde Ermeniler bu işaretleri daha iyi çözüyor. Daha yatkınlar.
>
> - Neden onlar daha iyi çözüyor?
>
> Muhtemelen onların dedesi, ya da dedelerinin babası malzemeler gömmüşler. Harita çıkarmışlar, kendileri harita üzerinde işaretlemişler ve yahut da bir işaret yapmışlar ve o işaretlere göre harita vermişler. Bu da dededen-babadan torunlara kadar böyle gelmiş. Mesela her işaret define işareti değil. Yaşantı yerlerinde aşırı derecede işaret var. Bu mezar işaretidir, sembolik işaretlerdir, define işaretleridir vs.

> Mesela çıplak bir ayak define işaretidir. Baş parmağının önünde bir delik, ve yahut bir haç ya da artı varsa o kesinlikle altın işaretidir. Define işaretidir. O istikamette ya 27 adım önünde gömülmüştür, ya 68 dedir ya da 117. adımdadır. Eski insanların fiziksel yapılarını düşünerek adım olarak bunu hesapladığımızda böyle olmaktadır. ” (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

Her defineci karşılaştığı Ermeniye bir süre sonra define işaretleri sormaktadır. İşaretlerin bilgisine sahip olduğu düşünülen tüm Ermeniler'in bunu atalarından öğrendikleri düşünülmektedir. Ermeni ve definecilik arasındaki kopmaz bağ böylelikle tekrar zuhur eder. Her işaretin bir anlamı olduğunu söyleyen İbrahim G.'ye karşılık Metin K., her sembolün bir define işareti olarak görüldüğü gibi bir yanılsamadan bahsetmektedir.

> ‘‘Bu definecilerin bazıları da ama gerçekten arkeologların bile ulaşamadıkları, genelde kullandıkları araçlar ile tesadüfen buluyorlar ama taşların üzerinde olan bütün o haçları, işaretleri, dinsel olsun olmasın hepsini define işareti olarak görüyorlar. Define anlamında bu kadar yaygın olmasa bile, gömüler bu anlatılanların yüzde biri oranında olsa bile, onlar için bahsi geçen işaretler doğru olmasa da bize bunu öyle bir aşılamışlar ki belli sınıflar, ve bu insanlar bundan ciddi para kazanıyorlar.’’ (Metin K., 37, arkeolog)

Metin K., define işaretleri ile oluşan enformel ekonomik alandan kazanılan paraların devamiyetini sağlamak için belirli sınıfların bu işi organize ettiğini söylemektedir. Define haritaları işaretlerle bağlantılı olarak defineciliğin yarattığı üçüncü yan ekonomilerden biridir. Öncesinde definecilerin aktarımlarında beliren önemli hususlardan biri olarak define aranan yerlerin isimlerinin bugün değişmiş olduğunu bilmek, define haritalarını anlamayı kolaylaştıracaktır. Coğrafya ve hafıza birbirleriyle doğrudan ilişkili görünmese de Van'ın değişen köy isimleri hafıza ve mekanının ilişkiselliğini gözler önüne sermektedir. Mustafa D. bu durumu şu şekilde aktarmaktadır:

> ‘‘Bütün köylerin isimleri Ermenicedir. Herkes de biliyor buralarda Ermenilerin yaşadığını. Ben çok küçükken burada Ermenilerin yaşadığını anlatırlardı. Bu köyler komple Ermeni köyü. Mesela Pertaq, Cangoran, Anzaf, bunların isimlerinden de bellidir. Mesela Purul, Purmak Ermenice değil.’’ (Mustafa D., 64, refakatçi)

Mustafa D. köy isimleri üzerinden bölgede Ermeniler'in yaşadığını herkesin bildiğini fakat bugün mekanlar sahip oldukları bellekleri yitirerek ‘şiddetin sessiz tanıkları’ olarak bugüne gelmişlerdir. Bu sessiz tanıklar, sahte, para ile kopyası, fotoğrafı satılan define haritaları ve haritalarla gelen şif-

reler, tılsımlar yoluğuyla şiddete maruz kalmaya devam etmektedir. Aktarılanlardan çok daha az sayıda var olan define haritaları, görüşmecilere göre Ermenilerin hem geri dönme arzusunu hem de mülklerini birgün talep etme istediğini içlerinde barındırdığına işaret etmektedir. Bu da kendisiyle beraber yeni bir korku kültürü yaratmaya yetmektedir. Böylelikle azınlıklara karşı duyulan korkular hiç geçmemektedir. Görüşmelerde birçok Ermeni ailesinde orijinal define haritalarının olduğuna inanılması ve definecilerin bunları elde etmeye çalıştıkları aktarılmaktadır. Asım T. ve Zeki A. hiç orijinal define haritası görmese de bunların definenin yerini doğru şekilde söylediğine inanmaktadırlar.

> ‘‘Define haritası hiç görmedim ama çok duydum. Bu haritaların doğruyu söylediğine inanıyorum.’’ (Asım T., 63, gözcü)
>
> ‘‘Elime define haritası geldi ama orijinal hiç gelmedi. Hepsi sahteydi.’’ (Zeki A., 39, cihazcı)

Kemal A. iki görüşmeciden farklı olarak orijinal harita gördüğünü dile getirmektedir. Fakat bu görme eylemi biraz farklıdır.

> ‘‘Haritalar çok değerlidir. Ben orijinal haritalar gördüm. Hepsini böyle böyle cm cm bölgeye gittiğin zaman söylüyor. Ben canlısını görmedim. Fotoğrafını parayla satın aldık. Hiç kimse haritanın kendisini görmez. Bazı haritalarda gömü olarak yerden çıkıyorlar.’’ (Kemal A., 62, aracı)

Fotoğrafların önemli bir yerinin olduğu definecilikte, Kemal A. orijinal olarak gördüğü haritanın parayla satın aldığı fotoğrafından bahsetmektedir. Bu kendisiyle beraber görsel malzemelerin bilgisini de beraberinde getirmektedir. Kemal A. tek tek fotoğraflardan bu durumu anlatmaktadır. Gösterdiği fotoğrafların bazıları define haritası fotoğraflarıdır. Tarih olarak 1915’in yazıldığı haritalar sıklıkla mevcuttur. Gömünün net olarak koordinasyonu, nereye hangi işaretler ile gömüldüğü anlatılmaktadır. Örneğin uzun uzun anlatmaktadır Kemal A. bir kayaya işlenen oturan deve işaretinin ne anlama gelebileceğini. Kemal A.’ya göre devenin oturması hazine yükünün çok ağır olduğunu ve bu sebeble devenin oturduğunu işaret etmektedir. Görüşmeciler bu tarz bilgileri özel olarak internet üzerinden öğrenmediklerini belirtmiş olsalar da sosyal medya araçlarını kullanarak fotoğraf akışı sağlamakta ve define bilgisi elde etmeye çalışmakta hatta define satışı gerçekleştirmektedirler. Melih O. kendisine gelen fotoğraflar hakkında şunu söylemektedir:

> ‘‘Mesela iyi para eden şeyleri de vatandaşlar müzeye getirmiyor. Onu direk aracılar bulup İstanbul’a ya da yurtdışına çıkarıyorlar. İşe yaramaz türden şeyleri getiriyorlar. Ama vatandaş olsun, polis olsun sürekli bize fotoğraf gönderiyorlar.’’(Melih O., 45, arkeolog)

Melih O., bir kişi definecilikle doğrudan ilgilensin ya da ilgilenmesin büyük ve hızlı bir fotoğraf akışının varlığının söz konusu olduğunu, kendisine süreksiz şekilde her kesimden insan tarafından fotoğraf gönderildiğini dile getirmesi defineciliğin dinamizmini anlama açısından önemlidir. İbrahim G. ise fotoğraf üzerinden satış işlemlerinin nasıl gerçekleştiğini anlatmaktadır.

> ‘‘Biz bu işte fazla uğraştığımız için zaman geçtikçe satıcıyı, alıcıyı müşteriyi biliyor oluyorduk. Bunlarla içli dışlı oluyoruz. Bana geldiği zaman, sen bir malzeme buluyorsun. Bana getiriyorsun. Ben de bunun fotoğrafını çekiyorum. Gönderiyorum alıcılara. Alıcı bakıyor diyor ki kardeşim bu gerçekse buysa ben buna bu parayı veriyorum. İşine gelirse veriyorsun. Malzeme çoksa adam gelir buraya.’’ (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

Teknolojik gelişmelerin tüm ekonomik sistemlerde ki dönüştürücü gücü definecilikte de bir çok masrafı ve aracıyı ortadan kaldırarak süreci hızlandırmaktadır. Bu durum enformel sektörde ilerleyen defineciliğin suç unsuru teşkil etme durumunun enstrümanlarını da değiştirmektedir. Tüm bu gelişmelere rağmen İbrahim G. define haritaları üzerinden yürütülen ‘‘sahtekarlık sektörü’’ kavramsallaştırılmasından bahsetmektedir. ‘’Tokatçılar’' olarak bahsedilen bu ekip, sahte harita üretip kişileri kandırmaktadır.

> ‘‘Orjinal define haritası görmedim. Sahte harita ise çok gördüm, geldi. Bize tokatçılar falan denk gelmez. Çünkü biz uzmanlaşmışız. Bu mesele çok zevkli, çok heyecanlı ha (yerinde duramıyor)’’ (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

İbrahim G.’nin yerinde duramaması, sahip olduğu heyecan uzun yıllar define aramada yer alıp hiç tokatlanmamış olmasının hazzıdır. Emrah G. tokatlanmanın nasıl gerçekleşebildiğini şu şekilde anlatmaktadır:

> ‘‘Define haritası bana hiç gelmedi. İşaretler ile alakalı şeyler okudum. Büyükşehirlerde definecilerin olduğu kahveler var. Kıraathaneler. Ercişte yok. Var da onların topladığı bir kahvehane ama definecilerin kahvehanesi demiyorlar. Ama orada toplanıyorlar ama Benim büyükşehirde dediklerimde harita falan satılıyor. Şimdi düşün artık bilgisayar çağında yaşıyoruz. Adam her yeri görebiliyor bu şekilde kafasından bir harita çiziyor. Diyor ki ben hastayım, yaşlıyım, korkuyorum sen bu haritayı al bana çıkar getir. Böyle dolandırılan çok insan oldu. …’de var bu şekilde kandırılan.’’(Emrah G., 61, kazıcı)

Emrah G.'ye göre define arayan kişinin tek başına definecilik faaliyeti gerçekleştiremeyecek olması belirli sosyal ağların içerisine girmesini zorunlu kılmaktadır. Her defineci girdiği bu sosyal ağlar neticesinde özel bir konuda kendini geliştirmektedir. Katılımcıların yaş skalası dikkate alındığında internet platformaları aracılığıyla bunu gerçekleştiren görüşmeci olmasa da definecilerin oturdukları kahvehanelerde, aracılar vasıtasıyla birbirlerine temas etmesi, deneyim ve bilgi aktarımını sağladıkları görülmektedir. Bu deneyim ve aktarım sırasında kandırılmakta oldukça kolay olabilmektedir. Atay ve Hayrapetyan (2013: 50) Muş'un köylerini ziyaret ederken ve bölge sakinleriyle iletişim kurarken her zaman kendilerine şöyle sorulduğunu dile getirmişlerdir: "Haritanız nerede?" Bu soru çok kez görüşmeler sırasında bana da soruldu. Sahaya çıktığımız köylerde, görüşmelerin sonucunda yerli halk beni hazine avcısı/defineci olarak algılamıştır. Burada işlevsel olan düşünce tüm Ermeniler'in zengin olduğuna inanılan toplumsal mitin, yaşanan ölümlerden sonra kurtulanların daha sonra geri gelmek umuduyla altınlarını evlerine sakladıkları ya da toprağa gömdükleri toplumsal gerçekliğe dayanmaktadır. (Atay & Hayrapetyan) kendilerine sorulan soruya, "Evet, hazineler arıyorduk ama bizim için gerçek hazineler kiliseler, tarihi varlıklar ve kültürel miras" diyerek cevap vermişlerdir. Böylelikle 'gerçek define'nin ne olduğuna dair de büyük bir tartışma ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak definenin olduğuna inanılan mekanların tespiti üç şekilde gerçekleştirilmektedir: Define arayan cihazlar, define işaretleri ve define haritaları. Peki görüşmeciler tespit edilen bu mekanlarda kimin gömüsünü aramaktadır?

5.5.1. Ermeni Gömülerini Aramak

Sahadan elde edilen veriler ışığında Ermenilerin hazinelerinin diğer milletlerin hazinelerinden, eşkiya ve çete hazinelerinden ayrı olarak aranması yerin altında olan ve geçmişten gelen bu nesnelerin mutlaka tarihle bir ilişkisinin kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Gömülmüş ve açığa çıkarılmış olarak nesneleri çift değerliklerinde düşünmeye uygun kılan bir görünürlük ve görünmezlik dinamiği vurgulanmaktadır. Bu topraklarda bir Ermeni'nin varlığı ile karmaşık bir karşılaşma definecilikte/hazine avında ortaya çıktıkça bu görünürlük ve görünmezlik çifte değeri belirginleşmektedir. Ermenilerin bıraktığı maddi izler, doğrudan sözlü bellek aktarımının olmadığı durumlarda anımsatıcı araçlar olarak düşünülüp iskan politikalarının bir nihai dışavurumu olarak bugünü, anlamamızı kolaylaştırabilecektir. Asım T. her definecinin bir özelliği olan tarihi bilgilere sahip olmasından dolayı Ermenilerin Van'da ki geçmişlerine değinip definecilerin yaygınlıkla Ermeni mallarını bulduğunu dile getirmektedir.

> ‘‘Ermeniler kısa dönemde yaşadılar ve istilaya uğradıkları için hemen mallarını basit yerlere gömdüler. Bazı işaretler bıraktılar. Döneriz gibi, gelip tekrar çıkarırız gibi düşündüler. O yüzden işaretleri de görünür yaptılar. Şimdi bu millet o yüzden kolaylıkla Ermeni mallarını bulabiliyor. Ama Urartuları çıkaramıyor. Onlar çok derin yerlere kuylamışlar[24] o zaman. Onları basit bir şekilde çıkaramazsın. Ermenilerin ki çıkar ama.’’ (Asım T., 63, gözcü)

Ermeni gömülerinin yüzeye yakın yerlerde olması, bir sürgünün geri dönüş hayaliyle paralellik arz etmektedir. Yüzeye yakın yerlere emanet edilen bu malların işaretlendirilmesi de geri dönüş hayaline bir atıf olarak düşünülebilmektedir. Melih O. ise toplumsal olarak gömünün ismi ile müzeye gelen gömü arasında ciddi farklar olduğunu dile getirmektedir.

> ‘‘Yerine göre değişir gömünün ismi, buralarda yaygın olan Ermeni gömüsü. Buralar Ermenilerin kadim bölgelerinden biri, kaldığı yerler. Burada bulunduğuna inanılan şey olarak bakarsak defineler Ermeni defineleri. Burada aranılan, edilen şeyler Ermenilerden kalan malzemelerdir. Bize gelenler ise Urartu eseri ve sikkeler oluyor. Ermenilerin hepsininde dünya kadar parası var zannediliyor. Sonuçta köylü yaşayanın da bilmem ne yaşayanın da var. Ermenilerin içinde de bu işten para kazanan ve bu işin üç kağıtı içinde olan insanlar var. Geliyor burada insanlara ‘‘Şurada dedemin malı var’’ diye. Buluyorlar bir Ermeni. Gelip dolandırıyorlar. Hatta böyle bir grup gelmişti. Ben dedim ki ‘‘Bu ne ya bütün Ermenistan, rahip mi papaz mı?’’ dedim. Kendi eserlerini yok ediyorlar. Aynı şey bizde de söz konusu. Ama başlangıçta buradaki kiliseleri, hatta Akdamarı bile yıkıyorlarmış devlet eliyle. Yaşar Kemal kurtarmış orayı.’’ (Melih O., 45, arkeolog)

Van’da definecilerin aradığı her gömünün Ermenilere ait sanılması Ermenilerin hakkında kurulan geçmişte sahip oldukları bitmez tükenmez zenginliklerinin bir nedenidir. Uzaklardan gelen Ermeni de bir aktör olarak ya kendisi için ya da eser toplayıcıları için çalışmaktadır. Bu nedenle tüm definecilerin bir Ermeni karşılaşma, Ermeni ile alışveriş ya da Ermeni tarafından dolandırıldığı hikayeleri mevcuttur. Melih O., Ermenilerin kendi tarihi eserlerine bu şekilde zarar verdiğini söylemektedir. Melih O.’nun aktardığı Akdamar’ın kurtuluş hikayesinde, hiçkimsenin kurtarılan bu kilisenin Ermenilere ait bir katedral olduğunu ve yapının ayakta kalan kısmından daha fazlasının yıkıldığını bilmemesi ve kiliseyle beraber bir efsaneye dönen aşk hikayesinin de muhataplarının farklı dini yapıda olduklarından ötürü kavuşamamalarının unutulmasının sistematik olarak toplumun belleğinden her kademesiyle silinen bir Ermeni kimliğine işaret ettiği görülmektedir. Ayrıca Akdamar’ın bir

[24] Ölüyü gömerek saklamaya denmektedir.

simge olarak parlatılıp diğer tüm yapıların bir yıkıntıya dönüşmesi ise başlı başına üzerinde durulması gereken bir husustur.

> ‘‘Osmanlı döneminden kalan eserlerde var, Urartulardan, millet Ermeni definesi aramıyor. Para arıyor. Zengin olmak istiyor. Bize sadece yakın dönem kazısı için başvurabilirler. 1869 yılından sonraki define buluntularını biz kişiyle paylaştırıyoruz. Onun dışındakiler ise tarihi eser olarak geçiyor ve tamamıyla devlete ait oluyor. O yüzden bize Ermeni şeysi diyerek geliyorlar. Daha eski dönemler araştırılamıyor kişiler tarafından. Define bulgusuna girmiyor. Bir kişi Pers dönemine ait bir şey olup onu da getirip müzeye satmak istiyor olabiliyor. Müzeye hibe etmek istiyor olabiliyor. Kaçak yollarla satmak isteyen de olabiliyor.’’ (Metin K., 37, arkeolog)

Fakat bölgede sıklıkla aranan gömülerin Ermeni hazineleri olduğu bilinmektedir. Görüşmeci Metin K.’nın yasal prosedürlere dair verdiği bilgi oldukça kıymetlidir. Formel prosedürlerle aranan definenin 1869 tarihinden öncesini kapsayamayacağını, kapsadığı anda müze tarafından esere el koyulduğunu belirtmektedir. Kanun’a göre ‘‘Osmanlı Padişahlarından Abdülmecit, Abdülaziz, V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve Vahidettin ve aynı çağdaki sikkeler, bu Kanuna göre tescile tabi olmaksızın yurt içinde alınıp satılabilirler.’’ Tarihsel olarak 1850’lere tekabül eden bu durum, Osman Hamdi Bey zamanında oluşturulmuş ve değiştirilmemiştir. Buna göre vatandaşlar taşınır kültür ve tabiat varlığı belgesi alarak bulunduğu iddia edilen definenin alım ve satımını kendisi yapabilmektedir. Formel anlamda bunun yolu açılmış olsada sürecin içindeki aktörlerin fazlalılığı durumu zorlaştırırken kanunun maddelerinin defineciliği engellemedeki zayıflığı koşulları kolaylaştırmaktadır. Devlet kurumlarının ve siyasal iktidarların uluslaşma sürecini bugüne bağlayan tüm maddi semiyotikleri formel anlamda yok edebilecek bu kanunlarla defineciliğin önü açılmaktadır. Her ne kadar tüm defineciler altın ve para peşinde olsa da Van’ın Ermeni geçmişi defineciliği bu topraklarda büyütüp beslemiştir. Bu sebeple defineciliğin en önemli aktörünü de Ermeniler oluşturmaktadır. Zeki A. ve Emrah G.’nin bu konuda ki aktarımları değerlidir.

> ‘‘Cihazdan ziyade bizim milletimizin çoğu Ermenilerin laflarına inanıyor. Ermeni demiş ‘‘Burada var, şurada var’’. Yani denk geliyor insanlara bazen. Tabi gerçekleri söylemiyorlar. Ermeni kolay kolay insana yer vermez. Mümkün değil yani. Hep söylenti yani. Onlarda kandırıyorlar. Malı başka yerde söyleyip kandırıyorlar. Ermeni hikayeleri çok. Nereye gitsen bir Ermeni hikayesi var. Ermeni böyle demiş, şöyle demiş.’’(Zeki A., 39, cihazcı)

Definecilerin dünyasında Ermenilerden geriye kalan sadece kalıntılar değil hikayelerdir de. Çoğu görüşmeci için cihazlar define yeri hakkında yanılma payı olmayan aletlerken uzaklardan gelen bir Ermeni cihazdan daha fazla güvenirlilik arz etmektedir. Fakat definenin doğru yerini söyleyeceğine ve defineyi paylaşacağına inanılmamaktadır. Defineyi Ermeniye ait görmezken define bilgisinin Ermenide olmasını düşünmek de farklı bir paradoksal duruma işaret eder. Bu şekilde Ermeni kimliği yapılan eylemlerin başlı başına meşrulaştırıcı güçlü bir ögedir. Emrah G. bölgede en temel anlamıyla gavur kavramının yerine fille kavramının kullanıldığını söylemekte ve bunun da Ermenilere işaret ettiği görülmektedir. Aşağılayıcı ve ötekileştirici bir tonda kullanılan bu kavram ile sürekli Van'a gelen Ermeni bilgisinin doğru olmadığı aktarılmaktadır.

> ''Fille gibi adamlar gelmez buraya öyle. O adamlar güvenmezler, korkarlar, cesaret bulamaz kendinde. Ayda yılda bir gelirler. Keşke bizim böyle bir adamımız olsa. Bizi götürüp kazdırsa keşke.'' (Emrah G., 61, kazıcı)

Görüşmecinin Ermenilerin kendilerini güvende hissetmedikleri için bölgeye gelmediklerini belirtmesi çarpıcıdır. Bir önceki aktarımda Zeki A., Ermenilerin de güvenilmez insanlar olduğunu belirtmişken Emrah G.'nin her şekilde Ermeni birini yanında istemesi tekrar bölgede yer alan defineciliğin yapı taşlarını hatırlatmaktadır. Moush, sweet Moush (2013) çalışmasına göre, Muş ve çevresini ziyaret eden Ermeni sayısı her geçen yıl artmaktadır. Elle çizilmiş veya basılı Ermeni haritaları kullanarak atalarının evlerini arayan turist grupları, artık yeni sezonda yerel peyzajın bir parçası haline gelmektedir. Ayda yılda bir uğrayan Ermeniden bahsetmek biraz zordur. Ermenistan'daki insanların geride bıraktıkları hakkında konuştuklarını ve bu bilgiyi kuşaktan kuşağa aktarırken, bir gün aileden birinin geri dönüp bahsedilen aile servetini bulmaya çalışması oldukça ilginçtir. Bazı insanlar geri dönüp aile servetini getirmeye çalışan aile üyeleri hakkında hikayeler duyduklarını da aktarmışlardır. Dahası, otobiyografik hafızası olmayan bir geçmişi aktif olarak hayal etmenin bir yolunu bulmaya çalıştıkları, definecilerin anlatılarıyla gün yüzüne çıkmaktadır. Van ve çevresindeki definecilerin ilk aradıkları nesnelerin Ermeni hazineleri olması da yaşadıkları toprakların çok kısa süre önce yaşadığı tarihsel kırılmalardır. Görüşmelerde elde edilen en çarpıcı bulgulardan biri İbrahim G. ve Mustafa D.'nin belirttiği üzere Ermeniler'in bugün kendi hazinelerini aramalarından önce yaşadıkları topraklarda ki eski medeniyetlerin hazinelerini de arayan ilk topluluk olmasıdır.

> ''Ermenilerde kendilerinden önceki milletlerin definesini aramış. Bu define işi Ermenilerden kalmış. O işaretlerin hiç biri Ermenilere ait değil ki. O zamanlar savaşlar çok çıkar ve bir daha geri geliriz diye

yapmışlar. Kabile savaşları çok fazlaymış. Define kitaplarında yazıyor bu bilgiler.'' (Mustafa D., 64, refakatçi)

''Bizden önce Ermeniler bile definecilik yapıyordu. Onlar da arıyordu. Alınmamışsa mal, rast gelmişse buluyorsun.'' (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

Defineciler arasında yaygın olan bu bilginin, kendilerine meşruiyet zemini hazırlamak isteyen defineciler tarafından dolaşıma soktukları bir malumat olabileceği gibi tarihsel bir olgu olması da mümkündür. Mustafa D.'nin define kitaplarına referans vermesi de girişte bahsettiğimiz definecilik literatürünün görüşmeciler tarafından da takip edildiğini gözler önüne sermektedir. Definecilik ve Ermeni gömüleri arasındaki bağın görüşmeciler de yarattığı en önemli tartışma konusu bulunması muhtemel hazinenin kime ait olduğudur? Saffet O. ''Vurgunculuk'' olarak gördüğü bu alanı enformel olarak tanımlayıp hazinenin sahibinin ise kendisi olması gerektiğini düşünmektedir.

''Bu gayri resmi bir sektör. Vurgunculuk. Ya şimdi bu helal bir şey ama. Haramlıkla bir alakası yok ama. Fitre, zekatını verdikten sonra helaldir. Çünkü sen kaybı buluyorsun. Bir kayıp olan maldır. Mesela düşün adam yerden 10 kilo altın çıkardığı zaman ne yapıyor, o orada kaldığı zaman hiç bir insana faydası var mı? Yok. Çıktığı zaman ne oluyor? O adam inşaat yapsa, inşaat kazanıyor. Ekonomi kazanıyor. Herkese katkısı oluyor. O adamın yanında 30 kişi, 50 kişi, 100 kişi çalışıyor. 100 kişinin ekmeğine vesile oluyor. Ne oluyor? Bunun faydası var. Çünkü ben bilmiyorum ki senin malındır. Gelip senin malını çalmıyorum. Bu kaybolan bir şey. Resmiyetle alakası yok ama bunun. Yasak diyor devlet. Sen tek başına yiyemezsin. Bende seninle beraber yiyeceğim. Bana vericeksin. Devlet hem elinin içini hemde dışını gösteriyor. Hem seni teşvik ediyor. Cihazlar üretiliyor, satılıyor. Yakaladığı zamanda devlet nasıl paralar alıyor.'' (Saffet O., 23, kazıcı)

Defineciler bu işe başlamalarına neden olan ekonomik sebepler defineyi bulduktan sonra oluşturmayı düşündükleri istihdam alanları ile doğallaştırılmaktadır. Devlet ise defineciler aksine oluşturmadığı yeni ekonomik alanlara rağmen definenin sahibi olduğunu düşünmekte ve Saffet O.'nun belirttiği üzere işi duraksamalı bir noktaya sürüklemektedir. İbrahim ise gömünün sahibinin kendisi olmadığını bilse de definenin ''hayrını'' göreceğini düşünmektedir.

''Ben definenin lanetli olduğuna inanmıyorum. Definenin hayrını görmezsin düşüncesine de inanmıyorum. Çünkü bugün kim bir define bularsa bulsun, insanlar bundan faydalanıyor. Gün yüzünde olmayan bir şeyi çıkartıyorsun ve insanlar bundan faydalanıyor. İslamiyette nedir en şey nedir? İnsanlara faydalı olandır. Bugün lanetlenmiş diye bir şey yoktur. Bugün gidip bir otobüs alsam bundan 100 kişi ekmek yiyecek.'' (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

Definenin hayır verip vermeyeceği ya da lanetli olup olmaması görüşmecilerin fikir birliğine varamadığı bir hususdur. Ermeni hazinelerinin artık geride kalan ve kimsenin faydalanmadığı eserler olarak görülmesi ve bunun zekat verilerek, gömüden elde edilen gelirle sermayenin dolaşıma girmesi sağlanarak aklanacağı ve meşrulaştırılacağı düşünülmektedir. Bu durum zorla yerinden edilenlerin ekonomik imkanlarının nasıl yeniden üretildiğinin ve paylaşıldığının da resmidir. Ermeni gömüleri dışında definecilerin yaygın olarak gömü aradıkları yerler ise sit alanları ve ören yerleri olmaktadır.

5.5.2.Ören yerleri ve sit alanları

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün tanımlamasına göre Ören yeri, ''Tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olup topografik olarak tanımlanabilecek derecede yeterince belirgin ve mütecanis özelliklere sahip, aynı zamanda tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, insan emeği kültür varlıkları ile tabiat varlıklarının birleştiği alanları'' işaret etmektedir. Sit alanları ise benzer şekilde ''Tarih öncesi ya da tarihi devirlere ait olan, ender bulunan özellikleri nedeniyle korunmaya değer olduğu düşünülen alanlara'' denmektedir. Ayrıca sit alanları kendi içerisinde derecelendirilmektedir. Bu mekanlarda define aramak formel anlamda yasaktır ve cezası ağırdır. Nesneler gibi mekanlarında da bir grup kimliği ve aidiyeti oluşturduğu bilinmektedir. Bundan dolayı kentin bünyesinde yer alan bu mekanlar, kollektif kimliğin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. İnsanlar değerlerini ve anılarını mekan ve belirli nesneler üzerinden anlamlı hale getirirler. Zihin geçmişi mekansallaştırdığında nesneler ve yerler, mekanın kodlanmasına zemin hazırlamaktadır. Mekansal kodlama ile de kişilerin mekanlar aidiyetlerini kurmalarını sağlayan "egemenlik, mahremiyet ve anlamlandırma" basamaklarını kurmaktadır (Bilgin, 2011). Geçmişin aidiyetini taşıyan kiliseler, ören yerli ve sit alanları Ermeni kimliğinin bugünde yer alan en önemli mekanlarıdır. Sahada Yedi Kilise'yi ziyarete gittiğimizde kilisenin bir kısmında çok ağır bir koku vardı. Köy sakini Selim O., bunun rutubetten olduğunu söylemiştir. Benim ısrarlarım sonucunda ise şöyle eklemiştir;

> ''İlk geldiklerinde buraya köylüler yerleşti. Burada kalıyor, yatıyordular. Sonra ot koydular, saman koydular, e hayvan da koydular. Sonra çıkardılar. Şu taşların hepsini yıktılar, döktüler define aradılar.'' (Selim O., 54, Bakraçlı köyü)

Bu mekansal yapıların oluşturduğu "mekansal çevresel determinizm" oldukça sarsıcıdır. Kilisenin ahır olarak kullanılması her ne kadar sarsıcı olsa da fonksiyonel olarak kilisenin bugüne kadar ayakta kalmasını sağlayan dinamiği belki de bu durum oluşturmuştur. Yedi Kilise Salih D.'nin aktarımdaki gibi bir görevli tarafından hala korunmaktadır.

> "Yedi Kilise'nin girişinde, ilk giriş kemerinde o bölgede yaşayan kuşların resimleri vardır komple. Ve belli bir aritmetiği vardır. Aynı kuşlar bir kaç metre arayla tekrar kendini gösterir. O kuşların hepsi mesela erek Dağı'nın arkasında Keşiş Gölü var. Urartuların yaptığı ilk baraj gölüdür. Şehrin tüm suyunu oradan vermişler. Bir bent atmışlar, çok da güzel bir göldür. Dağın tepesinden inip gördüğünde çok güzel. Kuşların göç yolu güzergahı, çok güzel kuşlar görebilirsin. Orada gördüğün resimdeki kuşların bir kısmının neslinin hala devam ettiğini görmek daha keyifli…Yedi Kilise'de Kürt ve Türkler aynı anda yaşıyorlar. Oradan giden papaz, orada ki bir köylüye emanet ediyor Yedi Kilise'yi. Kilisenin hala ayakta olması o adamın sayesindedir. O adam kendi çocuğuna vasiyet ediyor. Çocuk da kendi çocuklarına devrediyor. Şimdi o adamı da bekçi yapmışlar oraya. Sahip çıkanlar var. Zaten sahip çıkılanlar ayakta kalmış. Samanlık olarak, ahır olarak kullanılanlar ayakta kalmış. Ya da emanete hıyanet etmeyen bir insan varsa, korumuş kalmış. Onun dışındakiler zaten paramparça. Dışardan planının görülebildiği 80 küsür yapı var." (Salih D., 32, gezici, 1)

Salih D.'nin tüm Van'ı dolaşarak ayakta kalan yapıları tespit etmesi ve onları korumaya çalışması tüm yıkım politikalarının arasında umut yeşertici bir durumdur. Zeki A. bilinçsizce yapılan tahribatlara değinerek bu umuda ortak olmaktadır.

> "Tarihi bozmamamız lazım. Mesela Salmanağa Kilisesi ayaktadır şu an. Bazı yerlerini yıkmışlar falan. Ben ona karşıyım. Yeri kazabilirsin. Yerin altını da kazabilirsin. Yapıyı bozmadan yapacaksın. Yüksek değerde altın olduğunu bilsem, tabi ki kazarım ama sadece malın olduğunu yerden onu alırım ve yapıyı bozmadan bunu yapabilirim. Çok güzel tarihi yerler var defineciler tarafından tahrip edilmiş. İnsanlar bilinçsiz bir şekilde bunu yapmış. Birisi demiş bacasında var, birisi demiş girişinde var öyle yıkıp mahvetmişler." (Zeki A., 39, cihazcı)

Zeki A. tarihin bozulmaması gerektiğini söylerken fakat çok yüklü miktarda gömü varsa da onu çıkaracağını dile getirmektedir. Bunu yaparken yapılara zarar verilmediği iddia edilse de sahada görülen tablo bunun böyle olmadığını söylemektedir. Aynı şekilde yapılar doğal faktörlerle de yıkılabilmektedir. Van ve çevresi 1. ve 2. Derece deprem kuşağında yer alması sebebiyle hemen her zaman farklı şiddette depremlere sahne olmuş, yaşanan depremler can kayıplarının yanında tarihi yapıların yıkılmasına da neden olmuştur. Aytekin (2012: 1085) 2011 yılında Van'da yaşanan son depremden sonra önemli tarihi yapıların geri dönülemez bir biçimde zarar gördüğünü belirli kilise, ca-

mii, külliye ve mezarlık üzerinden tespit etmiştir. Yörede taşınmaz kültür varlıklarına depremin yıkıcı etkisi nedeniyle dayanıklılık ve restorasyon çalışmaları yapılması gerekirken tüm tahrip olan kültür mirasları kendi kaderine terk edilmiştir. Buna eklenen definecilerin tahribatları ile tamamen yok olmaya terk edilmişlerdir. Van Müzesi ve Van kalesi yan yana olmasına rağmen Metin K.'nın aktarımıyla bu tahribattan payını fazlasıyla almıştır ve almaya devam etmektedir.

> ''Sit alanlarına gittiğimiz de hepsinin defineciler tarafından kazıldığını görüyoruz. Van Kalesi bizim yanımızda, tamamı kazılmış. Gece gelip kazıyorlar. Bir çoğunda bekçi var. Ama adam bekçiyle iş birliğine girmişse sen ne yapabilirsin? Bekçi de "Ben görmedim" diyor ne yapacaksın? Adam bekçiye de "Altın çıkacak, sana da pay vereceğim" diyor. Sen bunu da belgeleyemezsin. Kazıyor ama bir şey bulduğu da yok.'' (Metin K., 37, arkeolog)

Define bulunmamasına rağmen sit alanlarında devam eden kazıların ortakları defineciliği enformelden formel alana taşımaya devam etmektedir. Bundan 50 yıl önce kaleyi ilk nasıl kazmaya başladığını anlatan Yusuf D. şöyle aktarmaktadır:

> ''Kiliseleri neyle yapmışlarsa yumurtayla falan harç yapmışlar sanırım, biz balyozla vuruyorduk bana mısın demiyordu ve yıkılmıyordu. Kaleyi çok fazla kazdık ama bir türlü sonuç alamadık.'' (Yusuf D., 70, aracı)

Alınamayan sonuçlar ama durdurak bilmeden devam eden arayışlar defineciliğin özeti gibidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu sit alanları listesinde yer alan Ermeni Kilise ve Manastırları, bugün defineciler tarafından yıkılmasa da bakımsızlıktan yıkılmaya mahkumdur. Bu durum definecililerin meşruiyet alanlarını güçlendirmektedir. Defineciler yapıların kendileri tarafından yıkılmasa da bakımsızlıktan yıkılacağını düşünmektedirler. Müzenin yanında yer alan Van Kalesi-'ndeki tarihi dokular ve mahzenler, Ermeni yaşam yerleri dahi gerekli şekilde korunmamaktadır. Emrah G. bölgede bu durumun kilisenin karşılığının gömü olarak kodlanmasına neden olduğunu belirtmektedir.

> ''Kendi tarihinle, bölgenin tarihiyle ilgilenmek yerine daha böyle elle tutulur şeyleri ile kilise nedir karşılığı kazarsın bir şey çıkar. Kimin kilisesidir bilmez. Gavurlar yaşamış, fille derler ona, köyde o dönem hristiyanlara dedikleri şey.''(Emrah G., 61, kazıcı)

Van'ın bir çok farklı dinsel ve etnik yapıya ev sahipliği yapmış olması yine de gavur kelimesini 'Fille' kavramsallaştırmasıyla sürekli Ermeni geçmişi üzerinden işlendiğini göstermektedir. Görüşmecilerin belleklerinde ve Van coğrafyasında 'fille' çok belirgindir. Sedat Ulugana (2016) , fille kelimesinin Kürtlerin Ermeniler için kullandıkları bir kavram olduğunu dile getirmektedir. Arapça kökenli bir sözcük olan Fille, kavramsal olarak Mısır'da toprakla uğraşan, ırgat olarak çalışan toplumu ifade ederken göçebe bir millet olan Kürtlerin, bu kavramı ne zamandan beri Ermeniler için kullandığı bilinmemektedir. Fılıstan ise, Ermenilerin yaşadığı yer olarak tanımlanmaktadır. Çoğunluğunun yaşadığı yer olarak bilinmektedir.[25] Kime ait olduğu bilinmese de Ermeni kiliselerini kazdıklarına inanan define avcılarının kiliseleri ve manastırları hazinelerle ilişkilendirme fikri de belirli gerçekliklere dayanmaktadır. Çünkü tarihsel verilerde zengin insanlar ve belirli kişiler bu yerlerin etrafına geleneksel olarak gömülmüşlerdir. Bunların yanında tümülüsler ve höyükler mühim tarihsel alanlardır. Tümülüsler bir ya da birden fazla mezarın yığılarak oluşturduğu küçük tepeciklerdir. Höyük ise eski yerleşim alanlarının zamanla toprak ile örtülerek yükselti halini almasıdır. Bu alanlar kültürel mirasın taşıyıcı mekanları olması nedeniyle tahrip edilmeleri yasaktır. Mimari ile tarihsel mirasını yok eden bir toplumun kendi kimliğini de kaybedeceğini ve kimliksiz bir toplumun ise bugüne dair inşa edebileceği bir şey kalmayacaktır. Tüm mezarlık alanlarının hazine barındırdığına inanılmaktadır ve defineciler gördükleri her figürü ve mezarlık alanlarını kurcalamaya başlarlar. Saffet O., bunun pratiğini iyi bir biçimde aktarmaktadır:

> ''Geçenlerde bir köye gittik burada. Nasıl desem, bir dağ vardı. Dağdan aşağı indik, ama nasıl biliyor musun, her tarafı dağ, ortası ise uçurum bir alan. Bayağı bir uçurum. Upuzun bir dere geçti ortasından. Ama upuzun bir dere. Yani başı var sonu yok. Resimleri de var bende, göstereyim sana. Bu köyü bizim bir arkadaş gösterdi bize. Onların köyüdür. Biz onların köyüne gittik. Tanıdık birisi olmazsa izin vermezler girmemize. Bu yer, köye çok yakın. Eskiden yaşam alanıymış, tandır çıkıyor, boncuk çıkıyor, elmas gibi parlayan şeyler çıkıyor, mağaralar çıkıyor, o köyün işi gücü define aramaktır zaten. Burası çok değişik bir yerdir. Gelip görmen lazım. Orada bir tümülüs var. Tümülüs, küçük bir dağ düşün. Böyle üzerine çıkıp ayağınla vurduğun zaman böyle gum gum içi boş gözüküyor. Biz arkadaşlarımızla ayağımızı bastığımızda içi boştu. Yarım metreye kadar kazdık, bir harç çıktı ama beton gibi. Beton bunun yanında halt etmiş. Kazmayı vuruyoruz yarım santim bile girmiyor. Kazdık ama karşımıza çıkan betonu delip içine girmemiz gerek. Beton delinmiyor ama. Kazma, kürekle vuruyoruz ama açılmıyor. Bu tümülüsün bir girişi var ama nerede olduğunu bilmiyoruz. Kaç kişiye sorduk. Dediler ki siz karanlıkta orada duracaksınız. Güneşin ilk doğuşu onun tam neresine vurursa giriş oradadır. Valla bizde duramadık, gidemedik. Birine dedik "yalan söylüyor" dedi, diğer arkadaş da "uğraşamam" dedi. Bizim tümülüs hala bizi bekliyor. Açılmamış. Tümülüse tepeden girilmiyor, aşağıdan girilmesi gerekiyor.'' (Saffet O., 23, kazıcı)

[25] Sedat Ulugana, Ermeni Soykırımı Öncesinde Van Gölü'nün Kuzeyinde Kadim Bir Ermeni Yurdu: "Fılıstan", e: 20 Mart 2019, https://www.youtube.com/watch?v=q3ofwMkSqek

Saffet O.'nun hala tümülüsü beklerken tümülüs orada kalmış olacak mı belli değildir. Harvey'e göre modern anlamda kurgulanan şehirlerde mekan sürekli olarak yeniden yapılandırılır. Devletlerin toprak ve üretim üzerindeki denetleme hakkını verdiği kesimlerde bununla beraber değişiklik gösterir. 1915 sonrasında bölgede denetimi eline alan Kürtler, mekanları uğradıkları tüm politik şiddetin dışavurumu olarak yok etmiş gibidir. Sadece tümülüsler, kiliseler ve höyükler değil, karşılarına çıkan bir ağacı dahi kolaylıkla söküp atabilmektedirler. Zeki A. bunun örneğini şu şekilde belirtmektedir:

> ''Bu gün de nasip değilmiş, bu umut da yıkıldı gitti diyoruz. Bazen çok sık giderim bazen uzun süre gitmem. En son epey zaman oldu gitmeyeli. En son bizim köyün orada derenin orada bir çalı vardı onun dibini kazdık. Bir şeyde çıkmadı. Değersiz bir metal vardı. Makina çalıyordu. Dedik uğraşmayalım. Ama ağacı mağacı kestik.
>
> -Etrafa zarar vermiş oldunuz mu?
>
> Tabi tabi ağacın dibinde ötüyordu. Ağacı kestik attık, iğde ağacıydı. Kökünü çıkarttık.'' (Zeki A., 39, cihazcı)

Yerin yüzeyindeki canlılara bu kadar hoyratça davranabilirken, yerin altında varlığına inanılan hazinelerin olduğu mezarların da kolaylıkla tahrip edileceği açıktır. Ören yerleri ve sit alanlarında define arama tarihin kalıntılara açıkça verilen zarara rağmen devam etmektedir. Her gömünün mutlaka bir mezarlığı da beraberinde getirdiği fikrinin karşılığı olarak definecilerin mezarlarla olan muamelesine bakılmalıdır.

5.5.3. Mezarlar ve "Mezar Soyguncuları"

Modern ulus devlet politikaları ve uygulamaları hayata ve ölüme, bunların egemenlerle olan ilişkisine ve öznelliklere tezahür etmektedir. Foucault'un biyolojik modernliğin basamağı ve insanın sahip olduğu biyolojik özellikleri ile siyasetin nesnesi haline gelmesini anlatan 'biyo-iktidar' kavramı, ölmesi gerekenler ile hayatta kalması gerekenleri birbirinden ayırır. Defineciler ulus devletin ölmesi gerekenler olarak gördüklerinin mezarlarını uzun yıllardır hazine aramak için kazmaktadırlar. Hatta Emrah G.'nin aktarımıyla definecilik isimlendirmesinden önce var olan kavramın mezar soyguncuları olduğu söylenmektedir.

> ''Bu topraklarda gelen giden medeniyetler had safhada olduğu için bu sefer definecilik dedikleri, mezar soyguncuları hep mevcut olan ismi, insanlar bir seferde vurgun yapma peşinde. Mücadeleden ziyade vurgun yapma peşinde.'' (Emrah G., 61, kazıcı)

Mezar soyguncuları yerlerinden sürülen ve yası tutulamamış olanların ölülerini, elde edeceklerine inandıkları değerli nesneler için yıkmaktadırlar. Görüşmecilerin aktarımlarıyla mezarlıklar Müslüman ve Hristiyan olmasına göre ayrılmakta ve buna göre muamele zaman zaman değişmektedir. Foucault (2013) ırkçılığı "öldürmenin kabul edilebilirlik koşulu" olarak tanımlarken, burada 'gavur olmanın' bununla eş bir anlada kullanıldığı söylenebilmektedir. Mezarlıklardan çıkan en temel nesneler göz yaşı şişeleridir. Başka bir zamana ait olan bu objeler bugüne geldiklerinde kendileriyle beraber yası ve ölümü, ona duyulan acıyı da beraberinde getirmektedir. Zeki A. ilk göz yaşı şişelerini 15 yaşında bulmuştur.

> ''15 yaşındayken yaklaşık olarak 150 tane gözyaşı şişesi buldum. Taşları çıkaralım derken mezardı, bilmiyorum hangi döneme ait. Tapular, eşyalar falan vardı ama altın yoktu. Bizimkilerle beraber kazıyorduk. Bir tane küp bulduk. Adamın iskeleti komple küpün içindeydi. Böyle cenin şeklinde. O zaman öyle düşündüm bu adamı bu küpün içine nasıl koymuşlar. Sonra dedim demek ki küpü adamın üstüne yapmışlar. Çünkü başka bir mantığı yok. Küpün başı çok dardı. Aşırı küçüktü. Adamı koyup küpü üstüne yapıyorlar. Çünkü aklıma başka bir şey gelmiyor. O şekilde tekrar bıraktık yerine. Onun yanında komple vardı. Toplu bir mezardı. Yığma şeklindeydi. Boncuklar çok çıkıyordu.'' (Zeki A., 39, cihazcı)

15 yaşında bir çocuğun mezarlıkta define aradığı bir yapının çökmüşlüğünü konuşmak için daha farklı neye ihtiyacımız olabilir ki? Bireysel nedenler bir yana köylerde karşılaştığım çocukların yaşadıkları yer hakkında okuldan edindikleri tarihsel bilgiler önemli bir etki gücü yaratmaktadır. Kamil S. de benzer şekilde açılan mezarlardan nelerin çıktığını ve bunlardan birinin de göz yaşı şişesi olduğunu aktarır.

> ''…Defineyle bu şekilde zengin olan tek tüktür. Çoğunlukla hala o ilçelerde Muradiye, Çaldıran falan o taraflarda Ermeni mezarlığını açarlar. İçinden ne çıkar, gözyaşı şişesi çıkar. İki üç tane eski kehribar ya da şunun gibi taşlar (teshibi gösteriyor), akik taşı falan çıkar.'' (Kamil S., 37, kuyumcu)

Archille Mbembe (2014) , Foucault'un tanımladığı biyo-iktidar kavramının bugün yetersiz kalabileceği yerler olduğunu ve buna paralel ''nekro-siyaset'' ve ''nekro-politika'' kavramlarını önermiştir. Nekro-politika'yı ''yaşamın ölümün iktidarına tabi kılınması'' biçimde tanımlar. Mbembe'ye göre "öldürmek ya da yaşamasına izin vermek, egemenliğin sınırlarını ve temel niteliklerini oluşturur. Egemenlik uygulaması, ölümlülük üzerindeki bir denetim uygulaması ve hayatın da iktidarın yayılım alanı ve dışlaşması olarak tanımlanmasıdır." Sonuç olarak savaşlar, öldürme hakkının bir dışa

vurumu olduğu gibi egemenliğinde yeniden tesis edilmesinin imkanlılığıdır. Siyaseti de bir yanıyla savaşla birlikte ele aldığımızda ortaya şöyle bir soru çıkar demektedir Mbembe, ‘‘yaşama, ölüme ve insan bedenine (özellikle de yaralı ya da ölü bedene) verilen yer neresidir? Bunlar iktidarın düzenine nasıl kaydedilirler?’’ 1915’de kendilerine yaşamak için yer bulamayan ve ölen onbinlerce insanın bedenleri, onlardan geriye kaldığına inanılan hazinelerden daha az değerlidir. Çünkü bu insanların ölü bedenlerine yapılan muamele çok yıpratıcıdır. AsımT. bir arkadaşının anlatısı ışığında şöyle söylemektedir:

> ‘‘Bir arkadaşım, ‘Ben bir mezar kazdım. Ağzında altın diş. Hiç ellemedim, olduğu gibi kapattım’ demişti. Ermeniler mezarlarına ölenin eşyalarıyla beraber gömü yaptıkları için o yüzden kazı yapıyorlar.’’ (Asım T., 63, gözcü)

Asım T. arkadaşının ölünün ağzında altın dişi gördükten sonra kapatmış olmasını, ölmüş kişinin ağzından dişi sökme fikrinin ona çok ağır geldiğini belirtmiştir. Devamında ise mezarların sürekli kazılma nedenlerini açıklamaktadır.

> ‘‘Eskiden define işlerini Ermenilerin çoğu mezarlara gömmüşler. Müslüman mezarlarına ve türbelerine. O dönemde dediler ki müslümanlar türbelere, mezarlara önem verir. Saygı duyar. Oraları kazmaz. Ama şimdi mezarları kazıyorlar. Çünkü mezarlarda gömü var. Ve çıkarıyorlar da. Tamam böyle düşünmeleri güzel ama son zamanda bu düşünce değişti. Son 10-15 yılda artık tamamen mezarları kazıyorlar. Bu böyle de devam edecek. Mesela kaya mezarları var. Onları dahi biliyorlar, buluyorlar. Mezarlara vurduğun zaman hemen anlıyorsun kime ait olduğunu. Ermeni mezarından ses gelir mesela vurduğunda.’’ (Asım T., 63, gözcü)

Ermenilerin bir strateji olarak gömülerini Müslüman mezarlarına bırakmış oldukları aktarılmıştır. Asım T. ısrarla Ermeni mezarlarında büyük gömülerin olduğunu belirtse de Oktay Belli (2011) Van-’da yapılan arkeolojik çalışmalarda Kaya mezarlarında ki gömü uygulamaları hakkında bilgilerin sınırlı olduğunu ama kaya mezarlarında definecilerin tahribatı dışında, saptanan orjinal bir buluntu ya da gömünün olmadığını dile getirmiştir. Bunun dışında defineciler bir bölgeyi ayak vuruşlarıyla analiz edebilmekte ve ona göre arama ve kazı yapmaya başlamaktadır. Görüşmeciler mezar kazıcılığı noktasında farklı tavırlara sahiptir. Bazıları asla mezar kazılmaması gerektiğini savunurken sadece Ermeni mezarlarını kazdığını kimisi de Zeki A. gibi her dinden kişilerin mezarlıklarını kazdığını belirtmiştir.

> ‘‘Kesin altın varsa Müslüman mezarı da olsa Ermeni mezarı da olsa kazarım. Zaten Ermeniler Müslümanlar mezar kazmaz diye bazen mezarlara bırakıyorlarmış. Müslümanlar kazmaz diye. Yani o zaman öyle düşünüyorlarmış. Müslümanlar inançlılardır. Mezara zarar vermezler, kazmazlar. Şimdi öyle değil tabi. İnsanlar Ermeni mezarını geçtim Müslüman mezarlarını bile kazıyorlar.’’ (Zeki A., 39, cihazcı)

Görüşmecilerin bir kısmı Ermenilerin hazinelerini Müslüman mezarlıklarına sakladıklarını söylemektedir. Çünkü Müslümanların kendi mezarlıklarını kazmayacaklarına inanılmaktadır. Müslümanların kendi mezarlarını kazmayacaklarını düşünmelerindendir. Ama gelinen noktada tüm mezarların kazılması din ve dünya arasındaki bağın geçirgenliği hakkında ipuçları vermektedir. Bununla alakalı görüşmecilerin çoğununun aktardığı çarpıcı bir olay yaşanmıştır:

> ‘‘Cihaz vurdum, altın derse ben nerede olursa olsun kazarım. Bir şekilde onu hallederim. Ama bu mezarlıklarların içinde de olsa cihazım onu kesin gösterse kazarım. Tabi ki Müslümanlar mezara mal koymazlar. Ama mesela burada Haydarbey’de bir ziyaret vardı. Yıllarca insanlar bir taş vardı gidip oraya cihaz vuruyorlardı. Dilek diliyorlarmış ama adam oraya mal koymuş. Ermeniler diyor ki hakikaten Müslümanların bu tarz şeylere saygısı olduğu için mezarları kazmazlar. Gidip oraya bir yere gömüyorlar. Bizim insanlarımızda yıllarca gidip ona el koyuyor dilek tutuyor. Oysa halbuki malzeme var. Adam geldi direk taşı kırdı malzemeyi aldı götürdü taşın içinden. Bunu yapan Ermeniydi.’’ (Remzi S., 43, nişancı)

Remzi S.’nin ziyaretten defineyi aldığı iddia edilen kişinin Ermeni olmasını aktarması, defineciler için büyük bir meşruiyet alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu şekilde Ermeni mezarlıkları rahatlıkla kazılabilmektedir. Kemal A. tenha bir yerde mezar görürse kazacağına çünkü oraya Müslümanların mezarlık yapamayacağını belirtmiştir.

> ‘‘Bizde Müslüman mezarlığı kazılıyor. Eskiden Müslümanlar Müslüman mezarları kazmıyorlarmış. Baş uçlarına gömüyorlar. O şekilde bırakıp gidiyorlar. Ben şahsen gerçekten kazmamışım. Ama bak mesela bir dağın başında, tenha bir yerde bir mezar gördün. Onu kazabilirsin. Müslüman niye gelsin bu dağın başına mezar yapsın? Mezar varsa orada kimin olduğunu bilmiyoruz ki. Olsun Müslüman, olsun Ermeni. Ama oranın Müslüman mezarı olmadığını biliyoruz. Orada da malın olup olmadığına dair işaretler vardır. O işaretleri dikkate alıp kazıyoruz. Ama Müslüman Mezarı kesinlikle imkansız. Altın olduğunu bilsem bile kazmam. Kendini bilen bir insanın kazmaması lazım. Misal birisi gelse senin babanın kemiğini çıkarsa kabul eder misin? Etmezsin. Ama işte tenha bir yerde Ermeni mezarında gömü vardır işte. Evet o da mezardır, ama kazılıyor işte. Yapacak bir şey yok.’’ (Kemal A., 62, aracı)

Kemal A. yapacak bir şey yok dese de yapacak şey aslında çok basittir. Bir kişinin atalarının mezarlarının kazılmasını istemezken başkasının mezarlığını kazıyor olması hürmete layık olanın sadece kendisi ve içinde bulunduğu toplumsal grubun olduğunu göstermektedir. İbrahim G.'de Mustafa D.'de asla Müslüman mezarı kazmayanlardandır.

> ''Biz Müslüman mezarlığı kazmıyoruz. Müslüman mezarları kıbleye döner. Bunların ki rastgele. Müslümanlar küpün içine gömmez ve yahutta örnek olarak biz bir yere gittik. Ilıca'nın orada Müslüman mezarlığı vardı. Biz gittik oraya. Adam dedi ki önce bu mezara atalım sonra çıkalım diğer tarafa. Ben dedim ki ben Müslüman mezarlığına atmam. Ben baktım ki olacak gibi değil. Bir arkadaşımız vardı ya dedi "Kardaş, kazmayalım öyle cihazı atalım". Gönülleri hoş olsun. Dedim ben "Cihaz atmam ama alan tarama atarım". Alan tarama yaptık, o kadar mezarın içinde geldi bir mezara öttü. Ben dedim "Ben cihaz atmam da kazmam da burayı". Adamlar kazdı ama tabi. Şamdan, incik boncuk gibi şeyler bulmuşlardı.'' (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

> ''Gömü işaretini buldukları an hangi milletten olduğuna bakmıyoruz. Yeter ki işaret olsun. Valla ben mezarlıkta dedektör öttüğünde, ben arkadaşlarım hangi mezara kazsalar da karışmam. Ermeni mezarlığını da kazsak, Müslüman mezarlığını da kazsak ben ses çıkarmam ama Müslüman mezarlığını kazmam, günah. Ama Ermeni mezarlığında gömü varsa onu kazarım.'' (Mustafa D., 64, refakatçi)

Görüşmecilerin ikisi de Ermeni mezarlarını kazdıklarını dile getirirken bir hayatın değerliliğine ya da değersizliğine hükmedebilme yetkisinin devletten topluma nasıl aks ettiğini de göstermiş olmaktadırlar. Yaşanmaya değmeyen hayatların mezarları da Müslüman olmadıkları için yok edilebilmektedir. Modern siyasetinin hayata hükmedebilmesi ölüme de hükmedebilmeye dönüşüyorsa, biyosiyasetin ölüm-siyasetine (thanatopolitics) dönüşebildiği noktadada muğlaklaşıyordur (Agamben, 2017)

> ''Sen eğer ki bir ölünün, cenazenin kemik kısmına gidersen maneviyata girer. Maneviyat kısmında bir insan çalışmaya başladığı zaman o kadar maneviyat peşine düşmez. En fazla yapacağı şey, orada çalışma yaptığı esnada bulduğu kemikleri bir torbaya kor götürür başka bir yere gömer. Oradaki çalışmasına devam eder. Eğer maneviyatı çok güçlü bir birey ise. Değilse zaten kürekle vurur gider.'' (Alper T., 39, koleksiyoner)

Alper T. ölünün kemik kısmına girmemek gerektiğini söylemektedir. Özsoy'un (2012) makalesinde yer verdiği üzere ''Latince'de "humanitas" (insan) kelimesi "humando" (gömmek) kökünden gelir; insan ölüsünü gömebilen varlık demektir.'' Doğada insanı diğer varlıklardan ayıran husus sanıyorum artık bu değildir. Belirli hayvanlarda ölülerini içgüdüsel olarak gömebilmektedirler. Fakat insa-

nı diğer varlıklardan ayıran yok edilmemiş mezarların başında yas tutabilmeleridir. Yas tutma biçimlerimiz ve ritüellerimiz değişse de ölüleri gömme her toplumda bir şekilde gerçekleştirilir. Mezarları yok ettiğimizde insanlığın tarihini de onunla beraber yok etmiş olmaktayız. Eva Domaska tarih ile mezar arasındaki ilişkiyi, ‘‘Ölüm olmasaydı tarih de olmazdı. Tarih ölümden beslenir. Tarih mezarda başlar’’ demektedir. Mezarda başlayan bu tarih Abbas G.’ye göre sadece Müslümanlar için saygıyı hak etmektedir.

> ‘‘Kemiklere bir tekme vurdum, kemik direk uçtu gitti. Müslüman mezarlığı olsa kazması biraz zor. İnsan biraz ne bileyim, insan istemiyor yani ha. Bir Hıristiyan olsa, Hıristiyan olduğu için biz kazarız. Ölü ölüdür ama Hıristiyan ve Müslüman olması fark eder illa ki. Hıristiyan bizim dinimizden olmayan bir adamdır. Mesela biz İslam diniyiz mesela biz Allah’a inanıyoruz. O adam bilmem taşa inanıyor, yani bilmem neye inanıyor, yani onun dini, imanı yok, bir şeye inanmıyor. gavurdur. Gavur olduğu için pek fazla önemsemiyoruz. Ama bazı insanlar şimdi Hıristiyanı da Müslümanı da bilmez. Yeter ki altın olsun ben şehit mezarını da kazarım diyor. O kadar da şey insanlar var yani ha. Şurada bir şehit mezarı olsa altında da define olsa o adam yine kazar. Sonunu düşünmez. Acaba benim sonum ne olur? Sen orayı kazdın o parayı aldın ya, sonun ne olur? O paranın hiç hayrı olur mu sana? İmkanı yok, olmaz.’’ (Abbas G., 40, kazıcı)

Abbas G.’nin kan dondurucu sözleri arasında ilerlemek zorlaşsa da definecilerin içinde oldukları duruma oldukça yabancılaştığını gözler önüne sermektedir. Benzer durum Saffet O.’nun aktarımında da yaşanmaktadır.

> ‘‘Mezarı kazarken, ölünün başını almıştım fotoğraf çektim. Bizimkiler gördü, korktu, hemen sildiler. Çürümüş gitmiş, neden korkayım ki. Adamın dişi bile sapasağlamdı. Taş ile vuruyordum ama kırılmıyordu. Adam ölmüş, gitmiş, gebermiş. (gülüyor)
>
> -Senin cesetine böyle yapsalar ne hissederdin?
>
> Ama o Hıristiyan. İnsan ama o insanı öldürmek sevaptır. Bu gibi insanları öldürmek sevaptır. Çünkü bu insan Allah’a tapmıyor, kitabı bilmiyor, peygambere inanmıyor. Bu adamın bize zararı yok ama öldürülmesi sevaptır. Öyle değil mi? Bir insan bunları bilmeden yaşasa ne yaşamasa ne? En iyisi öldür sevap kazan.
>
> -O da senin hakkında böyle düşünse nasıl olur?
>
> Ama bizimkisi gerçek. Onların ki yalan. Adam biliyorsa da Allah’ı, kitabı, Kuran’ı kabul etmiyor. Gidiyor taşa tapıyor. Bu taştır. Bu adamın sana ne hayrı gelir? Dişini kırsam ne ki, biz altın derdindeydik, bize korkmak nedir?’’ (Saffet O., 23, kazıcı)

Saffet O.'nun zihninde yer alan Ermeni, Agamben'in homo sacer'ın belki de daha fazlasıdır. Agamben (2017) 'homo sacer' diye tanımladığı statüsü ile, kutsala ait olduğu varsayılan orjinal müphemlik değil, içinde bulunduğu ortamda çifte dışlanma özelliğiyle maruz bırakıldığı şiddettir. Buradaki şiddet, herkes tarafından öldürülen ama ne beşeri ne de ilahi yasaların cezai sınırları içerisinde kalmayan yepyeni bir şiddet eylem tanımı yapmaktadır. "Egemenlik alanı, cinayet işlemeksizin ve kurban etmeksizin adam öldürmenin meşru olduğu alandır ve kutsal hayat da -yani öldürülebilen ama kurban edilemeyen hayat- bu alanda zaptedilen hayattır''. Egemenin oluşturduğu çıplak hayat ise Saffet O.'nun kemiklerine tekme attığı ölümün kendisidir.

> ''En son bir mezarlığa gitmiştik. Burası hristiyan mezarlıklarıydı. Müslümanların değil. Gittik oraya, üstü kapanmış ancak taşı gözüküyor. Üstünde bir haç var altında da yazılar var. Arkadaş dedi ki: ''Bu lahit mezardır''. Arkadaş makina tuttu. Bizim büyük bir makinamız da var. Onu pek götürmüyoruz. Önce dedektörü götürüyoruz onunla arıyoruz. Eğer sağlamsa ondan sonra büyüğünü götürüyoruz. Yolda jandarma var, yakalanma şansımız var. Ondan dikkat ediyoruz. Neyse dedektörü mezarlıklara tuttu. Dedektör birinde altın var dedi. Bilezik, yüzük çıkardık mezarın içinde. Bizde dedik tamam biz bulduk. Başladık kazmaya. Beş kişiyle kazıyoruz. Bir arkadaş elinde dedektör bekliyor. Biz kazdık, tam iki metre kazdık. Hemen hemen bir buçuk saatimizi aldı. Beş kişiyle kazıyoruz. Altından çok büyük bir mezar çıktı. İki metre derinde, devasa bir mezar. Mezarın altında koskocaman ince taşlar vardı. Üç tane büyük taş koymuşlardı. Onları da kaldırdık. Altından kemik çıktı. İnsan kemiği. Yav biz dedik ki: ''Altın çıksın. Kemik neden?''. Başladık kazmaya, kemiği de attık. Kazdıkça yeniden kemik çıktı. Bu da insan kemiği. Bir mezarda iki ölü. Üst üste gömmüşler. Onunda kemiklerini attık, kazmaya devam ettik. Hiç bir şey yok. Dedik ''Hani senin dedektörün burada altın var'' diyordu. Hiç bir şey yok ama makina var diyor. Aradık taradık yok. Hepimiz akrabayız zaten. Aldım dedektörünü vurdum taşa, bu sefer de birbirimize girdik. Dedim ki kazıyoruz kazıyoruz sabahtan, iki ölüden başka çıkan bir şey yok. Başka arkadaşlarla konuştuk dediler ki siz mezarın baş kısmını kazacaktınız. Biz sadece mezarı komple kazdık. Ama mezar başının bulunduğu yeri kazmamız gerekiyormuş. Bilmediğimiz için kaldı.'' (Saffet O., 23, kazıcı)

Saffet O.'nun define bulma arzusunu ve yaptığı eylemi meşrulaştırmasına, Judith Butler, "yası tutulamayan hayat, hayat değildir" demektedir. Çünkü, kimin insan sayılacağı ve onun ardından yas tutulup tutulamayacağı egemenlere başkaldırmak ya da gereği gibi itaat etmemek ile birlikte düşünülmelidir. İskan politikalarıyla elden çıkarılan bu hayatlar, egemenler için işlevsel olmadığı gibi ulus-devlet ile yaratılan yeni toplum için de elverişli değildir. Varlığına inanılan bir altın için kolayca mezarlar talan edilebilmektedir. Yaslarının tutulmasına dahi izin verilmeyen bu bedenler hayali bir tarihin ögeleri olmaktadır. Kalaycı, ''Hayaletler: Ölüm, Yas ve Tanıklık Sorunun''da (2014) ''Savaşlarda, sürgünlerde, çatışmalarda, gösterilerde, güvencesiz işlerde teker teker ya da kitleler halinde öldürülen 'adsız' ölüler bir tarafta; gündelik yaşamın anlamsızlığı içinde herkes için toptan

yapılmış, tek kalıptan çıkmış ölümlerde değersiz bir nesne görünümünde çarçabuk yok olanlar diğer taraftadır'' demektedir. Bugün, son yüzyıldır 'ölümün elinden' ölmek kısmetli insanın başına gelebilmektedir.

> ''Dinimizce bugün mezarlara karışmamak gerek. Bir mezar olduğunu görünce karışmamak lazım. Ona bir hürmet göstermek lazım. Ermeni mezarı da, müslüman mezarı da olsa rahatsız etmemek lazım. Karışmamak lazım. Ben asla kazmam. kazmadım. Ama kazanlar çok. Özellikle köylüler mezarlara yönelmişler ve çıkarmışlar. Adamın bir inancı var, oraya kuylanmış. Ne gereği var. Saygı göstermek lazım.'' (Asım T., 63, gözcü)

Asım T.'nin belirttiği gibi saygı duymak basitçe bunun emredilmesi ile olabilecek bir durum değildir. Karşılıklı müzakere etme, birbirini tanıma ve anlama ile olacaktır. Bunun yollarını aramak ve güçlendirmek anlamlıdır.

> ''Götürüyorlar bazen bizi bir yerlere. İki tane mezar. Tamam mı? Normal, gariban mezarı. Taşına güzel güzel şeyler yazmışlar. İçinden hiç bir şey çıkmayacak çok belli. Kesin. Ben diyor işte buraya kazacağım. Kardeş kazma, senin dedenin babanın mezarını kazsalar hoşuna gider mi? Bulacağın şey kemik. Olsun diyor. Belki altın çıkar. Yani işte. Bizde dini inanç, ölü çok kutsal bir şeydir ya, abartılır. Ölü çok abartılır. Değerlidir, kıymetlidir. Ölür iki üç sene sonrasında mevlütler verilir, dualar okunur, falan filan. Ama bu başkasına karşı böyle değildir. Bizim inancımızda etik yok. Kendimize uyarlamışız. Hak edilen şekilde bir sistemimiz yok.'' (Salih D., 32, gezici)

Definecilerin, ölüm ve gömü ile kurdukları ilişkinin Ermeniler ve diğer tüm ölüler için bu kadar katı ve acımasız olmasının nedeni ne olabilmektedir? Definecilere özgü şiddet pratikleri, görüşmecilerden Asım T. ve Salih D.'nin aktarımıyla bir nebze kırılmaktadır. Yası tutulamayan kırılgan hayatlar (Butler, 2005), siyasal alanının sınırlarının belirlenmesiyle yeniden üretilmektedir. Oysa Van bölgesinde ölüm dolayısıyla düğün derneğin ertelenmesi, eğer yapılcaksa taziye evinden izin alınması gerektiği, yasın olduğu evin ilk bayramının 'kara bayram', 'taziye bayramı' olarak nitelendirilmesi, ağıtların yakılması, yasın kaldırılmasının ritüelleştiği görülmektedir (Eren, 2011: 507). Salih D.'nin belirttiği gibi bu sadece "biz" için olabilirken "onlar" için olamamaktadır.

Define mekanlarının tespit edilip, definenin arandığı yerleri ve define olarak neyin arandığını gördükten sonra define arama işinin nasıl yapıldığına ve define aramada görev dağılımına bakmak faydalı olacaktır.

5.6. Define Aramada Görev Dağılımı

Definecilikte görev dağılımları ve tanımları oldukça karmaşıktır. Ama en temel düstur definenin bir organizasyon ölçüsünde ve birden fazla kişiyle birlikte aranılmasıdır. Bu durumu Mustafa D. ve Emrah G. çok güzel dile getirmiştir.

> ‘‘Tek başına define aranmaz. Defincelik bir takım işi. Şimdi gittikleri köye, arabaya kazma kürek koyamazsınız. Yolda aramalar oluyor. Kazma kürek görürse cihazı alırlar. Diyelim definenin yerini söyleyen adam diyor ki: ‘‘Gel bende işaret var, sizde makinayı alın gelin, noktayı belirleyin, kazma işide bize ait’’. Sonra onlarda kendi adamlarını getiriyorlar ve kazdırıyorlar.’’ (Mustafa D., 64, refakatçi)

> ‘‘Tek başına definecilik yapamaz birisi. Ekip işidir.’’ (Emrah G., 61, kazıcı)

Mustafa D.’nin aktardığı ölçüde tek bir kişinin defineyi çıkarmasının, hem dedektör hem de kazma-küreği birlikte taşımasının mümkün olmadığıdır. Sürecin yeniden enformel ve formel olarak nasıl iç içe girdiği görülmüş olmaktadır. Yasal olanın sınırlarının geçirgenliği, yasal olmayan sürecin tamamını değiştirebilmektedir. Bununla beraber güvenliğin sağlanması, işaretlerin okunması, satma işlemleri vb. ile sürecin tek başına işlemesi mümkün görülmemektedir. Definecilik geleneksel ve modern iş bölümlerinin bir arada olduğu şekilde ilerlemektedir. Defineciliğin temelinde yatan ana husus elde edilen gömünün tam olarak kaç el değiştireceği ve her iş bölümdeki görevlinin yüzdelik olarak alması gereken miktarlardır. Definecilikte aracılık görevini gören Kemal A. bu yüzdelik dağılımlarını şu şekilde anlatmıştır:

> ‘‘Bizim orada bir köy. Vallahi billahi adam 80-90 yaşında. Gelmiş, elinde makina var. Diyor benim tarlamda var. Tamam, gel şartımızı konuşalım. Ne diyorsun? Söyle. Biliyorsan git çıkar. Bilmiyorsan ne istiyorsun sen? Vallahi bu onun kelimesi ‘yedi hisse bana, bir hisse sana’. O zaman madem sen biliyorsun git çıkar. Eğer ben çıkaracaksam sen nasıl yedi hisse alıyorsun? O zaman dedim sen ne alabilirsin, ne yiyebilirsin. Orada da kesinlikle yok. Eğer ki kendini insan bilen bir insansan, arazi senin diyelim. O arazide bir şey çıkıyorsa ama beni de çağırıyorsan onu araştırayım ve bende de makina varsa onu çıkardığım zaman yarısı benimdir yarısı senin. İstersen benim arkadaşım 50 kişi olsun isterse 1 kişi olsun.’’ (Kemal A., 62, aracı)

Kemal A.’nın aktarımı define çıkarırken yüzdenin nasıl paylaşılacağının gruplar ve kişiler arasında tartışıldığını göstermektedir. Girişte tartıştığımız kısmıyla defineciliğin ‘‘açgözlülük’' sarmalı olma-

sının deneyimlendiği en önemli yer Kemal A.'nın bahsettiği üzere bulunan gömünün nasıl paylaştırılacağıdır. Yüzdelikte anlaşamayan kişiler, kimsenin define alanına yaklaşmasına izin vermemekte gömünün olduğuna inanılan alan kazılmamaktadır. Farklı görev tanımlarındaki kişiler bir grup oluşturabilirler. Her grup gömüden en fazla yüzdeliği almak için mücadele eder. Yerin altından çıkan her şey (para, heykel, kitabe, mücevherat, göz yaşı şişesi..vb) bir alıcıya gider ve onun belirlediği para miktarı ölçüsünde dönüştürülür. Alıcıdaki eser daha sonra koleksiyonerlere ya da onların çalıştıkları kurumlara ya da toplayıcılara aktarılır. Bir defineci çoğunlukla aracı kısmen de alıcıdan sonraki basamağı görememektedir. Saffet O., Ankara'dan bir alıcıyla anlaşıp eserlerin nasıl satılabileceğini anlatmaktadır.

> ''Bizde bir ekip daha vardı. Onlarda arama yapıyor sürekli. Bir tane adam var Ankara'da. Devlet tarafından geliyor. Elinde resmi bir kağıt var. Kim gelse ondan alamaz eserleri. Adam tarihi eserleri topluyor. Önce geliyor esere bakıyor, senin hesabına parayı yatıyor sonra da eseri senden alıyor. Adamla hiç bir şekilde birbirinize temas etmiyorsunuz. Adam diyor ki bu tarihi eser dışarı çıkmasın, mal bizde kalsın. Resmiyeti var adamın. Nereden geliyor bilmiyorum ama öyle. Kazı işlemlerinin hiçbirinde yok. Malı satın alıyor. Türkiyede kalıp, müzeye teslim ediyor eserleri. Eğer çıkardıkların tarihi eserse alıyor. Bu adamı bizim arkadaşımız ayarladı. Herkese gitmiyor, randevu alıyoruz adamdan. Ondan sonra geliyor. Geliş gidiş uçak biletlerini alıyoruz.'' (Saffet O., 23, kazıcı)

'Resmi olmayanın' resmi makamlar aracılığıyla ilerlediğini anlatan Saffet O.'nun bahsettiği kişi bir alıcıdır ve eseri aldıktan sonra kime teslim ettiği bilinememektedir. Saffet O. bir kazıcı olarak bu kişiye kendi aracısıyla ulaşabilmektedir. Alıcı aldığı eserler karşılığında bir yüzdelik verir ve kendisi verdiği yüzdeliğin daha fazla miktarını bir sonraki basamaktan almaktadır. İzinsiz yapılan defineciliği 'yarı resmi' konuma tam olarak getiren durum bir defineye sahip olduktan sonra onu alıcıyla buluşturma aşamasıdır. Bölgede hizmet veren iki arkeologun (Melih O. ve Metin K.) bu konuda aktardıkları mühimdir.

> ''Her grup kendisine çalışıyor ve buldukları eserleri alıcılara satıyorlar. Bir grup da alıcılara çalışıyor. Alıcılar çok Van'da. Ufak tefek. İl dışından gelen giden. Alıcılar bunları alıp koleksiyonerlere ya da toplayıcılara satıyorlar. Üçe ondan alıyor beşe ona satıyor. Sürekli bu işi yapan ya da sürekli müzeye getirenler de var. '' (Melih O., 45, arkeolog)

> ''Van'da bizim tanıdığımız, defineciler var da defineciden çok eser toplayan insanlar var. Onları toplayıp satanlar vardı. Şimdi bir adam vardı öldü, o sürekli müzeye eser toplayıp getirdi.'' (Metin K., 37, arkeolog)

Metin K. ve Melih O.'nun aktarımına göre Van kendi içerisinde birden fazla alıcısı olan şehirdir. Alıcılar eserleri direk şahsa vermek ya da yurtdışına çıkarmak yerine müze ile anlaşıp ona da teslim edebilmektedir. Burada ise müze ile resmi olandan farklı bir yüzdelik anlaşması yapıldığı düşünülmektedir. Bu noktada resmi kurumların hangi pozisyonlara göre bu alanda konumlandıkları bilinememektedir. Formel mekanizmalarla da enformel mekanizmalarla da aranması mümkün olan definenin sektörel olarak tıkandığı noktalar tam da buralardır. Bir başka görev statüsü ise hepimizin definecilik ile beraber aklına ilk gelen toprağı kazma işlemidir. Definecilikle uğraşan herkes ilk yıllarında kazıcılık yapmışsa da zamanla kişiler profesyonelleştikçe kazıcılık yapmaya devam edenlerin sayısının azaldığı görülmektedir. Asım T. Bu işe girdiği günden beri hiç kazıcılık yapmadığını dile getirmektedir.

> ''Ben hiç kazı işi yapmadım. Her defineci kazmaz.'' (Asım T., 63, gözcü)

Bu duruma kişinin defineciliğe başladığı zaman ki yaşının önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Her defineci kazmadığı halde kazıcılar kendi içerisinde çok farklı aktörleri barındırabilmektedir. Melih O.'nun aktarımı bu konuda detaylı bilgi sunmaktadır.

> ''Birincisi belli malzeme toplayan insanların, onların belli teknikleri var. Kazıcı bir ekipleri vardır. Kazdıklarını bunlara verirler ve bunlar yevmiye ile falan çalışırlar. Bunlar kazıcı, her köyde var neredeyse. Bunlar o insanlara malzeme toplamak için çalışan yevmiyeli tipler. İkincisi işaretlerden, bilmem nelerden yola çıkarak define arayanlar. İşaretlerin ne kadar doğruluğu var bu tartışılabilen bir durum. Bunu kim ne yapar, ne kadar bilir bilmez bende bilmem. Kazıcıların bir kısmı parayla çalışıyor. Bulsa da bulmasa da harçlık alıyor.'' (Melih O., 45, arkeolog)

Defineciliktekı en alt basamak yer altından eserin çıkarılmasını sağlayan kazıcılardır. Fiziksel güç gerektiren bu işi genelde arazinin bulunduğu yerdeki köylüler ve çobanlar yapmaktadır. Bunların dışında yevmiye ile çalışan kazıcı ekipler de vardır ve kazı yapılacak alana arazi sahibi ya da aracı tarafından getirilmektedir. Defineciliktе ki diğer bir iş bölümü basamağı define aramaya yardımcı olan cihazlara sahip gruptur. Define görevlilerinden alıcıya kadar olan basamakta en az bulunan grup cihazcılar/makinacılardır çünkü alet temin edebilmek başlı başına bir sermaye gerektirmekte-

dir. Görüşmecilerden cihazcı olarak alanda çalışmış iki görüşmeci vardır. Bunlardan biri olan Zeki A. çok fazla kazı yapmadan hemen cihaz sahibi olmuştur.

> ‘‘Bilinçsizce kazdığımız yıllar oldu. Ama çok kazıcılık yapmadım. Biz genelde cihazcı olduğumuz için hep bütün halk defineyle uğraşanlar bizi arıyorlar. Biz hepsine cevap vermiyoruz ya da bazen onları kandırıyoruz, çok iyi bir şey olduğu zaman gidiyoruz. Onun için şimdi Defineci Zeki A. dediğin zaman herkes tanıyor. Neredeyse her yere gidiyorum.’’ (Zeki A., 39, cihazcı)

Definenin olduğuna inanılan yer kesin olarak bilinmiyorsa cihazcı ya da diğer adıyla makinacılara ihtiyaç olmaktadır. Çünkü bütün alanın tespit edilmeden kazılması mümkün değildir. Zeki A. bu sebeple beldede herkes tarafından defineye çağrıldıklarını ve bu şekilde tanınır olduklarını dile getirmiştir. Geliştirdikleri bazı stratejiler ile her define haberine gitmediklerini eğer gitseler de belirli taktiklerle süreci yönettiklerini söylemişlerdir. Melih O. ise, defineciler bazen arkeologlar ile beraber çalıştıklarını ve kullandıkları cihazların arkeologların seviyesine geldiğini belirtmiştir.

> ‘'Biraz araştıran eden sınıfı da var bu işin. O sınıflar içinde onların çalıştığı bazen arkeologlar şunlar bunlar da oluyor. O sınıflarla gidip ya da gelişmiş cihazlar kullanarak ki defineciler de artık çok gelişmiş cihazlar kullanıyorlar, hemen hemen arkeologlar kadar. Bunların ekipleri sağlam ve güçlü ekipler ise bağlantıları da çok oluyor. Karışan az oluyor.’’(Melih O., 45, arkeolog)

Diğer bir cihazcı olarak İbrahim G. ise cihazcıların elde edilen hazineden başlı başına bir yüzde aldığını söylemektedir.

> ‘‘Definecilik sisteminde üçe bölünür hazine. Bir aracı dediğimiz insanlar var, bir arazi sahipleri bir de cihazcılardan oluşur. Bir hisse aracıya, bir hisse arazi sahibine, bir hisse cihazcıya. Eğer ki kişi sayısı çoksa herkes kendi arasında kaça bölerse o onun sorunudur. Biz gidip tespit ediyoruz ama kazıyı falan biz yapmıyoruz. Aracılar kazıyı yapıyorlar ya da yaptırıyorlar. Aracılar dediğimiz de köylüler, define meselesinde hastalıklı olan insanlar bu tür kişiler oluyor. ’’(İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

İbrahim G., zaman zaman cihazcılara da kazı yaptırılmaya çalışıldığını aktarsada asla kazı yapmadıklarını dile getirmektedir. Arazi sahibi ile aracı farklı ise hazinenin paylaşımı İbrahim G’nin aktardığı gibi olurken arazi sahibi ve aracı birlikte çalışan ya da aynı kişilerse süreç değişebilmektedir. Aracıların çoğunluğunun kolay sorun çıkartabilen kişiler olduğunu söylerken devamında ise piyasada kaliteli aracılar olduğunu da dile getirmektedir.

> ''Ben defineciyim, cihazcıyım. Mesela Erciş'de bazı defineler, eserler bulunduğu zaman bana geliyor direk. Bu işin hastası, manyağı çok. Ama belirli kalitede insanlar da var. En güzel cihazın sahibi biziz. Bizdeki cihaz Doğu'da yok. Geri kalanlar çubukla falan arıyorlar.'' (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

Çubukla arama define aramanın cihaz olmadan yapılan en ucuz, ilkel, ve ilk şeklidir. İki tane çubukla gömünün yerin altında bıraktığı enerji tespit edilmeye çalışılarak arandığı gibi bugün gelinen noktada çubuk ile arama da çeşitlenmiş ve radyestezi alanının içinde büyümüştür. Zeki A., İbrahim G. gibi aracı ve cihazcı arasında ki bağa işaret ederek çarpıcı bazı noktalara da değinmiştir.

> ''İşaretler köyün yakınındaysa o köylüler mesela ister istemez bu işlere bulaşıyorlar. Eğer ki birinin tanıdığı biri varsa çünkü cihazcıya ulaşmak zordur. Onu götürmek zordur. Sen bana gidelim dersen gideriz. Ama dışarıdan biri gelse öyle kolay gitmem. Onun için aracılara ihtiyaç duyuluyor. Muhtar direk gelir ama jandarma/müze görevlisi gelip bu ilişkileri girmez.'' (Zeki A., 39, cihazcı)

Cihazcıların yüksek meblağlarla aldıkları dedektör, alan tarama ve teknik cihazları sahaya götürmeleri için ikna edilmeleri gerekmektedir. Bu sebeble aracılar ve cihazcılar arasında önemli bir bağ vardır. Genelde aracılar cihazcıları bulur ve sürece ikna ederler. Aracılar genelde işaretin olduğu köydeki insanlar ya da köylülerin yakınlarıdır. Zeki A., define bir köyde değil Jandarma tarafından çevrelenmiş bir yerdeyse de alınabileceğini belirtmektedir. Özellikle muhtar aracılığıyla bunun yapılabileceğini belirtmektedir. Daha önce cihazcılık yapmış fakat şimdi aracı olan Kemal A., alet olmadan da bölgeye bakıp tahminlerde bulunmaya çalıştığını söylemektedir. Arazide uzun süre vakit geçiren tüm definecilerde bu durum söz konusudur.

> ''Aletle yaklaşık 10 yıldır arıyordum. Ondan önce rastgele, işaretlere göre, şüphelendiğimiz yerlere gidiyorduk. Yerleri coğrafi bölgeye bakınca az çok tahmin edebiliyorum. Bir nevi arkeolog gibi yapıya bakarak o şekilde çıkartabiliyordum.'' (Kemal A., 62, aracı)

Cihazcılar uzman ekip olarak kendilerini görmektedirler. Kemal A., belirli bir süre cihazcı olarak çalışıp cihazını kaybettikten sonra şimdi aracı olarak devam etmektedir. Cihazcıların alana hakim olmaları nedeniyle kendilerini arkeolog gibi gördükleri söylenebilmektedir. Bu oldukça çarpıcıdır. Çünkü resmi kazılarda alana gittiği için para alan arkeolog gibi İbrahim G. cihazcılarında alanı gittiği için define çıksa da çıkmasa da para almaları gerektiğini savunur.

> ‘‘Batı'da cihazcılar belli bir para talep ederek gidiyorlar. Ben geldim, cihazımı kullandım. Benim tüm masraflarım sana ait. Bir milyar da bana para verirsin. Varsa ortak oluruz defineye, yoksa da o bir milyar cepte. Bizim burada öyle bir şey yok. Biz gidiyoruz, adam güya bizim masrafımızı karşılayacak bazen Mustafa D. abi gibiler de bizimle geliyor, cihazcılar arasına katıyoruz biz onu. Diyor ki orada; ya adamlar yazıktır, biz de masrafları karşılayalım, onlar tek karşılamasın. Ama onların vermesi lazım. Bizde bazen karşılıyoruz ama genelde para talep etmiyoruz. Yol parası, yakıt, orada yiyeceğin yemek bunları karşılamalarını bekliyoruz.’’ (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

Yol masrafları dışında aleti çalıştırma parası olarak söylenen bu durum bölgede pek karşılık bulmamaktadır. Cihazcıları aynı zamanda işaret okuyucuları ve işarete sahip olanlar gömünün olduğuna inanılan bölgeye götürmektedir. Bazen sadece alan taraması yaptırabilmek için sahte işaretler gösteren aracıların olduğu aktarılmıştır. Görüşmecilerden sadece Remzi S. işaret okuyuculuğu yapmış ve bu şekilde definecilikte görev almıştır. İşaret okuyuculuğunu Eskişehir’de yaşayan ve hocası olarak gördüğü uzun yıllar bu işi yapan bir kişiden 3 ay boyunca ders alarak öğrenmiştir.

> ‘‘Ben kazma kürekle iş yapmam. Ben işaret çözücüyüm. Milleti çalıştırır, malzemeyi alırım. Arkadaşlarım istekli ve samimiyse onlarla çalışırım tabi…Ben herkes gibi yalan atmıyorum. Yalancı insanların ömrü bir haftadır bu işte. Bilgisini olan, o işten anlayan insan sürekli söylenir. Bir kişi zamanına beni sordurmuş mesela. Adamlar araştırıyorlar. Öyle geliyorlar bana. Bende yanlış olmaz. Ben ekmeğimin peşindeyim. Ben pislik peşinde olsaydım, bu durumda olmazdım.’’ (Remzi S., 43, nişancı)

Remzi S., bir define arama sırasında sadece işaretlerin çözümünde yer aldığını ve kazma işlemini gerçekleştirmediğini dile getirmektedir. Definecilikte uzun yıllar profesyonelleşerek define aramış bir kişinin kazı yapmasını beklemek definecinin sahip olduğu statüyü tanımamak anlamına geldiği için hakaret olarak sayılmaktadır. Örneğin Saffet O. kendi grupları içerisinde sadece kazı yaptığını dile getirerek bu profesyonelleşmenin en alt kısmını oluşturmaktadır.

> ‘‘Ayı var, fil var..İşaret çok var. Bizim ekipte bu işlerden anlayan bir kişi var. Ben bu ekipte kazıcıyım. Kaz babam kaz, durmadan kazıyorum.’’ (Saffet O., 23, kazıcı)

Definecilikte işaretlerin çokluğu onları bulma sırasında özellikle çobanları aktör olarak karşımıza çıkaran en önemli andır. Tüm coğrafyayı gezen çobanlar işaretlerin anlamlarını bilmeselerde işaretlerin yerini bularak bunu köylülere ya da direk aracılara satabilmektedir. Sadece işaretlerin yerini arayan ve bunu bulduktan sonra yüksek meblağlarla yok ettiren kişilerin varlığından söz edilmekte-

dir. İşaretler köye yakın yerlerde değilse köylüler sadece yevmiyeli kazıcılar olarak kalmaktadırlar. Ama köyün yakınında ya da köylülerin görebileceği mesafedeyse köylüleri devredışı bırakarak bahsedilen define alınamamaktadır. Bölgede 40 yıldır kuyumculuk yapan Aziz F., defineciliğin bilgisini de verebilecek kişilerin köylüler olduğunu söylemektedir.

> ‘‘Defineciliк hikayesini köylü insanlarla konuşmak lazım. Şehrin içinde adam köyünden habersiz. Zaten kalkıp kimse define bilgisini size vermez. Veriyorsa cahilliğinden.’’(Aziz F., 60, kuyumcu)

Defineciliк hakkında malumat sahibi olmaya dair sınıfsal ve ekonomik bir hiyerarşi kurulurken toplumun tüm kesimlerinin bu konuda ortak bir tecessüm içinde oldukları açıktır. Salih D. ise köylülerle Kürtçe iletişim kurmanın artısından bahsederken, Ermeni olan ve dış görünüşüne göre papaz olduğu düşünülen arkadaşının köylüler tarafından hemen bir tehdit olarak algılanabileceğinden bahsetmektedir.

> ‘‘Mesela köylüler çok önemli. Güvenmedikleri zaman çok iletişim kurmuyorlar. Mesela ben Kürtçe biliyorum bana anlatıyorlar ama arkadaşıma papaz muamelesi çekiyorlar. ‘‘Papaz bu geldi. Altınları çıkarıp götürecek.’’ diyorlar.’’ (Salih D., 32, gezici)

Bu sebeble köylüleri devre dışı bırakabilmek ve etrafı gözleyebilmek adına define kazısı sırasında gözcülere ihtiyaç duyulmaktadır. Asım T. görüşmecilerin içinde gözcülük yapmış tek kişidir.

> ‘‘Ben definede gözcüyüm. Gözlemcilik yapıyorum. Gözcü şüphelendiği şeylerde onu geri çeker. Fikir yürüterek, deneyimimiz fazla olduğu için vurgun olaylarını, definenin çıkarılmasına engel olan tüm olayları tespit ediyorum.’’ (Asım T., 63, gözcü)

Gözcülerin hem defineden gelebilecek tehlikeleri hem de kazı alanının etrafından gelebilecek tehlikelere karşı ekibi uyarması beklenmektedir. Gözcülerin kontrol edebilecekleri dışında daha büyük güvenlik sorunu ile karşı karşıya kalınırsa, özellikle sınır köylerinde, jandarmanın olduğu yerlerde yapılan kazılarda belirli bir hisse karşılığında güvenlik Jandarma tarafından sağlanmaktadır. Zeki A., yıllar önce bir kazı sırasında yakalanmış bu nedenle güvenliği farklı yollardan kurmanın öneminden bahsetmektedir.

> ‘‘Bir yerde çok iyi bir mal var. Jandarmanın yakınındadır. Benim alamayacağım şekilde. Ben oradan birilerini görüp jandarma komutanlığını araya sokup anlaşabilirim. O da uzlaşmaya gelir çünkü dünya

> malı çok tatlıdır. Biz onlara hiç ihtiyaç duyacak işler yapmadık. Bir yerden bir yere malı geçirmek için de ihtiyaç olabilir. Onlar da sıcak bakar.'' (Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

> ''Bizle beraber çalışan bir uzman çavuş vardı. Güvenliği sağlardı.'' (Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

Zeki A.'ya göre ''Dünya malı'' dünyada kalsa da kişilere yasal prosedürleri kolaylıkla deldirmektedir. Bu prosedürlerin ihlal edilebilirliliği sadece mal sevgisinden değil defineciliğin enformel ve formel birlikteliğinden kaynaklanmaktadır. Güvenlik güçleri ile ortaklaşa iş yapmak genelde yasalara yakalanmadan iş yapmanın güvenliği sağlarken köylülere karşı gereken güveni zaman zaman sağlayamaya bilmektedir. Remzi S. bu konuda vurucu bir aktarımda bulunmaktadır.

> ''Çaldıran'da, Siyah At köyünde bir malzeme vardı. Devlet bunu almaya gitti alamadı. Askeriye gitti köylü izin vermedi. ''Biz vermiyoruz.'' dediler, kaldı. Hala orada. Onun için epey savaş verdiler.'' (Remzi S., 43, nişancı)

Köylüler tek başlarına pasif durumdayken kollektif bir güç olduklarında define kazılarında istenilen yüzdeyi alamadıklarında, Remzi S.'nin aktarımıyla devletin dahi karşısında durabilmektedirler. Çarpıcı olan köylülerin dayandıkları hak iddiasının definenin olduğuna inanılan yerin kendi köy sınırları içerisinde olmasına dayanmasıdır. Bu nedenle yerin altındaki malın ortağının kendileri olduğunu düşünmektediler. Muhtar önceki paylaşımlarda ailesini, yerleştirildiği köyün geçmişinin faillerinden biri olarak görmüş ve tehcirden sonra geride kalan yerin yüzeyindeki mülklerin köylüler tarafından paylaştırıldığını aktarmıştır. Köylülerin geçmişte bu şekilde devraldıkları ve bugün içinde yaşadıkları köylerinin asıl sahibi olarak kendilerini görmeleri sebebiyle yerin altında kalanlara da ulaşmak istemektedirler.

Define görevlilerinden bir başka grup ise imamlar, bölgedeki adıyla mellelerdir. Görüşmeye defindeki görevi imam/melle olan birini ikna etmemiz mümkün olmamıştır ve her ne şekilde olursa olsun görüşmeyi kabul etmemişlerdir. İmam formel anlamda İslam dininin önderi olabilirken melle ise hem imamla eş anlamda hemde formel olarak başka bir iş kolunun içinde olup dini konularda bilgili olan kişileri kapsamaktadır. Bu kişiler babalarından devraldıkları dini bilgiler ile de bunu sürdürebilmektedirler. İmamın bu ağın içinde yer alması hem dinin defineciliğe meşruiyet aracı sağladığını hem de imamların alternatif bir yan ekonomi olarak defineciliği kurguladıklarını göstermektedir. Definenin hareket etmesine, cinler ve büyüler tarafından götürülmesine ya da niyetini bozmuş kişi-

lere karşı imam güvenlik sağlamaktadır. Belirli dualar okuyarak ve alandaki herkesin abdest almasını zorunlu koşarak definenin çıkmasını sağladığı iddia edilmektedir. Sahada formel olarak çalışan arkeologlar (Melih O. ve Metin K.) kazı sırasında defineciliğin enformel kısmında kalmış bir aktörün yani imamın dahil edildiği bir çok izinli kazıdan bahsetmektedirler.

> ‘‘Mesela burada bir kazı yapmıştık. Melleler bu işi destekleyenler. Buraya okunması, cinler var, şunlar var, bunlar var. Melleler biz okumazsak bulamazsın diyor, çocukları örgütlüyorlar. Küçük çocukları saldırtıyorlar, kimse bir şey yapmasın diye. Köylü saldırıyor. Mutlaka bir şey çıkacak, bizde bir pay alalım. Bizim köyümüzün sınırları içerisinde diye.’’ (Melih O., 45, arkeolog)

Defineciliğin bir örgütlülük üzerine kurulduğu görülmektedir. Melih O.’nun aktardığı üzere çocuklarda bu örgütlülüğün son basamaklarında bir işlev kazanabilmektedir. Melih O. kazı sırasında okuyup üfleyen mellelerin aynı zamanda köyün çocuklarını da organize ettiğini belirtmektedir. Bu şekilde definecilik bilgisi çocuklara da aktarılarak kuşaklar arası bir bağ kurulmuş olmaktadır. Metin K. ise Türkiye’nin her yerinden definenin üzerindeki büyüyü kırmak için imam getirildiğini, imamların üç harfli varlıklar/cinler ile birlikte çalıştığını hatta papaz büyüsüne karşılık papaz getirenlerin de olduğunu dile getirmiştir.

> ‘‘Kimisi diyor ki büyü var, hoca getiriyor, imam getiriyor. Ne biliyim? ‘‘Papaz büyüsü var’’ deyip papaz getiren oluyor. Genelde İstanbul’dan papazı bulup getiriyor. Elimde üç harfli elemanlar var deyip, onlara soruyor ve okutuyor.’’ (Metin K., 37, arkeolog)

Kazıcı ve cihazcılardan çıkan nesneler, güçlü bir alıcı ve toplayıcı bulamazsa en yakın kuyumcular bu konuda alternatif alıcılar olabilmektedirler. Belirli bir komisyon karşılığında eseri alıp koleksiyonerlere satmaktadırlar. Aziz F. babasından devraldığı kuyumculuk sanatını anlatırken yıllarca babasına bu şekilde eser getirildiğini belirtmiştir.

> ‘‘Babam müzelere çalıştı yıllarca. Müzeye bayağı bir eser kazandırdı. O kazmazdı. Köylü tanırdı. Alırdı köyden, götürürdü verirdi müzeye.’’ (Aziz F., 60, kuyumcu)

Aziz F.’nin babasının bölgede eser toplayıcısı olduğu görülmektedir. Topladığı eserleri müzeye teslim etmiş aynı zamanda kuyumcuların da önemli aktörler olduğunu göstermektedir. Bir diğer kuyumcu olan görüşmeci Kamil S. ise kendilerine definecilerden sıklıkla eser geldiğini aktarmaktadır.

> ‘‘Defineciler bize eser getiriyorlar. Geçen gün bir eser geldi. Şu anda da istesem gene getirirler. Yav ufak bir tane heykel. Sütü döküyor üstüne yoğurt yapıp mayalıyor. 30 saniyede. Dur istiyeyim göndersin videosunu. Gözümle gördüm vallahi, bildiğin sütü böyle üstüne döktü mayaladı.Yoğurt yaptı.’’ (Kamil S., 37, kuyumcu)

Kamil S.’nin kendisine gelen eserin özelliklerini anlatırken yaşadığı şaşkınlık ve heyecan oldukça çarpıcıdır. Kuyumcuların araştırmacıyla paylaşmasalar da sıklıkla bu tarz eserleri gördüğünü ve defineciliğin mistik dünyasına aşina olduklarını söylemek mümkündür. Aracılık yapmış görüşmecilerden Yusuf D. ve koleksiyoner olan Alper T. ise kuyumcuların definecilikte aldıkları aktif rolün anlatamayacakları kadar büyük olduğunu dile getirmişlerdir.

> ‘‘Kuyumcular sana söyler ama detaylı bilgi vermezler. Çoğu gizliden yaptığı için bu işi sana kalkıp da açıklama yapmaz. Ben de şimdi bu işleri yapıyorum. Sana kardeşlerimin ismini versem, yarın öbür gün karşıma çıksa sorun olur. Bu meselede konuşmak öyle kolay değil.’’ (Yusuf D., 70, aracı)

> ‘‘Tek tük muhabbetlerde kuyumcuya mal gidiyor. Ama hiç bir tane kuyumcu üstlenmez bir şeyi. Çünkü alım satım yasaktır. Tarih eser kaçakçılığına giriyor. Mesela bu paketin değeri 10 liraysa adam 1 liraya alıyor getirip bana 7 liraya satıyor.’’ (Alper T., 39, koleksiyoner)

Definecilikte alım-satım yapma, elde edileceğine inanılan malzemenin çıkarılma sürecinden daha büyük bir suç unsuru teşkil etmektedir. Bu sebeble kuyumcuların bilgi paylaşmaması sürecin alım-satım kısmında yer almalarından dolayı olağan kabul edilmektedir.

Son olarak da Van’da defineciliğe dair en önemli görevlerden biri ise bir Ermeni’ye temas etmektir. Bir Ermeniden bilgi almak ya da harita bulmak oldukça önemlidir. Görüşmecilerden Alper T., 1915’de Gevaş’ta sürgün edilen Ermeni bir ailenin hayatta kalan kız çocuklarından Ayşe’nin torunudur. Tehcirden kurtulan çocuklar, kökenlerini hatırlamak için çok gençler ve şu an onların soyundan gelen neslin, örneğin büyükannelerinin Ermeni kökenli olduğunu bilme eğiliminde olmamaları da onların kendi kimliklerini baskılamaları zorunda bırakmıştır (Bieberstein, 2017: 180).

> ‘‘Benim dışımda 3 tane Ermeni daha vardı, ciddi manada para harcayıp eserleri alan bireylerdi’’ (Alper T., 39, koleksiyoner)

Alper T. uzun yıllar sonunda kendi kökenini bulmuş ve kendisiyle beraber 3 tane daha Ermeninin zamanında koleksiyonerlik yaptığını söylemektedir. Ermeniler özellikle Van'ın tarihselliğiyle beraber defineciliğin işlevsellik kazanmasının en önemli aktörüdür ve Van'da Ermeni kimliği böylelikle gün yüzüne çıkmaktadır. Görüşmecilerden Asım T.'nin Ermeniler ile beraber bahsettiği durum defineciliğin aynı zamanda küresel ekonomik yeniden yapılandırmalarla da bağlı olarak gelişmekte veya ortaya çıkmakta olduğudur.

> ''Geçenlerde bir arkadaş geldi, tabi yabancıdır. Buradaki de benim yanıma getirdi. Bunların bir kilise işleri vardı. Yabancılar kiliseye önem veriyor şu sıra. Yabancılar dediğim dış ülkeler. Bu define işinin sadece Türkiye ile bir alakası yok. Hep dışardan, yani yurt dışından yapılıyor. Mesela papazlar oluyor, onların elemanları oluyor, geliyorlar dolaşıyorlar haritalarla, görev veriyorlar. Memurdur, yanında çalışıyor. Bunları gönderiyorlar, tespit ediyorlar. Diyorlar ki falan bölgede şu kiliseyi bul, falan malı al gel. Gelip alabiliyorlar. Kilise yıkılıp, sıfırlanmış olsa da altındaki mahsen kısmı duruyor hala. Bunlar Urartu, Bizans, Osmanlı ve Ermenilere ait gömüler olabiliyor.'' (Asım T., 63, gözcü)

Define görevlilerinden en önemli ve kritik olanı Ermenilerdir. Asım T.'nin belirttiği 'yabancılar' görüşmenin sonunda 'Bir Ermeni'ye dönüşmüştür. Bütün anlatılarda nereden ve nasıl geldiğinin bilinmediği 'Bir Ermeni' vardır ve bazı eserlerin bulunmasını, bazılarının kendisine getirilmesini bazılarınında kırılmasını istemektedir. Onların içerisinde de belirli hiyerarşik bir düzen söz konusudur. Melih O.'ya göre Ermeniler defineciliği tetikleyen unsurlardan biridir. Bu şekilde yerinden edilenlerin kendilerinden geriye bıraktıkları maddi kalıntılar ile tasarlanamayan bir yer altı ekonomisi doğmuştur. Belirli nesnelere yatırım yapıldığı sırada yok edilenin tarihini ve oluşumunu bir araya getirerek siyasal olana yeniden öznellik atfedildiği görülmektedir.

> ''Ermeniler bu işi tetikleyen unsurlardan biridir. Ermeniler içinde de para için bu işi yapan bir sürü insan var. Bu insanlar bu malları nereye satıyor. Yahudi ve Ermenilere. Türkiyenin en büyük müzayede sahibi Yahudidir. Gerçekten kendi gömülerini arayan ve bulmaya çalışanlar ayrı. Benim söylediklerim satıcı konumundakiler. Alıp satanlar, toplayanlar değil. Onlara esnaf diyorlar. Bu işin esnafı. Alıcılar dedikleri insanlar var. Alıcılar gelirler ya da adamları vardır. Onlar malzemeyi toplarlar. Nerede ne malzeme bulursa. Onları alıp daha büyük alıcılara satarlar. Onlarda daha büyüklerine satarlar. Aslında sanat koleksiyonerleri de buna çok benzer. Hepsi aynı sistemde gelişiyor. Biz bile şu an tek başımıza bir malzemeyi çıkaramayız elden.Esnaflarla çalışırlar. Onlarında bir limiti yok. Ben direk kendim şu adam ne alıyor ne satıyor bilmem. Kimse kolay kolay bilmez. Ama kim neyle uğraşıyor bilirsin.'' (Melih O., 45, arkeolog)

Melih O., aracı ve satıcıların yeni bir tanımlamayla nitelendirildiğini belirtmektedir. Kendilerine 'esnaf' denen bu kişilerin toplayıcılara eserleri sattıkları anlaşılmaktadır. Defineciliğin de kendine ait bir esnafının oluşması tam olarak definecilerin içinde bulundukları iş kolunun formel ve enformel arasında, nasıl tanımlandığı sorusunu belirginleştirmektedir. Bir define organizasyonunda her grubun kazıcı, gözcü, nişancı, cihazcı, imam/hoca, köylü-çoban-çocuk, aracı ve toplayıcısı olmak zorundadır. Bunların dışında refakatçi olarak arazide bulunmuş bir görüşmeci ise arkadaşlarının yanında onlarla beraber olup, şans getirmeyi sağlamıştır. Çünkü define bulmada şans ve totemler önemli bir yer tutmaktadır. Görüşmecilerin tamamı kendini hayatlarının bir döneminde define arayan kişiler olarak tanımlarken sadece tek tek altın toplayan 'tektekçiler' ya da sadece mezarlarda çalışan 'mezar soyguncuları' da defineciliğin içerisinde ki görev dağılımlarından bazılarıdır.

Sonuç olarak define aramak bir takımla ve uzman kişiler aracılığıyla örgütlü bir şekilde yapılabilecek bir iştir. Define aramadaki tüm görev dağılımlarının kendi içerisinde bir hiyerarşisi ve bütünlüğü söz konusudur.

5.7. Definecilik Deneyimlerinden Hikayeler

Define arayan kişilerin hikayeleri ve anlatıları boldur. Bu hikayelerin en önemli kısmını dolandırılan kişilerin başından geçenler ve sahte eser şebekesi ile karşılaşmalar oluşturmaktadır.

5.7.1. Dolandırıcılık hikayeleri

Görüşmecilerden Asım T.'nin yaşadığı kandırılma hikayesini beldede bilmeyen yoktur. Tüm mal varlığını bu şekilde kaybeden Asım T., uzun süre kendi hikayesinin öznesi olmamak için dirense de görüşmenin sonlarında yaşadıklarını buruk bir biçimde anlatmıştır.

> "1996 yıllarında. Şimdi bu nasıl oldu? Köy hizmetlerinde çalışan bir arkadaşımız vardı. Dedi ki "Benim bir arkadaşım var Çaldıranlı". Dedim tamam. "Çaldıranlı varsa ne var" dedim. Dedi "Bir heykel var". Peki "Bu heykel hakiki midir, sahte midir? Niye bu kadar uğraşıyor"? "Satamıyor". "Niye satamıyor"? "Adamını bulamıyor". "Kaça veriyor"? "10 milyara". Peki, 10 milyara veriyorsa gelsin bize versin. Biz de bunu değelendirelim. Neyse gittti bir arkadaşla birlik oldu. Onu aldı. Bize dedi ki "15 gün içinde siz bunu götüreceksiniz. İstanbul'a mı nereye götürürseniz götürün, tekrar bana getirin, sahte çıkarsa da paranızı alırsınız geri". O arada da Mardinli bir hoca da bu işlerle uğraşıyormuş dedi ki "Siz bunu verin bana. Ben bir an evvel bitiririm bu işi". "İyi" dedik. Hocayla da komşunun dükkanında tanışmıştık. Arkadaşım da dedi ki "Dükkan sahibi tanıdık, o da Mardinli, hoca da tanıdık". Dediler ki "Hoca bunu değerlendirir". Malı verdik, Hoca gitti İstanbul'a. Bu 15 gün bir ay çekti, bir ay iki ay çekti. Derken zaman da bitti. Adam demişti "15 gün içinde bana getirin". Hocanın da sesi çıkmıyor. Kayıplara karıştı. Hoca da gitti. Biz de hüsrana uğradık. Tanımıyoruz ya. Hemşehrisine sorduk, bilmiyorum

> dedi. O zaman için büyük bir para. Arkadaşımın abisi dükkan sahibinin yakın dostuydu. Dükkan sahibi de bu bizim memleketli diyince, arada arkadaşımın abisi de olunca ben ikna olmuştum. Onlar arkadan başka bir iş mi çevirdiler Allah bilir.'' (Asım T., 63, aracı)

Asım T.'nin hikayesi aslında defineciliğe yeni başlayan ya da defineciliğin sosyal grup ve organizasyonlarının içine girmemiş herkesin sıklıkla yaşadığı bir olaydır. Tüm gazete haberleri bunun benzeri yüzlerce örnekle doludur. Zeki A. ise farklı şekilde ama aynı sonuca çıkan bir dolandırılma hikayesi anlatmaktadır.

> ''Yaklaşık 20 yıldan fazla oldu. O zaman çıkarttık. 3 tane heykel, 200 tane de madalyondu. Heykeller de altındı. Biz çıkarttık. .. tarafındaydı. …'de. Ben de acemiyim o zamanlar. Geceydi. Adam dedi ki "Orada bir sürü evler var, yer var o yüzden gece gitmemiz lazım". Ben de safım, adama inandım. Meğersem hiç ev mev yok. Adam bize komplo kurmuş. Biz o zaman malzemeyi çıkarttık, geldik ceviz ağaçlarının içine girdik. Etrafımızı sardılar, 20 kişi. Hepsinin elinde bir keleş. Bize dediler ki siz bizim malımızı nasıl alıp gidiyorsunuz? Biz 3 kişiydik zaten. Bizim yanımızdakilerden biri, kardeşleri, amcalarıyla beraber bizdeki malzemeyi aldılar. Adam sonra dedi ki "Bunları PKK aldı. Dedim "PKK nereden biliyor? Biz buraya gelmişiz mal çıkarmaya". Bunu alan adam bir ay kalmadı evini alıp gitti. Nereye de gitti bilmiyoruz.'' (Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

Dolandırılan kişilerin 'saf' olması mı yoksa sahip olmak istediklerini kazanma 'hırsı' mı onları bu konuma getirmiştir düşünülmesi gereken hususlardandır. Defineciliğin yarattığı kazanç alanlarından biri de sahte eser üretimi ve bununla elde edilen gelirlerdir.

5.7.2. Sahte eser şebekesi

Sahte tarihi eser yaparak bunu belirli bir yere gömdükten sonra gelip defineye ilgili birinden bunu çıkarması için yardım isteyen ve sonrasında çıkan hazineyi bölüşeciğini söyleyen kişilere aldanan insanlar oldukça fazladır. Özellikle medya da bununla ilgili onlarca haber ve video vardır. Emrah G. sınır bölgelerinde bu eserlerin üretilip dağıtıldığını söylemektedir.

> ''Mesela İran'dan para bastırıp şebeke halinde millete kuyluyorlar. Öyle yapıyorlar ki hakiki ile tamamen aynı. Deseni, modeli, rengi. Burada bir çete oluşmuş. Sınıra yakın bölgelerde bu çeteleşme var. İran ve Türkiye arasında sınırda define arayanlara tuzak hazırlıyorlar. Vurgun olayı, vur kaç.'' (Emrah G., 61, kazıcı)

Üretilen bu eserler aynı şekilde genelde sınırda define arayanlara satılmaya çalışılmaktadır. ‘’Tokatçılığın'' bir benzeri gibi olan ‘‘vur kaççılık’’ diyebileceğimiz bu durum belirli özel tekniklerle çok az maliyetle üretilen eserlerle yapılmaktadır. Emrah G. bu durumu vurgun olayı olarak nitelendirirken aynı şekilde definecilerin yaptığının da vurgun olayı olarak nitelendirildiğini hatırlamak mühimdir. Asım T., Salih D. ve Abbas G.’nin bu konuda yaşadıkları ve temas ettikleri örnekler can alıcıdır.

> ‘‘Ailemde benden başka bir de amcamın çocukları arıyordu. Sana onların hikayesini de anlatayım. 20 yıl olmuştur. İstanbul’dan bir adam geliyor. Ercişe iniyor. Amcamın oğlunun kayınbiraderiyle tanışıyorlar. “Ben arkeologum, define arıyorum, belli bir yerim var” diyor. “Haydarbey’de yer, sen tanıyor musun” diyor. “Evet, tanıyorum” diyor. “Beni götürebilir misin” diyor, “götürebilirim” diyor. “O zaman beraber gidelim” diyor. Adam da diyor ki “benim eniştem var, bu meselelerde iyi”. Onu görmeye gidiyorlar. İstanbul’dan gelen defineci önceden gelip Haydarbey’e bir gömü koyuyor. İşaret de bırakıyor. Ama akşam karanlıkta bakacakları için farkına varmazlar diye düşünüyor. Plan yapıyor. Bunları alıp karanlıkta götürüyor. Önceden yerleri tespit etmiş. Kuyladığı yere de bir ağaç dikiyor. Önce gezip dolaşıyor, onlar şüphelenmesin diye. Dolaşıyor, dolaşıyor diyor “falan yer, falan yer”. Sonra kendi kuyladığı yere geliyor ve orayı kazıyor. Heykeli çıkartıyor. Bunu sarıyorlar beze, getiriyorlar eve. Diyor ki “Bunu kimseye göstermeyelim. Siz bana beş altı milyar para verin. Ben İstanbul’a gidip adamı alıp geleyim ki malı görsün”. Bunlar da diyor ki “Tamam. Beş altı milyar verelim”. Hanımının neyi varsa bozup veriyor, benden de 4,5 milyar para istedi. Ben de verdim. Adam gidiyor, adamı bir iki gün sonra arıyorlar telefonu kapalı. Bunlar huylanıyorlar. Diyorlar “Biz gidip bir kuyumcuya bunu gösterelim”. Kuyumcu diyor ki “Ne güzel yapmışlar, ama bu sahtedir”. O da öyle gidiyor.’’ (Asım T., 63, aracı)

> ‘‘Geliyorlar sana diyorlar ki senin bahçende şu kadar şey var, tarihi eser var. Kendi seramikten yaptığı bir kaç şeyi getiriyor. Orada kazarken eskitmiş, “A işte bunlar çıktı ben bunları satıcam”. Götürüyor onları yalandan satıyormuş gibi yapıyor. 10-15 bin gibi bir şey veriyor. Sonra diyor ki “Daha fazla bulmamız için kazmamış lazım ama önce yerini bulmamız lazım. Böyle bir ekip var, yerin röntgenini çekiyorlar. Ona 50 bin vermemiz lazım”. Sonra diyor ki “Böyle olmadı şöyle yapmamız lazım”. Zenginleri seçiyorlar genelde. Lüksü olan insanları. Bir şekilde onları emiyorlar. Bunlar bırakmışlar bizimkilerde çıkartıp bunu nasıl satarız diye fotoğrafını çekip yolluyorlar. Biz ilgileniyoruz ya, kilise gezileri yapıyoruz, manastır inceliyoruz ya. O yüzden bize denk geliyorlar yani. Bir şekilde bize, arkadaşlarımıza değiyor ve haberdar oluyoruz. Ya öyle garip şeyler var ki. Mısır freksleri falan çıkmış, ahlattan. Ne alaka? Bakıyorsun alçıdan yapılmış tamam mı? O kadar süre gelmesi, hele toprağın altında mümkün değil. Su yiyerek mümkün değil. Gelemez o. Bak diyor ama üstünde çivi yazısı var. İşte resimler var, resim yazısı var. Diyorum ki bak gir google’a. Ver bir seramik sanatçısına ya da, sana 100 liraya çıkartır onu. Çok mesele değil. Böyle dolandırılan çok insan oluyor.’’ (Salih D., 32, gezici)

Basit değerlendirme modelleri kullanarak bu dolandırılma süreçlerini belki hiç yaşamayacak olan definecilerin içinde bulundukları andan, definenin yarattığı irrasyoneliteden kurtulamamaları bu ve benzer öyküleri bugün de 50 yıl öncesinde olduğu gibi aynı şekilde yaşatmaya devam etmektedir.

> ‘‘Öyle insanlar biliyorum ki fabrikalarını batırmışlar. Definecilik ciddi manada bir sahtekarlık sektörü yarattı. Eskitme, imitasyon malzemeleri İran, Irak, Suriye üzerinden okyanus suyuyla eskitmesi, normal sidikle eskitmesi ciddi manada yapılıyor. Kömür ocaklarını devretti bir arkadaş bu yolda. Bir tanıdığım ise değirmen fabrikasını batırdı. Eskitme mal sattıkları için.’’ (Abbas G., 40, kazıcı)

Eskitme mal satın aldıkları için sahip oldukları tüm varlığı kaybeden defineciler zengin olma hayaliyle fakirleşmektedir. Sahte eser üretimi ve satımı ile oluşan yeni enformel alan, defineciliği biraz daha formele yakınlaştıran bir süreç hazırlamıştır. Eskitme eserlerin üretiminin çevre ülkelerden olması da ayrıca araştırılması gereken küresel enformel ekonomik dinamiklere işaret etmektedir. Eskitme ve imitasyon malzemelerinin piyasa fazlalığı bu konuda uzman kişilere başvurulmasını da beraberinde getirmiştir. Defineciliğin kazanma arzusuyla beraber getirdiği kayıplar, en çok maddi yönden olmuştur. Neredeyse tüm görüşmecilerin yaşadıkları maddi kayıp büyük olmuştur.

> ‘‘Bugüne kadar çok param gitmiştir. Bir küp altın bulamadık ama bir küp altın parasını harcadık.(gülüyor)’’ (Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

> ‘‘Ben şimdiye kadar ufak çaplı paralar buldum ama bulduğumuz şeyler de pek para etmedi. İlk günden bugüne kadar bulduklarımın mali değerini hesap etsek ancak 10 bin tl eder. Masrafımıza baksan bunun 100 katı olmuştur. Masraf çok. İki üç senede bir yeni çıkan cihazlardan alıyorum ve takip ediyorum süreci.’’ (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

> ‘‘Ben mesela çok çok para kaybettim bu yolda. O zamanın parası ile 100 milyardan fazla para kaybettim. Ben hala devam ediyorum çünkü arkadaşlar bizi terk etmiyor. Bilen de bilmeyen de hala geliyor. Bilgi alıyor. İtibar ediyorlar bize. Bu işin içinde ihbarcısı çok çünkü.’’ (Asım T., 63, gözcü)

Üç görüşmeci de kaybettikleri miktarın fazlalığını vurgularken Yusuf D., bu yolda kaybedilenlerin sadece maddi kazançlar olmadığını yaşanan fiziki tehlikelerinde üzerinde durulması gerektiğini belirtmiştir.

> ‘‘Neler neler gitti bu yolda… Bizi kovalamadılar mı, üzerimize kurşun mu sıkmadılar. Ne mezarlık kazdık, ne iskeletler gördük. Çukurlara falan da girdik. Korkulacak çok şey yaşadık.’’ (Yusuf D., 70, aracı)

Tüm bu korkulara rağmen aranan definenin görüşmecilerde yaratığı fiziki korkunun yanında diğer bir korku alanı ise tılsım ve büyülerdir. Alegorik anlatılarla bezenmiş, doğaüstü olaylarlarla çevrili defineciliğin en ilginç kısmı sihir, büyü, rüya ve tuzaklardır.

5.7.3. Sihir, Büyü, Rüya ve Tuzaklar

Büyü, olağan üstü güçler kullanılarak oluşturulmuş farklı tekniklerin toplamıdır. İbn-i Haldun'a göre dışardan bir destek almadan yapılan büyü çeşidine 'sihir', dışardan destek alarak yapılan büyü çeşidine ise 'tılsım' demektedir (İbn-i Haldun, 2012: 549). Medeniyetlere göre tılsımların değişeceğine inanılır. Hristiyan, Müslüman, Yahudi tılsımları farklıdır. Bölgede yaşayan medeniyetin doğru analiz edilmesi gerekir. Definenin olduğu her yerde büyü ve tılsımın olduğuna inanılmaktadır. Tılsım hangi dinin bünyesinde yapılmışsa o dine mensup işin ilmini bilen insanlar tarafından bozulacağına inanılmaktadır. Önceki alıntılarda papaz büyüsü için papaz getirdiğini söyleyen katılımcılar olmuştur. Selim O., bir köy sakini olarak definenin zorluğunu sahip olduğu büyü ve tılsımlarla ölçmektedir. Abbas G. ise yaşadıkları olayla büyüye ve tılsıma inanmaya başladığını dile getirmiştir.

> ''Define işi zor. Hem tuzaklı, hem büyü, hem tılsımlı.'' (Selim O., 54, Bakraçlı köyü)

> ''Garıs, ekmektir. Buğday olmadığı zaman o yoncayla ekmek yapıyorlar. Bize dediler gidin garıs getirin. Ben gittim Diyarbakır'dan bir kilo getirdim. Adam yumurtayı, mesela biz dedik altın burada var. Adam yumurtanın üstüne zift döktü. Koydu definenin üstüne. Garısı da onun ilerisinde bir kapıya döktük. Sabah uyandığımızda garıs yumurtanın üzerine yürüyüp gelmişti. Bunu yapan imam değil ama imamın ötesinde bir adamdı. Okumuş bir adam. Ben getirdim adamı ve gözümle gördüm. Kapıda hiç bir şey kalmamıştı. 1 kilosu da gidip yumurtanın üstüne dolmuştu. Adam dedi ki burada define varsa garıs yol bulup gidip onun üstünde duracak. Gidip üstüne toplanmıştı. Biz bulamadık. Define biz kazdıkça o kadar aşağıya gidiyordu. Ben büyüye, tılsıma valla inandım bu vesileyle. Kardeşimin yüzünde o yazı çıktı, ben inandım.'' (Abbas G., 40, kazıcı)

Tuzaklar ise özellikle kaya mezarlarında ve büyük hazinelerin olduğu yerlerde, hazineyi gömen kişilerin bulan kişiye zarar vermesi amacıyla hazırlanmış şifrelerdir. Bazı görüşmeciler tuzakları daha rasyonel bulduğu için sadece ona inandığını belirtmiştir.

> ''Büyü ve sihiri ben bozacağım diyen insanlara hiç inanmıyorum. Tuzaklar var ama. Büyük defineler var, öyle şeyler yapmış ki definenin kapısını açtığın zaman üzerine taş düşüyor falan. Onlarda dikkat etmek lazım. Doğrudur yani.'' (Kemal A., 62, aracı)

Rüyaların mistik dünyası saha çalışmamı yürütürken beni de içine almıştır. Her gün yapılan görüşmelerin sonunda bilincin dışardan kavranamayan iç-deneyimiyle geceleri rüyamda hazine yerlerini ve definecileri gördüğüm kısa bir dönem yaşamama neden olmuştur. Rüyalar, sanrılar, hayaller vb. fenomenlerin tesiri yüksektir.

> ‘‘Kimileri de rüyalarında gördüğünü söylüyor ısrarla. Günlerce rüyalarında gören insanlar var. Ailecek gördüğünü söyleyenler oluyor.’’(Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

> ‘‘Ufak tefek mallarda değil ama bazı büyük mallarda sihir oluyor. Benim cihaz ortağım yazın biryere gidiyor arama yapıyor. Cihaz diyor ki 3 metre 40 cm aşağıda altın var. Meblağsı büyük. Bunlar bir gün sonra cihazı bırakıyor. Noktayı tespit etmiş. Cihaz ve kazma küreği bir arada gördüğü zaman devlet bu suç unsuru. Ceza alıyorsun. Ben hala hiç ceza almadım. Bunlar gidiyorlar kazı yapmaya. Kazıyorlar üç metre ama yoruluyorlar tabi. Çukurun içindeki dışardakine benim elimden tut diyor. Çıkayım sen gel. Diğeri çukura gireceğinde bir yılan çıkıyor. (Bu esnada ezan okunuyor ve görüşmeci kendini düzeltiyor.) Yılan 10 metre kadar uzunluğunda. Başı büyük böyle. Piton yılanı gibi. Yılanlar o kadar değil. Sihir bu neticede. Adamlar görünce hepsi korkuyorlar. Kazma küreği atıp kaçıyorlar. Bunlar kaçınca yılan orada duruyor, onlara bakıyor. Sonra tekrar aynı çukura giriyor ve gidiyor. Bunlar merakta tabi, diyorlar gidip bakalım yılana. Biraz ilerliyorlar bakıyorlar yılan tekrar çıkıyor. Sonra bunlar hiç arkalarına bakmadan arabaya binip kaçıyorlar. Kazma kürek her şey orada kalıyor. Almıyorlar. Tekrar da gitmiyorlar. Bu olay bana anlatıldığında sihirin çok belli olduğunu söyledim. Sihirin bozulması söz konusu. Mesela kitaplar var, bazı dualar var bozuluyor. Aslında yılan ortaya çıktığında akıl edip yılana bir kaç kürek vursalardı yılanların hepsi altın olacaktı. Sihirli olduğu için sana yılan gözüküyor. Ona vursalar, öldürseler aslında malzemeyi alacaklar. Yeri belirledikten sonra sihir olarak bi yer değişir ikincide de yer değiştirir, üçüncü de sahibi kimse ona kadar gider.’’ (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

Büyük mallarda sihir olduğuna düşünen İbrahim G.’nin, yaptıkları bir kazı sırasında karşılarına bir yılan çıktığını ve bu yılanın definenin kendisi olduğunu anlatması Yılmaz Güney’in Umut filminin adeta bir dışa vurumudur.

> ‘‘Her defineyi herkes alamaz. Bazı konular var bizi aşar, özellikle sihir konuları. Biz o şeylere girmiyoruz çünkü bazı sihirleri çözemiyoruz. Adam var küpü açıyor, define arı oluyor sahibine.’’ (Fatma D., 25, defineci yakını).

> “Arı var adamı ısırıyor. Müdahale edersen senindir ama. Küpü alacaksın, orada açmayacaksın. Odanın kapısını kapatıp, küpü torbanın içinde kıracaksın. Arı iki kere torbayı salladığında dökülüp altın olacaktır. Ama açarsan tabi uçar gider. Millet açıyor havalanıp gideriyor. Geçen bir yerde küçük küpler çıkmıştı. Arkadaşları arılar soktu hep.’’ (Remzi S., 43, nişancı)

Hayvansal tılsımlar Remzi S.'nin ve İbrahim G.'nin aktardığı gibi en sık karşılaşılan büyülerdir. Arı ve yılan definenin farklı bir şekilde defineciye göründüğünü anlatan hayvanların başında gelmektedir. Hayvanların gömünün sembolik dışa vurumu olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Büyü ve tılsımlardan anlayan uzman kişilerin yardımıyla bu tekniklerin yok edileceği düşünülmektedir. Çarpıcı bir şekilde hazinenin sahibine gittiğine inanılması sahipsiz olduğu söylenen definelerin bir sahibi olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

> "Ben görmedim ama bize böyle anlattılar. Bizim köyde biri şimdi yatalak, birisi ise öldü. Bizde sorduk "Nasıl oldu bu mesele?" Bizim büyüklerimiz şöyle anlattı bize. Çok eski zamanlardaymış. Üç kişilermiş, bir yere mezarlığa gitmişler. O mezarlığı kazınca, büyük bir kayaların içindeymiş. Çukurun içinde gibisin. O mezara kazınca aşağıdan bir kara bulut gibi bir şey onlara yaklaşıyormuş, mezarı kazmayı bırakıp çıkınca o bulut gibi şey gidiyormuş. Bunlar yine kazınca bulut geliyormuş, bunlar bırakınca bulut gidiyormuş. Ondan sonra bunlar bulutu takmamışlar, demişler ki ne olacak ya biz kazacağız. Kazmışlar, kazmışlar, kazmışlar insan kafatası çıkmış. Bu insan kafatasının tepesinde yazılar varmış. Kemiğin üzerinde yazılar varmış. Artık hangi dilde bir yazıymış bilmiyorum. İngilizce miymiş, çivi yazısı mıymış, Arapça mıymış bilmiyorum. Birden bu canlanıvermiş. Artık büyülümüymüş, nasılmış bilemem? O kafatası canlanıvermiş. O adama vurmuş, bu adama vurmuş, diğerine vurmuş. Kafasına kafasına. Taşı alır bir adamın kafasına vurursun ya aynı öyle. Biri tepedeymiş, iki kardeş de mezarın içindeymiş. Tepede olan arkadaş bunları böyle girip direk kaçmış. Mezarın içinde olan iki kardeşten biri ölmüş, diğeri ise felç olmuş. Şimdi konuşamıyor. Bu kafatası, adama vura vura birini orada öldürmüş. Koşan adam köye gidip birilerini getirmiş. Gelmişler bakmışlar kafatası orada, adamın biri ölmüş diğeri de felç. İkisini de çıkarmışlar oradan. Birini defnetmişler mezarı hala köyün orada. Kaçan adam hala sağ, o anlatmış zaten. Sonra oraya koyunlarını götüren çobanlar varmış. O kafatasını ertesi gün komple altın olarak orada görmüşler ve almışlar." (Saffet O., 23, kazıcı)

Saffet O.'ya büyüklerin anlattığı masal ile gerçeğin birbirine karıştığı bu anlatıda büyü ve sihrin defineciye verebileceği zararın en üst hali anlatılmaktadır. Ama büyü sadece gömüden kaynaklanmaz. Gömüyü çıkaran insanlarında hazineye tesir edeceğine inanılmaktadır. İbrahim G. bu sebeple herkesle defineye gidilemeyeceğini söylemektedir.

> "Her insanla defineye gidilmez. Mesela Mustafa D. abi benim dostumdur, ben onu çok iyi tanıyorum ya o birilerine kefil oluyor ben ona göre gidiyorum. Herkese güvenmiyorsun. Çünkü aradığın şey altın. Bulacağın şey çok kıymetli. Belki öyle bir şey bulursın bu Erciş'i satın alırsın. Şimdi bu para için insanlar birbirini öldürürler. O yüzden bu işler güvence anlamında sıkıntılı. İşte biz ne yapıyoruz? Böyle bir durumda Kur'an getiriyoruz. Herkesin yemin edip Kur'an'a el basması gerekiyor. Veyahut da birisi yanlış yaptığında bu malzeme işlerinde sihir var. Sihir kullanılıyor. Sihirin bir şeyi de insanın içine kuş-

ku doluyor. Malzemeyi çıkartıyorsun ya, orada hisseyi hesaplıyorsun. Bir hisse nasıl eksilteyim bir hisse nasıl fazla edeyim de bana düşsün diyorsun. İçinde bir kuşku çıkıyor. Orada pislik çıkıyor. Kavga oluyor. Malı o da yiyemiyor onlar da yiyemiyor.'' (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

''Şimdi tılsım var. Bunlar tuzaklı oluyor. Bazıları tılsımlı, bazıları tuzaklı oluyor. Define arayan adam hemen anlar tuzak ve tılsım arasındaki farkı. Defineyi bulursun, görürsün ama yer değiştirir. Arkadaşlarım anlattı. Ne yaptılarsa defineyi bulamadılar. Sürekli yer değiştirmiş ve cinler defineyi almışlar.'' (Asım T., 63, gözcü)

Büyü mistik bir atmosferde, gelenekten devr alınarak büyür. Görüşmecilerden Saffet O.'ya aktarılan anlatılarda definenin doğrudan fiziksel zarar verme gücünün olduğu anlaşılmaktadır. İbrahim G. büyünün kişilerin kalplerine nüfus ederek define kazısı sırasında sorun çıkartabileceğini belirtmektedir. Büyünün ferdi olandansa içtimaî alana etkisine bakıldığında büyü ve din arasındaki ilişki definecilikte bu anlatıları güçlendirmektedir. Kur'an'ın büyüyü yok edeceği, cinlerin defineyi hareket ettireceği inancı görüşmecilerin çoğunluğunun kabul ettiği ve dinin sadece bulunması umulan hazinenin tasarrufunda değil, bulma aşamasında da stratejik bir meşruiyet alanı sağladığı görülmektedir.

5.7.4. Define kılavuzları: Cinler ve imamlar

Definenin cinler tarafından bağlanması, hareket ettirilmesi ve defineyi bulmak isteyenlere zarar vermesi ve daha birçok husus definecilikte cinlerin aldığı rolün önemini vurgulamaktadır. Definecilerin büyük çoğunluğu, definenin manevi güçler aracılığıyla korunduğunu ve saklandığını düşünmektedir. Definecilerin anlatılarıyla kozmolojik ve metafizik düzlemde düşünülen Tanrı, gerçekleştirildiğine inanılan mucizelerle, yeryüzünde insanlar tarafından görülmesi mümkün olmayan fakat insanlara müdahale edebilen varlıklar var etmiştir. Bu varlıklara tesir edebilen kişiler ise imamlar olabilmektedir. Zeki A. ve İbrahim G. kazı sırasında yaşadıkları bir olayı şu şekilde anlatmaktadırlar:

"Bir kazıda bizi böyle oyaladılar. Bir tane hoca vardı. Ben de ona söyledim. Hoca dedi ki "bağlanmış". Artık yalan doğru ben bilmiyorum.

-Bağlanma derken?

Yani üç harflilere teslim etti defineyi. Öyle şeyler oluyor. İşte böyle kaldı.'' (Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

Zeki A., cinler tarafından definenin hareket ettirilmesine izin verilmediğini, defineyi alamadıklarını ve definenin bağlandığını belirtmektedir. Definenin bağlanması gömünün cinler tarafından korunduğu anlamına gelmektedir. Aktarımlara göre, kazıya başlamadan önce, kazı sırasında ve kazıdan sonra cinlerin hazineye etkisi değişmektedir. Bu etkiyi azaltması ve defineyi bulmaya yardımcı olması gereken kişi olarak hoca ve yahut imam devreye girmektedir.

> ‘‘Biz bir yere cihazla tespit yapmaya gittik. İlk tuttuğumda malzeme vardı sonra tekrar tuttuğumda yoktu. Arama yaparken 10 metre ilerde aynı deliği verdi. Biz kazma küreği götürdük orayı kazalım derken bir baktık yine yok. Cihazı tuttuk 15 metre tekrar kaymış. Baktık ki sürekli hareket ediyor. Bizim işimiz değil bu. Dedik ki hoca bulur tekrar gideriz. Bu işte cinciler, hocacılar var. Define yeri söylüyor, sihri çözüyor falan ama hep de yalan. Sonra aradan başka şeyler geçti. Bıraktık kaldı.’’ (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

İbrahim G. ise sürekli cinler tarafından hareket ettirildiği için defineyi tespit edemediklerini belirtmiş ve devamında ise cinlerin varlığına inanırken hocaların doğruluğunu da sorgulamıştır. Çünkü tılsımların gizemini çözmeyi vaat eden din adamları bu işe yeni girmiş kişileri sömürebilmektedir. İbrahim G.’nin anlatısının sonunda kendi sözlerini yalan olarak nitelendirmesi de bu durumun insanlara verdiği zarara rağmen define aramada ki bağımlılık halini gözler önüne sermektedir. Köydeki din adamlarının bu konudaki etkisini Salih D. ve Mustafa D. şu şekilde dile getirmiştir:

> ‘‘Benim öz amcam imam. Birazda hayalperest bir adamdır. Arar define, cinleri minleri olduğuna inanır. Kendi kafasında kendini buna inandırmış, köylüyü böyle katar arkasına giderler bir yerleri kazarlar bir hafta on gün kaybolurlar. Yani değişik kafalar. Baktığın zaman 100 bin tl borcu var, imam maaşıyla onu ödemeye çalışıyor. Hayatla boğuşuyor, defineye “Kurtar bizi bu borçlardan” diyor.’’ (Salih D., 32, gezici)

> ‘‘Bu bölgede çok imam olur, böyle hayalci imam. Anlatır durur, şurada şöyle define var, benim cinlerim var. Şurdan bu kadar çıkıcak, burada böyle küpler var. Genelde şehir efsanesi bunlar. Çok bulan imama denk gelmedik açıkçası. Çünkü hala ortalıkta birilerini kandırmaya çalışıyorlar. Bizde onlardan birine denk geldik. Kuzenim dedi ki “Ben böyle böyle bir imam buldum”. Yerini de öğrendim, gidip kazacağız. Gittik, kazdık hiç bir şey çıkmadı.’’ (Mustafa D., 64, refakatçi)

Definecilerin çoğunluğu cinlerle alakalı her şeyi dini bir otoriteye dayandırarak kabul edip hoca grubuna danışırken, büyü ve tılsımları arkaik dönemlere hapsederek, meşruiyetini dinden almadığını söyleyip daha kuşkulu bakmaktadırlar. Lakin sihirin ve büyünün yine de dinin çizdiği sınırlar ölçüsünde doğruluğuna da itibar etmektedirler. Bu konuda Alper T.’nin aktardıkları çarpıcıdır.

‘‘Büyü var. Cinler benim gözümün önünde adam dövdü. Bir zaman Patnos’tan adam aldım götürdüm. Çatak’ta kilisenin içini kazıyorduk. Kapalı alandı. Bir buçuk metrede bir küp gördük. Elimizi atıyoruz ama alamıyoruz. Gözümüzün önünde. Sana halisülasyon yaşatıyor. Bile bile halisülasyon yaşıyorsun orada. Bir gecede 14 metre küp toprağı biz 4 kişi kazdık. 14 metre küp. Hesap ettiğinde 2 kamyon yük ediyor. İkiye iki metre indik. Bir gecede yaptık. O andaki heves, heyecan, adrenalin. Çatak merkezde kazıyorduk. Ne yapalım ne edelim dedik. Bir arkadaşımız vardı içimizde takva sahibi biri. Dayım olur kendisi. Bizde ilçede bir tane imam var. Cin, muska işleriyle uğraşır. Dedi “Ona gidelim”. Kalktık gittik oraya. Y… mı diyeyim mübarek mi diyeyim bilmem. Gittik buna. Bu bizi Hizan’a gönderdi. Aşağı Narlıca’dan vurduk Bahçesaray üzerinden Hizan’a gittik. “Benden daha iyi olan bir hocam, üstadım var” dedi bize adam. Herifi alıp getirmeye gittik. Hizanın köyüne gittik. Hizana varınca adam bizi Patnosa yönlendirdi. “Ben gelirim ama benden daha iyisi var, o da benim hocam” dedi. Geldik Patno’sa. Askeriyenin işinin yapan bir tane vatandaş var, onun babası cinci. Askeriye erzak merzak falan veriyor. Patnos’ta dükkanı var. Geldik “hal mesele böyle” dedik, babasını aldık götürdük. Babasının ilk söylediği kelime “yarı bana yarı size”. Kabul ettim. Ben yetmedi dedim ki “Sen çıkar ben kendi payımdan da feragat edeyim”. Muhtar inanıyordu çıkaracağına ama ben öyle pek inançlı biri değildim. Muhtar dayımdı ve onunla gezmek zorundaydık. Ben bir kaç yeri aradım. Kezzü zahap sihri dediler bana. Yani dört beş papazın bir araya gelip yaptığı bir sihiri kimse bozamaz. Kilise bölgelerinde özellikle ya o kitabın aslı olucak ya da İbranice bilen birisi olacak. Yoksa kimse bozamaz. O alınamaz yoksa. Bana öyle söylediler ama muhtar dayım öyle deyince bir şey demedim, kıramadım. Aldık yavşağı götürdük. 55-60 yaşlarında bir adamdı. Götürdük yere. Saat 9’da gece Çatak’a vardık. Bu herif bir şey okudu. Kavak ağaçlarını şurdan kesersin ya kavak ağacını tak der. Herif bir şeyler söyledi, hala daha bilmiyorum ne söyledi. Dedi güm. düştü. Allah’tan çukura düşmedi. Çukura düşse geberip gidecek başımıza bela olucak. Yerde çırpınmaya başladı. Nasıl çırpınıyor ama. Kafasını tutmuş yerde çırpınıyor. Gözümün önünde oluyor. Ben gülmeye başladım. Muhtara bakıyorum, Cezo’ya, Keso’ya bakıyorum. Hiç kimse dövmüyor bu it oğlu iti. Kafa böyle gidiyor, göğüs böyle gidiyor, kıç böyle gidiyor. Acayip bir şey. Gözümüzün önünde çırpınıyor. Yarım saat falan çırpındı böyle. Birisi dövüyor. Muhtar aldı onu götürdü Keso’nun evine. Kilisenin hemen yanındaydı. Herif üstünü çıkardı, yeleğini, üstünü falan. Vücudu mosmor. Orada beni bir korku sardı. Hayatımda yemediğim halt kalmadı ama o zaman korktuğum kadar hiç bir zaman korkmadım. Görmediğim birileri bu it oğlu iti dövdü. Oğlu adamı bana teslim etti. Bu adam burada ölecek. Ben nasıl hesap vereceğim? Birincisi görmediğim bir nesne, bir şey, adamı dövüyor. Hayatımda o dakika korktuğum kadar hiç bir zaman korkmadım. Adam dedi “gelin devam edelim”. Dedim “Muhtar bu adamı topla götür”. Dedi “Bir şey olmaz”. Ben ağzımı bozdum. Dedim “İt oğlu it, ölecen başıma kalıcan. Oğlun seni bize emanet etti”. Herif ölecek elimde kalacak, cezaevine gideceğim. Ben dedim “Götüreceğim” adam dedi ki “Ben gitmeyeceğim”. Muhtar dedim “adamı topla”. Adamı aldım götürdüm sabahın dördünde oğluna teslim ettim. Dedim “Bak sana sağlam teslim ettim. Ölse benden değil”. Sonra geldik çukuru kapattık. Çünkü gücümüzü aştı. Şu an Patrikle de kaç sefer görüştük. Hiç bir şekilde bir çözüm bulamadık. O defineyi kimse alamaz. Ben papazların başı ile görüştüm.’’ (Alper T., 39, koleksiyoner)

Her ne şekilde olursa olsun güç yetirilemeyen bu alanı, mistik güçlerle organize ederek definecilikte temel taş olmayı başaran bir imam/hoca/melle grubu İslam dininin motiflerine kullanarak çözümler

üretirken aynı zamanda Alper T.'nin bahsettiği gibi sadece papazların Hristiyan dininin motiflerini kullanarak yok edebileceği sihirler olduğu da görülmektedir. Bunlara ek olarak defineciler define arama esnasında Alper T.'nin hissettiği gibi sık sık halisülasyonlar görmektedirler. Cin çarpması, gece görüldüğü sanılıp gündüz kaybolduğu iddia edilen yerler ve yanılsamalar bunun sonucu olabilmektedir. Bu yanılsamalara neden olan başka bir boyutta rüyalardır.

> ''Yalnız sen de görsen kafayı yerdin. Adam çocuğu yatağa yatırdı. Çocuk dedi ki "Benim ayağım şu an kazanın üzerindedir". Bir tane sakallı elinde baston benim başıma vuruyor. Çocuk yatmış, adam çocuğu böyle konuşturuyordu. Çocuk uykuda konuşuyordu. Çocuk dedi ki "Sakallı bir adam izin vermiyor". Adam dedi ki bu sihirdir çıkaramayız. Çocuk da benim küçük çocuğum. Hoca zaten bizim hoca. Bu adam yemin ediyordu diyordu ki "Biz yeri kazdık, altını çıkardık, bir tabut çıktı. Biz kazarken tabut gidiyordu, bizde peşinden gidiyorduk".'' (Abbas G., 40, kazıcı)

> ''Kendi köyümüzde arıyorduk. İmam götürdük, imam okudu. Kızkardeşim vardı, onu yatırdılar. Kaleme kağıtla duvara bir yazı yazdılar. Çocuğu yatırdılar. Kalemle duvara çizdikleri şey sabah kalktığında çocuğun yüzünde çıkmıştı. Gerçekten böyle oldu.'' (Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

Abbas G.'nin ve Zeki A.'nın uyguladığı üzere gömüyü bulmak için rüyaya yatmak ve rüyalardan alınan işaretlerle definenin yerini tespit etmeye çalışmak sık kullanılan yöntemlerden biridir. Burada rüyaya yatırılan kişinin çocuk olması ayrıca önemlidir. Çocukların masumluğunun define üzerindeki büyülü gücü kıracağına inanılmaktadır. Define üzerinde ki mistisizm, kontrol edilemeyen güçlerin varlığı ve rüyalar, yani irrasyonel olanın hazineye ulaşamamanın nedenleri olarak tercih edilmesi aslında rasyonel olarak ortaya koyulabilecek sebebleri sığlaştırırken, define arama eyleminin kendisinin de irrasyonel olma halini düşündürmektedir. Bununla beraber defineciler kaybetmek istemedikleri umuda dair de işaretler barındırmaktadır. Bu umut hocalardan umulan vaadlerin bir yansımasıdır.

> ''Başka bir kazıda da yine hoca getirmişlerdi. Tarlaya gittik, tarlada bir şey çıkıyor. Ses çıkarmak yok, sigara içmek yok. Giriyor çukura fısır fısır bir şeyler söylüyor, sonra uzaklaşıyor gidip birilerini arıyor. Nedense gidip dozeri ikide bir durduruyor. Neden böyle yapıyorsun diyoruz. Hocaları bu şekilde söylüyormuş. Orada daha büyük bir hocayı arıyor. Diyor ki diyelim kırmızı bir taş çıktı. Hoca diyor ki oradan 300 metre ilerisini kaz. Bunu telefondan diyor ha. Oradan çıkacak beyaz taşlar olacak diyor. Sonra direk kazıyı durdurup yeniden hocayı arıyor. Bu şekilde benzer hikayeler çok fazla.'' (Remzi S., 43, nişancı)

Remzi S. yaşadıklarının sadece ona ait hikayeler olmadığını bilmesine rağmen bölgede mellelere duyulan itibar ve kişilerin hazineyi bulma arzusu, üzerine araştırılmaya devam edilmesi gereken bir çok nedeni beraberinde düşündürmektedir. Fakat definenin bulunmama nedenlerinin fazlalığı tekrar devam edebilme gayretini de içinde barındırmaya devam etmektedir.

> ‘‘Ben bir kazıya gittim. Özel uçakla Mısırdan hoca getirdiler. Mısır’dan getirdiler. Hoca geldi, üfledi, bilmem ne yaptı. Herkes abdest aldı falan, böyle etrafı çizdi. Özel bir su getirdiler, kaynak suyu. Yok içine sirke bıraktılar. Bilmem daha ne bıraktılar. Sirkeli suyla çevirdiler etrafını. Özel uçakla gittiler. Büyüyü bozdular falan. Bende gülüyorum. Geldiler kazdılar, hiç bir şey çıkmadı. Birkaç bir şey çıktı. Sonra geldiler bana sence bu nedir? Sonra işin bilimselliğine düştüler (gülüyor)’’(Metin K., 37, arkeolog)

> ‘‘Biz arıyoruz mesela, bulduğumuz anda imam başına geçiyor. Biz direkmen kazıyoruz, imamı başta dahil etmiyoruz. Diyelim bir şey bulduk, imam hemen geliyor başına. Elinde bir kitap var zaten. Okuyor, artık ne okuyorsa ben bilemem. Ondan sonra biz elleriz, alırız. O da tüm kazılarda, bizimle beraber. Hem kazıyor, hem de imamlık yapıyor.’’ (Emrah G., 61, kazıcı)

Emrah G.’nin belirttiği gibi imamlar define arama sürecinin başında doğrudan olaya dahil edilmeseler de Metin K.’nın anlattığı gibi define aramasında yer alan herkesin abdest alarak alanda hazır olmasını talep etmektedirler. Devamında herhangi bir şey bulunması halinde imam devreye girmekte ve Kur’andan ya da farklı dua kitaplarından okumalar yaparak gömünün üzerindeki tılsımı çözmektedir. Gerekirse Mısır’dan dahi hoca bularak define elde edilmeye çalışılmaktadır. Tılsımı çözme metodlarından biri de kan akıtmaktır.

> ‘‘Bizim mellenin anlattığına göre, altın çıktı ya. Sen oraya bir kan akıtacaksın ama kendi kanını değil. Yani insan kanı akıtılmayacak. Bu insan kanı olduğu için sen bu altına kendini kurban ediyorsun. Kendini kurban etmekle bu altın zaten kayboluyormuş. Bir hayvan kes. Herhangi bir hayvan.’’(Yusuf D., 70, aracı)

> ‘‘Biz ilk taşındığımızda bit taşın üstünde kartal resmi vardı. Bir şeyin yanında kan akıtacaksın ki o altın olsun. Bir baktım kızkardeşim gitmiş bir tane civcivi getirmiş taşın önünde kesiyor. Napıyorsun dedim, dedi “Burada altın var. Kurban vereceğiz ve taş altın olacak”. Civcivi kesti de ama bir şey olmadı. Olsaydı zaten herkes kurban keserdi. (gülüyor)’’ (Fatma D., 25, defineci yakını)

Definenin üzerine kan akıtma ritüeli ise Fatma D. ve Yusuf D.’nin aktarımlarında iki farklı şeye tekabül etmektedir. Görüşmeci Yusuf D’ye göre hazine bulunduktan sonra bir hayvan keserek define-

ye insanı kurban etmekten kurtulurken, Fatma D.'ye göre ise hazinenin olduğu yere kan akıtılarak, kurban verilecek ki define kendisini arayan kişiye göstermiş olsun. Her iki şekilde definenin bir özne olarak kendi fiiliyatını oluşturduğu ve 'kan'ı simgeleştirdiği görülmektedir. Tüm görüşmelerde edindiğim en ilginç ve sarsıcı define hikayesini ise uzun yıllar bölgede arkeolog olarak çalışan Melih O. şu şekilde dile getirmiştir:

> "İlk yaşadığım define olayı, anlatayım mı bilemedim. 1999, 2000 yıllarındaydı. Gürpınarın arka taraflarında bir köy. Köyden Batman'a gidip, durumu iyi olan böyle iş makinaları falan olan bir adam varmış. Bu vatandaşı çağırmışlar. Demişler ki senin durumun iyi, gel bizim köydeki defineyi çıkar. Orada bir tepe gibi bir şey var. Onun içinde. Adamı sürekli sıkıştırmışlar. O da dayanamamış. Gitmiş köye, ihtiyar heyeti, muhtar falan oturup konuşmuşlar. Evet kazı yapılacak. Normalde köye dönüşte büyük bir sırt var. Onun içindeymiş define. Neyse bütün konuşmalar, yazışmalar yapıldı. Biz de gittik kazıya. Adam bir kepçe, bir dozer, bir de kamyon getirmiş. Adam hızlı bitsin diye her şeyi getirmiş. Alttan başladılar o tepeyi kaldırmaya. İki üç gün oldu tepeyi bitirdiler. Orası düz bir alan oldu. Bayağı köye bir meydan yapmış oldu. Tepeyi komple aldı. Dördüncü gündü sanırım. Defineyi kapatmak için günlük tutanak tuttuk. Komisyon olarak şunlar bunlar oldu diye. Kapatma tutanağı yaptık, dönüyoruz Van'a. Adam geldi dedi ki "Hocam, biz kazıyı bugün kapatmazsak, köylü yarın öğlene kadar da devam etmek istiyor. Ben gitmek istiyorum ama köylüyü kırmasak yarın öğlene kadar da beklesek olur mu?" Dedim "benim için sorun yok. Masrafı sen ödüyorsun, kalabiliriz". Ben kapatma tutanağını değiştiririm, yarına ertelerim. Yarın sabah oldu, öğlene kadar kazıyı yaptık, bitirdik. Tutanağı tuttuk ve döndük. Bir şey çıkmadı tabi. Adama bir yığın masraf. Köye meydan yaptık işte. Aradan beş altı ay sonra ben kütüphanedeydim. Adam geldi bir vesileyle oraya. Dedi ki "O zaman sana anlatamamıştım ama şimdi anlatayım. Meğer o gece kazının olmamasını çözmek için bir hoca getirmişler. Bir yerlerden bir hoca getirmişler. Gitmişler oraları incelemişler. Biz de o misafir evdeydik ama bunlar gece gidiyorlar alana. Hoca diyor ki "Burada çok büyük bir papaz büyüsü var. Bu papaz büyüsünü bir şeyle bozabiliyorsun. Üzerinde zina yapmak gerekiyor. Kazıyı kim yapıyorsa onun yapması gerekiyor". Bir de sabah ezanının hemen öncesinde yapılması gerekiyormuş. Bunlar da tutuşuyorlar, köylü. O saatte nereden bulacaklar birini akşam vakti. Meğer köyde bir tane dul kadın varmış. İhtiyar heyeti kadına bir teklifte bulunuyor. Sana şu kadar para. Adam da diyor ki "Ben sizin her dediğinizi yaptım ama beni niye böyle şeylerin içine sokuyorsunuz". Adam dedi ki "Ben dedim girmem bu işlere" falan. Sonra soruyor kadın kim falan diye. Adamın ilk okulda çok sevdiği bir kız çıkıyor. Kadının durumu kötü. İki üç tane de çocuğu var. Kadına o zaman para toplayıp veriyorlar ve bir de kadınla sözleşme yapıyorlar. Sözleşme hala adamdaydı ben gördüm. İhtiyar heyeti hazırlamış. İşte çıkacak defineden şu kadar pay verilecek falan diye. İhtiyar heyeti de imza atmış. İşte adamın ilk okul aşkı çıkıyor. Adamı da zorluyorlar. Adam gidiyor, sabah ezanının öncesinde gidip olayı gerçekleştiriyorlar. Dedi ki "Yanıma bir tek o kar kaldı o kazıdan". (gülüyor) Yaşadığım en ilginç olay buydu. Tabi bir de adamın bir anlatım şekli var." (Melih O., 45, arkeolog)

Yaşadığı bu olayı anlatırken oldukça eğlenen katılımcı Melih O., bugüne kadar imamlarla alakalı daha ilginç bir anısı olmadığını söylemektedir. Büyü, tılsım, cinlerin varlığı ve imamlar ile yapılan

olağanüstülükler Ermeni hazinelerine dair büyük gizemi ve isteği insanlarda azaltmak yerine daha da arttırmaktadır. Defineciler fantastik hikayeleri ve hayal güçleri ile geçmişten devralınan bu şiddeti farklı bir formuyla yeniden üretiyor görünmektedir. Görüşmeciler kendi yaşadıkları olağanüstü deneyimleri o anı tekrar tekrar, ilk an ki gibi yaşıyormuşçasına korku ve hayret duygularını aktarırken define arama ediminin yarattığı tesir üzerine ayrıca düşünülmesi gerektiği açıktır. Şimdi ise definecilerin tılsımlardan kurtulup yaşadıkları yerlerde oluşturdukları korunma stratejilerine bakılacaktır.

5.8. Definecilerin Korunma Stratejileri: "Herkesin Bildiği Sır"

Hayatlarının bir döneminde define aramış görüşmecilerin tamamı evli ve çocuk sahibidir. Defineci ailelerinin tamamı eşlerinin bir zamanlar define aradıklarını bilmektedirler. Define arama hikayeleri toplumda herkesin bildiği büyük bir sırdır. Fakat bu sırra definecilerin yakınları nasıl ortak olmaktadır? Anlatılara göre bazı aileler eşlerine bu konuda müdahale etmezken, bazı aileler yılların verdiği tükenmişlikle oldukça sert çıkışlar yapabilmektedir. Bu konuda Asım T., Remzi S. ve Saffet O.'nun aktarımları ölçüsünde ailelerinin oldukça anlayışlı bir tavır içerisinde olduğu görülmektedir.

> ''Benim ailem define işiyle ilgilenmez. Hiç karışmazlar bana. Define bulacağıma inanmazlardı ki. Ama bilirlerdi define aradığımı. Bu milli piyango gibidir.'' (Asım T., 63, gözcü)

> ''Benim üç tane çocuğum var. Eşimde çocuklarım da zaman zaman inancını kaybederdi. Babam yine gidiyor, boş gelecek. Artık mesela ben gidip geliyordum kimse ne oldu diye sormuyordu. Nasılsa hep boş geliyorsun. Heyecan da yok. Bazen de ben çok adapte olduysam haydi hakkında hayırlısı. Belki olur diyorlardı. Gitme demezlerdi. Çünkü ben ailemi ihmal etmiyordum. Sabah gidiyordum akşam dönüyordum. Sanki gidip kahvede oturup çay içmişim gibi. Bazen hiç demiyordum. Arıyorlar diyordum ben arazideyim. Öyle haberleri oluyordu.''(Remzi S., 43, nişancı)

> ''Eşim biliyordu. Sıkıntı yok, yeter ki çıksaydı. Hayatımız kurtulurdu.'' (Saffet O., 23, kazıcı)

Define arama sürecini ailesi bilmesine rağmen Asım T.'nin uzun yıllardır define bulamamasından ötürü ailesinin kendisinin define bulacağına hiç inanmadığını ama ona engel de olmadıklarını, Remzi S. ise ailesini ihmal etmediği için define aramasının hiç bir zaman sorun olmadığını dile getirmektedir. Saffet O.'nun ailesi de bu konuda kendisini desteklemektedir. Görüşmeciler kendileriy-

le beraber ailelerinin de hayatlarının kurtulacağını düşünmektedirler. Alper T. ise bölgede yer alan kadınların eşlerine müdahale edebilecekleri bir ortamın oluşmadığını söylemektedir.

> ‘‘Ailelerimiz olumsuz bir şey demiyor mu diyemiyor mu? Bölgesel olarak buranın sosyolojik boyutuna bakmak lazım.’’(Alper T., 39, koleksiyoner)

Bölge, toplumsal yapısı gereği kurulan ‘ataerkil pazarlıkların’ bir neticesi olarak kadınları sessiz kalmaya itmiş görünmektedir. Uzun yıllar define aramış, hapse girmiş ve bu konuda epey maddi kayıp yaşamış biri olan Zeki A.’nın ailesi ise kesinlikle bu işi yapmasını istememektedir.

> ‘‘Ailem yani istemiyor. İlk zamanlar destekliyorlardı. Başıma çok olaylar geldiği için istemiyorlar artık. Sürekli bana yanlış yaptıkları için… Benim dışımda ailemde define arayan kimse de olmadı.’’ (Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

Katılımcıların çoğunluğunun ailesinde kendilerinden başka define arayan kimsenin olmaması ve ailelerin define aramalarına sıcak bakmamaları oldukça çarpıcıdır. Yaşanılan maddi kayıplar, güvenlik tehlikeleri ve aile ile geçirilebilecek zamanın yok edilmesi başlıca sebepler arasındadır. İbrahim G.’nin yıllar önce yaşadığı bir olaya göre uzun yıllar define aramanın kişiyi getirdiği nokta üzücüdür.

> ‘‘Taşeronluk yapıyorum o zamanlar. Isparta’dan bir arkadaşım aradı. Abi dedi “Her şey tamam malı alacağız ama kazıcı adamımız yok”. Adam nasıl yeminler ediyor falan, ben de iki tane kazıcı adam aldım gittim Isparta’ya. Gittik, dağı taşı zorladık sonunda bulduk. Bir tane yaşlı adam bir de bizim boyacı adam. Bir mağaraya sığınmışlar hava öyle bir soğuk ki aklın durur. O zaman cihaz yok. Yer mükemmel bu arada. Erkan Mumcu Turizm Bakanı, bölgeye orada bant çekmiş. Dünyanın malını çıkarmış devlete de ufak tefek bir kaç şey göstermiş. İşaretleri bir görsen, büyük göz var, yılan var, akrep var. Böyle aklın durur. Yer mükemmel. Komple kayalık, düz. Böyle kazmışlar giriyorsun içeriye, aynı böyle bir oda. Odanın içinde küvet falan var. Bildiğin yaşantı yerleri. Yaşlı adam bana dedi ki senin aklın ne kesiyor buradan. Valla abi yer mükemmel, arazi çok güzel. Ama ben buradadır diyemiyorum dedim. Sen ne diyorsun dedim? Dedi gel gel. Ayağını koydu aa dedi buradadır. Ayağına baktım, yere baktım. Olması mümkün değil. Dedim abi “sen neye dayanıyorsun”? Dedi “Ben yılların birikimine dayanıyorum”. Öyle mi öyle. Bende dedim ki “orada değil”. “Ama senin için kazacağız “dedim. Adamlarım kazdı, hiç bir şey çıkmadı. Yer ana zemin. Dedim ki gelin kalkıp gidelim. Burada kalırsanız soğuktan donup öleceksiniz. Gidip yemek falan yiyelim. Benim bir cihaz alma durumum var. Ben bu cihazı iki aya kadar alacam. Aldığımda hep beraber geliriz burada arama yaparız. Mantıklı bir şekilde çıkartırız. Varsa da alırız. Böyle rastgele olmaz. Yaşlı adam dedi ki ben gelemem. Naptıysak adamı ikna edemiyorum. Gelemem diyor. Abi sen neden gelmiyorsun? Dedi “Ben gelirsem eve giremem”. Ben çıkınca avradım

> dedi ki "Sen bu kapıdan çıkınca bir daha boş geldiğin zaman ben seni eve almam. Bu iş burada bitti. Niye? Ben hayatımda tüm paraları bu yolda masraf ettim. Benim son umudum, son şansım". Dedik "Dayı sen burada kalsan sen öleceksin". Yine de kaldı, gelmedi.'' (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

Ölümü göze alacak kadar ailesiyle sorun yaşamış olan bir defineci bu yolda çok para kaybetmiş demektir. Bununla beraber yıllardır define arayan bir babanın kızı Fatma D. üzerindeki etkiside oldukça çarpıcıdır.

> ''Define arayanlar sürekli bizim evimizde olurdu, annem abimin evine giderdi. Akşam vakitlerinde gidip sabah yedi gibi eve gelirdi, sonra da işe giderdi babam. Muradiye'de herkes defineci. Herkes altın arıyor zaten. Defineci olmayan yok. Biz bile kızkardeşimle define bulmayı çok kez istedik ve denedik'' (Fatma D., 25, defineci yakını)

Fatma D. ve kızkardeşi yaşadıkları etkilenmeyle babalarının her seferinde kaçırdığı defineyi kendilerinin bulma ihtimali olabileceğini düşünmektedirler. Yaşadıkları yerin tarihi ve bölgede herkesin altın araması kadınlar tarafından da bir merakın doğmasına zemin hazırlamaktadır. Peki böylesine iştahla aranan hazineler gerçekten bulunmuş mudur?

5.9. "Define Bulmak!!"

Defineciler aradıkları Ermeni gömülerinin kime ait olduğu noktasında oldukça farklı düşünmektedirler. Yerin altında arınılan hazinelerin Ermenilere ait olduğunu düşünenler, sadece defineciye ait olduğunu düşünenler, devlete ait olduğunu düşününler, hem Ermeniye hem defineciye ait olduğunu düşünenler ve Allah'a ait olduğunu düşünenler bulunmaktadır. Asım T. gömülerin Ermenilere ait olduğunu düşünmekte ve bu durumun sahada kabul edilmediğini anlatmaktadır.

> ''Ermenileri öyle hırpalamışlar ki, çoğunu da dövmüşler. Oysa ki yerin altındaki mallar Ermenilere aittir. Ben bir şey anlatayım. Adam diyor ki biz defineye gittik bir gün. Kazdık, tam defineye ulaştık. Define çıkmış yani. Bakıyorsun her tarafta herkes silahını almış, ''Buradan defolun gidin''. Bu neyin işaretidir? Cahilliğin işaretidir. Sen neden adamı öldürüyorsun? Adilcevaz'ın orada 5 sene önce öldürdüler böyle işte.'' (Asım T., 63, gözcü)

Ermenilerle birlikte çıkartılan malın daha sonra onları yok etmeye çalışarak bölüşülmesi anlatıların en sık rastlanan kısmıdır. Ermeni geçmişiyle uzun yıllar sonra tanışan Alper T. için de gömülerin sahibi Ermenilerdir.

> ‘‘Nenem Ermeni. Annemin annesi yani. Gevaş Ermenisi. Ben topladıklarımı Ermeniler’e teslim etmeye çalışırdım. Atalarıma teslim etmeye uğraşıyordum.’’(Alper T., 39, koleksiyoner)

Alper T. gömülerin yerin altında kalmasını istememekte, toplayıp Ermenilere teslim etmeye çalışmıştır. Burada sahip olduğu kimlikle kurduğu ilişkinin hangi noktasında durduğu bilinememektedir. Emrah G. ise farklı bir yerden meseleye bakarak definenin Allah’a ait olduğunu söylemektedir. Ermenilerin yerin altındaki gömünün maddi kısmı ile değil manevi kısmı ile ilgilendiğini belirtmektedir.

> ‘‘Ganimet Allah’ a aittir. Ama Ermeni der ki para sizin olsun, gelen emanet benim olsun. Bizimkiler buna da izin vermiyor. Her şekilde malın tamamanı istiyorlar.’’ (Emrah G., 61, kazıcı)

Gömünün kime ait olduğunun ikrarı, kendisiyle beraber birçok toplumsal ve ekonomik sonuçları doğuracağından defincilerin bu konuda temkinli davrandıkları görülmektedir. Ermenistan’daki bazı insanların hazine kelimesini altın ve para veya aile servetine bağlı olarak değilde, doğadan -tarlalar, nehirler, dağlar, göller, anıtlar- parçalar ve geride bıraktıkları tarih olarak kabul ettiği görülmüştür. Eski vatanlarını özleyen insanların Muş’u ziyaret edenlerken gerçek hazineler olarak gördükleri bir taş, bir miktar toprak veya su yanlarına alması çok çarpıcıdır. (Moush, sweet Moush, 2013) Salih D. ise definecilerin gömünün sahibi olarak kendilerini gördüklerini belirtmiştir.

> ‘‘O dönemde Ermenilerin gece gidip dağda kalıp gündüzleri dağlarda saklanıp geceleri gelip kiliselerde barındıklarını, belli bir süre bir kısmı göç etmeyen halkın öyle yaşadığını daha sonra işte artık, gerçekten de sürecin onların yaşayabileceği bir hal almadığı için göç ettiklerini falan anlatıyor köylüler. Benim her gittiğim yerde sorduğum fix bir soru vardır. Senin diyorum, bu köydeki tarihin ne kadar? Hepsi 100 yıl. Aşağıdan Hakkari tarafından, Şırnak’tan şuradan buradan, Bahçesaray’dan çıkıp gelmişler yani. O dönem köyler boşaltılıyor, yakılıyor herkes bende kendime bir köy alayım diyor. Ha bir kısmı öldürerek katlederek almış, bir kısmı da gelip boşalmış bir köye çökmüş. Genelde anlattıkları bu doğrultuda. Bu sebeble kendilerinin malı görüyorlar defineyi.’’(Salih D., 32, gezici)

1915’in kısa bir serencamını sunan Salih D.’nin aktarımı yaşadıkları coğrafyada ki tarihleri yüz yıldan fazla olmayan bugünki insanların yaşadıkları yerin tek sahibi olarak kendilerini görmeleri, geçmişi unutmaları ve hatırlamamaları ulus-devlet mantığının tasarladığı bir sonuç olarak muktedir olanın yerin altındakinin sahibi olduğunu göstermektedir. Saffet O., gömünün sahibinin hem kendisi hem de Ermeniler olduğunu düşünmektedir.

> ‘‘Gömü Ermeninindir. Ama şöyle bir şey var benimdir de. Ortada buluşup bölüşeceğiz. O da yardım edecek mecbur çıkartmak için. Eğer sen o kadar elini kolunu salla, hiç bir şey yapma gel benim dedemin de, yok öyle bir şey. Adam harita getirsin, yeri göstersin, ben çıkarayım. Yarısı ona yarısı bana. Ama bu benim diyemez. Öyle bir şey yok. Onu ihbar etmem. Önce onun hesabını ben göreceğim. Senin deden buraları terk etmiş gitmiş. Sen bu Türkiye’de yaşamıyorsun, gitmişsin başka ülkeye. Sen burayı unut. Burası senin toprağın değil artık. Burası bizim toprağımız. İsterse adam isteyerek gitmiş olsun isterse zorla gitmiş olsun, o farketmez. Senin şimdi yaşadığın yer Türkiye değil. Burası bizim toprağımız. Bizim dedelerimiz burayı kanıyla canıyla almış. Bu da bize hediye kalmış. Sen illaki diyorsan ‘‘Ben tek alacağım'' alamazsın. Ha kardeş payı yapabiliriz.’’ (Saffet O., 23, kazıcı)

Saffet O.’nun bu aktarımı üzerinde en fazla durulması gereken bilgileri içermektedir. Tüm iskan tarihini ve ulus devletin yaratmak istediği homojen toplum modelini, toprak ilkesini buradan çıkarmak mümkündür. Her ne kadar gömüyü paylaşacağını belirtse de bu hazinelerin ülkeyi kazanan ulusa bir ‘’hediye'' olduğunu düşünmektedir. Metin K. ve Kemal A.’ya göre define malı direk devlete aittir.

> ‘‘Aradan 100 yıl geçtikten sonra o mülkün sahibi başkası oluyor. Zaman aşımı diye bir şey var zaten. Bir yere 10 yıl içerisinde başkası gidip sahip çıkmadığında o yer otomatik olarak size geçiyor. Burası Türkiye Cumhuriyeti Devletidir. Devleti de vatandaşına tapusunu vermiştir. Yerin altı devletin, üstü vatandaşın hakkıdır. Yerin altı yasalara göre devlete aittir. Mantığı; yer altı madenleri var, petroller var, şunlar var, bunlar var. Yer üstündeki ise bize aittir. Diyelim ki bir arazinin altı sit alanı çıkar. Devlet gelir parasını öder, orayı kamulaştırır.’’ (Metin K., 37, arkeolog)

> ‘‘…Burada uzlaşma diye bir şey olmaz. Devletin malıdır bu. Sen devletin malını devlete satıyorsun. Bulduğun her şey sana ait olmuyor. Yer altındaki tüm zenginlikler devlete ait olduğu için, tüm dünya devletleri için geçerli bu. Devletin en büyük isteği eserler başka yere gitmesin, müzeye kazandırılsın. En önemli şey bu.’’ (Kemal A., 62, aracı)

Arkeolog olarak görev yapan Metin K.’nın hukuken yerin altının her şeyiyle devlete ait olduğunu net bir şekilde belirtmesi aslında yerinden edilme pratiklerinin tamamına bakıldığında yerin üstünde de sahip olduğunuz her şeyin de çok kısa ve kolay bir biçimde hukuken ‘‘erk’’in eline geçebildiğini hatırlatmaktadır. Yıllarca her yolla define aramış görüşmecilerin gömüyü ‘‘devlet malı’’ olarak kabul etmesi ise büyük bir ironi olduğu kadar yapılan eylemin meşruluğunu sağlamlaştırma çabası olarak düşünülebilir. Toplumsal normların dayanaklarını her şekilde kullanmaya çalışan defineciler

diğer bir meşruiyet yolu olarak dini kullanmaktadır. Mustafa D. ve Asım T. bunu net bir biçimde özetlemiştir.

> ‘‘Define malı helaldir. Şöyle helaldir, zekatını verirsen helaldir. Çalışıp kazanıyorsun.’’ (Mustafa D., 64, refakatçi)

> ‘‘Mesela define arıyorsun, buluyorsun. Onun zekatını vermen lazım. Eğer zekatını verirsen hayrını görürsün. Ben bırakmışım, benim definemdir, malımdır. Ben ölmüşüm gitmişim. Sen benim malımı çıkarmışsın. O malın zekatını vermezsen hayrını göremezsin.’’ (Asım T., 63, gözcü)

Definecilerin tamamı için defineyi bulabilmek adına verilen efor ve çalışma başlı başına gömünün formel olarak da enformel olarak da sahibi yapmaktadır. ‘‘Çalışana karşılığı vardır’’ ilkesi ile hareket ettikleri düşünülen definecilerin hazinenin zekatını da vermeleri halinde süreci tamamladıkları görülmektedir. Fakat Abbas G. definenin bulunması için verilen çabanın kendisinin oluşturduğu metodların kabul edilemez olduğunu dile getirmektedir.

> ‘‘Adam kendi malını alıyor ama komşusuna da soruyor. Alıyım mı almayayım mı diye? Kendi malı o. Dedesinden kalmış. Ben olsam sormam, ama bu adamlar dürüstler. Ermeni güven alırsa gelir, güven almazsa gelmez. Çünkü kaç tane Ermeni gömdüler buraya. Mesela … sahibi en az 20 tane Ermeni gömmüş. Çıkardıktan sonra defineyi, adamları gömmüşler. Kimse bu paraları helal yoldan kazanmıyor’’ (Abbas G., 40, kazıcı)

Zaman zaman defineciliğin kendisinde acıya dokunmak ve onunla baş etmeye çalışmak oldukça zor olsada, bu durum bazı definecilerin kendi içinde yaşadıkları çelişkili hali de sözlere dökmelerine engel olmamıştır. Abbas G., gömünün sahibinin Ermeniler olduğunu fakat kendi mallarını alamadıklarını, almak istedikleri zaman ölümle tehdit edildiklerini aktarmış ve defineyle elde edilen paraların helal olmadığını belirtmiştir. Varlığına inanılan gömüler, bu şekilde kişileri helalden helaka giden bir sarkaçta asılı bırakmaktadır. Hazinelerin yerin altına bırakılıp, yıllardır yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalanların oluşturduğu nedenler bir yana defineyi elde etmek için yapılanların, definenin zekatı verilse de malın helal olmasına engel olması da çarpıcıdır. Definecilerdeki en temel özellik yaptıkları işin bir soygunculuk olmadığını anlatma gayretidir. Yusuf D. bunu şu şekilde anlatmaktadır:

> ‘‘Bu altın hırsızlık altını değil, bu altın devlet altını değil. Bu altının sahibi eski milletler. Çoğu Hristiyanlara aittir.’’ (Yusuf D., 70, aracı)

Görüşmeciler defineci olmanın birinin malını gasp etmek, hırsızlık yapmak gibi toplumsal alanda kesinlikle kabul edilmeyecek bir durumu çağrıştırmasına izin vermemektedir. Bu sebeble gömü din ve devlet arasında sıkıştırılmıştır. Başka bir sahibi olabileceği düşüncesi böylelikle yok edilmiş ve helal olup olmaması ya da hayrının görülmeyeceği düşüncesi de ortadan kalkmaktadır. Zeki A. bu duruma farklı bir bakış açısı ile şu şekilde katkı sunmaktadır:

> ‘‘Define kayıptır. Mesela bu senin gömün değil ki ben çıkartayım mesela.’’ (Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

Defineyi kayıp olarak nitelendirmenin Yusuf D.’nin aktarımıyla yakın bir bağlantısı vardır. Kaybedilen bir şeyi bulduğunuzda kimse tarafından yargılanmaz bilakis takdir edilirsiniz. Fakat sahibi olan bir şeyi aldığınız zaman hırsız olarak kabul edilir ve yargılanırsınız.

Freud, 1919 tarihinde Tekinsizlik üzerine (Unheimlich) yazdığı makalede, bireyin karanlığını farklı bir kavramsallaştırmayla, ansızın kendini gösterip farklı bir tedirginlik hissi yaratan karanlık ikizimiz olarak işlemektedir. Bunu ‘tekinsizlik’ kavramıyla düşünmemizi ister. Tekinsiz zamanında bize tanıdık olanın yabancılaşmasıdır. Önceden evin içerisinde, bizimle beraber olan, sonrasında evimizde karşımıza bir hayalet gibi çıkarak bizi tedirgin eder. Aynen Van’ın üzerinde dolaşan Ermeni hayaletinde olduğu gibi. Tüm görüşmelerde sürekli kulağımda çınlayan ‘‘Bir gün bir Ermeni gelir’’ sözü bana Freud’un tekinsizliğini hatırlatmıştır. Görüşmeciler bir gün bir Ermeni gelir derken bildik ve tanıdık birinden bahsederken konuşmanın sonunda tanıdık olanın yabancılaştığı, mistik bir hale büründüğü ve ara sıra öcüleştiği gözler önüne serilmektedir. Tarihin bir yerinde gizlenen bu tekinsizlik, bir gün aniden karşımızda ‘‘define’’ ile belirivermektedir. Definecilerin akışlarını hiç bozmadan ve yorumlamadan alt alta dizerek birdenbire karşımıza çıkan ve ‘‘bir gün evimize gelen bir Ermeni’’ yle aslında hep beraber olduğumuzu hissetmek farklı olacaktır.

> ‘‘Ercişte olan bir olaydır. *Bir ermeni ile oğlu beraber geliyorlar.* Gelip bir yere misafir oluyorlar. Ermeni malının orada olduğunu biliyor. 100 sene sonra gelsem de paramın nerede olduğunu bilirim. Bir hafta o evde kalıyorlar. Adama diyor ki ‘‘Sen neden bize hiç sormuyorsun, siz nereden geldiniz?’’ Adam diyor ki ‘‘Ben size ne soracağım. Allah’ın misafirisiniz. Yediniz, içtiniz’’. Ermeni diyor ki ‘‘Ben sana bir şey diyeceğim. Falan yerde bir define var. Git onu çıkar. Sende kurtul, bizde kurtulalım’’. Tutuyor

üç yerden mal çıkarıyorlar. …'in en bilinen zenginlerinden biri şimdi o adam. Çıkartıyorlar, yarı ona, yarı ona. Ermeni kendi malını alıp gidiyor. Ama adama da yardımcı oluyor? Niye diyeceksin? Ermeni diyor ki ‘‘Ben size baktım. Dürüstsünüz. Sağlamsınız. Kimseyle bir derdiniz yok, kendi halinizdesiniz’’. Bunlardan zarar gelmeyeceğini düşünüp açıklıyor. Ermeniler uyanıktır. Kimden zarar gelip gelmeyeceğini bilirler. Bugün köylüler çok çağırıyor Ermenileri. Ama güvenmiyorlar Doğu'nun insanlarına. Öldürüyorlar çünkü. Çoğuna da yanlış yaptılar zaten. Birçoğuna yaptılar’’. (Asım T., 63, gözcü)

‘‘*Ermeni bir gün geliyor bir köye.* Denk geliyor. Arkadaş bana anlattı. Üç kişiler. Ermeni diyor ki ‘’Ben size bir yer diyeceğim. Oraya kazıp küpü bana getireceksiniz’’. Onları deniyor. Bunlar kazıyorlar. Ermeni uzaklaşıyor. Üç arkadaş diyor ki ‘‘Bu küpü vermeyelim. Bu altın tozudur. Niye verelim ona? O diyor ‘‘Bende kalsın’’, o diyor ‘‘Bende kalsın’’. İki kayın birader var. Diyor ‘‘Sende kalsın enişte’’. Biz sabah bunu hallederiz’’. Ermeniye gelip kızıyorlar bunlar. O kadar zamandır kazıyoruz hiç bir şey çıkmadı. Ermeni diyor ki ‘‘Doğru mu söylüyorsunuz?’’ Diyorlar ‘’Sen bizimle dalga mı geçiyorsun’’? Orada Ermeniyi epey hırpalıyorlar. Ermeni'de asıl malı demiyor, onları deniyor. Bana diyecekler mi diye. Ermeni zar zor kendini kurtarıp şehre geliyor. Bu üç arkadaş kalıyor. Biraz zaman sonra enişte diyor ki ‘‘Ben küpü suya attım gitti’’. Diyorlar ‘’Nasıl atıyorsun’’? Diyor ki ‘’Ne yapayım?Başıma bela olacaktı’’. Enişte aslında bunu saklıyor evde. Aşağı memleketlere götürüp bunu gösteriyor ama satamıyor. Ben eskiden köylerde eşya satıyordum. Hem iş yapayım hemde köylerde define bakayım diye. Kendime bir şoför tutmuştum, arabayı sürüyordu. Bir gün bu adam bana dedi ki ‘‘Abi bakıyorum sen bayağı define işleriyle uğraşıyorsun. Bende bir toz var. Bir küp. Gidelim eve sen bak.’’ Dedim ‘’Tamam''. Gittik eve, bana verdi tozu. Ben bunu gönderdim tahlile. Cevap geldi, o dönemin altın cilasıymış ama para etmezmiş dediler. İşte bu küpü alan eniştenin kendisiydi. Sonra bu olayı bana anlattı. Dedim ‘’Siz Ermeniye yamuk yapmayacaktınız''. Ermeniler bunlara nasıl güvenecekler? Kesinlikle malın yerini söylemezler. Gelip, adamların nabzını yoklarlar ve ona göre hareket ederler.’’ (Mustafa D., 64, refakatçi)

‘‘Arkadaşlar beni çağırdılar. *Bir Ermeni gelmiş,* bir yerimiz var. Gel orayı da tespit et. Yok dedim. Ermeniler köylüleri buluyor. Ama tam nokta tespiti yapamıyor. Araziyi biliyor. Köylüler de gelip bizi buluyor nokta tespiti yapmak için. Yer bozulduğu için cihaz gerekiyor. Biz cihazcı olduğumuz için bizi buluyorlar. Çok az Ermeni gerçeği söylüyor. Genelde doğruları söylemiyorlar.’’ (Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

‘‘Buraya hristiyan bir adam geldi bir gün. Fille diyorlar. Fille bilir misin?

-Hayır.

Ermenidir ha. *Bir gün bir Ermeni geldi* işte. Aslında o adamın da dedelerinin, dedeleri zamanında o köyde yaşamış. Aradan kaç sene geçmiş bilmiyorum, hepsi birbirine söylemiş. Adam gitmiş bizim o köydeki arkadaşın yanına. Dedi ki ‘‘Benim dedelerimin dedelerinin dedeleri, bir yere bir gömü koymuş’’. Ama acayip derecede bir gömü. O gömüde 7 ton altın var. 7 ton altın. Dedi ki ‘‘Bu yeri de tanıyoruz’’. Elinde bir tane post vardı. Kağıt mağıt yoktu. Elindeki define haritaymış. Hayvan postunun üzerine bir harita çizmişti. Adam dedi ki ‘‘Biz bu köye gideriz, köylüyle konuşuruz, jandarma işin içinde olmasın. Biz köylüyle konuşuruz, biz burayı açarız’’ dedi. ‘‘Siz bana bunun yarısından daha azını

vereceksiniz, yarısı da kazanların, yarısını da köylü alsın''. Bak adam dedi ki '' Hepsi bana değil, bana, size ve köylüye şeklinde üçe bölelim. Böyle anlaşma olsa biz bunu çıkartırız''. Biz gittik, köylüyle konuştuk. ''Tamam'' dediler ''Madem böyle bir altın varsa gelsin kazsın. Kabul ediyoruz. Gelsin çıkarsın''. O kadar altın çok ki sen bu altınla dünyayı satın alırsın. Ondan sonra adamlar geldi oraya. Kazmaya başladılar. Bu fille çok akıllıydı. Öyle böyle değildi aklı. Zehir gibi çalışıyordu. Adam önce şaşırtmaca yerler gösterdi. Direk burada demedi. Harita var biliyor yeri ama demedi. Burayı kazın dedi. bizde gece gündüz kazdık. İki üç gün orada kalıp durmadan kazmaya devam ettik. Kazdık kazdık hiç bir şey çıkmadı. Orayı değil bu defa şurayı kazın dedi. Kazdık, kazdık, kazdık yine bir şey çıkmadı. Bu fille bizi deniyordu. Haritada şaşırtmaca var diyordu. Kızamıyoruz da filleye, adam giderse biz nereden bulacağız? İki üç gün biz böyle kazınca baktık ne? Köylüler gelip oraya toplanmışlar. Bu dağa bakıyorsun iki üç kişi keleş omuzlarında bekliyor, iki üç kişi diğer tarafta bekliyor, beş kişi burada bekliyor. Köylüler etrafı çembere almış. Hepsinin elinde bir keleş. Bunların elinden bizi kimse alamaz. Biz ilk başta fillenin neden böyle yaptığını çözemedik. Sonra neden böyle yaptığını anladık. Fille sonra bizi topladı, ''Bakın ben sabahtan beri size şaşırtmaca diyorum. Bakın her yerde adam var. Siz bu altını çıkartsanız bende dahil siz buradan sağ çıkar mısınız? Bu altındır, adam gördüğü anda beyni durur. Buradan hiç kimse sağ çıkmaz. Ben bu işte yokum. Ben altını çıkartıp öleceğim. Siz istediğiniz yeri kazın ben gidiyorum''. Ne yaptık ne ettik fille ikna olmadı. Fille gittti. Biz ne yapacağız, çıktık çukurdan. Çıktığımız anda birisi telefon etmiş jandarma geldi. Devlet memurları geldi. Beş altı kişiydik. Adam kurtuldu tabi. Köylüler baktı, fille gitti. Hemen jandarmaya aramışlar. Bir ekip de geldi, elinde cihazlarla. Fillenin bize gösterdiği yer tam derenin yanındaydı. Tam biz deredeydik, yani havaya baksan hemen hemen 30-40 metre, bu apartmanın iki katı dağ var iki yanında. Biz tam derenin içindeyiz. Küçük bir dere akıyor. Gelenler çok kişiydi. Hemen alanı tel örgüyle sardılar, hiç kimseyi yanaştırmadılar. Artık ne yaptılar bilmiyorum ama sonra kepçeler geldi, kepçeler çalışmaya başladılar. Bizi jandarma yakalamadı. Çünkü biz kazı alanından çıkmış, gidiyorduk. Giderken jandarmalar ve ekip oraya geldi. Akşam döndükten sonra, sabah tekrar gidip baktık oraya. Kepçe o büyük yükseltileri yıkıp, dereye inmek için yol açıyordu. O tepeden dereye inmeye çalışıyor. Biz aradan bir hafta geçti, tekrar gittik. Ne yaptılar diye, baktık, kepçe oraya yol yapmış. Bu kadar büyük bir dağın yanına derenin yanına giden yol yapmış. Kepçe inmiş aşağıya, etrafı doldurmuşlar tellerle, askeriyede başında nöbet tutuyor. Kimse oraya yanaşmıyor. Bu kadar şey uğraştıklarına göre kesin bir şey vardı orada. İmkanı yok devlet yoksa bu kadar uğraşmaz. Daha da hala orada jandarma bekliyor. Bir sürü işaret falan bulmuşlar. Biz uzaktan bakıyorduk zaten alana, köylünün yanına gitsek direk bizi teslim ederlerdi. Onlar bir tepede biz başka bir tepedeydik. Dürbünle bakıyorduk, ne var ne yok. Köylü yakına gittiğimiz an bizi ihbar ederdi. Kepçeler oraya girmiş, adamlar orada kuzu çeviriyorlar. valla, billa, mangal yapıyorlardı. Kato falan da girmişti. Biz bu kadar olay olunca korkudan bir daha hiç yanaşmadık oraya. Bu iş hep filleden başımıza geldi. Jandarma onu çıkaramadı mı bilmiyorum. O altını çıkarsaydık bizi öldüreceklerini düşündüm ben. Çünkü biz bir başkasının köyündeyiz, kendi köyümüz değil. Bir başkasının köyü, o kadar altına kim olsa aklını yitirir. Birbirini öldürür. Artık tane işi değil, çuval işi olacaktı. Allah'tan çıkmadı ya. Devlet iyi yapıyor, en iyisi o alsın. Kimsenin kimseye güveni yok.'' (Saffet O., 23, kazıcı)

''Mesela ben Ermeninin başından geçeni anlatayım. Serkan diye benim bir Ermeni dostum var. Tam Ermeni gibi Ermeni. Benden daha uzun ve yapılı. Bu adam bana başından geçen bir olayı anlattı. *Bir gün bir Ermeni***,** ''Ya benim Ermenistan'da iyi bir dostum var. Van bölgesinde tanıdıkların varsa bizim bir malımız var onu alalım'' demiş ona. O da demiş ''var''. ''Neresi''? ''İşte filan köy''. ''Valla'' demiş ''O köyde benim asker arkadaşım var. Güveniyorum''. İkimiz Van'da buluştuk. Benim asker arkadaşım,

> iki tane de adam, ben ve Ermeni. Adamı ata bindirdiler. Adam yaşlı. Biz biraz ilerleyince o iki adam aralarında heybetli bir şekilde Kürtçe konuşmaya başladılar. Atın üstünde adam bana dedi ki; ‘‘Yaklaş yanıma Serkan. Sen bunların ne konuştuğunu anlıyor musun’’? Dedim ‘’Hayır''. Adam dedi ki ‘‘Bunlar diyor ki adamlar yeri tespit etsin, bunları ortadan kaldıralım, kendimiz bölüşelim’’. Senin asker arkadaşın da diyor ki ‘‘Bana güvenerek onlar buraya geldiler. Olmaz böyle şey’’. Ermeni diyor ki Serkan’a; ‘‘Ben şimdi bir bahane bulacağım, bulamadım diye, dönelim. Bu işin sonu iyi değil’’. Demişim ‘‘Abi sen bilirsin’’. Sonra gitmişler araziye adam bakmış, demiş ‘‘Benim kafam karıştı. Yarın gelip bakalım’’. Dönüp gelmişler geri. Neyse sonra biz Van’a geldik. Onun biletini kestik dönecek Ermenistan’a. Sekiz köşeli şapkalar var ya. Onların içinde fotoğraf yerleri var. Oradan bir harita çıkardı ve bana verdi. Dedi ‘‘Serkan sen bunu al. Sen dedi bu kadar masraf ettin. Ne zaman orada sağlam adamlar bulursan git malı al. Benim hissemi de getir ver bana’’. Sonra Serkan gidiyor Antalya’ya. Zaten Serkan sürekli bu işlerle uğraşıyor. Haritalar falan var evinde. Bir sebebten Serkan’ı içeri alıyorlar. Bunun kaynanası korkuyor. O harita falan ne varsa atıyor sobaya yakıyor.’’ (Yusuf D., 70, aracı)

> ‘‘Definecilerde bir şey var. Hani özellikle bizim bölgede. Aramış oldukları define, Ermeni döneminden kalan, çünkü burası Ermenilerin yaşadığı bir yer olduğu için. Birisi geliyor ve diyor ki burada Ermeni döneminden gelme bir altın var. Birileri geldi, şurayı kazdı falan. Biri geldi haritayla, *biri geldi “ben Ermeniyim” dedi*, biri geldi var burada şüpheleniyorum. Biri gelip rüya gördüm burada var diyor.’’(Metin K., 37, arkeolog)

Görüşmecilerin altısının da aktarımında yer alan ‘bir gün bir Ermeni’nin geleceği söylemi, Ermeninin güvenilmezliği, yalancılığı, malının peşinde ve onu isteyen biri olması ve fille olarak tanımlanması tüm definecilik sürecinde Ermeninin bir tekinsizliği yansıttığını gözler önüne sermektedir. Aktarımlarda zaman zaman ‘‘tekinsizlikten’’ çıkartılmaya çalışılsa da pek mümkün olmamaktadır.

Görüşmecilerin çoğunluğu uzun yıllar define aramalarına karşılık ya hiç bir şey bulamamış ya da çok küçük ve getirisi olmayan nesneler bulmuşlardır. Fakat ailesinin define bulduğu iddia edilen ve her şekilde define bulup zengin olanların varlığına inanan büyük bir çoğunluk vardır. Mustafa D. ve Kemal A. da bunlardan biridir.

> ‘‘Defineden zengin olan çok duydum. Biliyorum da. Belki en azından bu memlekette define bulup zengin olan 5-6 aile var tanıyorum. Çok da zengin olmuşlar.’’ (Mustafa D., 64, refakatçi)

> ‘‘Define bulup zengin olan insanlar tanıyorum. Allah verdi mi verir. Ee senin deden de define bulmuş neden söylemiyorsun? (uzun uzun konuşuyoruz.)’’ (Kemal A., 62, aracı)

Araştırmaya başlarken kendi aile hikayemin beni bu noktalara sürükleyeceğini asla düşünmezdim. Görüşmelerden birinde Kemal A.'nın dedemin define bulduğunu direk söylediğinde yaşadığım şaşkınlık inanılmazdı. Dedemin hayatta olmaması ve sahip olduğu ve miras bıraktığı maddi varlığın üzerinde define bularak zengin oldu mitinin dolaşması oldukça üzücüdür. Mustafa D.'nin aktarımı bu noktada kıymetlidir. Kendi babasının da define bulduğuna inanılıyor olmasını şu şekilde anlatmaktadır.

> ''İstanbul'da Ermeni biri babamgilin akrabasıyla konuşuyor. Diyor ki "Sen nerelisin?" Diyor ki "Ben şuralıyım". Adam da diyor ki "Benim köyüm orasıydı. Biz oradan kaçtık. Orada bizim mezarlık var, bunların mezarlığı var. Bizim tarlanın başında. Bizim mezarlığın aşağısında iki tane su borusu var. Punk boru var yerin altında. O borulardan birisi güneye biri de hafiften doğuya doğru kuzeye dönüyor. İki tane su borusu. Onların birisinin sonunda bir küp altın saklamışlar. Büyükleri adama anlatmış. Yaklaşık olarak 1939'lu yıllar. Adam kendisi korkmuş. Demiş ki bizim dedelerimiz oraya bir küp altın saklamışlar. Git onları çıkar. Biz gelemiyoruz. Adam geldi. Aradı taradı ama altını bulamadı. Sonra dediler ki bunu benim babam çıkarmış. Benim anam da diyidi ki biz bulmamışız. Servetlerinin kaynağı belli. Millet arayıp bulamayınca dedi ki "Su vurmuş, orayı deşmiş küp çıkmış". Babam da diyordu "Ben bulmamışım". Biz babamla hiç konuşmadık. Annem derdi. Ben çocukluktan beri bu hikayeyi biliyorum. Ama herkes bizim bulduğumuza inanıyor beldede.'' (Mustafa D., 64, refakatçi)

Kendini doğrulayan bir kehanet gibi define bulduğuna inanılan ailelerin bulmamış olma durumunu izah edebilmeleri ve yeni gerçekliği yok edebilecekleri düşünülmemektedir. Diğer çarpıcı nokta Mustafa D.'nin babasının define bulma şekli ve Abbas G.'nin de belirttiği tesadüf eseri define bulma oldukça yaygındır.

> ''Ben bizim aileden bulan birisini biliyorum. Halamın kocasının kardeşi buluyor. Tarihi eser buluyor. Köyde kanal açıyorlar. Tarlaya bir şey ekmişler, su kanalı açıyor. Kürekle vuruyor. Şans eseri. Bir bakıyor bir şey küreğe geldi. Meryem Ana ile Hz. İsa'nın heykeli. Karşılıklı bakıyorlar. Büyük bir şey değil. Getirip abisine gösteriyor. Ailede tek okumuş o olduğu için. O zaman Ankara'ya satmaya götürüyorlar. Satıp, o zamanın parası 5, 6 milyar para alıyorlar. 97 yılında falandı.''(Abbas G., 40, kazıcı)

Görüşmecilerin bir kısımı uzun yıllar define aramış olsa da definenin ansızın bulanabilen bir şey olduğuna inanılan büyük bir fikir birliği söz konusudur. Abbas G. ve Mustafa D.'nin ailelerinin define bulma hikayelerine benzer hikayeleri Kamil S. ve Zeki A. şöyle dile getirmektedir:

> ''Der köyünde bir yaşlı amca vardı. O yaşına rağmen çalışırdı. Yağmurun yağdığı bu zamanlarda diyor ki ben gideyim bahçeyi kazayım. Böyle küreği vuruyor bir şeye değidi. Adam kazıyor çıkarıyor bakıyor

bir küp. Şimdi adamın Ada'da evi var, Kadıköy'de bir binası var, Erciş'in yarısı onundur.'' (Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

''6, 7 ay önce belediye yol çalışması yaparken şarap mahseni buldu burada. Şah bağı tarafında. Belediye etrafını çerçeveledi. İçinde bir sürü şarap da çıktı. Ermenilere ait şaraplarmış.'' (Kamil S., 37, kuyumcu)

Definenin tesadüf eseri bulunması sadece bireysel örnekler de değil, Kamil S.'nin aktardığı gibi kurumların yaptığı çalışmalar sırasında da olabilmektedir. 2011 Van depreminden sonra bölgede yapılan TOKİ konutları sırasında benzer define bulma hikayeleri beldede sıklıkla anlatılmaktadır. Ayrıca tesadüfen karşılaşılan bu maddi izler, kişilerin hayal güçlerini yakalayıp, önceki sahipleriyle ilgili sorular sormalarına yol açabilmektedir. Anlatıları, bu izlerin, Ermenilerin belirli aktarılmış hatıralarının yokluğunda bile, onları şahit olmadıkları bir geçmişe bağladığı görülebilmektedir. Buna karşılık Aziz F. tesadüf eseri bulunan gömüler hakkında şunu söylemektedir:

''Define denen şey o kadar yok zaten. Olan da mesela birinin ayağı takılır, tesadüfen biri bulur ona inanırım. Ama kazıyla bulunduğunu ne gördüm, ne duydum. Bu saçma bir şey zaten. Evin duvarına taş oluyordur bir yerden tesadüf etmiştir. Öyle denk gelmiştir. O da belli sayıdadır. Belli miktardadır. Diyorlar ki bizim köyden şunları şunları buldular, gittiler şöyle zengin oldular. Şurada şu plazayı aldılar falan. Halbuki kaçakçılık yaptılar. Yüzde 99'u kaçakçılık yapıyor.'' (Aziz F., 60, kuyumcu)

Restorasyon çalışmaları, yol çalışmaları, binaların yapımı, ya da tarlada çalışırken yapılan toprak kazma eylemi sırasında aniden define bulunduğuna inanılan sayısız hikaye anlatılmaktadır. Vurucu olan ise definenin verilen yoğun çabalarla değil, bu şekilde kendini kişiye teslim edeceği inancıdır. Aziz F. tesadüf eseri bulunanlar dışında o kadar definenin piyasada olmadığını da söylemektedir. Daha önce tartıştığımız üzere bunun da kaçakçılık vb.durumlar için paravan görevi gördüğü söylenilebilmektedir. Definenin tanımlarından biri ise tesadüfi olarak bulunan demektir. Görüşmecilerin çoğunluğu bulanların 'nasip' ve 'kısmet'li olmalarından dolayı bulduklarını düşünmektedir.

''Ben çok insan gördüm, hiç alakası yok, tarla sürerken denk geliyor çıkarıyor alıyor malı. Nasiptir.'' (Remzi S., 43, nişancı)

''Bence define aramakla bulunmaz. Zaten arayanlarda bulmuyor. Bence şans ve nasip meselesi. Ben hiç arayanlardan bulan duymadım. Benim bildiklerim hep tesadüfen define bulanlar. Evlerine, tarlalarına denk gelmiş.'' (Mustafa D., 64, refakatçi)

> ‘‘Bulanlar hayrını görmüşler. Biz bulamadığımız için bir şey diyemeyeceğim. Hemen hemen 50 senedir arıyorum hala kısmet olmadı. Kısmet, kısmet.’’ (Yusuf D., 70, aracı)

Görüşmeciler kendi inanç kaynaklarını metafiziksel bir alana taşırken, kullanılan dilin içinde ise belirli imgeler ve nesneler ile bu metafizik alanı görülür ve hissedilir yapmaya çalışmaktadırlar. ‘Nasip’ ve ‘kısmet’ bunların başında gelir. Tesadüfle gelen define nasipli ve kısmetli olanların bulabileceği bir şeye dönüşmektedir. İbrahim G. ölçülü ilerlemeyen zenginliğin bölgede tek geçerli açıklamasının define olduğuna inanmaktadır.

> ‘‘Ne biliyim insan içine girince bir daha çabuk çabuk çıkamıyor. Mesela bulanlar da çok. Biz bulamamışız ya, bu bize biraz daha fazla gaz veriyor. Bulan var. Kesinlikle çok bulan var. Bulan da söylemiyor ben buldum. Mesela ilerdeki dükkanın sahipleri. Bu çocuklar üç tekerlekli araba çalıştıran insanlardı. Belli bir şeydeki insanlar. Bir anda adamlarda öyle bir zenginlik, servet oluştu o binayı 7 trilyona yaptılar. Veyahut kaç tane daha işyerleri falan var. Adamların nereden bakarsak bak 50 trilyon değerinde sermayeleri var. Üç tekerlek çalıştıran bir araba bir anda nasıl böyle zengin oluyor? Esrar, eroin bile o parayı bir anda getiremez.’’ (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

Özellikle aniden sahip olunan servetin kaynağının bilinememesi ilk olarak insanların aklına define bularak zengin olunabileceği fikrini çağrıştırmaktadır. Çarpıcı olan bu durumun toplum nezdinde yasal olmayan yollarla zengin olma fikrini çağrıştırmadığıdır. Aksine define bulanlar akıllı, becerikli ve imrenilmesi gereken insanlar olarak resmedilmektedir. Arkeolog olan Metin K.’nın paylaştığı veri oldukça önemlidir.

> ‘‘12 yıldır çalışıyorum burada. Hiç define bulan görmedim. Müzenin resmi kayıtlarında define bulan hiç olmadı.’’ (Metin K., 37, arkeolog)

Defineciliğin yaygınlığından ve alanının büyüklüğünden bahsederken, Metin K., Van’da yapılan resmi define kazıları kayıtlarında yer alan bilgilere baktığında define bulan herhangi bir kimsenin olmadığını dile getirmiştir. Bu durum ya bu uğraşın tamamen enformel kazılarda büyüdüğünü ya da define bulma hikayelerinin abartıldığını göstermektedir. Muhtar Tayfun S.’nin enformel alanda yapılan kazıların sonunda formel alana taşındığını söylemesi de sürecin bir başka boyutuna işaret eder.

> ‘‘Definecilik yaygındır burada. Burada çok fazla eser çıktı, hepsini müzeye götürdüler. Burada çalışmalar yaptılar. Mezarlıkların içinde buldular eser. Bana çok söylüyorlar, muhtar falan yerde define varmış

> diye. Kazıya gelende çok bu köye. Ama ben define bulup zengin olanını görmedim. Dışardan gelip burada kazı yapanlar çok. Hatta bu gece beni arayıp muhtar tepeyi çok fena kazmışlar dediler. Küp çıkarmışlar dediler. Ben görmedim ama bulmuş olabilirler.'' (Tayfun S., 53, muhtar)

Define bularak zengin olanları görmese de bu durumun gerçekleşmesinin olağan olduğunu belirten Tayfun S. gibi Selim O. ve Cemal B. de hem define bularak zengin olunamayacağını belirtip hem de bunun gerçekleşme ihtimalinin olabileceğini belirtmişlerdir.

> ''Kimsenin define bulduğuna inanmıyorum. Buldum diyen zaten ben görmedim. Ama şunu çok söylerler bu adam altın buldu da zengin oldu. Ama gerçekten öyle mi? Onu da bilmek lazım.'' (Selim O., 54, Bakraçlı köyü)

> ''Ben defineden bir şey bulunacağına çok inanmıyorum. Bana nasıl geliyor biliyor musun insanlar bedavadan, avantadan, bir düşün peşinde, milli piyango gibi bir şey. Belki bulabilirim. Ama heyecanlıdır, eğlencelidir. Milli piyango. Neyse bu da aynı öyledir. Belki bana çıkar.'' (Cemal B., 49, kazıcı)

Define bularak zengin olanların varlığının muğlaklığı buna rağmen define kazılarının hızla yapıldığını ve define bulup zengin olanların hikayesinin toplum tarafından aktarımının yapıldığını belirtmektedir. Birçok kazıya da katılmış görüşmecilerden bazıları define anlamında bir şeyler bulunabilsede anlatılan miktarlar ve tonajların mümkün olmayacağını belirtmişlerdir. Bir küpün içinde dört beş sikke buluntusu da, definedir. Hepsi bozuk olsa da yine define olarak kabul edilmektedir. Varlığından kimsenin emin olmadığı bir şeyin yıllardır bulunup insanları zengin ediyor olması toplum tarafından devlet ile yapılan bir sözleşmedir. Geçmişin kalıntıları bu şekilde yok edilmekte ve yeni ekonomik alanların doğmasına zemin hazırlamaktadır. Bölgede herkes Ermeni evlerinin ve kiliselerinin kalıntılarını ve özellikle de hala keşfedildiğine inanılan Ermenilerin gömdüğü hazineler hakkında konuşmaktan asla çekinmemektedir fakat görüşmecilerden bazıları define bulduğunu söylemenin sıkıntı yaratacağına inanmaktadır. Bu sıkıntı ne bir milletin yaşanmış olduğu trajediyi anımsatmasının verdiği rahatsızlıktır ne de bunun sebep olacağı toplumsal bir çekincedir. Bu sıkıntı tamamen bulunan definenin devlet eliyle el konmasına yönelik korku olmaktadır.Bu konuda Kamil S., Zeki A. ve Yusuf D.'in aktarımları önemlidir.

> ''Bulan da buldum diyemez ki sana buldum derse adam sıkıntı yaşayacak. Devlet talep edebilir.'' (Kamil S., 37, kuyumcu)

> ‘‘Bulan ben buldum demez. Çünkü devlet bunun hesabını soruyor. Üzerinden kaç yıl kaçsa da hesabı sorulur.’’ (Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

> ‘‘Define bulan birini konuşturamazsın. Yav ben kendimi ele verir miyim? Devlet girer işin işine. Ama mesela Ercişte çok aile buldu. ….buldular, ….. buldular. Ben biliyorum buldular. Ama ben gidip desem, der ki olur mu, biz elimizin emeğiyle kazandık.’’ (Yusuf D., 70, aracı)

Alıntılarda bahsedilenlerin aksine define bulduğunu iddia eden biri hakkında yasal işlem başlatılmamaktadır. Define kazısı sırasında, ve elde edilen eserin satışı sırasında yakalanmadığı müddetçe bir kişinin yıllar önce bulduğu hazineden ötürü devlet tarafından sorgulanması mümkün değildir. Yasal prosedürlerin böylesine flu olduğu bir alanda bu nedenle defineciliğin oluşması gayet olağandır. Sonuç olan define bulanların sayısal çokluğu, define hikayelerinin büyüklüğü altında erimiştir. Peki ya bahsedilen bu defineyi bir gün araştırmanın görüşmecileri bulsa nasıl olacaktır?

Görüşmecilerin tamamının birgün define bulacaklarına inançları yüksektir ve define bulduklarında ne yapacakları şimdiden bellidir. Ama zaman zaman define bulmaya olan inançlarını yitirdikleri de gözlenmiştir. Abbas G. ve Cemal B. bir gün define bulurlarsa hayatlarının kurtulacağını ve ne yapacaklarını sırayla şu şekilde anlatmışlardır.

> ‘‘Hayatım kurtulur define bulsam. O para da bana hayır getirecek. Niye getirecek biliyor musun? Bu kadar paran varsa Allah’dan korkuyorsan, hacca da gidersin, hayrını da yaparsın. Sen kendini bozmasan yani. Ben bulayım, zekatını da veririm. Eğer kendini bozmayacak bir adamsa sıkıntı yok. Çoğu insan parayı buluyor artık unutuyor bunu.’’ (Abbas G., 40, kazıcı)

> ‘‘Defineyi bulduğum zaman aklımdan geçen, define bulmak öyle ufak bir şey değil. İlk olarak zekatını vereceğim bir. Benim şu an üç tane çocuğum üniversiteyi bitirmiş. Bir tanesi çalışıyor, bir tanesi bir yıl kalmış. Bir tanesi de iki yıldır bitirmiş. Onların istikbalini garantilemek. Bir de benim şu an duran iki tane inşaat işim vardı, onları kurtarmak. Geri kalanda, açık söyliyeyim benim kalbim fakir fukaraya açıktır. Bir tane yoklukta bir kişi gördüğümde içim yanıyor. Hayrı yapmayı seviyorum.’’ (Cemal B., 49, kazıcı)

Önceki kısımlarda tartıştığımız gibi defineciler için din önemli bir referans ve meşruiyet kaynağıdır. Görüşmecilerin tamamı bulacaklarına inandıkları definenin zekatını vermeden iş yapmamaları gerektiğini yoksa o malın hayrını göremeyeceklerini düşünmektedirler. Defineciler yoğunlukla dini söyleme bürünmelerinin sebebi kendilerine içlerinde fısıldanan, bulmaya çalıştıkları malların bir dönemin insanının yağmalanmış malları olduğu gerçeği olabilmektedir. Yani bu şekilde bir çeşit

günah çıkarma yoluna başvuruyor olabilirler. Çünkü bir taraftan da iyiliğe ve sevaba dair aslında Tanrı'ya vaadde bulunulmaktadır. Bu dile dökülmüş şartlı bir duaya benzemektedir. Yeraltından gelen malların topluma ve insanlığa kazandırılması define üzerindeki 'lanetin' temizleneceği düşüncesini de doğurmaktadır. İade edilemeyenlerin bedeli olarak tasarlanan unsur hazinenin zekatının verilmesidir. Bu şekilde ulus-devlet nosyonunun iskan politikalarının bir neticesi olarak gayrimüslim mallarına el koyma pratiği, yer altındaki el koyulan mallarında 'Türkleştirilmesi' ve 'Müslümanlaştırılması' pratiğini doğurduğu söylenebilir. Görüşmecilerin tamamının defineyi bulduktan sonra ki hayalleri ise benzerdir. Asım T. ve Remzi S. hemen toplum yararına bir şeyler yapacaklarını belirtmektedirler.

> ''Ben define bulursam çok büyük, hastane yapmayı düşünüyorum. Okul yaparım, cami yaparım. Çok bulursam yani bunları yaparım. Ya da kendime bir çiftlik kurarım.'' (Remzi S., 43, nişancı)

> ''Define bulsam dünya ve ahiretim için bir şeyler yaparım. Ne bileyim vakfa bağışlarım. eşi, dostu, akrabayı gözetirim. Başka da bir şey yapmam.'' (Asım T., 63, gözcü)

Define ile elde edilen gelirden cami yapmayı hayal etmek definenin toplumsal bir kazanıma dönüştürülmesini sağlamaktır. Saffet O., define bulduktan sonra direk ülkeyi terk edeceğini söylemektedir.

> ''Ben define buldum benim burada işim ne? Senin aklın kesiyor mu ben burada kalorifer yakayım? İlk önce bu memleketi terk ederim. Batı memleketlerine giderim. Burada benim hiç bir işim kalmaz. Bizim burada işsiz adam çok. Parasız ya da öyle ekmek parasına çalışan adamlar var. Param olsa emin ol, büyük bir param olsa, büyük bir fabrika, inşaat yaparım. Burada kalan milleti götürürüm orada çalıştırırım. Herkese hak ettiğini veririm. Bu şekilde param arttıkça artar.'' (Saffet O., 23, kazıcı)

Görüşmecilerin içerisinde en genç kişi olan Saffet O.'nun hayali yaşın definecilikte önemli bir değişken olduğunu gösteren bir başka husustur. Herkesten ayrı olarak hayali define bulup zengin olmaktan ziyade define sayesinde zengin olup batıya gitmedir. Mustafa D. ise bir emekli olarak ailesine ve çocuklarına yatırım yapmayı ummaktadır.

> ''Define bulsaydım kendime ev alırdım, çocuklarıma da ev alırdım. Gerisini de atardım bankaya bütün dünyayı gezerdim.'' (Mustafa D., 64, refakatçi, 14)

Alıntılara göre definenin bulunduğu anda rasyonel bir şekilde değerlendirilmesiyle beraber irrasyonel olma halini de doğurabileceği Emrah G.'nin aktarımıyla anlaşılmıştır.

> ''Adam o kadar parayı bir arada gördüğü zaman aklı gidiyor. Aklı gitmese de, götürürler. Eşi gelir, dostu gelir, hırsızı gelir, oradan gelir, buradan gelir. Hiç tanımadığı adam gelir der ben senin adamındım. Aklını kaçırmasam da kaçırtırlar.'' (Emrah G., 61, kazıcı)

Define arama hali delilik ile hastalık arasında bir yere işaret ederken, Emrah G. define bulma halininde kişiyi bir tür delilik formuna getireceği düşünülmektedir. Aklı terk etme hali olan deliliğin kanıtlarından biri 'çıkar' güdülmemesi yani ''çıkarsızlık'' tır. Bu şekilde düşünüldüğünde definecilik delilikten ziyade bir 'akıl tutulması' olarak görülebilmektedir. Son olarak bu akıl tutulmasından geriye kalanların neler olduğuna bakmak anlamlı olacaktır.

5.10. Definecilikten Arta Kalanlar: Davalar ve Çukurlar

Defineciliğin sonunda ardınızda bıraktığınız hukuki bir süreç yaşanırsa davalar, yaşanmaz ise açtığınız çukurlar ve yıkımlar olmaktadır. Defineciliğin hukuki süreçlerine dair sahadan elde edilen verilerle bir bölüm oluşturulmaya çalışılmışsa da bu konuda gerekli evraklar temin edilememiştir. Define kazısı sırasında yakalanan bazı görüşmecilerden ve hala hukuki süreçleri devam eden bir görüşmeciden dava tutanaklarını paylaşmaları istenmiş fakat yayınlanmasına ikna edilememiştir. Bu durum definecilerin devlet mekanizmasına karşı her zaman mesafeli davrandığını bir kez daha göstermiştir. Arkeolog olan Metin K. hukuki sürecin nasıl ilerlediği genel olarak şu şekilde anlatmıştır:

> ''Devlet tetiklemiş olabilir defineciliği. Ama cezaları var. Kazı anında yakalanırsanız ve eser bulup eser satarken yakalanırsanız cezası ağır oluyor. 3 yıl dan 5 yıla kadar değişebiliyor. Bunu yapan kişilerin durumlarına ve statülerine göre de değişebiliyor. Eseri bulundurmanın ayrı bir cezası var. Genelde o suçtan hapis yatmıyorsun, para cezası ile, erteleme ile yırtarsın. İlk define kazısında da böyle olur. Gerçek anlamda işte şimdi burada cezayı arttıran konu, yakalandığı yerin tarihi alan olup olmaması bir de tarihi alan ise de sit alanı olup olmaması. Sit alanında yapılan bir çalışmada, örneğin Van Kalesi'nde yaptığın bir çalışmada yakalandığında bunun cezası yüksek.'' (Metin K., 37, arkeolog)

Sit alanlarında yapılan kazıların cezası ise üst sınır 12 yıla kadar çıkmaktadır ama bu cezanın yürüklükte işlemesi oldukça nadirdir. Genel olarak para cezası ya da cüzi cezalarla süreç sonlanmaktadır.

Bu da devletin süreci tetikleyen bir unsur olduğunun göstergesi olmaktadır. Alper T.'nin yaşadığı tutuklanma durumu bunun sıradan bir örneğidir.

> ''Şimdi 2008 yılında, Çatakta kazı yaptık. Bizimle beraber çalışan polisler de vardı. Bizi askeriye yakaladı. Bizi emniyettin odasında o gece misafir ettiler. Sabah nöbetçi mahkemeye çıktık ve tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldık.'' (Alper T., 39, koleksiyoner)

Savunmaların tiyatro repliklerini hatırlatan bir şekilde hazırlanması ve alınan cezaların defineciliğin hukuki süreçlerinin tahmin edilenden daha kolay işlediğini gözler önüne sermektedir. Zeki A.'nın güvenlik güçleri tarafından yakalanma süreci de benzer bir durumda gerçekleşmiştir.

> ''Biz Çelebibağı bölgesinde, sene 2014'te, Bir kaç gün çalıştık, sonra makinayı götürdük. Tam çantanın ağzını açtık. Baktık ilerde iki koldan geldiler, ateş ediyorlardı, hemen yat yat. Dedim "Abi ne oluyor?" İki tane su dinamosu, jeneratör her şeyimizi aldılar. Orası bir mağaraydı. Biz mağaranın ağzını açtık. İçinden tatlı su çıkıyordu. Bir de göle de yakın, denize. İçi doluydu su. Beni içeri almadılar. Kaçtım. Herhangi bir suçumuz yoktu. Açık açık söyledik. "Söylentiye göre geldik baktık ama bir şey bulamadık. İzin vermediniz ki bir şey bulalım" dedik. Sabahına bizi bıraktılar. Orası sit alanı değildi. O yüzden suç olmadı yaptığımız. Zaten sit alanı olmadığını biliyorduk. 7 kişiydik, hepimiz yakalandık. Bizi ihbar etmişler. Valla ya çobanlar, gören birileri, içimizden birileri, Allah bilir. Olabilir her şey. Definecilikte yok yok.'' (Zeki A., 39, cihazcı/makinacı)

Definecilikte yasal prosedürlerin işlevsellik kazanabilmesi genellikle ihbar ile mümkün olmaktadır. Bir defineci başka hiç bir yolla yakalanmamaktadır. İhbar definecilerin tüm anlatılarında kendini gösteren önemli bir başlıktır. Kırsal alanda yaşayan halkın ve özellikle Van bölgesinde yaratılmak istenen 'ihbarcıların' varlığı bu durumu kolaylaştırmaktadır. Bir defineci yakını olan Fatma D.'nin babasının deneyimi üzerinden gerçekleştirdiği aktarımına göre;

> ''İki defa bir şeyler bulduğunu söyledi babam. Ama birinde drone'lar onları tespit etmiş, öyle bırakıp kaçmışlar. Açık bir arazideymiş.'' (Fatma D., 35, defineci yakını)

Fatma D.'nin belirttiği gibi açık bir arazideyseniz, hiç kimse etrafta olmasa dahi drone'lar tarafından tespit edilip definecilerin yakalanabilme ihtimali vardır. Fakat drone'ların da genel itibariyle 'ihbar' üzerine araziye bırakıldığı bilinmektedir. Saffet O., ise bulunan eserlerin kaybedilmesinin ve

hukuki süreçlerin başlamasının nedeni olarak ihbarı görmektedir. Metin K. ise definecilikte ihbarın bol olduğunu vurgulamaktadır.

> ‘‘Mesela görüyorlar orada kazı var, diğeri hemen gidip ihbar ediyor zaten. Bir sürü malzeme çıkarmışlardı zamanında. Bak fotoğraflarını da göstereyim. Ama ihbar ettiler, jandarma gelip hepsini aldı. Eğer onlar bizim elimize bir geçseydi, bizim burada işimiz olmazdı, giderdik artık.’’ (Saffet O., 23, kazıcı)

> ‘‘Göz önünde olan bir yerdir, atıyorum çarşı merkezi adam kazamıyor. Kazamayınca resmi kazıya başvurmak zorunda kalıyor. Çünkü göz önünde olan bir yerde herkes birbirini ihbar edeceğinden. Bu mesele de ihbar bol. Jandarma ve polis ilgili kişiyi suç üstü yakalamadığı sürece devam eder.’’(Metin K., 37, arkeolog)

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca bir kişinin taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlığını bulduğu görüldüğünde, gören kişi ‘haber verme zorunuluğu’ ile yükümlü olmaktadır. Kanun’a göre haber verilmediği takdirde herhangi bir cezai işlem yapılmamakta fakat bu durum bir yönetme biçimi olarak toplumda korku ve endişeyi doğurmaktadır. Definecilikte bu sebeble her an herkes tarafından ‘ihbar’ edilebilirsiniz. ‘İhbarcı’nın potansiyel olarak doğduğu an definenin bulunma ihtimalinin arttığı ve bulunduğu iddia edilen hazinenin çıkarılması sırasında çıkan anlaşmazlıklardır. Saffet O.’nun aktarımıyla köylüler bu meselenin en basit kademesinde görünse de can alıcı aktörler olduğu anlaşılmış ve bir kişi ihbar edilmeyeceğini düşündüğü alanda asla resmi kazı başvurusu yapmamakta ve varlığına inanılan defineyi izinsiz yollarla çıkarmaya çalışmaktadır.

> ‘‘Bir ara askeriye doçkayı bana bağlamıştı. Allahtan çukurumuz derindi, yoksa askeriye bizi felç edecekti. Delik deşik olacaktık. Çalıştığımız yer askeriyenin karşısıydı. Biz ona dikkat etmedik, ihbar etmişler askeriyede bizi başka bir şey (gerilla) sandı. Doçkayı bize bağladı.
>
> -Doçka?
>
> Doçka uçaksavardır.’’ (Alper T., 39, koleksiyoner)

> ‘‘Ben ve Adem bir zaman buradan Doğubeyazıt’a geçtik ki oradan da Ahlat’a. Koruyucular ihbar etmişti bizi. Ben ve hacı kendimizi korumasak bizim oradan çıkışımız imkansızdı. Ya onlar bizi, ya da biz onları öldürecektik. Ben arabayla iş makinasını kurtardım. Bu sefer geldim dere yatağına. Karakol bir taraftan termal bir taraftan mermi atıyordu.’’ (Remzi S., 43, nişancı)

Köylüler dışında koruyucuların ve çobanlarında ihbar eden kişiler arasında olabildikleri görülmektedir. Bu sebeble zaman zaman ciddi güvenlik sınırlarıyla karşılaşılmaktadır. Can güvenliği tehditinin doğduğu ilk anda devletin de definecilerinde muhataplarını PKK üyeleri sanmaları, bölgedeki dağların bir aktörü daha olduğunu göstermektedir. Bir başka ihbar örneği ise İbrahim G.'nin aktardığı şekliyle;

> ''Bir gün bir telefon geldi. "Abi seninle mutlaka görüşmem lazım" dedi telefondaki kişi. Gittik, görüştük. Dedi ki "Abi benim bir dostum falanca bir yerde eser bulmuş. Ben yanımda çalışan elemanın biletini kestim, parasını cebine koydum. Oraya gönderdim. O da kendi gözüyle görsün diye. O da şimdi orada malın başında. Biz bunu satabilir miyiz"? "Mal nedir" dedim. Getirdi fotoğrafını falan. Bir adam elini koymuş başının üzerine, malzeme tamamen altın. Böyle ayakta durmuş, mükemmel bir eser. Neyse ben bunun pazarlamasını yaptım. gösterdim. Alıcılara gösterdik. Adam başı 400 milyar falan kalıyor, o zaman daire fiyatları 45-50 milyar. Çok eski bir zamanda. Şu an 15 tane daire ediyor. Nerden baksan 2 trilyon falan. Biz bunu sadece aracı olarak kazanıyoruz. Üç kişi dört yüz milyar. Adamın gönderdiği işçisi vardı ya. O diyor ki "Abi, İbrahim abi bizi kandırıyor. Biz daha büyük paraya satarız". Sonra adam bana gelip dedi ki "Bak benim adamım böyle böyle şeyler söylüyor". Dedim "Bak Nurettin, bu paradan fazlasını veren ya polistir ya jandarmadır. Yazık edersiniz kendinize. Bak dedim adam olurunu söylemiş". Dedim "Senin eleman zengin biri mi"? "Yok ya aç ucun biri" dedi. "Sigara parasını bile ben gönderiyorum "dedi. "E o zaman 400 milyar bu adamın hayatını kurtarır. Neyimize yetmiyor"? Orada durmadan bir kaç kişi de adamı arıyor. Jandarma meğerse onunla irtibata geçmiş, bizim vereceğimiz fiyattan daha yukarısını veriyor ve irtibata geçiyor bunlarla. Hem adam hem de mal yakalandı. Onlar da belli ceza aldılar. Anlatmak istediğim bu. Açgözlülük var bu işin içinde. Yav düşün 400 milyar adamın hayatını kurtarıyor. O zamanın parası. (sigara içmeye başlıyor)'' (İbrahim G., 48, cihazcı/makinacı)

Defineciliğin temel bileşenlerini bir arada anlatan İbrahim G.'nin paylaşımı definecilik sürecini de kısaca özetlemektedir. Define kazısı sırasında olduğu kadar varsayılan definenin satımı aşamasında da güvenlik güçleri tarafından yakalanmak mümkündür. İbrahim G.'nin kaçırılan paraya efkarlanıp görüşme esnasında sigara içmeye başlaması ise, definecilerin görüşme sırasında aktardıkları olayları tekrar yaşıyormuş gibi hissetmelerinden ve tutkularından kaynaklanmaktadır. Defineciliğin ardında kalanlardan bir diğeri ise açılan çukurlar ve yıkımlardır. Maddi olarak arta kalan en belirgin şey her tarafta açılan çukurlar ve tahrip edilen yerlerdir. Melih O. açılan çukurların tekrar doldurulması gerektiğini belirtmektedir. Bu şekilde çukurlara düşüp ölen çok fazla hayvan olduğu bildirilmiştir.

> ''Kazılan alanı tekrar doldurman lazım. Biz onun parasını da alıyoruz. Çünkü o çukurlara düşen hayvanlar, çocuklar olmuş. Böyle sorunlar olmuş. Vatandaşlar gidip bir yerde kazı yapmışlar. Her taraf çukur olmuş. Adamın birinin hayvanı düşmüş, bacağı kırılmış. Onu kapatmadıkları için gidip belediyeye şikayet etmiş. Bir karar alınmış, belediye gidip oluşan çukurları kapatmış.'' (Melih O., 45, arkeolog)

Formel ya da enformel yapılan tüm kazıların çukurları kapatılmaktadır. Fakat tüm Ermeni kalıntılarının çevresinde öylesine çok sayıda ve derin çukurlar mevcuttur ki kapatmakla bitmeyeceği için daha yapısal bir çözüm bulunması elzemdir. Geçmişin izi bir şekilde yıkıntıların ve çukurların arasından bugüne gelerek, bu dilsiz kalıntıların ses verme şeklini göstermeyi amaçlamaktadır. Van'da Ermeni kalıntıları arasında dolaşırken hayalet bir şehirde, yıkıntılar arasında geziyor olmamızın nedeni yapıların bir kısmının ya da tamamının yıkılmaya terk edilmesi ya da defineciler tarafından kazılmasıdır. Bieberstein'in çalışmasında kendisine büyükbabasının hikayeleri anlatılan bir Ermeni, zihninde yıllardır belirdiği güzellikleri korumasını sağlayabilmek adına, ailesinin yaşadığı yerlerin kalıntılarını görünce hayal kırıklığına uğrayacağından ya da atalarının evini veya mezarlarını bulamayacağından endişe ettiği için Van'a hiç gelmemiştir. Defineden arta kalan birçok şeyin yanında yıkıntılar, çukurlar ve davalar aslında görülebilecek en somut unsurlardır.

Sonuç olarak sahadan elde edilen bulgular ile çerçevelendirilmeye ve anlamlandırılmaya çalıştığımız definecilik, tüm aşamaları dikkate alınarak genel hatları ile çizilmeye çalışılmıştır. Bir ekonomik uğraş olarak definecilik ele alınmış, define arama edimlerinin arkasındaki toplumsal, ekonomik ve kültürel nedenler incelenmiştir. Uygulayacıların anlatılarında define ve definecilik tanımları sıralandırılmıştır. Daha sonra aranılan gömünün Ermeniler ile ilişkisi irdelenip, definecilik üzerinden yaratılan Ermeni kimliği tartışılmıştır. Tüm görüşmecilerin nasıl ve ne zaman define aramaya başladıkları, define aramadaki görev dağılımları, define aranacak mekanın tespiti, define hikayeleri ve definecilikte tılsım, büyü, rüya ve tuzaklar aktarılmıştır. Sona doğru ise aranılan definenin bulunma hali ve meşruiyet kazanma pratikleri incelenmiştir. Define aramanın arkasında kalan davalara ve tahribatlara da kısaca değinilerek bulgular sonlandırılmıştır.

6. SONUÇ

Bu araştırma, zaman zaman Ermeni meselesi üzerinden defineciliğe baksa da çoğunlukla mikro ölçekli bir bakış açısıyla definecilik olgusu üzerinden Van' da yaşanan yerinden edilmelere odaklanmaya çalışmıştır. 1915 felaketinden arta kalan bir şehrin, yaşanan sürgünler ile ürettiği bir yeraltı ekonomisi olan defineciliğe odaklanılmıştır. Bunu yaparken ilk kısımda, bir örnek olay olarak Yahudi soykırımına, modern zamanlarda nüfus, etnisite ve iskan politikalarına ve bunların uzantısı

olan pratiklerin yarattığı yeni ekonomik "dinamikler"e, ekonominin millileştirilmesine ve kavramsal olarak devlet aklına odaklanılmaya çalışılmıştır. Ermeni Tehciri esnasında gerçekleşen zorunlu göç ve sürgünler geride kalan mülklerin 'paylaşılmasını' ve devlet açısından "yeni" ekonomik kaynakların oluşturulmasını sağlamıştır. Özellikle Yahudi sermayesinin dönüşümü bu konuda oldukça çarpıcı ipuçları vermektedir. İkinci kısımda ise formel alanda bu sermayelerin dönüşümünün bugün millileştirilemeyen bir ekonomi olarak definecilik ile enformel sektörde nasıl karşımıza çıktığını anlamlandırabilmek adına kısaca enformel sektörün tanımına ve Türkiye'deki seyrine değinilmiştir. Burada defineciliğin kendisi bir sektör olarak tanımlanmamış fakat başlı başına bir evren olan bu alanın sektör içindeki çerçevesi özellikle eylemin legal-illegal sınırlılıkları üzerinden tartışılmaya çalışılmıştır. Üçüncü kısımda ise Geç Osmanlı'dan bugüne nüfus, etnisite ve İskan politikalarının yarattığı ekonomik dinamikler ele alınmıştır. Özellikle Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler üzerinden yaşanan el değiştirmeler ve hukuki süreçler irdelenmiştir. Dördüncü kısımda ise enformel bırakılmış alanların yeniden üretimi, defineciliğe dair kapsamlı bir tartışma ile yürütülmeye çalışılmıştır. Son kısımda ise tezin ana gövdesini oluşturan Van örneği üzerinden bulgular tartışılmış ve definecilik tanımlanmıştır.

Geç Osmanlı'dan günümüze etkisini sürdüren İskan politikalarının yasal olarak hala devam ediyor olması, toplumsal ve ekonomik etkilerinin de hiç bir zaman kaybolmadığı anlamına gelmektedir. Fakat bu zorunlu yer değiştirmelerin ekonomik, sosyo-politik açıdan önemi Türkiye'de yeterince konuşul(a)mayan konuların başında gelmektedir. Bu konuların yeteri kadar tartışılamamış olması akademik zeminlerde "suskunluk alanları"nın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Oysa ki geçmişin nasıl tartışılacağına dair tek bir yöntem ya da yaklaşım olamayacağı açıktır. Yerinden edilenler için yaşananların hiç bir zaman sanıldığı kadar kolay olmadığı, kökler ve yolların tüm iskan tarihi içinde bir simetri çizmesini önemseyen bu çalışma ile de bazı sonuçların ve çıktıların bütünsel bir biçimde vurgulanması gerekmektedir.

İlk olarak, bu çalışma definecilik olgusu etrafında kümelenmiş geniş ilişki ağlarının ve grupların varlığını sosyolojik olarak ortaya çıkarması açısından oldukça değerlidir. Define arayanlar, bu işi yasal çerçeveye oturtan politik aktörler, kamu yöneticileri, dini alimler (melleler), Ermeni bireyler ve daha bir çok grubun bir araya gelerek oluşturduğu bu enformel ekonomik alanın tanımlanması açısından son derece önemli bir katkı oluşturmuştur. Defineciliğin sadece bu sürece dahil olan aktörlerin değil sürecin dışındaki geniş toplumsal kesimlerin de gündelik hayatlarında dolaylı olarak ilgilendikleri bir alan olması nedeniyle, kuşaklar değişse de definecilik toplumun gündelik hayatında yer etmeye, ağırlığını korumaya devam edecektir. Zira Türkiye demografisi, farklı kültürel grup-

ların zaman içersinde dışarıya doğru itilmesi ya da içeriye doğru çekilmesi ile derin yarılmalar yaşamış bir coğrafyaya işaret etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma meselenin çok spesifik bir alanına işaret edip, tartışarak, onu bilinir kılmaktadır. Bu konu Türkiye'nin yakın toplumsal tarihindeki kültürel, etnik, inançsal gerilimlerine de temas eden bir noktada durduğu için oldukça 'anlamlı' bir boşluğa hitap etmektedir.

İkinci olarak definecilik, toplumun bir kesimi için sevdiklerinin arkasından muhafaza edilen ya da gözyaşı ile sembolize edilebilecek bir şey iken define aramaya çıkan aktörler nezdinde bir sevinç ve mutluluk kaynağına dönüşebildiğini göstermektedir. Toplumsal kültürde "Ağlayanın malı gülene yar olmaz" denilmekte ve bu durum definecilik üzerinden enteresan bir toplumsal gerilim alanı yaratmaktadır. Aktörler bunun bilincinde olmasa da araştırmada bu şablon toplumsal bir olgu olarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu yüzden defincelik faaliyeti yürüten insanların yaptıkları işi meşrulaştırmak adına her zaman çeşitli araçlara başvurması anlaşılabilir sosyolojik bir durumdur. Hak edilmemiş bir zenginliğe kavuşmak veyahut gözyaşı ile terk edilmiş bir hatıraya el koymak, definecilerin anlatılarında verilen emek ve güvenlik açısından alınan riskler ile hak edilen maddi bir kazanç olarak görülmektedir. Öte yandan yine anlatılar ışığında, gömünün mistik güçler aracılığıyla defineyi bırakan "sahibi"ne ulaşacağı inancı, elde edilmesi umulan zenginliğin hiç bir zaman hak edilemeyeceğini de düşündürmektedir.

Üçüncü olarak ise, Van'da definecilik insanları yok etme, sürgüne gönderme, anıları denetim altına alma ve zorla asimile etme dahil geniş perspektifli nüfus politikalarıyla kurulan ulus-devlet içerisinde ki etnik ve kültürel homojenliği sağlamanın bir neticesi olarak düşünebilmektedir. Bu çalışma ile yerin yüzeyindeki yağmalama ve el koymaların yerin altına da uzandığı gözler önüne serilmiştir. Van'da definecilik faaliyeti yürütenleri Türkiye'nin diğer illerinde define arayan insanlardan ayıran en önemli husus bölgenin tarihsel olarak yaşadığı politik şiddetin ve ekonomik kırılmaların ürünü olmasıdır. Zengin olma umudu ile yola çıkan bu insanların ilk motivasyonları her türlü hazineyi bulmak iken bir süre sonra formel alanın çevrelediği ve enformelin doğduğu yerde özellikle Ermeni gömülerinin defineciliğe meşruiyet alanı sağladığı görülmektedir. Ermenilerine dair gündelik hayatta iz bulmak çok zorken definecilik üzerinden bir Ermeni imgesi ile karşılaşmak oldukça kolaydır. Define tanımları arasındaki en güçlü betimlemelerden biri olan "gizlenen şey" tabiri çalışma boyuca iki farklı noktaya ışık tutmuştur: gizli olan bir materyalin ortaya çıkarılması ile açıkta olan bir tarihin gizlenmek istenmesidir. Definecilikle ortaya çıkan Ermeni kimliğine ve hikayelerine odaklanmak bize insanların geçmişi ve birbirlerini nasıl hatırladıkları hakkında daha fazla bilgi verebilecektir.

Definecilerin kaçak kazılar yapmasının nedenleri arasında define aramanın bir hobi ve heyecan olarak görülmesi, bunun bir illet gibi başladıktan sonra bırakılamayacak olmasına inanılması, yasaların ve devlet mekanizmasının dikkate alınmaması ve yeterince caydırıcı cezaların olmaması, yasal kazı giderlerinin fazla görülmesi, devletin bulunan hazinelere gereken bedeli ödemeyecek olması sayılabilmektedir. Ayrıca, araştırma boyunca bahsedilen "defineciliğin" zaman zaman izinli kazılara mı yoksa izinsiz kazılara mı işaret ettiği muğlaklaşırken, defineciliğin çoğunlukla toplumsal alanda formel ve enformel ayrımına dikkat edilmeden sürdürüldüğünü ve bu durumun resmi yollarla da desteklendiğini gözler önüne sermektedir. Definecilikte bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlı ve girift çok fazla konu vardır. Ermenilerin yaşadıkları alanlardan geriye kalan en büyük meta-anlatılardan biri Ermenilerin zenginlikleri ve servetleri olmuştur. Zamanla bu anlatı kendisiyle beraber bu servetin, 1915 olayı ile birlikte Ermeniler tarafından geri dönüp alınabilmek adına saklandığını doğurmuştur. Sonrasında ise 'tesadüfi yollarla bulunan' bu servetler kulaktan kulağa yayılmış ve herkes bu hazinelerin peşine düşmüştür. Yaşadıkları yerin acılarını ve belleğini hızla unutan insanlar artık bölgede bir zamanlar yaşamış Ermenileri sadece bir servetin temsili olarak görmeye başlamışlardır. Bu akış definecilerin ve bölgenin kodlarında yer alan Ermeniye işaret ettiği gibi Bauman'nın (2012) aktarımıyla defineciliğin"kendi kendini doğrulayan bir kehanet" olabileceğini düşündürtmekte ve defineciliğin muayyen tarihsel-toplumsal şartların inşa ettiği bir ilişki kurma biçimi ya da her ikisinin karışımına tekabül eden özgün bir alan olabildiğini göstermektedir.

Bir başka önemli nokta ise yurt dışından getirilen kültür varlıklarının anlaşmalar gereği köken itibariyle ait oldukları ülkeye iadelerinin söz konusu olmasıdır. Bu durum ulus-devlet mantığının çizdiği yer üstündeki sınırları ve tahakkümleri yerin altında da devam ettirme isteğine işaret etmektedir. İlk bakışta maddi varlıklar üzerine yürütülen bir tartışma gibi gözükse de, esasen kültürel mirasın ve geçmişin bozuma uğratıldığı böylelikle egemen siyasal tarih anlatısın inşa edildiği fark edilmektedir. Toplumların sahip oldukları farklı özellikler ulus-devlet olma sürecinin sonucunda ayrışma sebebi haline gelmiş ve tüm yerel kümelenmeler ''bir kendisini, bir de ötekini'' yaratmıştır. Artık herkesin kendine ait bir yurdu, devleti, ulusu ve yer altı yer üstü zenginlikleri olmalıdır. Eskiden geçirgen olan sınırlar şimdi ''dikenli teller, mayın tarlaları ve gümrük kapılarıyla'' aşılmaz duruma getirilmiştir (Babuş, 2006: 295). Bu nedenle her toplum sadece kendi makbul bulduğu kökenine ait objeleri önemsemekte ve kutsamaktadır.

Araştırma boyunca konuya dair edindiğimiz akademik bilgiler vesilesiyle, alana dair eksiklere ve yeni çalışmalara ufuk açması açısından bazı konulara değinmek elzemdir. Çalışmada define arayan kişilerin biri hariç tamamının Kürt olması, bölgenin demografik yapısı gereği bu şekilde olsa da,

görüşmecilerin defineci kimliklerinden ziyade etnik kimlikleri merkeze alınarak bir çalışma yürütülebileceğidir. Makbul olmayandan daha fazla makbul olmayana doğru bu gidişle, Kürtler'in bir dini azınlık olarak ülkede yaşayan ve ortak bir tarihi paylaştıkları Ermeniler'in gömülerine ve geride bıraktıklarına yaptıkları muameleyi, azınlık olma durumunu merkeze alarak hem gömünün sahipleri (Ermeniler) hem de onu bulmaya çalışanlar ile (Kürtler) karşılıklı bir şekilde görüşmenin çarpıcı sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Bununla beraber çalışma sahası itibariyle biraz daha genişletilerek ülkedeki farklı yerinden edilmiş grupları da dahil ederek karşılaştırılmalı bir şekilde incelenebilir. Ayrıca felaket mekanları olan yerinden edilenlerin geride bıraktıkları yerlerin yeniden kendini nasıl ve ne şekilde inşa ettiğe mekan ve yer odaklı bakmak da önemli sonuçlar doğurabilecektir. Son olarakta definecilik yerin altında sürdürülen bir çalışma iken su altına ait de bu şekilde çalışmaların incelenmesi farklı karşılaştırmalar yapılmasına olanak sağlayacaktır.

Defineciler bazen farkında olmadan kurucu işlevler görebilmektedirler. Bulgularda elde edilen veriler ışığında arkeologların bulamadıkları noktaları mekanlara zarar verseler dahi, mekanların tespit edilmelerini sağlamaları açısından gün yüzüne çıkarmalı önemlidir. Ayrıca defineciler kendileri ile beraber bir kültür aktarımını da yapmakta, hiç konuşulamayan Ermeni geçmişini farklı formuyla bir sonraki kuşağa devretmekte ve köylerin değişen bugün ki isimlerine karşılık Ermenice isimleri de bu aktarımla devam ettirilmektedir.

Türkiye kamusallığında tartışılamamış çok fazla konu var. Bu konuların tartışılamaması farklı tezahürlerle sürekli devredilmesini sağlamaktadır. Toplumlar için geçmiş kullanılabilecek en elverişli alan, haklılıklarını üzerine bina edecekleri bir durumdur. Toplumsal olarak yüzleşememek, hesaplaşılmamış olaylar, insan haklarını dikkate alan bir toplum olmamız önünde önemli engeller arz etmektedir (der: Aslan, 2010: 34). Bu engellerden en büyüğü tartışmasız olarak, 20. yüzyıl Anadolu tarihindeki en travmatik olaylardan biri olan 1915 olayıdır. Bu bölgeyi çalışmak geleneksel çerçeveyi belirli ölçülerde zorlamaktadır. Fakat biliyoruz ki bu yüzleşmeleri gerçekleştirmek ve anımsamak politik şiddet duvarlarımızı azaltacaktır. Yoksa Ayhan Aktar'ın Diyarbakır İçkale'de yapılan kazı çalışmalarını (Aktar, 2012) 'kötülüğün arkeolojisi' olarak nitelendirmesi gibi, bugünkü politik şiddet duvarlarının yükselmesi ile Ermeni definelerini arayan Kürtler içinde söylemek oldukça mümkün olacaktır. Ermeni geçmişinin Van'da hala nasıl canlı ve diri olduğunu açılan çukurlarda, tümseklerde görmek, bu hafızanın definecilik ile aslında yok edilmeye çalışıldığı yerde yeniden üretildiğini de gözler önüne sermektedir. Bu çalışma ile ortak tarihimizdeki acıyı ve trajediyi kabul etmeden barışçıl bir gelecek yaratmanın imkansız olduğunu anlaşılmaktadır. Deneyimlerimiz, tarihin geçmişte durgun ve terk edilmiş bir şey olmadığını göstermiştir. Travmatik olayı yalnızca uzak,

yalıtılmış ve değişmez bir geçmiş olarak değil aynı zamanda günümüzde sürekli büyüyen ve gelecekte de yapmanın riskini taşıyan bir olay olarak ifade etmek gerekir. Hrant Dink'in Türkiye'de Ermeni gömüsü arayanlara söylediği gibi; "Kazıyor ve yerin altında bir hazine arıyorsunuz, ama bu topraklarda zeminde yürüdüğünüz gerçek hazinenin imha edildiğinin farkında değilsiniz."

KAYNAKLAR

Abdullahzade, C. (2013). Emval-i Metruke kapsamındaki mülkiyet davalarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Süreci Açısından Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(2).

Agamben, G. (2017). *Kutsal İnsan; Egemen İktidar ve Çıplak Hayat.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Akar, R. (2003). İki Yıllık Gecikme: 6-7 Eylül 1955. *Toplumsal Tarih Dergisi*, V.117.

Akar, R., & Demir, H. (1994). *İstanbul'un Son Sürgünleri.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Akçam, T. & Kurt , Ü. (2012). *Kanunların Ruhu: Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Akköprü, E. (2019). Nüfus, Etnisite, Tarih ve Toplum ''Dünyada Van''. E. Çağlayan (Der.), *Coğrafi Özellikleriyle Van* (s.19-41). İstanbul: İletişim Yayınları.

Akkuş, Z.& Efe, T. (2015). Türkiye'de Defineciliğin Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Değerlendirilmesi. *Birey ve Toplum,* Güz 2015, Cilt 5, Sayı 10.

Aktar, A. (2012, 7 Şubat). Diyarbakır 1915: Kötülüğün arkeolojisi. *Agos*. Erişim adresi http://www.agos.com.tr/tr/yazi/725/ayhan-aktar-diyarbakir-1915-kotulugun-arkeolojisi

Aktar, A. (2008). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyılmaz, G. (2004). Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 1-2 (239).

Alaeddinoğlu, F. & Yıldız, M.Z. (2016). Van Kent Araştırmaları. S. Parin (Der.), *Göç ve Yoksulluk: Van Kenti Örneği.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Altuntaş, B. (2008). Enformel Bir Emek Biçimi Olarak Sokak Toplayıcılığı: Ankara Örneğinde Sektöre ve Çalışanlarına İlişkin Bir Bilgi ve Deneyim Paylaşımı. *Toplum ve Bilim,* S. 112, s. 31-59.

Arı, K. (1990). 1923 Türk- Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de Emval-İ Metruke Mü badil Göçmenler. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt. VI, Sayı. 18, s 627-657.

Aslan, S. (2014). *1913-1960 Yılları Arası Göç ve İskan Politikaları Bağlamında Yatılı ilköğretim Bölge Okullarının İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aslan, Ş. (2010). Tarih, Sınıflar ve Kent. B. Şen, A. E. Doğan (Der.), *Millet ve İskan: Çokluktan Tekliğe ve Hariciden Dahiliye Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Deneyimleri* (s. 373-39). Ankara: Dipnot Yayınları.

Aslan, Ş. & Yardımcı, S. (2008). 1930'ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, İskân ve Ulusun İnşası. *Doğu Batı Dergisi,* V.44. 131-149.

Aslan, Ş. (1998). *Kent Sosyolojisi Açısından Enformel Sektörlerin Dönüşümü: İstanbul'da Otopark Sektörü (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aslan, Ş(Der.) (2010). *Herkesin Bildiği Sır: Dersim.* İstanbul*:* İletişim Yayınları.

Aydemir, Ş. (1995). *Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi.* İstanbul: Acar Matbaacılık**.**

Aytekin, O. (2006). I.Van Gölü Havzası Sempozyumu. O. Belli (Ed.), *Van İli Örneğinde Kültür Varlığı Koruma Bilinci Üzerine Bir Değerlendirme.* Van: Van Valiliği İl Özel İdaresi.

Aytekin, O. (2012). 2011 Van Depreminin Yöresindeki Kültür Varlıklarına Olan Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi,* c.1 s.1.

Aytekin, E. A. (2005). Hukuk, Tarih ve Tarihyazımı: 1858 Osmanlı Arazi Kanunnâmesi'ne Yönelik Yaklaşımlar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (5), 723-744.

Aytekin, O. (2002). Nizamnameler Işığında Eski Eser Kaçakçılığının Anadolu'daki Tarihî Serüveni. *Yeni Türkiye*, yıl 8, sayı 43.

Babuş, F. (2006). *Osmanlı'dan Günümüze etnik-sosyal politikalar çerçevesinde Göç ve İskan siyaseti ve uygulamaları.* İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Bajohr, F. (2002). *'Aryanization' in Hamburg: the economic exclusion of Jews and the confiscation of their property in Nazi Germany*. New York and Oxford: Berghahn Books.

Bali, R. (2012). *1934 Trakya Olayları.* İstanbul: Libra Yayınları.

Bali, R. (2008). *Yirmi Kur'a Nafıa Askerleri: II. Dünya Savaşında Gayrimüslimlerin Askerlik Serüveni.* İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Bali, R. (1998). Balat Fırınları Söylentisi. *Tarih ve Toplum Dergisi,* V.180. 11–17.

Bali, R. (2000). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Bali, N. (1997). Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar. *Tarih ve Toplum Dergisi,* V.165. 47-59.

Barkan, Ö. L. (1952). Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* XI: 1-4, Ekim 1949-Temmuz 1950: 524-569.

Barutçu, F. A. (1977). *Siyasi Anılar.* İstanbul: Milliyet Yayınları.

Başlı, Ş. (2010). *Osmanlı Romanının İmkânları Üzerine İlk Romanlarda Çok Katmanlı Anlatı Yapısı.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Başgelen, N. (2007). *Türkiye'de Koleksiyonculuk ve Arkeolojik Mirasın Korunması.* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Başkavak, T. (2013). *Enformel Sektördeki Emek Süreçlerinin İlişkisel Analizi: Atık Kağıt İşçileri Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bauman, Z. (2012). *Sosyolojik Düşünmek.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Belli, O. (2011). *IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu.* Ankara: Ahlat Kültür Sanat ve Çevre Vakfı Yayınları.

Bieberstein, A.V. (2017). Treasure/Fetish/Gift: hunting for 'Armenian gold' in post-genocide Turkish Kurdistan. *Subjectivity* , Vol. 10, No. 2, pp. 170–189, doi: 10.1057/s41286-017-0026-x.

Bilik, M.B. (2019). Nüfus, Etnisite, Tarih ve Toplum ''Dünyada Van''. E. Çağlayan (Der.), *Van'ın Değişen Yüzleri: Kentte Demografik Dönüşümler ve Küresünniler* (s.107-127). İstanbul: İletişim Yayınları.

Butler, J. (2005). *Kırılgan Hayat; Yasın ve Şiddetin Gücü.* İstanbul: Metis Yayıncılık.

Bromley, R. (1979). *The Urban Informal Sector: Critical Perspectives on Employment and Housing Policies.* New York:Pergamon Press.

Çavdar, T. (2001). *Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü: Talât Paşa.* Ankara: İmge Kitabevi.

Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze.* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

Çaylı, E. (2016). 'Accidental' Encounters with the Ottoman Armenians in Contemporary Turkey. *Études Arméniennes Contemporaines,* 6: 257-270.

Dean, M. C. (2003). The Finanzamt Moabit-West and the Development of the Property Confiscation Infrastructure, 1933–1945. *Center for Advanced Holocaust Studies, United States Holocaust Memorial Museum,* pp. 9-19.

Dündar, F. (2013). *Kahir Ekseriyet: Ermeni Nüfus Meselesi (1878-1923).* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dündar, F. (2007). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913- 1918).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Dündar, F. (2008). *Modern Türkiye'nin Şifresi:İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Editors, Kharatyan, L., Keskin, I., Keshishyan, A., Ozturk, S.A., Khachatryan, N., Albayrak, N. & Hakobyan, K. (2013). *Moush, sweet Moush: Mapping Memories from Armenia and Turkey.* Germany: The Institute for International Cooperation Of the German Adult Education Association.

Ege, G.B. (2011). *Remembering Armenians in Van, Turkey* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sabancı University, Faculty of Art and Social Sciences, İstanbul.

Erder, S. (2019). *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye Türkiye'de Değişen İskân Politikaları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Ergun, C. (2005). *Yoksulluk ve Enformel Sektör: Çöp Toplayıcıları Örneği: Isparta İzmir Karşılaştırması (*Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Eren, M. (2011). IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu. O. Belli (Ed.), *Van Gölü Havzasında Yasla ilgili Gelenek ve Ritüeller (Van-Bitlis Örneği).* s.507-520

Feldman, G.D. (2003). Confiscation of Jewish assets, and the Holocaust. *Center for Advanced Holocaust Studies, United States Holocaust Memorial Museum,* pp. 1-8.

Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus: Collège de France Dersleri, 1977-1978.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Freud, S. (1919). *The 'Uncanny.'* The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. An Infantile Neurosis and Other Works, Volume XVII (1917-1919), 217-256.

Gellner, E. (1998). *Milliyetçiliğe Bakmak.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Güven, D. (2005). *6-7 Eylül Olayları.* İstanbul: Tarih Vakfi Yurt Yayınları.

Haldun, İbn-i (2013). *Mukaddime I-II* (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergah Yayınları.

Hobsbawn, E. (2010). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İnalcık, H. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600).* İstanbul: Eren Yayınları.

Jongerden, J. (2008). *Türkiye'de İskan Sorunu ve Kürtler.* İstanbul: Vate Yayınları.

Kalaycı, K. (2014, 1 Aralık). Hayaletler: Ölüm, Yas ve Tanıklık Sorunu. *E-skop.* Erişim adresi http://www.e-skop.com/skopbulten/sanat-ve-olum-hayaletler-olum-yas-ve-taniklik-sorunu/2221

Kalkan, E. (2005, 31 Ocak). Son 1244 Rum. *Bianet.* Erişim adresi https://bianet.org/bianet/insan-haklari/53401-son-1244-rum

Karabatak, H. (1996). Türkiye Azınlık Tarihine Bir Katkı: 1934 Trakya Olayları ve Yahudiler. *Tarih ve Toplum Dergisi,* V.146.

Karayan, S.Y. (2016). Tarihi Kentler ve Ermeniler Van. R. G. Hovannisian (Ed), *Van Vilayetinin Demografisi 1844-1914.* İstanbul: Aras Yayınları.

Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Kaygalak, S. (2009). *Kentin Mültecileri, Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme.* Ankara*:* Dipnot Yayınları.

Kazgan, G. (1996). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kurt, Ü. (2016). The Plunder of Wealth through Abandoned Properties Laws in the Armenian Genocide. *Genocide Studies International ,* Vol. 10, No.1, pp. 37-51.

Kévorkian, R. (2015) *Ermeni Soykırımı.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Konyar, E. (2009). Türkiye'de Definecilik ve Eski Eser Yağması. *Toplumsal Tarih Dergisi,* V.185. s.2222-2227.

Kurt, Ü. (2015). Legal and Official Plunder of Armenian and Jewish Properties in Comparative Perspective: The Armenian Genocide and the Holocaust. *Journal of Genocide Research,* Vol. 17, No. 3, pp. 305-326.

Kurtuluş, H. (2011). *Mübadeleyle Giden Rumlar Turizmle Gelen Avrupalılar Muğla'da Eşitsiz Kentsel Gelişme.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Mangaltepe, İ. (2009). *Seyyahların Gözüyle Van (XIX. Yüzyıl).* İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Mann, M. (2012). *The Sources of Social Power, cilt 2, The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914.* Cambridge: Cambridge University Press.

Marx, W. A. (2005). *Faith in Nation: Exclusionary Origins of Nationalism.* Oxford: Oxford University Press.

Mbembe, A. (2014, 12 Mayıs). Nekro-Siyaset. *Ayrıntı dergi.* Erişim adresi http://ayrintidergi.com-.tr/nekro-siyaset/

Neyzi, L. & Kharatyan-Araqelyan, H. (2010). *Speaking to One Another: Personal Memories of the Past in Armenia and Turkey.* Germany: DVV international.

Onaran, N. (2010). *Emvâl-i Metrûke olayı: Osmanlı'da ve Cumhuriyet'te Ermeni ve Rum mallarının Türkleştirilmesi.* İstanbul: Belge Yayınları.

Onaran, N. (2014). *Emvâl-i Metrûke olayı: Osmanlı'da ve Cumhuriyet'te Ermeni ve Rum mallarının Türkleştirilmesi Cilt 2.* İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Orhonlu, C. (1963). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskan Teşebbüsü (1691-1696).* İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1963.

Ökte, F. (1951). *Varlık Vergisi Faciası.* İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.

Özsoy, H.(t.y). *Araf'ta Kalmak: Tarih Mezarda Başlar.* 7 mayıs 2012'te http: // www.

Parin, S. & Arlı, A. (2016). Van Kent Araştırmalar. S. Parin (Der.), *Van ve İlçelerinde İstihdam Yapıları (1985-2000).* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Parin, S. & Demirci, E.Y. (2016). Van Kent Araştırmaları. S. Parin (Der.), *Sosyo- Ekonomik Göstergelerle Van (1963-2013).* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Polatel, M. (2010). İttihat Terakki den Kemalist Döneme Ermeni Malları. *Toplum ve Kuram Dergisi,* V.3. s.113– 53.

Şenesen, İ. (2016). Türkiye'deki Define ve Definecilikle İlgili İnanışlar ve Bu İnanışların Motif İndex'e Göre Değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt 25, Sayı 2, S. 283-298.

Şenyapılı, T. (1998). *"Enformel Kimlikli Kentliler" içinde Enformel Kesim II.* Ankara : DİE Yayınları.

Şişman, Y. (1999). *Ekonomik Faaliyetlerde Enformelleşme ve Türkiye'de Enformel Ekonomik Faaliyetlerde Çalışanlara Yönelik Sosyal Politikalar (*Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Taçyıldız, Ö. (2006). *Türkiye'de Yoksulluk ve Basına Yansıması* (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tandoğan, I. (2006). Nezir ya da XVIII. yüzyıl Çukurova'sında Eşkiya, Göçebe ve Devlet arasındaki ilişkiler. *Kebikeç Dergisi,* V.21, s. 135-146 .

Tekeli, İ. (1990). Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze nüfusun zorunlu yer değiştirmesi ve iskan sorunu. *Toplum ve Bilim,* Sayı 50. s.49-71.

Tilly, C. (1982). Warmaking and Statemaking as Organized Crime. *Center for Research on Social Organization Working Paper*, no. 256, p. 18.

Toprak, Z. (2012). *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918.* İstanbul: Doğan Kitap.

Turan, Ö., ve Öztan, G. G. (2015). Erken Cumhuriyet Döneminde İnkârcılık, Emvâl-i Metrûke ve Devlet Kapasitesi. *Praksis Derigisi,* V.39: 103-43.

Turan, Ö. & Öztan G.G. (2018)**.** *Devlet Aklı ve 1915 Türkiye'de ''Ermeni Meselesi" Anlatısının İnşası.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Türker, O. (1999). 35 Yıl Önce Yunanlıların Türkiye'den Sınırdışı Edilmeleri. *Tarih ve Toplum Dergisi,* V.190.

Üngör, U. Ü. & Polatel, M. (2011). *Confiscation and Destruction: The Young Turk Seizure of Armenian Property.* Londra: Continuum International Publishing Group.

Üngör, U.Ü. (2016). *Modern Türkiye'nin İnşası Doğu Anadolu'da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Ünlü, B. (2014). Türklük Sözleşmesi'nin İmzalanışı (1915-1925). *Mülkiye Dergisi,* 38(3), 47-82.

Yıldız, M.Z. (2019). Nüfus, Etnisite, Tarih ve Toplum ''Dünyada Van''. E. Çağlayan (Der.), *Geç Osmanlı Döneminde Van Kentinde Nüfus, Etnisite ve Yerleşme* (s.41-67). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yolcu M.A., ve Karakaya H. (2017). Definecilik Folkloru. *Karadeniz Araştırmaları,* XIV/54 - s. 117-133.

Yurtsever, H. (2012). *Kapitalizmin Sınırları ve Toplumsal Proletarya.* İstanbul: Yordam Kitap.

Zürcher, E. J. (1999). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2010). *The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey.* Londra: I.B. Tauris.

EKLER

EK A: Görüşmeci listesinin Çizelgesi

EK B: Araştırma Sahasından Resimler

EK C: Mevzuat

EK A

	Yaş	Etnik Yapı	Meslek	Definedeki rolü	Yılı
Abbas G.	40	Kürt	Servis Şoförü	Kazıcı	19
Alper T.	39	Ermeni	Mütahit	Koleksiyoner	20
Asım T.		Türk	Emekli	Gözcü	22
Aziz F.	60	Ermeni	Kuyumcu	-	
Cemal B.	49	Kürt	Mütahit	Kazıcı	27
Emrah G.	61	Kürt	Bekçi	Kazıcı	35
Fatma D.	25	Kürt	Ev emekçisi	Defineci yakını	-
İbrahim G.	48	Kürt	Serbest Meslek	Cihazcı/Makinacı	28
Kamil S.	37	Kürt	Kuyumcu	-	15
Kemal A.	62	Kürt	İşletme sahibi	Aracı	20
Melih O.	45	Türk	Arkeolog	-	20
Metin K.	38	Kürt	Arkeolog	-	14
Mustafa D.	64	Kürt	Muhasebeci	Refakatçi	14
Remzi S.	43	Kürt	Serbest Meslek	Nişancı	25
Saffet O.	23	Kürt	Apartman Görevlisi	Kazıcı	6
Salih D.	32	Kürt	Öğretmen	Gezici/Bırakmış	1
Selim O.	54	Kürt	Emekli	Köy sakini	-
Tayfun S.	53	Kürt	Muhtar	-	-
Yusuf D.	70	Kürt	Emekli	Aracı	49
Zeki A.	39	Kürt	İşletme sahibi	Cihazcı/Makinacı	21

EK B

Şekil 2.1 : Ardzvaper Manastırı'ndan defineciler tarafından çıkarılmış bir haç, Van, Kasım 2018.

Şekil 2.2: Definecilerin mezardan çıkardıkları kemik, Van, Kasım 2018.

Şekil 2.3: Defineciler tarafından açılmış çukur, Van, Kasım 2018.

Şekil 2.4: Halk tarafından uzun yıllar ahır olarak kullanılmış bir manastır. Varakavank (Yedi Kilise) Manastırı, Yukarı Bakraçlı Köyü, Kasım 2018.

Şekil 2.5: Defineciler tarafından kapısı çalınmış bir manastır. Varakavank (Yedi Kilise) Manastırı, Yukarı Bakraçlı Köyü, Kasım 2018.

Şekil 2.6: Ermenilerden kalan bir manastırın bugün ki durumu. Sarmaç/Kopanıs Köyü, Kasım 2018.

Şekil 2.7: Ermenilere ait bir manastırdan geriye kalan. Sarmaç Köyü, Kasım 2018.

Şekil 2.8: Defineciler tarafından açılan çukur, Van, Kasım 2018.

Şekil 2.9: Van'da bir evin bahçesi, Kasım 2018.

Şekil 2.10: Van'da bir evin bahçe duvarları, Kasım 2018.

Şekil 2.11: Ermenilerden geriye kalan bir kilisenin çöplük olarak kullanılması, Van, Kasım 2018.

Şekil 2.12: Defineciler tarafından her yanı kırılmış manastırdan sökülmeye çalışılan yazılı taş. Surp Asdvadzadzin, ya da Ardzvaper Manastırı- Salmanağa Köyü, Kasım 2018.

Şekil 2.13: Defineciler tarafından yapılmış manastırın etrafında açılmış tümsek ve çukurlar. Surp Asdvadzadzin, ya da Ardzvaper Manastırı, Salmanağa Köyü, Van, Kasım 2018.

Şekil 2.14: Define işaretlerinin geçerliliğinin ve gerçekliğinin işaretin olduğu alana ve içinde bulunduğu zamanın diliminin tarihsel olarak yazılı olduğu görsele dayandırılarak yapılmasına bir örnek, Van, Kasım 2018.

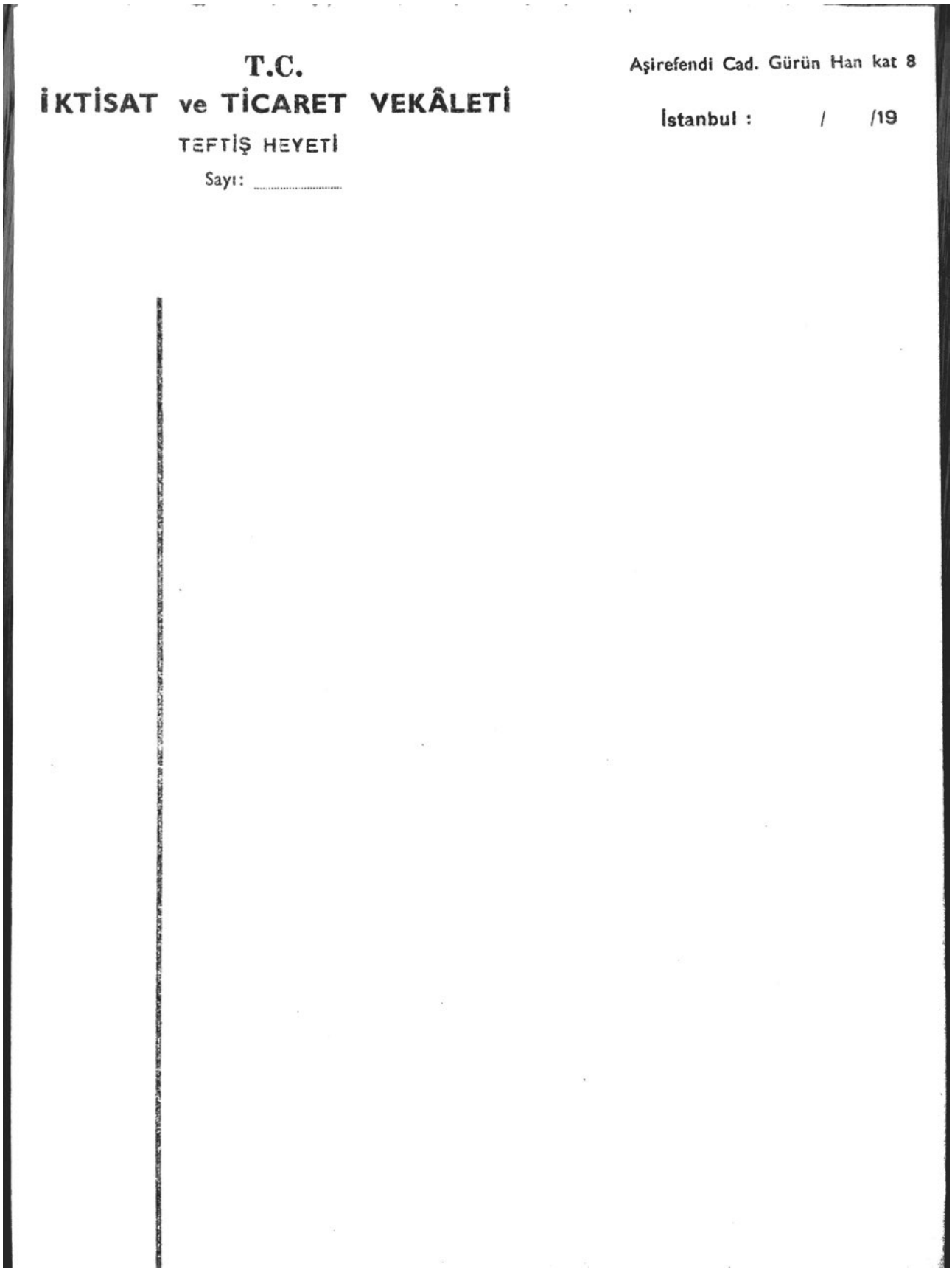
T.C.
İKTİSAT ve TİCARET VEKÂLETİ
TEFTİŞ HEYETİ
Sayı: .....

Aşirefendi Cad. Gürün Han kat 8

İstanbul : / /19

Şekil 3.1: T.C İktisat ve Ticaret Vekâleti Teftiş Heyeti Bloknotu

EK C

(Bu mevzuat sayfaları Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından derlenmekte ve güncellenmektedir.)

(Resmi Gazete Tarihi: 27 Ocak 1984 Resmi Gazete Sayısı: 18294)

Amaç
Madde1: Bu yönetmeliğin amacı; 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda belirtilen yerler dışında define aramalarında uyulacak esasları belirlemektedir.

Kapsam
Madde2: Bu yönetmelik, define arama ruhsatının verilmesine, define arayıcıdan istenecek belgelere, aramanın nasıl yapılacağına ve çıkan defineden arayıcıya tanınacak haklara ilişkin hükümleri kapsar.
Dayanak
Madde3: Bu yönetmelik 2863 sayılı Kanun'un 6 ve 50 nci maddeleriyle, Medeni Kanun'un 696 ve 697 nci maddeleri uyarınca hazırlanmıştır.

Kısaltmalar
Madde4: Bu yönetmelikte geçen:
"Bakanlık", "Kültür ve Turizm Bakanlığını,
"Müze"; Eski eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı Müzeleri, ifade eder.

Müracaat
Madde5: Define aramak isteyenler, define arayacakları yerin bağlı olduğu mülki amire bir dilekçe ile müracaat ederler.

Madde6: Dilekçede arama maksadı açıkça belirtilir ve define aranacak yerin il, ilçe, bucak, köy, mahalle, sokak ve ev numarası bildirilir. Ayrıca bu yerin ekili, dikili, meskun, gayrimeskun, tapulu ve tapusuz olup olmadığı ve kime ait olduğu açıklanır.

Madde7:
a)Define aranacak sahanın yetkili teknik elemana çizdirilmiş, İl Bayındırlık Müdürlüğünce tasdikli, 1/500 ölçekli tasviye münhanili haritası veya krokisi,

b)Krokisi çıkarılamayacak ev ve bunun gibi yerler için ise ada, parsel ve çap numarasını belirten vaziyet planı,

c)Uzaktan ve yakından olmak üzere çeşitli yönlerden çekilmiş net fotoğrafları

d)Define aranacak yer sahipli ise; gerçek kişilerden noterden tasdikli muvafakatname, tüzel kişilerden de yetkili organlarından alınacak muvafakat yazısı,
eklenir.

Madde8: Define aranacak yer 100 m2yi geçemez. Bu yer verilecek fotoğraflarla harita veya krokiler üzerinde işaretlenir.

Madde9:Mülki amir, define aranacak yerin 2863 sayılı Kanun'un 6ncı maddesinde belirtilen yerler ile tesbit ve tescil edilen sit alanları ve mezarlıklar içinde olup olmadığını, define aranmasından sakınca bulunup, bulunmadığını, en yakın müze müdürlüğüne tesbit ettirir.
Madde10: Müze Müdürlüğünce, müracaat uygun bulunduğu takdide define arama ruhsatı verilir. Ruhsatname bir yıl sürelidir. Define araması aralıksız en çok bir ay devam eder. Hava muhalefeti veya tabii afetlerden dolayı bu süre içinde bitirilemezse bir defaya mahsus olmak üzere mülki amirce en çok bir ay daha uzatılabilir.

Madde11: Define araması, define aranacak yere en yakın müzeden görevlendirilecek ihtisas elemanı başkanlığında, Maliye ve Gümrük ve İçişleri Bakanlıklarının mahalli birer temsilcisi gözetiminde yapılır.

Genel Hükümler
Madde12: Define aranacak yeri incelemeye gidecek müze ihtisas elemanı ile, aramada bulunacak ihtisas elemanı, Maliye, Gümrük ve İçişleri Bakanlıkları temsilcilerinin yol masrafı ve birinci derece devlet memuru harcırahı üzerinden yevmiyeleri define arayıcısı tarafından ödenir. Bu yevmiler günlük zorunlu giderleri karşılamadığı takdirde, aradaki fark yevmiyelerin %50'sini geçmemek şartıyla define arayıcısı tarafından ayrıca ödenir.

Madde13: Define aramasından doğacak zarar ziyan ve kazı yapılan yerin eski haline getirilmesi ile ilgili masraflar define arayıcısına aittir. Bu masrafların tahmini tutarı ilgili müze müdürlüğünce tesbit edilir.

Madde14: Define arama yerini incelemeye gidicek müze ihtisas elemanın harcırahı önceden 12 ve 13. maddelerde yazılı diğer harcamalar ise arama başlamadan önce arayıcı tarafından bir devlet bankasına müze müdürlüğü adına yatırılır.

Müze Müdürü aramadan önce görevlilere avans öder.

Hizmetin yerine getirilmesinden sonra görevlileri verecekleri hakediş belgelerine göre kesin hesap yapılır. Artan para aracıya iade edilir.

Madde15:Çalışmalar, görevliler ile arayıcının imzasını taşıyan tutanaklarla günü gününe tesbit edilir. Bu tutanaklar ve arama sonunda tanzim edilecek nihai tutanak Bakanlığa gönderilir.

Madde16: Define aramasının mevzuat hükümlerine göre ilgililerce durdurulması halinde arayıcı hiçbir hak, zarar ve ziyan talebinde bulunamaz.

Define aramalarında kültür ve tabiat varlığı bulunduğu takdirde arama derhal durdurulur ve durum Bakanlığa bildirilir.

Arayıcı bulunan kültür ve tabiat varlıkları üzerinde hiçbir hak iddia edemez.

Madde17: Define aramasında çıkan buluntular Bakanlıkça tayin edilecek en az üç kişilik bir uzman heyetine incelettirilir. Elde edilecek buluntular kültür ve tabiat varlığı ise müzelere, define ise Maliye ve Gümrük Bakanlığına teslim edilir.

Madde18: Bulunan definenin Maliye ve Gümrük Bakanlığınca geçer akçe olarak değeri tespit edilir. Define Hazineye ait arazide bulunmuşsa %50'si arayıcıya, özel veya tüzel kişilere ait arazide bulunmuşsa, %40'ı arayıcıya, %10'u ise mülk sahibine verilir.

Kaldırılan Hükümler
Madde19: 14 Eylül 1973 gün ve 14855 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Define Araştırılması İle İlgili Yönetmelik" yürürlükten kaldırılmıştır.

Yürürlük
Madde20: Bu Yönetmelik Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlüğe girer.

Yürütme
Madde21: Bu Yönetmeliği Kültür ve Turizm Bakanı, Maliye ve Gümrük Bakanı yürütür.

ÖZGEÇMİŞ

Lisans eğitimini 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde tamamladı. Aynı yıl yüksek lisans eğitimine Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bölümünde başladı.